

అ) సాంఘిక సేవల అంశం

ఆ) సాంఘిక సేవల అంశం

సాంఘిక సేవల అంశం

సాంఘిక సేవల అంశం

C. 4154

సాంఘిక సేవల అంశం

వ్యాకరణవియమమునుబట్టి వచ్చిన వకారము లఘువు (అతఁడు+
భవీకే=) అతఁడు వరీకే (ఇచటి వకారము వకారమునకు బదులుగ
వచ్చినది) శబ్దము పుట్టుకఁగండియు నున్న వకారము అలఘువు—వాఁడు,
నీవు మీఁది లఘులఘుభేదము వర్ణనమామనములలో నున్న య-ర-ల
లను సంబంధించినది కావున హల్లుల చివఱలోఁ జెప్పబడిన శకారమునకు
ఈభేదములతో ఎట్టి సంబంధమును లేదు ఆ శకారము ప్రత్యేకవర్ణము.

సంస్కృత ప్రాకృతతుల్యంబగు భాష తత్సమంబు ౧౯.

సంస్కృతము.

సంస్కృతసమము

రామః

...

...

రాముఁడు.

విద్యా

...

...

విద్య

హరిః

...

...

హరి.

ధేనుః

...

...

ధేనువు

భూః

.

...

భువి.

పితా

...

..

పిత

గోః

...

...

గోవు.

నాః

...

...

నావ.

ద్యౌః

...

...

దివి.

హృద్

..

...

హృది.

జగత్

..

...

{ జగత్తు
జగము

ఇత్యాదులూహనములు

సంస్కృతము		ప్రాకృతము		ప్రాకృతసమము.
అగ్నిః	...	అగ్గీ	..	అగ్గి
ఆటిః	...	ఆడీ	..	ఆడి
ఆలిః	}	ఓలీ	..	<u>ఓలి</u>
పక్షాః				
కటుః	.	కారో	...	కారము
గౌరవమ్	...	గౌరవం	...	గౌరవము.
జటా	..	జడా	...	జేడ
మిరా	...	మేరా	..	మేర.
యవః	..	జమో	..	జేముడు
రాడ్డీ	..	రాణీ	..	రాణి
శృంగారః	..	సింగారో	...	సింగారము.
శ్రీ	.	సిరీ	...	సిరి

ఇత్యాదు లెలుంగునది

౧౯ ఆంధ్రభాషలోని పదములను మూడువిధముల విభజింపవచ్చును. ౧ తత్సమములు. ౨ తద్భవములు ౩ దేశ్యములు ఆయాపదములతోఁ గూడిన భాషాభాగములు తత్సమాదినామముచేఁ బిలువఁబడును (తత్ = సంస్కృత ప్రాకృతములతో సమములు = సమానమగునది = తత్సమములు) తత్సమపదములుగల భాష తత్సమభాష ఇట్లే తద్భవ దేశ్యములను సంస్కృత పదముల చివఱ కొలదిమార్పులు కలిగి తెలుగుప్రత్యయములు చేరగా వీర్పడు పదములు సంస్కృతసమములు ప్రాకృతభాషాపదముల చివఱ కొలది మార్పులు కల్గి తెలుగుప్రత్యయములు చేరగా వీర్పడునది ప్రాకృత సమములు ఇట్లు సంస్కృత ప్రాకృతపదములతో సమానములగు పదములు గల భాష తత్సమభాష యనఁబడును.

సంస్కృతప్రాకృతభవంబగుభాష తద్భవంబు. ౨౦.

సంస్కృతము		సంస్కృతభవము.
ఆకాశః	...	ఆకాసము.
కుడ్యమ్	...	గోడ.
చంద్రః	...	చంద్రుడు.
తమజః	...	తమగము.
తామరస్సమ్	...	తామర.
నారాచః	...	నారసము.
నిభః	...	{ నెపము. నెవము.
ఘుఖమ్	...	{ మొకము. మొగము.
మృగః	...	{ మొకము. మొగము.
వక్త్రః	...	వంకర.
వేసరః	...	వేసడము
సముద్రః	...	సంద్రము
సూచీ	...	సూది.
స్తరః	...	మరుడు.
హరణమ్	...	అరణము.
హరితాళమ్	...	హరిదళము.

ఇత్యాదులు గ్రహించునది.

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	పాశ్చాత్యభవము.
అక్షరః	ఇంగులో	... ఇంగలము
అపసరాః	... అచ్చరా	.. అచ్చేర
ఆశ్చర్యమ్	.. ఆశ్చేరం	.. ఆచ్చెరువు.
పశ్చాత్	.. పణ్ణాసా	... ప్రసస
పుణీ	.. పుణవీ	.. పుడమి
ప్రయాణమ్	.. పయాణం	.. పయనము.
ప్రవాళః	... పహళో	... { పనడము పగడము.
మత్సరః	. మచ్చరో	... మచ్చేరము.
యజ్ఞః	... జణ్ణో	... జేన్నము.
లక్ష్మీః	. . లచ్చీ	... లచ్చి.
విష్ణుః	. విష్ణా	... వెన్నుడు. ✓
వైద్యః	.. వెజ్జో	... వెజ్జే
స్తమ్భః	... ఖంభో	... కంబము
స్థూలమ్	... థోరం	.. తోరము

ఇత్యాదులు తెలియునది.

౨౦ సంస్కృతపదములయండియు, ప్రాకృతపదములయండియు పుట్టిన పదములు తద్భవములు (తల్=ఆసంస్కృత ప్రాకృతములయండి భవములు = పుట్టినవి కాన తద్భవము అనఁబడుచున్నవి) అట్టిపదములు కలభాష తద్భవము-
-లకు ఈతద్భవము లేర్పడునపుడు కొన్నిచోట్ల మూలపదముల చివటి ఆక్షరము లూపించును (సం) తామరసమ (తద్భ) తామర కొన్ని చోట్ల వేరువర్ణము లాదేశముగా వచ్చును (ప్రా) పుణవీ (తద్భ) పుడమి.

కొన్నియొడల పక్షాగమము కల్గును (సం) రః (కదృ) అరదము కొన్నిచోట
ఉన్నయక్షరములు ముందువెనుక లగును

(సం) శుడి (కదృ) చిచ్చు.

త్రిలింగదేశవ్యవహారసిద్ధం బగుభాష చేశ్యంబు ౨౦

ఊరు - పేరు-ఇల్లు - ముల్లు - కోట-పేట - దూడ-మేడ

కోత-లేత-తావి-మోవి-ఇత్యాదు లరయునవి

౨౧ శ్రీతైలము దక్షిణరామము కేశేశ్వరము నను మూడు ౬
క్షేత్రములకును నడుమనున్నదేశము తెలుగుదేశమని పెద్దలవాడుక ఆ
తెలుగునాట నిత్యవ్యవహారమున—జనులవాడుకలో ఉండుభాష దేశ్యము
(సంస్కృత సామ్యముతో ఎట్టిసంబంధమును లేనిపదములు దేశ్యము లని
భావము)

లక్షణపిరుద్ధంబగుభాష గ్రామ్యంబు ౨౧.

వస్తాడు-తెస్తాడు వచ్చేని - తెచ్చేని-వచ్చేవాడు - తెచ్చి
వాడు-వచ్చేటివాడు - తెచ్చేటివాడు ఈభాష ప్రయోగం
బున కనర్హంబు.

౨౨ లక్షణ మనఁగా వ్యాకరణము ఆవ్యాకరణమునక విరుద్ధమైన
(అంగవి) పదములు గ్రామ్యములు వానితోఁగూడినభాష గ్రామ్య
భాష గ్రామీణులు విద్యాగంధములేనివారగుటచే వారు ఒప్పుల నెఱుఁ
గరు తఱచు తప్పుపదములనే వాడుచుందురు గాన అట్టివారు వాడు
చుండుభాష గ్రామ్యమని గ్రహింపవగును.

ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు ౨౩.

పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గ్రామ్యంబయిన గ్రహింపం

పూర్వపర మొదటి పదము చివరియచ్చును శౌరవపదము మొదటి
యచ్చును కలియనపుడు—ఆశౌరవచ్చుల స్థానమునను (వానిని కొట్టివేసి,
వానికి బదులుగా) శౌరవపదము మొదటి యచ్చు వచ్చుటయే సుధి

పూర్వస్వరము=మొదటి యచ్చు పరస్వరము = తరువాతి యచ్చు
వికాదేశము=(శౌండిటికిని) ఒక్కటియే ఆదేశముగా నగుట.

యొ లక్షణము ఆచ్చులకు సుధి యగునపుడే సరిపడును.

రాముడు+ఆశండు=రాముడశండు' ఇచట రాముడు' అనునది
మొదటి పదము ఆశండు' అనునది శౌరవపదము మొదటిపదము చివరి ఉ'
అను అచ్చు కలదు ఆశండు అనుదానిశాని మొదటిఅచ్చు ఆ' అనునది.
మీది సూక్రమువలన వీనికి సుధి కలుగునపుడు ఈ ఉ ఆ అను శౌరవచ్చు
లునుపోయి ఆ శౌండిటికిని బదులుగ పరస్వరమైన ఆ' కారమువచ్చి
(రాముడ్+ఆ+శండు=) రాముడశండు' అని అయినది తక్కిన యుద్ధా
హరణములు విట్లే ఈసుధి నిశ్చయము—అనగా ఎల్లపుడును వచ్చునది

ప్రథమేతరవిభక్తి శత్రురచువర్ణంబులందున్న
యుకారమునకు సుధివైకల్పికముగానగును. ౨

నన్ను	... ఆడిగె ...	{ నన్నడిగె. నన్నునడిగె
నాకొఱకు	... ఇచ్చె ...	{ నాకొఱకిచ్చె. నాకొఱకునిచ్చె.
నాకు	... ఆదరువు ...	{ నాకాదరువు నాకునాదరువు
నాయందొ	... ఆశ ..	{ నాయందాశ. నాయందునాశ.

ఇందు	..	ఉన్నాడు	.	{ ఇందున్నాడు. ఇందునున్నాడు.
ఎందు	..	ఉంటివి	...	{ ఎందుంటివి ఎందునుంటివి
వచ్చుచు	..	ఉండెను	..	{ వచ్చుచుండెను వచ్చుచునుండెను.
చూచుచు	..	వగెను	...	{ చూచుచేగెను. చూచుచునేగెను.

అ ప్రథమేకరవిభక్తులు = ప్రథమావిభక్తికంటె వేఱయిన విభక్తులు (ఇచట ద్వితీయా చతుర్థీ వృత్తి నప్తములు) శత్రువువర్ణములు=(సంస్కృతమున శతృ ప్రత్యయాంతములై) వర్తమానకాలపు టర్థమును బెల్లుచున్ ప్రత్యయములు వైకల్పికముగా నగుట=ఒకసారి వచ్చుట వేటొకసారి రాకుండుటయు అనఁగా-- ద్వితీయాది విభక్తులయందును చున్ ప్రత్యయములందును ఉన్న ఉకారమునకుఁ దరువాత అచ్చున్నయెడల సంధి రావచ్చును లేదా రాకపోవచ్చును

నన్నున్=అడిగె = నన్నడిగె

ఇచట నన్నున్ లోని ఉకారము మొదటిపదము చివటిది అడిగె లోని అకారము రెండవపదము మొదటిది ఈరెండింటికిని బదులుగ వరస్పర మైన అకారము అడిగముగా వచ్చి (నన్ను+అ+డిగె=) నన్నడిగె అనియైనది (ఈరీతిగా అచ్చులకు సంధియగునపుడు ఆరెండచ్చులకును నడుమనున్న ద్రుక్తము (నకారము) లోపించుచుండును)

ఈసంధి వైకల్పికము కావున ఇది రానపుడు (నన్నున్+అడిగె=) నన్ను నడిగె అనియుండును ఇట్లే కక్కినయుదాహరణములను గ్రహించు నది

బాలవ్యాకరణము, లఘుటీక

సంధిలేనిచోట స్వరంబుకంటెం బరంబయినస్వరంబునకు
యడాగమంబగు. 3.

ఆగమంబనగా వక్ష్యాధిక్యంబు

నా	...	అమ్మ	...	మాయమ్మ.
నా	...	ఇల్లు	...	మీయిల్లు.
నా	..	డోరు	...	మాయూరు.

3 యడాగమంబు = యట్' అనునది ఆగమముగా వచ్చుట—
అనగా య' కారము అధికముగా చేరుట (యట్—అవదానిలో యకా
మే' మిగులును టకారము లోపించును ఆ టకారపు ప్రయోజన మేమ
నగా ఈ యకారము' ముందుగా వచ్చునని తెలుపుటయే)

ఒకయచ్చుకలువార వేటొకయచ్చున్నపుడు సంధిరానియెడల
ఆరెండవయచ్చునకు ముందు (అనగా—రెండవచ్చులకును నడుమ) యకా
రము చేరుచుండును.

మా+ఇల్లు' అనుచోట సంధిలేదు దీర్ఘములైన అచ్చులకు సంధి
విధింపబడలేదు కాన ఇచట సంధిలేనందున ఇచటి రెండవచ్చులకును
నడుమ యకారము చేరి(మా+య+ఇల్లు=) మాయిల్లు' అనురూప మేర్పడినది.

[ఈవ్యాకరణమున ప్రాజ్ఞములగు అచ్చులకే సంధి విధింప బడియున్నది
కాన దీర్ఘములకు సంధి లేదని గ్రహించవలెను. కాని ప్రత్యేకముగ నిట్లు
సూత్రములేదు.]

అత్తైనకు సంధి బహుళముగా నగు ౪.

మేన	...	అల్లుడు	..	$\left\{ \begin{array}{l} \text{మేనల్లుడు.} \\ \text{మేనయల్లుడు.} \end{array} \right.$
పుట్టిన	...	ఇల్లు	...	$\left\{ \begin{array}{l} \text{పుట్టినిల్లు} \\ \text{పుట్టియిల్లు.} \end{array} \right.$

చూడక . ఉండెను .. { చూడకుండెను.
చూడకయుండెను.

బహుళ గ్రహణముచేత స్త్రీవాచకతత్వమసంబోధనాంతంబులకు
సంధిలేదు.

అను ... ఇచ్చెను . అప్పుయిచ్చెను
దూత . ఇతడు ... దూతయితడు
చెలువుడ . ఇందము .. చెలువుడయిందము.

సంస్కృతీయంబునకు సంధి యగునని యధర్వణా
చార్యులు చెప్పిరిగాని దానికిం బూర్వకావ్యంబులందుఁ
బ్రయోగంబు మృగ్యంబు ఆధునికకృతులం దొకానొకచోట
స్త్రీవాచక తత్వమంబులకు సంధి గానంబడియెడు గంగను
కానె. నిలఁతిచ్చెను. వెలయాల్వాదుల సంధిలేమి బాహుళ
కముచేతనే యని యూహించునది

౪. అశ్వుఃప్రాస్వమైన అకారము బహుళముఃకొన్నియెడల సంధి
వచ్చుట కొన్నియెడల రాకుండుట కొన్నియెడల వికల్పముగా వచ్చుట
యును ప్రాస్వమగు అకారమునకుఁ దరువాత అచ్చున్నచో—అకెండిటికిని
బదులుగా రెండవదము మొదటియచ్చు వచ్చును

ఈసూత్రమున సంధి వికల్పముగావచ్చుటకును సంధి రాకుండుటకును
ఉదాహరణము లీయఁబడినవి వికల్పమున కుదాహరణి—మేన+అల్లుడు=
మేనల్లుడు (ఇది సంధి వచ్చినరూపము)

మేన+అల్లుడు=మేనయల్లుడు (ఇది సంధి రాకుండుట కుదాహర
ణము. సంధి రానందున రి-వ సూత్రముచే యుడాగమము వచ్చినది)

బహుళ—అకారసంధి బహుళమని చెప్పటచే స్త్రీవాచకములకును
(స్త్రీలను జెల్పువదములకును) తత్సమశబ్దములకును పిలుపును దెలియఁజేయు
వదములకును సంధి రాదని గ్రహింపవలెను

(అప్త+ఇచ్చెను=) అప్త యిచ్చెను— అనునది స్త్రీవాచకమున కుదాహరణి. (దూత+ఇతఁడు=) దూత యితఁడు' అనునది తత్సమమున కుదాహరణి (చెలువుఁడ + ఇదిగో=) చెలువుఁడ యిదిగో' అనునది సంబోధనాంశమున కుదాహరణము

అధర్వణాచార్యులు వికృతివివేకమును సంస్కృతీయమునకు) సంస్కృతసమమైన ఆకారాంతపదమునకు సంధి ర్థావచ్చునని చెప్పినను, ప్రాచీనకవుల ప్రయోగములందు అట్టిసంధి మిక్కిలి విరళముగా నున్నందున తత్సమములకు సంధిచేయుట సరికాదని యెఱుఁగవలెను

ఆప్రాచీనకవులు కొందఱు తత్సమములకును స్త్రీవాచకములకునుగూడ సంకషేపి ప్రయోగించియున్నారు (గంగ+అను+కాసె=) గంగను కాసె' అనునది తత్సమసంధి కుదాహరణము.

(నెలఁత+ఇచ్చెను=) నెలఁతిచ్చెను' అనునది స్త్రీవాచకమున కుదాహరణము

ఈ ఆకారసంధి బహుళ మగుటచే గొన్నిచోట్ల రాకున్నను మానవచ్చును. కాన (నెల+అలు=) నెలయాలు' అనునపుడు సంధి రాలేదు. గావున 'నెలాలు' కాలేదు

11) ఏమ్యాదులయిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగానగు ౫

ఏమి-మఱి-కిషష్టి-అది-అవి-ఇది-ఇవి-ఏది-ఏవి ఇది యాకృతి గణంబు

ఏమి	...	అంటివి	.	{ ఏమంటివి. ఏమియంటివి.
మఱి	.	ఏమి	.	
				{ మఱేమి మఱియేమి,

(మొదటిసారి)

హరికిళ్ ... ఇచ్చె ... { హరికిచ్చె
హరికినిచ్చె

౫ ఏమ్యాదులు=ఏమి మున్నగునవి ఇత్తు=ప్రాప్తమైన యింకా
రము ఏమి' మొదలగువాని యింకారమునకుఁ దర్వాత అచ్చున్నచో సంధి
వికల్పముగా నగును.

కిష్ట=శక్తివిభిక్తిలోని కిన్' క్రత్యయము. అకృతిగణము = (ఇట్టి)
పోలికచే ఊహింపదగిన భజనమూహము (అనగా వికల్పసంధివచ్చిన
ఇకారాంతపదముల నన్నిటిని ఈ ఏమ్యాదులలోఁ జేర్చునగునని భావము.)
(ఏమి+అంటివి=) ఏమంటివి. సంధివచ్చిన రూపము ఏమియంటివి సంధి
రానిరూపము (సంధి రానప్పుడు యడాగమము వచ్చినది)

హరికిచ్చె' అనుచో కిన్' లోని ద్రుతము లోపించినది

క్రియాపదంబులం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగానగు. ౬.

వచ్చిరి . అప్పుడు ... { వచ్చిరప్పుడు.
{ వచ్చిరియప్పుడు.
వచ్చితిమి .. ఇప్పుడు ... { వచ్చితిమిప్పుడు.
{ వచ్చితిమియిప్పుడు.

౬. భనిని దెలియఁజేయునది క్రియాపదములు అపదముల్
నున్న (ప్రాప్తమగు) ఇకారమునకుఁ దరువాత అచ్చున్నచో సఙ్గ తేలు
ముగా నగును. గలదని

ఈదాహరణములలో మొదటిది (ఇతరులకు సూర్వి తెల్ల)
పురుషకు వర్తించును కెండవది (తన్నుసూర్వి తెల్లు) ఈ
వర్తించునది

మధ్యమపురుషక్రియలయం దిత్తునకు సంధి యగును

వలితివి... ఆపుడు ... వలితివపుడు

వలితి ... ఇపుడు .. వలితిపుడు

వలితిరి... ఇపుడు .. వలితిరిపుడు

2 ఎదుటనున్న వారినిగూర్చి తెల్పుక్రియ మధ్యమపురుషక్రియ-
ఆక్రియలొని (ప్రస్వమగు) ఇకారమునకు సంధి (ఎల్లపుడును) వచ్చును

క్వార్థంబైనయిత్తునకు సంధిలేదు

వచ్చి ... ఇచ్చెను .. వచ్చియిచ్చెను

భూతకాలమును జెలుపు అసమాఖ్యక్రియ క్వార్థము అట్టి
యసమాఖ్యక్రియల యికారమునకు సంధి రాదు సంధి రానందున రెండవ
పదమునకు ముందు యడాగమము వచ్చి వచ్చి యిచ్చెను' అనురూప మేర్పడి
నది

ఇకాదులకుఁదప్ప ద్రుత ప్రకృతికములకు సంధిలేదు.

ప్రథమేతరవిభక్తివిధి నిరవకాశంబు గావున దీనిని
బాధించెడిని.

రచ్చుక్ ... ఇపుడు .. వచ్చునిపుడు

డక్ . అయితి ... చూడనయితి

గణంబు .. అతఁడు .. ఉండెడినతఁడు

ఏమి క - ఇంగ-ఎట్టకేలకు - ఎట్టకేని - ఈయవి యికాదులని
నది వీనికి సంధివైకల్పికము.

మఱి • నకార మంతమందుఁ గలవి ద్రుత ప్రకృతికములు అద్రుత
శ్రుఁ దఱువాత అచ్చున్నయెడల సంధిలేదు. కాని యిక

సంధిపరిచ్ఛేదము

మొదలగువానికి మాత్రము ఈనిషేధము లేదు ఇంకాదులు ద్రుతాంతము లైనను సంధి వచ్చునని భావము

వచ్చున్+ఇపుడు=వచ్చు నిపుడు—అనుచోట సంధి రాలేదు. విలయన వచ్చున్' అనునది ఇంకాదులలోఁ జేరలేదు ఇట్లే తక్కినయుదాహరణములను గ్రహించునది ఈసంధి పరిచ్ఛేదము ౨-వ సూత్రమున నున్ కొఱకున్ కున్ అందున్' అనుప్రత్యయములు కలవానికిని చున్నంత క్రియలకును సంధి విధింపఁబడినది అనియన్నియు ద్రుతాంతములు కాన ఈ ౯-వ సూత్రమునుబట్టి వానికి సంధి రాకపోవలసివచ్చును అవేమియును ఇంకాదులలోఁ జేరలేదు. కాని ఇంకాదులకుమాత్రమే సంధి వచ్చుననినచో 'ప్రథమేతరవిధః . ' అను ౨-వ సూత్రమునకుఁ బ్రయోజనమే లేక పోవును కావున ఆసూత్రము ఈ ౯-వ సూత్రముకంటె బలముగలదనియు నందువల్ల దానినిబట్టి సంధి చేయవచ్చుననియు నభిప్రాయము ఈరీతిచే విమ్యాదులలోని కివప్తినిగూడ ఈ ఇంకాదులకు—' అనుసూత్రము బాధింపదని గ్రహించవలెను

సూత్రమునఁ గాకున్నను వివరణమున ఇంకాదులకు సంధి వికల్పముగా నగు' నని చెప్పుఁబడినది (ఇ కన్+విమి=) ఇంకేమి! అనునది సంధివచ్చుటకును ఇంక నేమి! అనునది సంధి రాకుండుటకును ఉదాహరణములు

అచ్చునకామ్రేడితంబు పరంబగునపుడు సంధి తఱచుగ

నగు ౧౦

ద్విరుక్తముయొక్కపరరూప మామ్రేడిత మనంబడు. తఱచుగ ననుటచేత నొకానొకచోట వైకల్పికసంధియుం గలదని తాత్పర్యము

బొర ..	బొర ...	బొరొర
అహ ...	అహ ...	అహఃహః

బాలవ్యా-లఘుటీక—3

ఎట్టూ	..	ఎట్టూ	...	ఎట్టెట్టూ
ఓహో	...	ఓహో	...	ఓహోహో

ఏమి	...	ఏమి	{ ఏమేమి ఏమియేమి

ఏగియేగి యనుచోఁ గ్రావ్యరంబగుట సంధి లేదు.

౧౦ ద్విరుక్తముయొక్క పదరూపము = రెండుసారు లుచ్చరించబడిన పదముయొక్క రెండవరూపము అదే యాప్రేడితమని చెప్పబడును. అనఁగా—ఒకపదమును రెండుసారు లుచ్చరించునపుడు, అందు రెండవపద మున కాప్రేడితమని పేరు. ఆ యాప్రేడితమునకు ముందున్న అచ్చునకు సంధి సాధారణముగ నగును.

(ఔర+ఔర=) ఔరార' అని యుధాహృతి. ఈసంధి కొన్ని చోట్ల వికల్పము (ఏగి+ఏగి=) ఏగియేగి' అనుచోట సంధి రాకుండుటకు గారణము—అది (క్వార్థ మగుటయే) భూతకాలమునుబట్టి నసమాచక క్రియ యగుటయే. (అట్టివానికి సంధి లేదని యిదివఱకే తెలుపబడినది)

ఆంద్యవగాగమంబులుదప్ప నపదాదిస్వరంబు పరంబగునపు డచ్చునకు సంధియగు. ౧౧.

మూర	...	ఎడు	...	మూరెడు
వీసె	..	ఎడు	..	వీసెడు
అర్థ	...	ఇంచు	...	అర్థించు
నిర్జి	...	ఇంచు	...	నిర్జించు

ఆంద్యవగాగమంబులు పరంబులగునపుడు యథాసంభవ ముగా గ్రహించునది రాములందు - రాములయందు - హరి యందు - ఎరిమిదవది - ఎరిమిదియవది

౧౧. పదము కానిది అపదము కాఁగా ప్రత్యయము అపదము లగును అప్రత్యయముల తొలుత నచ్చులున్నపుడు—వానికి ముందున్న అచ్చునకు సంధి (కప్పక) జరుగును. అనఁగా అచ్చునకు ఆశాదియైన ప్రత్యయము పరమగుచో సంధి నిత్యమని తేలుచున్నది

కాని యానియమము అందు అవ' అనువానికిమాత్రము చెల్లదు. అవి పరమగునప్పుడు సంధి వికల్పమైనను గావచ్చును లేదా రాకున్నను రాకపోవచ్చును.

[అందున్' అనునది సక్రమానిధిక్రిప్రత్యయము అవక్' అనునది సంఖ్యావాచకములు విశేషణములగునపుడు వాని కాగమముగా వచ్చునది. అందు అవ' అనునదియే మిగులును క' కారము లోపించును ఈరీతిని 'కొ' చిహ్నున్నవన్నియు విధింపబడువానికిఁ జిహ్ను అగమములుగా వచ్చుచుండును ఈ (ఎనిమిది+అవ=) ఎనిమిదవ' కాని అవ ఎనిమిది' అని కాదు] (మూర+ఎడు=) మూరె డు' అనునది యాసూత్రమున కుదాహరణము ఎడు' అనునది కొలఁతనుబట్టు ప్రత్యయము అపదము. అందలి యాదిస్వరమైన ఎ' పరమగునపుడు దాని ముందటియచ్చునకు— 'ర' వర్ణమిడి అకారమునకు సంధియైనది ఇట్లే శక్తిశయదాహరణములను గ్రహించునది.

ఇంక అందు అవ' లలో అందు' పరమగుచోఁ గొన్నియెడల సంధి వికల్పము—ఈ రాములందు రాములయందు గొన్నియెడల సంధిరాదు—ఈ హరియందు అవ' పరమగునపుడు సంధి వికల్పము ఈ ఎనిమిదవ, ఎనిమిదియవ

కుటు చిటు కడు నడు నిడు శబ్దముల టడల క్తచ్చుపరంబగు

నపుడు ద్విరుక్తకారంబగు ౧౨

కుటు	. .	ఉసురు	...	కుట్టుసురు
చిటు	...	ఎలుక	..	చిట్టెలుక

కడు	...	ఎదురు	...	కట్టెదురు
నడు	...	ఇల్లు	...	నట్టిల్లు
నిడు	...	డోరుపు	...	నిట్టూరుపు

౧౨. కుఱు, చిఱు అనుకబ్బముల ఱు' కను కడు నడు నిడు' అను వానిలోని డ' కారమునకును దఱువ క అచ్చున్నయెడల—ఆ ఱడలు, ట్ట లగును—అనఁగా అవి ద్విత్వకారమును పొందును

ఈమాత్రమున ఱ డ లనఁగా ఈకారముతోఁగూడినవానినే (ఱు దు లనే) గ్రహింపనలెను

కుఱు+ఉసురు'—ఇచట ఉసురు' లోని ఉకారము పరమగుటచే కుఱు'లోని ఱు' కారమునకు టకారద్విత్వమువచ్చి కుఱు కట్టుగా మాటి కట్టుసురు' అయినది

కడు+ఎదురు' అనుచోట దు' కు అచ్చు (ఎదురు'లోని ఎకారము) పరమగుటచే దు' ట్టు' గా మాటి కట్టెదురు' అయినది కక్కిన యుదాహరణములు నిట్లే

ప్రథమమీఁది పరుషములకు గసడదవలు
బహుళముగా నగు. ౧౩.

వాడు	...	కొట్టె	...	{ వాడు గొట్టె వాడు కొట్టె.
అప్పుడు	..	చనియె	..	{ అప్పుడు సనియె. అప్పుడు చనియె.
నీవు	...	టక్కరివి	...	{ నీవు డక్కరివి. నీవు టక్కరివి.
మీరు	...	తలఁడు	...	{ మీరు దలఁడు. మీరు తలఁడు.

వారు ... పోరు ... { వారు వోరు.
వారు పోరు.

అప్పు డిప్పు డెప్పు డనుశబ్దములు నిత్యైకవచనాంతములు వాగనుశాసనములు యదా తదా యని గ్రహించుట ప్రపంచార్థమని యెఱుంగునది. ఈకార్యము కళలగు క్రియా పదములమీఁద సహితము కానంబడియెడి.

రారు ... కదా ... { రారు గదా.
రారు కదా.

వత్తురు ... పోదురు ... { వత్తురు వోదురు.
వత్తురు పోదురు.

౧౩. దు ము వు లు ప్రథమావిధః క చ చేట క ప' అనునవి పదవేములు ప్రథమావిధక్రొంకములగు పదములకుఁ దఱువాకనున్న క' కు 'గ' చ' కు న' ట' కు ద' క' కు ద' ప' కు వ' బహుళముగా ఆదేశ మగు చుండు (బహుళమనఁగాతోఁదినట్లు వచ్చుట యనియు ఆదేశ మనఁగా ఉన్న యక్షరమునుట్టి వచ్చుట యనియు నీవఱకే చెప్పఁబడినది) వాడు+కొట్టె' అనియుండఁగా ప్రథమయగు దు' కుఁ దర్వాది క' కారము గ' గా మాఱి 'వాడు కొట్టె' అయినది ఇక్కడ సుధి బహుళగ్రహణముబట్టి వికల్పము వాడు కొట్టె' అనియు రూపమేర్పడినది

ఇచటి యుదాహరణములన్నియు ఈ గసడదవాదేశము' వికల్పము టకు అనుకూలముగ నీయఁబడినది.

అప్పుడిప్పుడు — అప్పుడు ఇప్పుడు ఎప్పుడు' అనునవి యెల్లప్పుడును వికవచనములో నుండుపదములు. ఆంధ్రభాష చింతామణిలో దానిని రచించిన కర్పాచార్యుడు (అనుదీరుడుగల నన్నయ) కళలను వివరిం

చుచు ప్రథమాంశములతోబాటు యదా తదా' అనువానిని గ్రహించుచు
అప్పుడు ఇప్పుడు' అనువానికూడఁ బ్రత్యేకముగఁ జేర్కొని యున్నాఁడు.
అట్లు గ్రహించుట అనవసరము విలయన ఇవి ప్రథమాంశములే యగుటవలన
మఱల వీనిని యదా తదా' అని ప్రత్యేకముగఁ జేర్కొన నక్కఱలేదు
అట్లయినను—వివరముగాఁ బలుపుటకయి గ్రంథకర్త వీనిని మఱలఁ జెప్పెనని
గ్రాహ్యము

కేవలము ప్రథమాంశము, మీఁదనేగాక కళలగు క్రియాపదముల
మీఁద నున్న పరుషములకుఁ గూడ ఈ గనదదవా' దేశము కలుగవచ్చును.

(రారు+కదా=) రారుగదా రారుకదా రారు' అననది కళయగు
క్రియాపదము దానికిఁ బరుషమున్న కదా' లోని కకారముగకారముగా మాఱి
(బహుళముగ) రారుగదా అయినది.

తెనుఁగులమీది సాంస్కృతికపరుషములకు గనదదవలు

రావు ౧౪

వాడు ...	కంసారి ...	వాడుకంసారి
వీడు ...	చక్రపాణి ...	వీడుచక్రపాణి.
ఆయది ...	టంకృతి ...	ఆయది టంకృతి.
అది ...	తేభ్యము ...	అది తేభ్యము
ఇది ...	పథ్యము ...	ఇది పథ్యము

౧౪ అచ్చతెలుఁగు పదములకుఁ దరువాత సంస్కృతసమములన్నచో
అసంస్కృతసమముల లోఁపరుషములకు గనదదవ'లు ఆదేశముగా రావు.
(వాడు+కంసారి) వాడు కంసారి'

ఇచట వాడు' తెలుఁగు పదము కంసారి సంస్కృతసమము కాన
అందలి కకారము' గకారముగా మాఱి వాడు కంసారి' అని కాలేదు.
(ఇచట గనదదవాదేశము కాలేదు)

ద్వంద్వంబునం బదంబుపయి పరుషములకు

గనడదవలగు గ౧౫. ..

కూర	..	కాయ	.	కూరగాయలు
కాలు	..	చేయి	...	కాలునేతులు
టక్కు	..	టెక్కు	..	టక్కుడెక్కులు
తల్లి	...	తండ్రి	..	తల్లివంపులు
డోరు	.	పల్లె	...	డోరువల్లెలు.

గ౧౫ ద్వంద్వసమాసమున మొదటి పదమునకు, దరువాత (రెండవ పదము మొదట) గల పరుషములకు గనడదవ' లు నిత్యముగా ఆదేశ మగును

[రెండుపదములు కలిసి ఏక పదమగుట సమాసము సమాసములొని పదములన్నిటియర్థములును ప్రధానము లయి యున్నచో—ఆ సమాసము ద్వంద్వమగును]

(కూర + కాయ =) కూరగాయలు ' కూర, కాయ' అని రెండువేర్వేలు పదములు అవిరెండును కలిసి ' కూరగాయలు' అని యొకేపదమైరిందన ఆ యేకపదము సమాసము. ఇందుగల రెండుపదములయర్థములును ప్రధానము లగుటచే నియ్యది ద్వంద్వ సమాసము కూర' అను తొలిపదము పయిగల 'కాయ' లొని 'క' కారము గకారముగా మారి యిచట కూరగాయలు' అను రూపము వచ్చినది ఇట్లే తక్కినవియును

ద్రుతప్రకృతికముమీఁది పరుషములకు సరళములగు. గ౧౬.

పూచెను	.	కలువలు	...	పూచెనుగలువలు.
తోచెను	...	చుక్కలు	...	తోచెనుజుక్కలు.
చేసెను	..	టక్కులు	...	చేసెను డక్కులు.

నెగడెను ... తమములు ... నెగడెనుదమములు.

మొగిడెను... పద్మము ... మొగిడెనుబద్మము.

౧౬. [నకారము ద్రుకము. ఆ ద్రుకము చివటియక్షరముగాఁ గలది ద్రుకప్రకృతికము.] ద్రుకప్రకృతికములగు తొలికబ్బములకుఁ దర్వాక నుండు (ఁందవ శబ్దముల మొదట నుండు) క-చ-చే-ట-క-ప' అను వానికి పరుసగా గ-జ-జ-ద ద ల' అనునక్షరము లాదేశమగును (పూచెను + కలువలు) పూచెను గలువలు' అనుచోట పూచెను' లాని ను' ద్రుకము కాన పూచెను' అనునది ద్రుకప్రకృతికము. దానికిఁ దరువాతనున్న (పరుష మైన) కకారము సరళముగా (గకారముగా) మాటిడి. ఇట్లే కక్కిన యుదాహరణములను గ్రహించునది

ఈ పరిచ్ఛేదములోని ౨౯-వ సూత్రోదాహరణముల ననుసరించి నకారపుఁబొట్టు ద్రుకమని తెలియుచున్నది ఈసూత్రోదాహరణముల ననుసరించి ఉకారముతోఁగూడిన నకారము (ను) ద్రుకమని లేలుచున్నది. ద్రుకలక్షణము నకారము ద్రుకంబు' అని యున్నది కాన పొట్టుగా నున్న నకారమును ఉకారముతోఁగూడిన నకారమునుగూడ ద్రుకములే యని గ్రహింపవలెను.]

ఆదేశసరళములకు ముందున్న ద్రుతమునకు బిందు

(క్ష) సంశ్లేషములు విభాషనగు. ౧౭

సంశ్లేషం బనగా మీఁదిహల్లులతోఁ గూడికొనుట.

పూచెనుగలువలు ... { పూచెంగలువలు
పూచెగలువలు.
పూచెన్గులువలు.

తోఁచెనుజొక్కలు ... { తోఁచెంజొక్కలు
తోఁచెజొక్కలు
తోఁచెనుక్కలు

చేసెనుడక్కులు	...	$\left\{ \begin{array}{l} \text{చేసెండక్కులు.} \\ \text{చేసెడక్కులు.} \\ \text{చేసెన్దక్కులు.} \end{array} \right.$
నెగడెను దమములు	...	$\left\{ \begin{array}{l} \text{నెగడెదమములు} \\ \text{నెగడెదమములు.} \\ \text{నెగడెన్దమములు.} \end{array} \right.$
మొగిడెను బద్దము	...	$\left\{ \begin{array}{l} \text{మొగిడెంబద్దము.} \\ \text{మొగిడెంబద్దము.} \\ \text{మొగిడెన్బద్దము.} \end{array} \right.$

✓ పక్షంబున స్వత్వంబగు స్వత్వంబనగా ద్రుతంబునకుం బ్రకృతిభావము.

౧౭. ఆదేశసరళములు = మొదటికుండియు సరళములుగా నుండక పిదప వ్యాకరణనియమము ననుసరించి కరువములకు బదులుగావచ్చిన సరళములు [అనగా క-చ-చే-ట-క-కు లకు బదులుగా వచ్చిన గ-జ-డ-ద-బలు] ద్రుతంబు=కారముతోగూడిన సకారమును బిందువు = నిందు మున్నయు అతిసున్నయును సంక్షేపము = ద్రుతము (కన యుకారమును విడిచి పొల్లుగానుండి) కరువాలతోపొల్లుతోగూడియుండుట అనగా పొల్లుగా మాటుట యని యభిప్రాయము

ఆదేశములుగా వచ్చినసరళములకు ముందున్న 'స్ర' కారము నిందు మున్నఁగాఁగాని అతిసున్నఁగాఁగాని మాత్రవచ్చును; పొల్లుగానైనను మాత్రవచ్చును లేదా సుకారముగానే ఉండిపోయినను ఉండిపోవచ్చు నని యభిప్రాయము.

(పూచెను + గలువలు =) (1) పూచెంగలువలు (2) పూచెగలువలు, (3) పూచెన్గలువలు; (4) పూచెను గలువలు.

ఇచట తొలుత పూచెను + కలువలు' అనియుండి ద్రుశప్రకృతికము
మీడి వరుషములకు సరళములగు' నకు సూక్రముచే కకారము గకారముగా
మాటి పూచెను గలువలు' అని యైనవి కాన యిచటి గకారము అదేశ
సరళము దానికి ముందున్న ద్రుశము పూచెను' లోని నుకారము అది
నిండునున్నగా మాటి పూచె గలువలు' అయినది అజనున్నగా మాటి
పూచె గలువలు' అయినది పొల్లుగా మాటి పూచెననునటు' అయినది
ఇట్లుగట వికల్పముగాన ఇవియేవియు రానప్పడు నుకారము అట్లే యుండగా
పూచెను గలువలు' అనియు నుండును ఇట్లు నాల్గవిధముల రూపము
లుండును.

[వక్షంబున = చిందు నంక్షేపలు రాయప్పడు ప్రకృతిభావము =
ఉన్నది యున్నట్లుండుట-అనగా ను' నుగానే యుండుట]

ద్రుశంబునకు సరళస్థిరంబులు పరంబు లగునపుడు లోప
సంశ్లేషంబులు విభాషనగు ౧౮.

వచ్చెను .. గోవులు ...	$\left\{ \begin{array}{l} \text{వచ్చెగోవులు.} \\ \text{వచ్చెన్గోవులు} \\ \text{వచ్చెనుగోవులు.} \end{array} \right.$
మెఱసెను ... ఖడ్గము ...	

౧౮ సరళస్థిరంబులు = సరళముగాని, స్థిరముగాని లోపసంశ్లేషము =
పోవుటగాని మీడినాల్గుతో గలియుట (అనగా నకారపుబొల్లుగా
మాటు) గాని విభాషనగు = వికల్పముగా జరుగును

( ) సరళములకు ముందున్నద్రుశము లోపించినను లోపించును,
లేదా పొల్లుగా మాటినను మాటును లేక ను' గా కూడ ఉండిపోవచ్చును.

(వచ్చెను + గోవులు =) (1) వచ్చె గోవులు (2) వచ్చెన్గోవులు-
(3) వచ్చెను గోవులు

వచ్చెను + గోవులు' అనుచోట గో సరళము దానికి ముందున్న ద్రుతమైన ను' కారము లోపించి వచ్చె గోవులు' అయినది పొల్లగా మాట వచ్చెన్గోవులు' అయినది ఇట్లు జరుగుట వికల్పముగాన ను' ఉన్నట్లు గానే ఉండిపోయి వచ్చెను గోవులు' అయినది

(మెఱసెను + ఖడ్గము =) (1) మెఱసె ఖడ్గము (2) మెఱసెనడము
(3) మెఱసెను ఖడ్గము

ఖడ్గము' లోని ఖకార మిచట స్థిరము దానికి ముందున్న ద్రుతము (మెఱసెను' లోని సుకారము) గాపించగా 'మెఱసె ఖడ్గము' అయినది అద్రుతము పొల్లగా మాఱగా 'మెఱసెనడము' అయినది అది ఎట్టిమార్పును పొందకపోగా 'మెఱసెను ఖడ్గము' అనియే యుండిపోయినది

వర్గయుక్తరళములు పరములగు నపు డాకానాకచో ద్రుతము నకుఁ బూర్ణబిందువును గానంబడియెడి. ౧౯.

వచ్చెను . . . ధాత్రీపతి ... వచ్చెంధాత్రీపతి
పాడెను ... గంధర్వుడు . పాడెంగంధర్వుడు
కళ ... దోయి . కందోయి

౧౯ వర్గయుక్తులు = వర్గము లైదింటియందునుగల ఒత్తక్షరములు పది-ఖ ఖ ఖ ఖ ఖ ఖ ఖ ఖ ఖ అనునవి ఈపదియత్తరములకుఁగాని సరళములకుఁగాని ముందుగా నున్న ద్రుతము కొన్నిచోట్ల నిండునున్న గాఁగూడ మాఱుట కలదని సూత్రము నర్థము

అవసానంబునండు ద్రుతస్వరంబునకేని ద్రుతంబునకేని

లోపంబు బహుళంబుగానగు ౨౦

వాడువచ్చెన్ - వాడువచ్చె - వాడువచ్చెను ఈ లోపంబు పద్యాంతములయందు గణానుసారంబుగ వ్యవస్థితం

బయ్యయుండు గుర్వవసాయి యగుపద్యంబు తుదను స్వత్వంబు లేదు. అతిశయముగ బుద్ధిమంతుడగు బుధసేవక.)

౨౦. అవసానంబునందు = తుదిని-వాక్యముచివఱ-దానికే దరువాత నేయక్షరములును లేంపుడు వాక్యము చివఱున్నద్రుతముగాని ద్రుత స్వరముగాని బహుళముగా లోపించును — అనఁగా కొన్నియెడల లోపింప వచ్చును కొన్నియెడల లోపింపక పోవచ్చును కొన్నియెడల వికల్పముగా వైవను లోపింపవచ్చును.

వాడు + వచ్చెను' అని యున్నపుడు ద్రుతస్వరమగు ఉకారము లోపింపఁగా వాడు వచ్చెన్' అయినది ద్రుతము (ను) లోపింపఁగా 'వాడు వచ్చె' అయినది ఈలోప మేదియు రాకపోకగా వాడు వచ్చెను' అనియే ఉండిపోయినది

ఈలోపము పద్యపాదములచివఱ నాయోగముల ననుసరించి నియమితమై యుండును. గురువగునక్షరము చివఱ నుండవలసినపద్యపాదమున-తుదను పొల్లె యుండునుగాని ను' ఉండదు ఉదా — అతిశయముగ బుద్ధిమంతుడగు బుధసేవన్' ఆకుకందపద్యపాదము చివఱ సేవను' అనిగాని, సేవ' అనిగాని యుండరాదు

[గుర్వవసాయి = గురువగునక్షరము చివఱ గలది స్వత్వంబు = ఉత్తముతోఁగూడిత ద్రుతము-ను' అనునది వ్యవస్థికంబు = కట్టుబాటు చేయఁబడినది నియమింపఁబడినది]

కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు

గానంబడియెడి ౨౧.

అదియునున్నాక - దివంబునుందోలె.

౨౧ కొన్నిచోట్ల ద్రుతాంతములమీదను ద్రుతము (నకారము) వచ్చుట కనఁబడుచున్నదని భావము.

(అదియును + గాక =) అదియునున్నాక' ఇచట అదియును' అనునది ద్రుతాంశము. అందలి ద్రుతమగు ను' కుఁ బదప మఱియొక్క ద్రుతము రాగా (న్' రాగా) అదియునున్నాక' అని యైనది ఇట్లే రెండవయందా హరణమున ను' కుఁ బదప న్ వచ్చి అది పూర్ణబిందువుగా మఱి దివంబు నుంబోలే', అనురూప మేర్పడినది

ఆట యిఁక చుఁడు శబ్దంబులందప్ప నుడి తొలి హ్రస్వంబు మీఁద ఖండబిందువును ద్రుతంబునకు లోపంబునులేవు ౨౨.

ముంగొంగు - క్రొంబసిడి - కన్దోయి.

౨౨ ఆట' అనునది కిరార్థము (ఇట్లందును అనునభిప్రాయము) ను తెలియఁజేయు నవ్యయమా కళ ఇఁక' అనునది మఱి' యనునర్థమును దెల్పుద్రుతాంశమగునవ్యయము చుఁడు' అనునది ఎనుటివారితో సంభాషించు నపుడు ఉపయోగించబడు కళయగుపదము వయిమూఁడుపదములలోను మొదటి హ్రస్వమునకుఁ దరువాత అతిసున్న కనఁబడుచున్నది వీనిని మూఁడింటిని విడిచి మఱియేపదమునందును తొలిహ్రస్వమునకుఁ బ్రక్కగా అతిసున్న యుండదు నిందునున్నయే యుండును మఱియు (సమాసముచు పొందిన) అయికరపదములలో తొలిహ్రస్వమునకుఁ బదపనుండు ద్రుతమునకు లోపమును రాదు, [అనఁగా సమాసమునందు ద్రుతంబునకు లోపంబగు' నను సూత్రముచే (సంధి-౨౪) వచ్చు ద్రుతలోపము రాదని యభిప్రాయము.]

(ముందు + కొంగు =) ముంగొంగు' ఇచట ఈ సంధిపరిచ్ఛేదములొని ౩౬-వ సూత్రముచే ందు'కు లోపమురాగా ము + కొంగు' అయినది. ౩౭-వ సూత్రముచే నకారము' అగమముగా వచ్చి పరుషమునకు సరళ హ్రదేశమై ద్రుతము నిందునున్నగా మాఱుగా ముంగొంగు' అయినది.

(క్రొత్త + పసిడి =) క్రొంబసిడి.

✓ [క్రొత్త+పసిడి-(త్త' లోపము) క్రొ+పసిడి (వ్రకారాగము)
క్రొ+న+పసిడి-(సరళాదేశ ద్రుతకార్యములు) క్రొంపసిడి]

కను+దోయి=కన్దోయి

[కను+దోయి (3౯-సూత్రముచే లోప నకారాగములు) కన్+
దోయి=కన్దోయి] ఇది కందోయి' అనియును గావచ్చును

[సంధి ౧౯-వ సూత్రముచే పూర్ణబిందువు వచ్చినది]

తాను నేను పదంబులద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబులేదు ౨౩.

తాను ... చదివె ... { తాఁ జదివె
తాను జదివె.

తను ... వినె . { తా వినె
తాను వినె.

దీప్తంబుమీఁదిది గాన దీనికి నెఱుసున్న లేదు.

౨౩ తాను నేను' అనునవి ద్రుతాంతములగు పదములు వానికి
ఆదేశసరళములుగాని సరళ స్థిరములుగాని పరమగునపుడు వానిద్రుతము
పొల్లుగా మాఱదు మఱియు తాను నేను' లలోని ద్రుతము దీర్ఘాక్షర
మునకుఁ దరువాత నున్నందున (సంక్షా ౧౫-వ సూత్రము ననుసరించి)
అయ్యది నిందునున్న గా మాఱదని గ్రహింపవగును (తాను+చదివె=) తాఁ
జదివె తాను జదివె'

తాను+చదివె' అని యుండఁగా ౧౭-వ సూత్రము ననుసరించి
నిందునున్న ఆఱుసున్న పొల్లు స్వత్వములచే నాల్గువిధములుగా మాఱి (1)
తాంజదివె (2) తాఁజదివె (3) త్రాజదివె (4) తాను జదివె అని
కావలసియుండఁగా ఈసూత్రము విధింపబడినది ఈసూత్రమునుబట్టి సం
శ్లేషము రానందున 'త్రాజదివె' అని కాఁకాలదు దీర్ఘముమీఁద పాఞ్చ్య
పూర్ణము లేనందున తాఁజదివె అనియుఁ గాఁకాలదు (తాను+వినె=)

‘తావిసె తాను విసె’ ఇచ్చట ౧౮-వ సూత్రము ననుసరించి (స్థిరము ద్రుతమనకుఁ బరముగా నుండుటచే) ద్రుతమునకు లోఘసంక్షేపములును, స్వత్వమును వచ్చి తావిసె తాన్నిసె, తాను విసె’ అను మువ్విధముల రూపములు కావలసియుండఁగా ఈసూత్రముచే సంక్షేపము వారింపఁబడి నది. కాఁగా చెందురూపములే యేర్పడినవి.

సెఅనున్న = విందునున్న.

సమాసంబునందుద్రుతంబునకు లోపంబగు. ౨౪.

ఎల్లయర్థములు - ఎల్లకలుషములు సర్వపర్యాయంబయిన యెల్లశబ్దంబు ద్రుతాంతంబయిన యవ్యయంబు. దీని కసమాసంబున విశేష్యంబునకు ముందు ప్రయోగంబు లేదు.

౨౪ సమాసమును పొందుపదములలో మొదటిపదము చివటిద్రుతము లోపించునని యర్థము.

(ఎల్లన్ + అర్థములు =) ఎల్ల యర్థములు’ ఇచ్చట ఈసూత్రము ననుసరించి ద్రుతము లోపించిన ఎల్ల + అర్థములు’ అగును పిదప సుధిలేనందున యడాగమమువచ్చి ఎల్లయర్థములు’ అయినది (ఎల్లన్ + కలుషములు =) ‘ఎల్ల కలుషములు’

సర్వపర్యాయంబు = సర్వశబ్దమునకు నామాంకరమయినది అసమాసము = సమాసములేనికాలము-వ్యస్తమగుట విశేష్యంబు = నామవాచకము.

[ఎల్ల’ యనునది ఎల్లపుడును సమాసము పొందియేయుండునుగాని, వేఱుగా నుండదనియు అది నామవాచకమునకుఁ దర్వాతగానే ముందుగాఁ బ్రయోగించఁబడదనియు భావము కాన ధనములనెల్ల’ అనియే యుండుగాని ఎల్లన్ ధనముల’ అని యుండరాదని శ్రీమూరిగారి యాశయము]

సమాసంబుల నుదంతంబులగు స్త్రీసమంబులకుంబుంపులకుం
బరుష సరళంబులు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు ౨౫.

ఇచటం బరుషంబులు పరంబులగునపుడు ద్రుతంబునకు
బిందుసంశ్లేషంబులచే మూడురూపంబులు సరళంబులు పరంబు
లగునపుడు లోప సంశ్లేష పూర్ణబిందువులచేత మూడు
రూపములు విధానసామర్థ్యమువలన దీనికి లోపము లేదు.
వక్ష్యమాణవిధిచే స్వత్వములేదు

చిగురు	...	కయిదువు	{	చిగురుంగయిదువు చిగురుంగయిదువు. చిగురునయిదువు.
తళుకు	..	గజ్జెలు	...	{ తళుకుగజ్జెలు తళుకునగజ్జెలు తళుకుంగజ్జెలు
సింగపు	...	కొదమ	...	{ సింగపుగొదమ. సింగపుగొదమ. సింగపునొదమ
ఉన్నతంపు	...	గొడుగు	...	{ ఉన్నతంపుగొడుగు. ఉన్నతంపునొడుగు. ఉన్నతంపుం గొడుగు.

నలుగడాదుల నీయాగమంబు లేదండ్రు. ఈయాగమం
బొకానొకచోట స్థిరంబు పంబగుచోఁ గానంబడియెడి - గలు
వపున్తురువు.

౨౧ ఉదంతంబులు = హస్తమగు ఉకారము చివఱంగలవి స్త్రీ
సమంబులు = ప్రశమావిధక్తిలో దు-ము' అను ప్రత్యయములు రానివి.
పుంపు = ము' కారమునకు ఆదేశముగా వచ్చిన పు ంపు' అనునది

రెండుపదములకు సమాస మగునప్పుడు-అందు ఉకారాంమును స్త్రీ
సమము నగు మొదటిపదమునకును పు ంపు' లతోఁగూడినపదమునకును
పరుషముగాని సరళముగాని పరముగా ఉన్నప్పుడు నుక్' అనునది అగమ
ముగా వచ్చును [ఈ నుక్' లో న కారముమాత్ర మే మిగులును. క కారముతోఁ
జేర్చి చెప్పటచే ఈయాగమము (మొదటి) పదము చివఱు. జేరునని గ్రహించ
వలెను క కారము చివఱంగల యాగమము పదముకడవటను టకారము చివఱం
గలయాగమము పదముమొదటను చేరుచుండును]

విందు సంక్షేపచే = నిందునున్న అఱునున్న పొల్లులచేత

విధానసామర్థ్యమువలన-ఇంతకు ముందుఁజెప్పఁబడిన౨ర-వ సూత్రము
ననుసరించి ద్రు తమయిన యీన కారము లోపింపవలసియున్నది అరితిని లో
పించినయెడల మూఁడేసిరూపములును సిద్ధింపఁజాలవుగదా అని సందేహము
కలుగవచ్చును కాని ఆయాసూత్రములచే నిధింపఁబడిన ద్రుతముల నన్నింటిని
౨ర-వ సూత్రము లోపింపఁజేసినయెడల ఈ ౨౧-వ సూత్రము ఉండియు
లేవట్లే ఈసూత్రము వ్యర్థమయిపోవును. కాన ప్రత్యేకముగ నీరితి సూత్ర
మును వ్రాయటంబట్టి మీఁదిచోట్లసూత్రము అనఁగా ఉదంతస్త్రీసమములకును,
పుంపులకును దర్వాత నున్న పుడుమాత్రము ద్రుతము లోపింపదనియు అది
ద్రుతమునకు రావలసిన కార్యములను పొందుననియుఁ జెలిపింపవలెను.

వక్ష్యమాణవిధిచే-ఈతర్వాదిదగు ౨౬-వ సూత్రమున సమాసంబు
లందు ద్రుతంబునకు స్వత్వంబు (ను' గాఉండిపోవుట)లేద. అని చెప్పఁబడు
చున్నదిగాన ౧౭-వ సూత్రముననుసరించి ద్రుతము ను' గా ఉండదని
అభిప్రాయము.

సమాసంబులందు ద్రుతంబునకు స్వత్వంబులేదు. ౨౬

౨౬ సమాసమునందు ద్రుతమునకు స్వత్వము నంగీకరించినయెడల (అనగా ను' కార ముండునని చెప్పినచో) చిగురునుగైదువు తగకును గట్టెలు' మున్నగు అసాధురూపములు కావలసి వచ్చును

తలఁబ్రాలు మొదలగు సమాసంబుల ద్రుతమునకు లోపములేదు. ౨౭.

తలఁబ్రాలు-ఒడిఁబ్రాలు-సేసఁబ్రాలు - ఊరఁబంది - ఊరఁ దిచ్చిక-తోడబుట్టువు - తోఁబుట్టువు ఒల్లఁబాటు - ఒడఁబాటు - ఇత్యాదులు

౨౭ సంధి ౨౪ వ నూత్రము నకునరించి సమాసమున ద్రుతము లొపింపవలసియున్నది అట్లు లొపించినచో తలఁబ్రాలు' మున్నగురూపములు సిద్ధించుటకు అవకాశము లేకపోవుచున్నది కావున ఈనూత్రము తలఁబ్రాలు మున్నగు కొన్ని పదములలోనూత్రము ద్రుతముండును' అని నియమించు చున్నది. ఈనూత్రముచుట్టి 'లపాలు' మున్నగు ససాధురూపముల కవ కాశము లేకపోవును

ఉదాహరణలలో తలఁబ్రాలు, ఒడిఁబ్రాలు ఊరఁబంది ఊరఁదిచ్చిక' అనునవి స పదాకర్షురవసమాసములు తోడఁబుట్టువు తోఁబుట్టువు' అను నవి క్షరీయాకర్షురపదములు వైవన్నియు సల్కుమాసములు (అనగా పూర్వపదము చివరి విధిక్రిప్రకృయము లొపింపనివి) పయివిధిక్రిప్రకృయములు సహజముగనే ద్రుతాంతములు మిగిలినయందుదాహరణములకు సహజముగ ద్రుతాంతము లని యవసరము.

(తలన్ + పాలు) తలఁబ్రాలు.

సంధిపరిచ్ఛేదము

దుక్రమును విందునున్నగా మార్చి కలంబ్రాలు' అనియు వాడ
వచ్చును సమాసమున న్వక్యము లేనందున కలంబ్రాలు' కాదు సంక్షేపతోఁ
గూడిన కలంబ్రాలు' అనురూపము ప్రసిద్ధిలోలేదు

(ఒడిన్ + ప్రాలు =) ఒడిబ్రాలు' దీనికి పూర్వబిందు సంక్షేప న్వక్య
రూపములు మూడును లేవు.

కక్కినయుదాహృతులలో తోడఁబట్టువు' మాత్రము తోడం
బట్టువు గా మాఱవచ్చును. కక్కినవన్నియు ఉదాహరింపఁబడినట్లే యుండును
గాని వేఱురూపములను పొందవు.

కర్తృధారయంబులం దుత్తున కచ్చుపరంబగునపుడు టుగా
గమంబగు. ౨౮.

కఱకు	..	అమ్ము	...	కఱకుటమ్ము.
నిగ్గు	...	అద్దము	...	నిగ్గుటద్దము.
సరసపు	...	అలుక	..	సరసపుటలుక.

౨౯. విశేష్యమునకును విశేషణమునకును గలుగుసమాసము కర్తృధార
యము ఉత్తు = ప్రాప్తయైన ఉకారము టుగాగదుము = అగమముగా వచ్చు
టకారము

కర్తృధారయసమాసములలో మొదటిపదము చివఱున్నప్రాప్తయగు
ఉకారమునకుఁ దరువాత అచ్చున్నయెడల అ ఉకారమునకుఁ బదప (ఉకార
మునకును రెండవపదము మొదటియచ్చునకును నడుమ) టకారము చేరును

(కఱకు + అమ్ము =) కఱకుటమ్ము' కఱకుట మ్మనఁగా వాడియైనబాణ
మని యర్థము. కాన ఈసమాసములో కఱకు' విశేషణము అమ్ము' విశేష్య
ము. ఈరెండుపదములకును సమాసమగుటచే వియ్యది కర్తృధారయసమాస
మగును ఇచట కఱకు' లోని (చివఱున్న) ఉకారమునకు అమ్ము' లోని

{ కర్తృధారము }

టుగాగదు సంధి

అకారముపరముగా ఉన్నది కావున అకారములకును నడుమ టకారము చేరి
 కలకుటయ్యే అయినది ఇట్లే తక్కినయుదాహరణములను గ్రహించునది
 కర్తృధారయంబునందుఁ బేర్వాదిశబ్దముల కచ్చుపరంబగు
 నపుడు టుగాగమంబు విభాషనగు. ౨౯.

పేరు	...	ఉరము	...	{ పేరుటురము. పేరురము.
చిగురు	...	ఆకు	...	{ చిగురుటాకు. చిగురాకు.
పాదరు	...	ఇల్లు	...	{ పాదరుటిల్లు పాదరిల్లు

౨౯ కర్తృధారయసమాసమునందు 'మొదటిపదమైన పేరు' మొద
 లగువాని ఉకారమునకుఁ విదప అచ్చున్నయెడల టకారాగమము వికల్ప
 మగును అనఁగా టకారమువచ్చినను రావచ్చు లేదా రాకపోవచ్చును.

[పేర్వాదిశబ్దములు = పేరు' మున్నగుశబ్దములు. విభాషనగును =
 వికల్పముగావచ్చును.]

(పేరు+ఉరము=) పేరుటురము పేరురము'

ఇచట టకారము అగమముగా వచ్చినపుడు పేరుటురము' అయినది.
 రానపుడు ఉకారసంధివచ్చి పేరురము' అయినది

పేరురము' అనఁగా వికారమైనతోమని యర్థము కాన ఇది కర్తృ
 ధారయసమాసము)

ఇచట కుంధి ౨౮-వ సూత్రము ననుసరించి టుగాగమము నిత్యముగా
 (ఎల్లపుడును) వచ్చుచున్నందున పేరుటురము' అని మాత్రమే కావలసి
 యున్నది. పేరురము' అను రూపముకూడ నుండవలెనను అభిప్రాయముతో
 ఈ ౨౯-వ సూత్ర మారంభించబడినది. తక్కినయుదాహరణలు నిట్లే.

పేదాదిశబ్దంబుల కాలుశబ్దము పరంబగునపుడు కర్తృధార
యంబునందు రుగాగమంబగు. 30

పేద ... ఆలు ... పేదరాలు
బీద ... ఆలు ... బీదరాలు

పేద-బీద-ముద్ద-బాలెంత-కొమ - జవ-అయిదువ-మనుమ-
గొడ్డు-ఇట్టివి పేదాదులు. ఇందు జవ్వనిశబ్దంబునకు జవాదేశం
బని యెఱుంగునది. ఏకాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర' నని
ప్రయోగము.

30 పేదాదిశబ్దములు = పేద' మున్నగుశబ్దములు రుగాగమము =
అగమముగా వచ్చురేఫము

కర్తృధారయసమాసములో 'పేద' మున్నగుశబ్దములకుఁ దర్వాత ఆట' అనుశబ్దమున్నపుడు ఆరెండిటినడుమున రేఫము (ర్) చేరుచుండును.

(పేద+ర్+ఆలు=) 'పేదరాలు' [రేఫము 'పేద' అనుదానికి
యూగమము రుక్' అనుదానిచివఱి లోపించు కకారముండుటచే నది 'పేద'
అనుదానికిఁ జివఱివచ్చున కాఁగా రేఫము సమాసమునుపొందు రెండుపదముల
కును నడుమఁ జేరునని లేలుచున్నది]

జవ్వని+ఆట' అని యుండునపుడు రేఫము అగమముగా వచ్చినచో
జవ్వనిరాలు' అను అపరూపము కావలసివచ్చుచున్నది జవరాలు' అనియే
పెద్దలు ప్రయోగించిరి అంధ్రీకవిశాపిశామహాదగు అల్లసాని పెద్దన యట్లే
ప్రయోగించెను. కాన జవరాలు' అనురూపము సిద్ధించుటకయి జవ్వని' అను
దానికిబదులుగా జవ' అనునది ఆదేశముగా వచ్చునని యనుకొనవలెను

కర్తృధారయంబున దత్తమంబులకాలుశబ్దము పరంబగు
నేపు. డత్తంబున కుత్తంబును రుగాగమంబునగు. 30.
ధీర ... ఆలు ... ధీరురాలు.

గుణవంతే .. ఆలు . గుణవంతురాలు.

ఇచట వృత్తియం దాలుశబ్దము స్త్రీమాత్రపరము

30 కర్తృధారయసమాసమునందు సంస్కృతసమములగు శబ్దముల కరువాక ఆలు' ఉన్నయెడల వెనుకటివలె శేషము అగమముగా వచ్చును మఱియు ఆమొదటిపదముచివరి అకారమున్నయెడల నది ఉకారముగామాటును

[అత్వంబు = అకారము ఉత్వంబు = ఉకారము]

30-వ సూత్రము తత్సమేశరములగు (అచ్చిశబ్దములగు-అచ్చ తెలుగు లగు) సంబంధించినది (ధీర+ఆలు ధీరు+ఓ+ఆలు=) ధీరురాలు'

ఇట ధీరశబ్దము తత్సమము దానికిఁ దర్వాక ఆలు' అనుదానికి ముందుగా శేషము అగమముగా వచ్చుటయేగాక ధీర' లాని అకారము ఉకారముగా మాఱినది ఇట్లే గుణవంతురాలు' ను

ఇచట వృత్తియందు-ఆలు' అనఁగా భార్య' యని యర్థము కాని యామీడి ౨ సూత్రముల కుదాహరణములుగా నీయఁబడిన పేదరాలు ధీరురాలు' అనుమొదలగునవి పేదయైనభార్య ధైర్యముగలచైనభార్య' అనునర్థముల నీయవు ఇచట సమాసవృత్తియందు ఆలు' అనుదానికి సామాన్యముగ స్త్రీయనునర్థమునే చెప్పకొనవలెను సమాసము పొందనక్కడు-త్ర శ్రేయముగా కన్పట్టదు ఆలు' అనఁగా భార్య' అని యర్థము చెప్పవచ్చును.

కర్తృధారయంబులందు మువ్వర్ణకంబునకుం బుంపులగు. 3౨

సరసము	...	మాట	...	{ సరసపుమాట. సరసంపుమాట
విరసము	...	వచనము	...	

3.1 మువర్జకంబు = (ప్రశమావిధ క్రియావచ్చు) ము' ప్రత్యయము.

కర్తృధారయసమాసములందు మొదటపదము చివఱున్న ము' ప్రత్యయమునకు పు' గాని ంపు' గాని ఆదేశమగును— ము' పు గాగాని ంపు గాగాని మాటునని భావము

(సరసము+మాట=) (1) సరసపుమాట (2) సరసంపుమాట

ఇటు సరసమైన మాట అని యర్థము కాన (విశేషణ విశేష్యభావ ముండుటచే) నిది కర్తృధారయసమాసము ఇందలి మొదటిపదము చివఱి ము' పుగా మాటి సరసపుమాట అనియు ంపు గా మాటి సరసంపుమాట అనియు రెండురూపము లేర్పడినవి

ఈయాదేశము నిత్యము కాన సరసము మాట అని యుండదు

ఉదంతమగు తద్ధరారవిశేషణమున కచ్చుపరమగునపుడు సుగాగమంబగు 33.

చేయు ... అతఁడు ... చేయునతఁడు.

చేసెడు ... అతఁడు ... చేసెడునతఁడు

33 ఉదంతము=ప్రాస్వమగు ఉకారము చివఱంగలది తద్ధరారక విశేషణము = కాలవివక్ష లేక వర్తమానాదులను స్యభావమును దెలియజేయు శ్రియావిశేషణము సుగాగమంబు = ఆగమమైన స' కారము.

ప్రాస్వమగు ఉకారము చివఱంగల శ్రియావిశేషణమునకుఁ దరువాత అచ్చున్నయెడల, ఆ ఉకారమునకుఁ బ్రక్కఁగా నకారము చేరునని భావము. ఇది నిత్యము. (చేయు+అతఁడు=చేయునతఁడు) చేయు' అనునది యిటు ఉకారాంతమగు తద్ధర విశేషణము. (అతఁడు' అనునది యిక్కడి విశేష్యము). ఆ ఉకారమునకుఁ దద్ధర అచ్చు (అతఁడు' లోని అకారము) ఉండుటచే నీ రెండచ్చులకును నడుమ స' కారము నిత్యముగ ఆగమమై మీరిదిరూప మేర్పఁబడినది ఇట్లే రెండవముదాహరణముకూడ

షష్ఠీసమాసమునం దుకారఋకారముల కచ్చు పరమగు
నపుడు నుగాగమంబగు. 3౪.

రాజాయొక్క ... ఆజ్ఞ ... రాజానాజ్ఞ.
విధాత్యయొక్క ... ఆనతి ... విధాత్యనానతి.

3౪ షష్ఠీసమాసమునందు = మొదటిపదము చివరి షష్ఠీవిధ్వికాయొక్క
యర్థ ముండు (కర్తురువ) సమాసమున

షష్ఠీకర్తురువసమాసములో మొదటిపదము చివరి ఉకారముగాని,
ఋకారముగాని యుండి దానికి దరువాత అచ్చున్నయెడల-ఉకార ఋకార
ముల ప్రక్క-ఆనఁగా పూర్వాభరపదముల నడుమ నుగాగమము (అగమమైన
నకారము) చేరును

(రాజాయొక్క+ఆజ్ఞ=) రాజా నాజ్ఞ రాజాయొక్క' అనునది షష్ఠీ
విధ్వికాయొక్క దానితో రెండవపదమునకు సమాసమగునపుడు యొక్క' అనువిధ్వికా
లొపించును కాని రాజా' అనుపదము ఆ యర్థమును తెలుపునుగాన,
'రాజా' అనునది షష్ఠీసమాసములోని లొలిపదము దాని యుకారమునకు
ఆజ్ఞ' అని అచ్చురముగా నున్నందున నకారము' అగమమై రాజా నాజ్ఞ'
అయ్యెను ఇట్లే రెండవయుదాహరణిని గ్రహించునది

ఉదంత స్త్రీ సమంబులకును బుంపులకునంతగుణవాచకంబుల
కును దనంబు పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు. 3౫. ౭1

సోగసు	...	తనము	...	{ సోగసుందనము. సోగసుందనము. సోగసుందనము.
సరసపు	...	తనము...	...	

తెల్ల ... తనము... { తెల్లందనము.
తెల్లందనము.
తెల్లననము.

37. ప్రథమాపభక్తియందు దు, ము' ప్రత్యయములు రానివి స్త్రీ
సమములు పదము చివరి ప్రాప్త్యుచు గుణము కలిపి ఉదంతస్త్రీ సమములు
ప్రాప్త్యుచు గుణము తుదినిగల గుణమును దెల్పుపదములు అదంతగుణ
వాచకములు.

ప్రాప్త్యుకారము చివరిగల స్త్రీ సమముల తర్వాతగాని పు ంపు'లు
చివరిగలపదముల తర్వాతగాని ప్రాప్త్యుకారము చివరిగల గుణవాచకము
లగు పదముల తర్వాతగాని తనము' అనునది ఉన్నయెడల ఆ మొదటిపదము
నకును తనము' నకును నడుమ నకారము అగమముగా వచ్చిచేరును. నకా
రము ద్రుతము గావునను తనము' పదము మొదటగలపదము కావు
నను-పదము పరమగునపుడు కల్లు ద్రుతకార్యములెల్లను కల్లును [అనగా
నకారము ౦ ౯ వ్-లుగామాటును ఇయ్యది సమాసకార్యమగుటచే ద్రుతము
స్వత్వరూపమును (ను' గా ఉండుటను) పొందదు] (సాగను+తనము=)
(1) సాగనుదనము (2) సాగనుందనము (3) సాగనుననము.

ఇట్లే తక్కినవియును.

సాగను దనము' ఉదంతస్త్రీ సమమునకును సరసపుందనము' పు ంపు
లకును తెల్లందనము' అదంతగుణవాచకమునకును ఉదాహరణలు.

సమాసంబునం బ్రాతాదులతోలియచ్చుమిఁదివర్ణంబులకెల్ల
లోపంబు బహుళంబుగా నగు. 3౬.

ప్రాత ... ఇల్లు ... { ప్రాయెల్లు
ప్రాతెయిల్లు.

లేత	...	దూడ	...	{ లేదూడ. లేతదూడ.
పూవు	..	రెమ్మ	...	{ పూరెమ్మ పూవురెమ్మ.

31. ప్రాత్ర' మొదలగుశబ్దములతో రెండవశబ్దమునకు సమాసమగు నపుడు ప్రాత్ర'లోని మొదటియచ్చవఱకే మిగిలి తక్కినయక్షరములు లోపించును — [అనఁగా- ప్రా' అనునదిమాత్రమే మిగులులు ఇట్లే తక్కిన వానిలోను మొదటియక్షరమే మిగులుచుండును.] ఇట్లు లోపించుట బహుశముకాన ఈలోప మిచ్చవచ్చినట్లు రావచ్చును ఇందలి యేదాహరణములు మాత్రము వికల్పలోపమువచ్చుట కీయఁబడినవి (ప్రాత్ర+ఇట్లు=) ప్రాయ్లు ప్రాత్రయ్యలు

ఇచట త' లోపించినపదప యడాగమమువచ్చి ప్రాయ్లు' అయినది ప్రాత్రయ్యలు' అనునపుడు బహుశమగు ఆకారసంధి రానందున యడాగమము'వచ్చి ప్రాత్రయ్యలు అయినవి. [ఇందలి మొదటిరెండుదాహరణములును కర ధారయములు మూడవది తత్సరుషము]

లుప్తశ్చేషంబునకుం బరుషములు పరములగునపుడు

ఏగాగమంబగు. 32.

ప్రాత్ర	...	కెంపు	...	ప్రాగెంపు.
లేత	...	కొమ్మ	...	లేగొమ్మ
పూవు	...	ల్లోడు	...	పూడోడు.
మీఁదు	...	కడ	...	మీఁగడ.
కెంపు	...	తామర	...	కెందామర
చెన్ను	...	తొన	...	చెందొన

చెన్నుశిబ్బము వృత్తిని శోణాఠ్థకంబు బహుళగ్రహణ
ముచే మీఁదు ప్రభృతులందు నిట లోపంబు నిత్యంబు వ్యవ
స్థితవిభాషచే నీద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబు లేదు.

32 లుప్తకేషంబునకు=(మిగిలిన యక్షరములు) పోగా మిగిలిన
మొదటి యక్షరమునకు

ప్రాతాదిసూత్రము (31) నవసరించి మిగిలిన తొలియక్షరమునకుఁ
బిదప పరుషము లున్నచో-ఆ మిగిలిన తొలియక్షరమునకుఁ దర్వాత (పరుష
మునకు ముందు) న్నకారము అగమముగా వచ్చును.

నకారము ద్రుతమగుటచే ద్రుతమునకు వచ్చుకార్యములు వచ్చును.
(ప్రాత+కౌపు=) ప్రాంగెపు ఇట 31-వ సూత్రము చేతపోయి ప్రా'
అనిసూత్రము మిగిలి దానికి పరుషమగు క్షకారము పరుషగుటచే నకారము
అగమముయ ప్రాన్+కౌపు' అని యుండినది పిదప సంధి ౧1-వ సూత్ర
ముచే కకారము క్షకారముగా మారినది ౧2-వ సూత్రముచే నకారము
అమనున్నగా మారినది

ఇచట ప్రాంగెపు' అని సూత్రమే యగును. కాని ప్రాంగెపు
ప్రాన్గెపు ప్రానుగెపు' అని యుండవు దీర్ఘముమీఁద నిందునున్నయుండ
నందున ప్రాంగెపు' కాదు ఈసూత్రములోని వివరణమునుబట్టి సంశ్లేషము
రానందున ప్రాన్గెపు' కాదు సమాసములలో ద్రుతమునకు స్వత్వము (ను)
ఉండనందున ప్రానుగెపు' గాకాలదు

తొలియచ్చుమీఁది వర్ణములకు లోపము రానట్లుదు ప్రాతకౌపు
అనియు నుడును

లేకొచ్చు పూఁదోట' అనునదాహరణకుల నిట్లే గ్రహించునది.
లోపములేనపు డచ్చటను లేకకొచ్చు పూఁదోట' అనురూపము లగును
(మీఁదు+కడ=) మీఁగడ' అనుచోటను రూప మేర్పడువిధము ఇట్లే కాని

యందును తరువాతి కెందుదాహరణములయందును. లోపము నిర్ణయము. కాన మీందుకడ కెంపుతామర చెప్పుతోవ' అనురూపము లుండవు విలయన ఈలోపము బహుళమని 31-వ సూత్రముననే చెప్పబడియున్నదిగాన, అక్కడ లోపము నిర్ణయమని గ్రహించవగు.

కెందామర చెందోవ' అనుచోట్ల ద్రుతము నిండు పున్నగానే మాటి పది విలయన — సుధి 22-వ సూత్రము ననుసరించి నుడి తొలిహస్త్యము పయి నిండునున్నయేగాని యతినున్న యుండదు

చెప్పిశబ్దము — చెప్పు అనునది సమాసములోఁగాక వ్యస్తముగా నున్నప్పుడు అందము విధము అనునర్థములను తెలుపును. కాని వృత్తి యందు (సమాసమునందు) శోకార్థకంబు (ఎఱుపు అనునర్థమును తెల్పును కాన ఇచటి చెందోవ' కు ఎఱుకలువ' యర్థము.)

మీందు ప్రభృతులకు = మీందు' మొదలగువానికి. వ్యవస్థికివిభాష - క్రయోగముల ననుసరించి యిది యిచ్చట వచ్చును ఇది యిచ్చట రాదు' అను వ్యవస్థకు (నియమమును) విస్తరించిన విభాష

క్రొత్తశబ్దమున కాద్యక్షరశేషంబునకుం గొన్నియెడల నుగాగమంబునుం గొన్నియెడల మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వంబు నగు. 3౮.

క్రొత్త	..	ఛాయ	.	క్రొంజాయ.
క్రొత్త	...	చైమట	.	క్రొంజెమట.
క్రొత్త	...	పసిడి		క్రొంబసిడి.
క్రొత్త	...	కారు	...	క్రొక్కారు.
క్రొత్త	...	తావి	...	క్రొత్తావి.

పరుషేతరంబులు పరంబు లగునపుడు నుగాగమస్తాప్తి లేమింజేసి వానికి ద్విత్వంబగు.

క్రొత్త	...	గండి	...	క్రొంగండి
క్రొత్త	...	నన	...	క్రొన్నన.
క్రొత్త	.	మావి	...	క్రొమ్మావి

కేంధూళి కెంజడలని ప్రయోగంబులు కానంబడియెడి. బహుళగ్రహణముచేతఁ గ్రొత్తకుండ లిత్యాదుల లోపంబు లేదు. క్రీగడుపు - క్రీగాలు - క్రీదొడ-ఇత్యాదులం గ్రిందు శబ్దమునకు లుప్తశేషంబునకు దీర్ఘంబు బహుళగ్రహణముచేత నని యెఱుఁగునది

3౮ అద్యక్షరశేషము = (లోపింపఁగా) మిగిలిన మొదటియక్షరము మీఁదిహల్లు = సమాసముపొందిన రెండవపదము మొదటిహల్లు

సమాసములందు వేటొకపదము పరమగునపుడు క్రొత్తశబ్దములాని త్త' లొపించి క్రొ' మాత్రము మిగులును దానికి కొన్నిచోట్ల నకారము అగమముగా వచ్చును కొన్నియెడల పరమైనహల్లు ద్విత్వమును పొందును. (ద్విత్వము పొందుట యనఁగా ఇచుమడించుట)

క్రొత్తశబ్దము ప్రాతాదులలోఁ జేరినదే ప్రాతాదుల లుప్తశేషములకు పరుషములు పరమగునపుడు నుగాగమము విధింపఁబడెనుగాన క్రొత్త' శబ్దమున కును ఆయాగమము వచ్చుచున్నది కాని మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వము రాకు న్నది ద్వితీయపదాదిహల్లు ద్విత్వమును పొందుటకయి యీసూత్ర మారంభింపఁబడినది లుప్తశేషమగు క్రొ' అనుదానికి కొన్నిపరుషములు పరమగు నపుడు నుగాగమమును ఇతరములగువర్ణములు పరమగునపుడు మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వమును కలుగునని భావము

(క్రొత్త+చాయ) క్రొ'చాయ'

ఇచట లుప్తశేషమగు క్రొ' అనుదానికి 'చాయ' అనుపదములాని పరుషమగు ఛకారము పరమగుటచే నకారమాగమముగా వచ్చి ఆద్రుతము పూర్ణమిందువుగా మాఱినది

సమాసమున ద్రుతమునకు స్వత్వము లేనందున 'క్రిశబాయ' కాదు. ౨౨-వ సూత్రప్రకారము అతిశున్న లేనందున 'క్రిశాయ' కాదు. ౩౬-వ సూత్రవివరణము ననుసరించి సంక్షేపము లేనందున 'క్రిశ్చాయ' అని యుండు గాదు.

క్రింశైమ¹క్రింబసిడి² అనువియు మీదిరీతినే గ్రహ్యములు
క్రిక్కారు³ అనుచోట తొలుక క్రితకారు⁴ అనియుండగా,
లుక్తశేషమునకుఁ బరమైన కారు⁵ లోని కకారమునకు ద్విత్వము వచ్చినది.
'క్రిత్రావి' మున్నగునవియు నిట్లే

పరుషేకరంబులు = క్త చ చేట క్త ప లకంటె చేజైన యక్షరములు.
సుగాగమప్రాప్తిలేమింజేసి = నకారాగమము వచ్చుట లేకపోవుటచేత వానికి
= పరుషేకరములకుఁ-సరళ స్థిరంబులు పరమగునపుడు మీదవచ్చుటకు ద్విత్వ
మగునని భావము. కావుననే క్రిగ్గండి క్రిన్నన 'క్రిత్రావి' అనురూపములు
సిద్ధించినవి.

కెంధూళి-ఉదాహరణములను బట్టి ప్రాతాదిసూత్రములకుఁ గేవల
మాచ్ఛికసమాసములే (అచ్చతెలుఁగుసమాసములే) విషయమనియు తత్సమ
ములు పరమగునపుడు లోప సుగాగమములుగాని, లోపద్విత్వములుగాని కలుగ
వనియు గ్రహింపవలెను అట్లు గ్రహించినచో 'కెంధూళి' అనురూపము
సిద్ధింపజాలదు కాన చిన్నయసురిగారు సూత్రములకు లొంగని యిట్టి
పెద్దలప్రయోగములు కనబడుచున్నవని చెప్పవలసివచ్చెను

కెంజడలు (కెంపు + జడలు) అనుచోట రెండును ఆచ్ఛికపదములే.
అయినను జడలు¹ లోని మొదటియక్షరము సరళముకాఁబట్టి సరళములు పర
మగునపుడు ద్విత్వము రావలసియుండెను ద్విత్వమువచ్చినచో 'కెజ్జడలు' అని
అసాధురూపము కావలసివచ్చును. కెంజడలు అనునది సూత్రమునకు లొంగని
ప్రయోగముగాన దీనినిగూడఁ జూపవలసివచ్చినది

(క్రొత్త+కుండలు=) క్రొత్తకుండలు' అనునప్పుడు క్రొత్త' లోని త్' లోపింపలేదు పరమైన పరుషమునకు ముందు నకారాగమముగాని పరమైన పరుషమునకు ద్విత్వముగాని రాలేదు. అట్లు రాకుండుటకుఁ గారణము ప్రాతాదిసూత్రములో బహుళము' అని చెప్పుటయే. అందువలన పెద్దలప్రయోగముల ననుసరించియే లోప నుగాగమ ద్విత్వములను చేయుచుండవలెనని లేలుచున్నది.

ప్రయోగముల ననుసరించియే యిక్కార్థములను చేయవలసియుండుటచే '(క్రిందు+కడుపు=) క్రిందపు (క్రిందు+కాలు=) క్రింగాలు (క్రిందు+తొడ=) క్రిందొడ అనుచోట్ల లోపింపఁగా మిగిలిన క్రి' అనుదానికి దీర్ఘమువచ్చినది ఆదీర్ఘమును విసూత్రమును విధించలేదు కాని కొరిగరీతి రూపములను సాధించుట బహుళగ్రహణమునకుఁ బ్రయోజనముగాన అచ్చటి దీర్ఘము ప్రాతాదిసూత్రములోని బహుళము' అనుదానిపట్లనే వచ్చినదని గ్రహించనగును.

అన్యంబులకు సహిత మిక్కార్థంబులు కొండొకచోఁ

గానంబడియెడి 3౯.

ఒకానొకశబ్దంబున కొకానొకశబ్దము పరంబగునపుడు తొంటియట్లు లోపనుగాగమంబులును గొండొకశబ్దమున కొకానొకశబ్దము పరంబగునపుడు లోపద్విత్వంబులును బ్రయోగంబులందఁ జూపఁబ్బెడు నని తాత్పర్యము.

పది	...	తొమ్మిది	...	పంతొమ్మిది.
తొమ్మిది	...	పది	...	తొంబది
వంక	.	చెఱుగు	...	వంచెఱుగు.
సగము	...	కోరు	...	సంగోరు.

నిడు	...	వెఱ	...	నివ్వెఱ
నిడు	...	వెఱఁగు	...	నివ్వెఱఁగు
నెఱ	..	తఱి	...	నెత్తఱి
నెఱ	...	నడుము	...	నెన్నడుము.
నెఱ	..	మది	..	నెచ్చుది
నెఱ	...	వడి	...	నెవ్వడి.

ఇత్యాదులు ప్రయోగంబువలనం దెలియునది

3౯ అన్యంబులకు సహితము ప్రాతాదులకంటె వేఱునపదములకుఁ గూడ ఇక్కార్యంబులు కొన్నిటికి లోపముగాగములు కొన్నిటికి లోప ద్విత్వములును కానంబడియెడి (సూత్రములచే సాధింపఁబడనివి) కనఁబడు చున్నవి.

కుందొమ్మిది 'అనుచోట' కది 'ప్రాతాదులలో' జేరవచ్చును అద్యక్ష రము మిగిలి నుగాగమువచ్చి ద్రుతకార్యములగు పూర్ణబిందు వరకాచేశ కులు వచ్చినవి

తొంబది వంశెఱగు సంగోరులు నిట్లే నివ్వెఱ' మున్నగువానిలో లోప, ద్విత్వములవచ్చి గోరినసాధురూపము లేర్పడినవి.

ఆమ్రేడితంబు పరంబగునపుడు కడాదులందొలియచ్చుమిఁది

వర్ణంబులకెల్ల నదంతంబగు ద్విరుక్తకారం బగు ౪౦.

ఈ సూత్రంబునకు భృశార్థంబునందు ద్విరుక్తంబు విషయంబని యెఱుంగునది.

కడ	...	కడ	...	కట్టకడ.
ఎదురు	...	ఎదురు	...	ఎట్టఎదురు.

కడ-ఎదురు-కొన-చివర-తుడ-తెన్ను - తెరువు - నడుము - పగలు-పిడుగు-బయలు-మొదలు-ఇత్యాదులు కడాదులు

౪౦ (ఒకపదమును రెండుసారు లుచ్చరింపఁగా అందు రెండవసారి యుచ్చరింపఁబడినపదము ఆప్రేడికము అ) ఆప్రేడికమునకు ముందుండు కద' మున్నగువాని మొదటియచ్చుమీఁది యక్షరములకు ట్ట' అగును అనఁగా- అందు మొదటియక్షరముమాత్రము మిగిలి తక్కినవాని నన్నింటిని కొట్టివేసి ట్ట' వచ్చుననిభావము.

ఈసూత్రంబునను—భృశార్థంబునందు = మిక్కిలియనునర్థమున — ఈసూత్రోదాహరణములలోని ద్వితీయములు మిక్కిలి యనునర్థమున వచ్చి నవి. కట్టకడ' యనఁగా మిక్కిలి కడ యని యర్థము ఇట్లే తక్కినయందా హరణములను గ్రహించునది (కడ+కడ=) కట్టకడ' (కడ-కు ట్ట వచ్చినది) (ఎదురు+ఎదురు=) (దురు'కు ట్ట) ఎట్టయెదురు

ఆప్రేడితంబు పరంబగునపుడు విభక్తిలోపంబు
బహుళంబుగా నగు. ౪౧.

అప్పటికి	అప్పటికి	.	{ అప్పటప్పటికి
			{ అప్పటికప్పటికి.
అక్కడ	అక్కడ	.	{ అక్కడక్కడ.
			{ అక్కడనక్కడ.
ఇంట	.	ఇంట ...	{ ఇంటింట.
			{ ఇంటనింట.
ఊర	...	ఊర ...	{ ఊరూర.
			{ ఊరనూర.

౧ ఇంచుకనఁ దిత్యదులందు బహుళగ్రహణముచేత
సంతిమాక్షరలోపంబు నగు

ఇంచుక	...	ఇంచుక	...	{ ఇంచించుక.
				{ ఇంచుకించుక.

బాలవ్యాఖ్యుడీక—౩

నాడు .. నాడు . { నానాడు.
నాడునాడు

౪౧ ఆప్రేడికము పరముగా నున్నపుడు మొదటిపదము చివరియన్న విధి బహుళముగా లోపించును అనగా- కొన్నిచోట్ల లోపము వికల్పము. కొన్నిచోట్లవిధభేదములేనియెడల చివరియక్షరము లోపించును' అనిభాషము.

(అప్పటికిన్ + అప్పటికిన్ =) అప్పటప్పటికిన్ ఇచట రెండవ అప్పటికిన్' పరమగునపుడు మొదటిదానిలోని వ్యవర్థికిన్ లోపించినది పదవ 'అచ్చున కాప్రేడికము పరంబగునపుడు సుధి కలుగునగు' ననుసూత్రముచే సుధివచ్చి అప్పటప్పటికిన్' అని యైనది ఇట్లే కక్కినయుదాహర్తులు

ఇంచుక—అంతిమాక్షర లోపము=చివరియక్షరము లోపించుట

(ఇంచుక + ఇంచుక =) ( ) ఇంచించుక ఇంచుకించుక'

ఇచట 'మొదటిపదము చివరి క' లోపించినపద ఇంచు + ఇంచుక' అనియుండగా ౧౦-వ సూత్రము ననుసరించి సుధివచ్చి ఇంచించుక' అయినది అయితరము లోపింపనపుడు ఇంచుకించుక' అయినది

అందదుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ

గ్రాహ్యంబులు ౪౨.

అందదుకు - ఇట్టింకులు - ఇల్లిగ్గులు - చెల్ల చెదరు - చెల్లా చెదరు - తుత్తుమురు - తుత్తునియలు - మిలుమిట్లు - ఇత్యాదు లెలుంగునది

౪౩ అందదుక ప్రభృతులు=అందదుకు మున్నగునది యథాప్రయోగంబుగ=ప్రయోగముల ననుసరించి గ్రాహ్యంబులు=గ్రహించుదగినవి.

(అదకు + అదుకు) అందదుకు' ఇచట ఆప్రేడికము పరమగునపుడు తొలి అదుకు' అందు' గా మాటినది. ఇట్లే కక్కినచోట్లను ఒకనియమములేక

మార్పులు కావచ్చుచున్నవి ఇట్టిచోట్ల వర్ణలోపము వర్ణాదేశము మున్నగు నవి మహాకవులప్రయోగముల ననుసరించి గ్రహించనగునని యాశూరమున కర్థము

ఇంపులు + ఇంపులు = ఇల్లింపులు' ఇగ్గులు + ఇగ్గులు = ఇల్లిగ్గులు చెదరు + చెదరు = (1) చెల్లచెదరు చెల్లాచెదరు తుమురు + తుమురు = తుత్తురు తునియలు + తునియలు = తుత్తునియలు మిట్లు + మిట్లు = మిఱుమిట్లు

చేత తోడ వలనల కిత్వంబు సమాసంబులం దగు ౪౩.

నీచేత్	ప్రాప్తు	..	నీచేతిప్రాప్తు
నాతోడ	చెలిమి	..	నాతోడిచెలిమి
నీవలన	భయము	..	నీవలనిభయము

౪౩ ఇత్వంబు = ఇకారము సమాసమునందు చేత తోడ వలన అనువానికి ఇకారము ఆదేశముగావచ్చును అనఁగా మీఁదివాని చివఱుపన్న ఆకారముచోయి దాని స్థానమున ఇకారమువచ్చునని భావము (నీచేత్ + ప్రాప్తు =) నీచేతిప్రాప్తు' అనుచోట తొలుత సంధి ఆర-వ సూత్రముచే 'చేత్ లోని ద్రుతనుగు నకారము లోపించును' అనిదని త' మీది ఆకారమునకు ఇకారమాదేశముయి నీచేతిప్రాప్తు' అని యైంది తక్కినవియు నిట్లే

అంద్యాదుల కలిగాగమంబు సమాసంబునం దగు ౪౪.

నాయందు	..	కరుణ	..	నాయందలికరుణ
ఇందు	..	జనులు	..	ఇందలిజనులు.
ఎందు	..	వారు	..	ఎందలివారు.

ఎందు శబ్దమున కలిగాగము కొందఱు లేదందు.

౪౪ సమాసమునందు అందు' మున్నగువానికి అలి' అనునది ఆగమముగావచ్చును [అలి' అని కకారము చివఱుగలదగుటచే ఈ అలి' అనునది అందు' అనుదానిప్రక్కాదేశమని గ్రహించునది]

(నాయందున్ + కరుణ =) నాయందలి కరుణ ఆశువును తొలుక
 ౨౪-వ సూత్రముచే సామాసికద్రుశమగు చకారమునకు లోపము వచ్చును
 పిదప నాయందు' అనుదానిప్రక్క అలి' చేరి ఉకారసాధిరాగా నా
 యందలికరుణ అని యైనది ఇందలి జతులు' మున్నగునవియు నిట్లే

ఎందు—ఎందుశబ్దమునకు అలిగాగము లేదనియు అందుచే ఎందలి
 వారు మున్నగురూపములు కావనియు నధర్వణాచార్యులయభిప్రాయము

అది యవి శబ్దంబులయత్తునకు వృత్తినిలోపంబు
 బహుళంబుగ నగు. ౪౫ *విశ్వా*

నా . అది .) నాది
 (నాయది

నా ... అవి { నావి
 { నాయవి

ఉదంతములగు తద్ధర్మవిశేషణంబులకు మీద లోపంబు
 లేదనియు నిదంతంబులగు తద్ధర్మవిశేషణంబులకు మీద
 నిత్యంబనియు బహుళగ్రహణముచే నెఱుంగునది

వచ్చునది-వచ్చునవి-వచ్చెడిది-వచ్చెడివి

౪౫ ఆత్మ=స్వాస్యమైన ఆకారము వృత్తిని=సమాసమునందు.

సమాసమునందు మొదటిపదమునకుఁ దర్వాకమున్న అది, అవి' యను
 శబ్దముల ఆకారము బహుళముగా లోపించును

ఈసూత్రమున కీయఁబడిన యుదాహరణములఁబట్టియు, వానిక్రిందఁ
 గల వివరణమునఁబట్టియు నీ ఆకారలోపము నీక్రిందివిధమున నిశ్చయింప
 వచ్చును (1) ఆకారమునకుఁ దరువాతనున్న అది అవి' శబ్దముల ఆకారము
 వికల్పముగా లోపించును

(2). ఇకారమునకుఁ బరముగా నున్నప్పుడు అది అది' లోని అకారము నిక్కముగా లోపించును

(3) ఉకారాంశవిశేషములమీది అది అది లోని అకారమునకు లోపము రానేరదు

(సా+అది= నాని నాయది ఇక్కడ అకారలోపము వచ్చినపుడు నాది' అయినది లోపము రానప్పుడు యడాగమము వచ్చి నాయది' యైనది. ఇది వికల్పమున కుదాహరణి

(వచ్చు+అది=) వచ్చునది' ఇచ్చట వచ్చు అనునది ఉకారాంత తస్థివిశేషము, దానికిఁబరమైన అది లోని అకారమునకు లోపములేనే లేదు పిదప కిరి-వ సూత్రము ననుసరించి నుగాగమము వచ్చి వచ్చునది' అని యయినది

(వచ్చెడి+అది=) వచ్చెడిది' ఇచ్చట వచ్చెడి' అనునది ఇకారాంత తస్థివిశేషము. దానికి పరముగానున్న అది' లోని అకారము లోపించుగా 'వచ్చెడిది' అయినది

ఇన్నిరీతులకును బహుళగ్రహణమే కారణము

పద్మాదులు పరంబులగునపుడు మువ్వకంబునకు

లోపపూర్ణబిందువులు విభాష నగు ౪౬.

భయము ... పడె ... { భయపడె
భయంపడె.
భయముపడె

సూత్రము ... పట్టె ... { సూత్రపట్టె
సూత్రంపట్టె
సూత్రముపట్టె

ఈకార్యము కర్తృవాచి మువర్ణకమునకుఁ గలుగదు
గజము పడియె - అశ్వము పడియె.

౪౬ పద్యాదులు=పదు మొదలగునవి మువర్ణమునకుఁ (ప్రథమాభిధానమునకు) ముప్రత్యయమునకు లోప పూర్ణబిందువులు=లోపమును నిండునున్నయును విభాషనగు=వికల్పముగా కలుగును

పదు' మున్నగువాని ఖిర్యముగా (మొందగా) నుండు ప్రత్యయ సంబంధమైన ము' అనునది లోపింపనైనను లోపించును లేదా నిండునున్నగా మాఱును లేదా ము' గా ఉండినను ఉండిపోవచ్చును

(భయము+పడె=) (1) భయపడె (2) భయంపడె (3) భయముపడె

ము' లోపమున భయపడె అనియుం ర' గా మాఱుగా భయంపడె' అనియు నీసూత్రము వికల్పచుగుటచే భయముపడె అనియు రూపము లగును

ఈకార్యము—లోప పూర్ణబిందువులు కర్తృద్యర్థకములగు పదముల 'ము' ప్రత్యయమునకేగాని కర్తృను తెలియఁజేయఁపడదుల మువర్ణకమునకు రావు. [పనినీజేయునది కర్త కర్తచేయుపనియొక్క ఫలమును పొందునది కర్త]

గజము పడియె' అనుచోటగల గజము' అనునది కర్తృవాచకము. కాన అచట గజపడియె గజంపడియె' అను అసాధురూపములు కలుగవని గ్రహము

మధ్యమపురుష మువర్ణకంబునకు హలవసానంబులు యంబు లగునపుడు లోపము విభాషనగు ౪౭.

చూడుము ... నన్ను ..	{ చూడునన్ను. చూడుమునన్ను.
ఇటు ... చూడుము ...	{ ఇటు చూడు ఇటు చూడుము.

చూడుమనియె-విరుమనియె ఇచ్చట నచ్చు పంబయి
నది కాబట్టి లోపము లేదు

౪౭ మధ్యమపురుషమువర్ణకము = మధ్యమపురుషక్రియాదములలో
వు' కు మాఱుగా వచ్చిన ము' ప్రత్యయము

అపసానము = అక్షరములు లేకుండుట మధ్యపురుషమునందలి ము'
ప్రత్యయమునకు హలు పరముగా నున్నను కేరొకపదము పరముగా లేకున్నను
లోపము వికల్పముగా వచ్చును

(చూడుము+నన్ను=) చూడు నన్ను చూడుము నన్ను

ఇచట నన్ను' అను పదములోని తొలి సకారము హల్లు అది పర
మగునపుడు దానిమందున్న ము వికల్పముగా లోపించినది

(నన్ను+చూడుము=) నన్ను చూడు నన్ను చూడుము అనుచో
ముప్రత్యయముపసానమందున్నందున-అనగా ము' కర్వాక అక్షరములు
లేనందున వికల్పముగ లోపించినది-అచ్చుపరమగునపుడు ము' లోపించ
నందున (చూడుము+అనియె=) చూడు మనియె' అనియే యగును

వ్యతిరేకమధ్యమమువర్ణకంబున కెల్లయెడలలోపంబు

విభాషనగు. ౪౮

నష్టకుము ... ఇట ... { నష్టకిట
నష్టకుమిట

౪౮ వ్యతిరేకమధ్యమమువర్ణకంబునకు = ఛాత్యర్థమునకు విపరీతమగు
నర్థమును దెలుపు కుము అను మధ్యమపురుషక్రియాభాగములోని ము'
ప్రత్యయమునకు ఎల్లయెడల = అన్నిచోట్లను—అనగా హల్లులు పరమైనను,
అచ్చు పరమైనను లేక విడియు పరముగా లేకున్నను అపసానమందై
నను) నరే మధ్యమపురుషమున వ్యతిరేకార్థమొనందలి కుము' లోని ముకార
మునకు లోపము వికల్పముగా నగునని యర్థము

(నిష్పకము + ఇట =) నమ్మకిట 'నమ్మకుమిట'

ఇచట వ్యతిరేకార్థకమగు కుము లోని ము' లోపింపగా ఈకారసంధి వచ్చి నమ్మకిట' అయినది ము' లోపించునపుడు ఈకారసంధివచ్చి నమ్మకుమిట' అని యయినది.

ఆప్రేడితంబు పరంబగునపుడు మధ్యమముదుబ్బులకు
లోపంబు విభాషనగు ర్క.

ఉండుము ... . ఉండుము	{	ఉండుండుము
		ఉండుముండుము
కొట్టుడు . కొట్టుడు ..	{	కొట్టు కొట్టుడు
		కొట్టుడు కొట్టుడు

ర్క ఆప్రేడితము రెండవపదముగా ఉన్నప్పుడు దానికి ముందున్న (లోలి) పదము చివటయన్న ముడుజ్' ప్రకృయములు వికల్పముగా లోపించును

[అకిస్సు హన్నగు నర్థములలో మధ్యమపదము నేకవచనమునందలి పు స్కయము-కు ము' ఆదేశమగును బహువచనమందలి రు' కు డుజ్' ఆదేశమగును డుజ్' యిది అయినదిమాత్రమే మిగులును దాని చివట ఛకారమున్నంగన (జిత్తు బిందుపూర్వ బగునను సూత్రముచే) డు' కు ముంబు సున్న వచ్చుచుండును]

'(ఉండుము + ఉండుము =) (1) ఉండుండుము (2) ఉండుముండుము'

ఇచట రెండవ ఉండుము' అనుదానికి ముందున్న మొదటి ఉండుము' లోని ము' వికల్పముగా లోపించినది

లోపింపగా ఉండుండుము' అయినది లేనపుడు ఉండుముండుము' అయినది (కొట్టుడు + కొట్టుడు =) (1) కొట్టుకొట్టుడు (2) కొట్టుడు కొట్టుడు

ఇట వెతుకటివరె ఆ ప్రేడికము వరమగుచో మొదటి కొట్టుడు' లోని బిందపూర్వకడకారము లోపించి కొట్టుకొట్టుడు' అయినది లోపము రానపుడు కొట్టుడు కొట్టుడు' వనది

విసర్గంబున కనుకరణంబున లోపంబగు. ౫౦.

వర్ధతాం శ్రీ—అనియె—వర్ధతాంశ్రీ యనియె

౫౦ విసర్గమునకు = క' అనుదానికి అనుకరణంబున = అను అను దానినిచేర్చి (సాధనము గాఁజేసి—ప్రక్కఁజేర్చి) చెప్పినపుడు

[ఒకరుచేప్పినదానిని—ఁగారు చెప్పినరీతివే (అనుకరించి) చెప్పట అను కరణము అట్టియనుకరణమున విసర్గ లోపించునని యర్థము.]

(వర్ధతాం శ్రీ+అనియె=) వర్ధతాం శ్రీ యనియె'

ఇట వర్ధతాంశ్రీ' అనునది ఇతరులు చెప్పినమాట అమాటను ఉన్నది యున్నట్లుగానే కేటాకరిచే అనుకరింపబడినందున విసర్గము లోపించి తరు వాత యడాగమమువచ్చి వర్ధతాంశ్రీ యనియె' అనియైనది

[అనుకరణమునందు ఇతరులు చెప్పినమాటను బివప అను' ధాతును బాధములగు అను అని అన్న అన్ అనియె' మున్నగునవి చేరుచుండును ఇట అనియె' నని చేసినది

అనుకృతిని సమశ్శబ్దము తుదియుచ్చున కోత్వము
విభాషనగు ౫౧

తుభ్యం నమ. . . అనె . { తుభ్యం నమోయనె.
తుభ్యం నమయనె.

ఈకార్యము లాంతిచో సహితము గనంబడియెడి.
గతాను గతితో లోకో యటంచుక.

౫౧ అనుకృతి = అనుకొంచునపుడు సమశ్శబ్దము తుదియత్తునకు = 'నమః' అనుదానిలోని చివటి (మకారముమీది) హ్రస్వమగు ఆకారమునకు ఓత్వము = ఓకారము విభాష = వికల్పము

ఒకరుచెప్పినదాని నారీతివే తిరిగి చెప్పసందర్భమున నమః ఆచదాని
లోని వివర్ణమునకు ముందున్న (నుకారముమీది) అకారము వికల్పముగా
ఓకారమగును

(తుభ్యంనమః+అనః=తుభ్యంన మోయనె తుభ్యం నమయనె ఇచటః
దొలుతః ౫౦-వ సూత్రముచే వివర్ణము లోపింపఁగా ఈసూత్రముచే దానికి
ముందున్న అకారము ఓకారముగా మఱి తుభ్యం న మో యనియె' అయినది
ఓత్వము వికల్పమగుటచే అది రానవ్వదు అకార ముండిపోయింది [రెండు
చోట్లను సుధి పొందురెండుపదములకును నడుమ యడాగమము వచ్చుట గమ
నించునది]

ఈకారము—అకారము ఓకారముగా మఱుట (నమశ్చబ్రముకంటె)
ఇకరమలగుచోట్లను కనుబడుచున్నది ఉదా—(గతానుగతిశోలోక +అటం
చున్=) గతానుగతిశోలోక యటంచున్ ఇచట లోక' అనుచోటఁగల అ
కారము ఓకారముగా మఱునది

అనుకరణంబునం దుద్దిహల్లునకు ద్విర్వచ్చనంబగు ౫౨
కింతత్ ... అనియె ... కింతత్తనియె.
కస్త్యమ్ .. అనియె .. కస్త్యమ్మనిగా.

౫౩ అనుకరింప బడుపదము చివటిహల్లునకు ద్విత్వముకలుగును
(కిం తత్+అనియె=) కింతత్తనియె ఇచట కింతత్' అనునది అనుకరింప
బడుచున్నదికాన దాని చివటి తకారము ద్విత్వమును పొందినది

అనుకరణంబునం దహమాదుల మకారంబునకు ద్విర్వచ్చ
విభాషనగు. ౫౩.

దాసోహమ్ ... అనె ... { దాసోహమ్మనె
దాసోహమనె
తత్కర్తవ్యమ్ ... అనె ... { తత్కర్తవ్యమ్మనె
తత్కర్తవ్యమనె.

౫౩ అనుకరణమనందు అహమ్ మున్నగు శబ్దముల మకారమునకు ద్విత్వము వికల్పముగా నగున

(దాసోఽహమ్+అనె=) ( ) దాసోఽహమ్మనె (2) దాసోఽహమ్మనె'

ఇట ద్విత్వమురాఁగా దాసోఽహమ్మనె అనియు అది రానట్లగు దాసోఽహమ్మనె' అనియు నయినది

ముచోట మీఁదిసూత్రము (౫౨-వ సూత్రము) ననుసరించి ద్విత్వము నిత్యముగా వచ్చుచుండఁగా అహమ్ మున్నగువానికి అద్విత్వము వికల్పము గావచ్చుట కీసూత్రము న్రాయఁబడినది

ఉదంతనామంబున కనుకరణంబునందు పుగామంబగు ౫౪.

ఇయంధేనుః ... అనె .. ఇయంధేనువనె

అనుకృతిని నిడుదకుం గుఱుచ యగునని యొకండు వలికె నది నిరాకరంబు దుర్బలస్య బలం రాజా యన వినవే.

౫౪ ఉదంతనామంబునకు=ప్రాప్యమగు ఉకారము చివఁగల నామ వాచకమునకు పుగాగమంబు=అగమమైన పు అనునది [ఇదికకారము చివఁగలదిగాన మొదటిపదము చివఁగేరునని యెఱుంగునది] (ఇయం ధేనుః+అనె=) ఇయం ధేను వనె

ఇట ౫౦ వ సూత్రము ననుసరించి విసర్గలోపించినపదకు ధేను అను దానిద్రక్క పు చేరును తర్వాత ఉకారసంధివచ్చి ఇయం ధేనువనె' అని యగుచున్నది

అనుకృతిని—అనుకరింపఁబడుపదములచివఁగ దీర్ఘ ముండినయెడల అదీర్ఘము ప్రాప్యముగా మూఱునని యిటీవలివా రొకరు చెప్పియున్నారనియు అట్లు చెప్పుటకు తత్పరమరిచ్ఛేదములాని నామంబుల తుదిదీర్ఘంబునకు ప్రాప్యంబగునను (౫౪-వ) సూత్ర మాధారమయియుండవచ్చుననియు కాని యీ

బాలవ్యాకరణము లఘుటీక

సంధి విషయమున అది ప్రసక్తము కానందున ప్రస్థముచేయుట విరుద్ధమని యు నభిప్రాయము దుష్పలస్య బుం రాజా యన వివరే' అనియు యుండును కాని దుష్పలస్య బుం రాజ యన వివరే' అని యూహనని భావము

వాక్యవసానంబున సంధిలేమి దోషంబు గావని

యాద్యులప్రతిగతి.

సత్వము సర్వశ్రేయము - అదిలేనిచో సర్వధర్మములు వ్యర్థములు ఇట్లు సంధివిరహంబు కావ్యంబులం బాదాంత మంద మాపట్టెడు

గీగి వాక్యవసానంబున=వాక్యము ముగిసినపిదప సంధిలేమి=సంధి రాకుండుట వాక్యము ముగిసినపిదప సంధి నేయనక్కఱలేదని పెద్దలయభిప్రాయమని భావము ఉదాహరణముగా సర్వశ్రేయ అదిలేనిచో . అని సంధిలేదు అడలేదు

సంధివిరహంబు=సంధిలేకుండుట కావ్యంబుల = పద్యకావ్యములలో పాదాంతము=పద్యపాదముల చివరముదే చూపట్టెడు=కన బడుచున్నది

పద్యకావ్యములందు పద్యపాదము ముగిసినపిదప వేతనాక పాదముతో సంధిచేయకుండుట కనబడుచున్నది తెక్కినచోట్ల వాక్రము సంధి కనబడుచున్నది

ఉదా-- పద్యమున హనుమ భయవిహ్వలంబు కాదు అడదమునకు సూతుడ చచ్చుతుండు (ఇచట కాడదమునకు' అని సంధిరాలేదు)

సర్వవేద సమర్థిమము సర్వంబునో సరియగావు ఎఱుగు సర్వర్థంబుల' (ఇచట సరియగావెఱుగు సర్వ' అని సంధిరాలేదు)

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదము

త త్స మ ప రి చే ఛే ద ము.

దు-ము-వు-లు-ప్రథమ ౧ నువర్ణంబు-ద్వితీయ
చేత-తోడ-తృతీయ ౩ కొఱకు-కయి-చతుర్థి ౪
వలన-కంటె-పట్టి పంచమి ౫-కు యొక్క-లోపల షష్ఠి
అందు-౪-సప్తమి

తత్సమపరిచ్ఛేదము—అంధ్రభాషగా వివదములు తత్సమ తద్భవ
దేశ్యములని మూడువిధములు అందు సంస్కృతప్రాకృతపదములు తత్స
మమలైనను ప్రాకృతసమములు సాధారణముగా తద్భవములైందనే వచ్చు
చుండుటచే ఈవ్యాకరణమున తత్సమము లనగా సంస్కృతసమములనియే
గ్రహింపవలసియున్నది అతత్సమశబ్దములప్రక్రియ ఈభాగమునఁ జెప్పఁ
బడుటచే దీనికి తత్సమపరిచ్ఛేదము' అను పేరు వచ్చినది

తద్భవ దేశ్యములు కలిసి యాచ్చికములని చెప్పబడుచు వానిప్రక్రియ
అచ్చికపరిచ్ఛేదమునఁ జూపబడుచు

౧. దు ము వు లు-అమచది ప్రథమాదిభిరియందు వచ్చుప్రశ్నయ
ములు [ఇట్లే-కెక్కిన ౬ సూత్రములయెడల గ్రహించునది]

[పదములకు యెచ్చరముకల సంబంధమును తెలియఁజేయునది ౭భి,
అసంబంధమున మూలించు దు ము, వు'లు మున్నగునవి ప్రశ్నయములు]

తృతీయాదులకు సుగాగమంబగు. ౮.

రామునిచేరు - రామునిలోడను - రామునికొఱకును -
రామునివలనను - రామునికంటెను - రామునకును - రాముని
యందును.

౮ కృతీయాదులక=కృతీయావిధమున్నగువానియందుఁ గలప్రత్యయములకు సుగాగమంబు=ఆగమసూత్రమైన వకారము

కృతీయ మున్నగువిధక్షులయందుండు ప్రత్యయముల నివశి సు' ఆగమముగాఁ జేయుట ఉదాహరణములనుబట్టి యిచట ఈ అనునదియే ఆగమమగునని గ్రహింపవలసియున్నది]

కయి-పట్టి యొక్కలకు సుగాగమంబులేదు ౯.

రామునికయి - జ్ఞానముఁబట్టి - రామునియొక్క

౯ మీఁదిసూత్రము ననుసరించి రామునికయియ పట్టియ యొక్కయ' అను సుగాగమము రావలసియుండఁగా కయి పట్టి యొక్కలకు సుగాగమము రాదని యీసూత్రముచే చెప్పఁబడుచున్నది

చేత-తోడ-లోపల-వర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులు వైకల్పికంబుగాశేషించు ౧౦.

ప్రత్యయంబు వర్ణకం బని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు.

రామునిచే - రామునితో - వనములలో.

౧౦ చేత తోడ లోపల' అను మూఁడుప్రత్యయముల మొదటి యక్షరములు వికల్పముగా మిగులును అనఁగా చేత లోక తోడ' లోడ' 'లోపల లో కల అనునవి వికల్పముగా లోపించునని యర్థము

ఈ రామునిచే రామునిచేత వనములో వనములోపల

ప్రత్యయంబు— ప్రత్యయవిశిష్టక' అనుచింతామణి సూత్రమును బట్టి ప్రత్యయమునకు తెలుగులో వర్ణకము' అనువ్యవహారముకు ప్రాచీనులే విర్వహించినట్లు తెలియుచున్నది

దు-ము-వు-న-లేకవచనంబులు ౧౧.

ఏకత్వసంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయం లేకవచనంబు. రాముఁడు-సోముఁడు-వనము-ధనము-ధేనువు-భానువు

౧౧ దు, ము వు అనుప్రథమార్థః ప్రకృత్యయములు మూడును
'స' అనున యమిర్థః ప్రకృత్యయమును వికవచనమునందే యుండును

వికత్వ—ఒకటి యగుసంఖ్యను బోధించు ప్రకృత్యయము వికవచనము.

[ఎక=ఒకదానిని వచనము=తెల్పునది] ఇందలి రాముడు' మున్నగు
నుదాహరణములన్నియు ఒక్కొక్కవ్యక్తిని గూర్చియే తెలుపుచున్నవి

లువర్ణంబు బహువచనంబు ౧౨.

బహుత్వసంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయంబు బహువచ
నంబు రాములు-సోములు-వనములు - ధనములు - ధేనువులు
భానువులు.

౧౨ లు' అనుప్రకృత్యయము బహువచనమును బోధించును

ఒకదానికంటె ఎక్కువసంఖ్యను తెల్పునది బహువచనము.

రాములు' మున్నగునవి బహువచనాంతములు

తక్కినవి యుధయంబులు ౧౩.

మిగిలిన ప్రత్యయము లేకత్వ బహుత్వములకు బోధ
కములని యర్థము వనమును - వనములను - వనముచేతను-వన
ములచేతను-వనముతోడను-వనములతోడను.

౧౩ ఉధయములు=ఁబడింటిని తెల్పునవి.

ఓయామంత్రణంబునందగు. ౧౪.

ఓయనుశబ్దము సంబోధనంబునందగునని యర్థము.
ఇది సంబోధ్యవాచకంబునకు ముందే ప్రయోగింపంబడును.
ఓశబ్దంబు తొఱంగియు సంబోధ్యవాచకంబు ప్రయోగింప
వచ్చును ఓరాముడ-ఓరాములార, రాముడ-రాములార.

౧౪ ఆమంశ్రణంబుఁజేసిననుఁపిలుపు ఇదియే సుబోధనము ఒకరిని పిలుచునపుడు (శబ్దమునకుమొందు) ఓ అనునది చేరును

సుబోధ్యవాచకము = పిలుచు బదువాచకము తొఱంగియు = విడిచియు పిలువ బదుచారిపేర్లకు ముందు ఓ' అనుదానిని చేర్చినను చేర్చవచ్చును మానినను మానవచ్చును కాఁగా ఓ' అనునది వికల్పమని తేలుచున్నది

[ఓ' అనునది ప్రకృయముకాదు ప్రకృయ మెల్లప్పుడును శబ్దముచివఱఁజేయు కాని దానికి ముందు చేరదు]

ఓశబ్దంబునకుం బురుష సీచస్త్రీపురుషామంశ్రణంబులందు యి-సి-రి వర్ణంబులు విభాష సంతాగమంబులగు ౧౫

ఓయిరాముడ-ఓరాముడ-ఓసిదుష్టురాల - ఓదుష్టురాల-ఓరిదుష్టుడ-ఓదుష్టుడ

౧౫ మగవారిని పిలుచునపుడు యి' అనియు, సీచస్త్రీని పిలుచునపుడు సి' అనియు సీచపురుషుని సుబోధించునపుడు రి అనియు వికల్పముగా ఓ' అనుదానికి అగమములు గావచ్చును

ఓయి రాముడ ' అనునది పురుషసంబోధమునకును ఓసి దుష్టరాల' అనునది సీచస్త్రీసంబోధనమునకును ఓరి దుష్టుడ అనునది సీచపురుషామంశ్రణమునకును ఉదాహరణములు కయి యి సి రి' అనునది రానపుడు ఓరాముడ ఓదుష్టురాల ఓదుష్టుడ' అనియు నుండును

ఓరి యోసి మైత్రియందుం గలవు ౧౬

ఓరిచిన్నికృష్ణ - ఓసీముద్దుబాల ఓయి మొదలయిన వానికి స్వతంత్ర యోగముం గలదు. సంగతియె యోయి ఓసిపోవే-ఓరీరి యింకెందు బోవచ్చు. వీనికి దీర్ఘంబుంగలదు.

ఓయీ విప్రకులావతంస - ఓరీ దుష్టనిశాటులార - ఓసీ ననుఁ
జెనకరాకు.

౧౬ నీచస్త్రీపురుషసంబోధనమునందేగాక స్నేహమును దెలియఁ
జేయునపుడును ఓసీ ఓరీ' అనువాని నపయోగించవచ్చుక

ఓరీ చిన్నకృష్ణ ఓసీ ముద్దుబాల ' అననవి ప్రేమను సూచించు
సంబోధనలు

ఓయి మొదలయిన— వెనకటిసూక్త్రోదాహరణమలనబట్టి ఓయి'
మున్నగునవి శబ్దమునకు ముందే వచ్చునని తెలియుచున్నది ఎట్టి శబ్దము నపే
క్షించక యివి స్వతంత్రముగా ప్రయోగింపఁబడుటకలదని యీవివరణమున
దెలుపఁబడుచున్నది సంగతియెయ్యోయి అనుచో ఓయికి స్వతంత్ర ప్రయో
గము ఇట్లే కక్కినవియును

ఓయి, ఓరీ ఓసీ' అనువి దీర్ఘమునబొంది ఓయీ ఓరీ ఓసీ' అని
యగుటయు గలదని ఉదాహరణలు జాబఁబడినవి

స్త్రీతిర్యగ్జడభిన్నంబులును వాని విశేషణంబులును
మహత్తు లనంబడు ౧౭.

తిర్యక్కులనఁగా బశుపత్యౌదులు జడము లనఁగా
నచేతనములు

౧౭ జడము లనఁగా ఆచేతనములని వివరణము చలనములేనిస్థాణు
లగు చెట్లు మున్నగునయు జడములే

స్త్రీలకంటెను కఠుపక్షివృక్షాదులకంటెను వేఱైనపదములను అపద
ములకు విశేషణములగునవియు మహత్తులు' అని చెప్పఁబడును

పురుషులను వారివిశేషణములను కల్పశబ్దములు మహత్తులని యర్థము.

[స్త్రీలన, వారివిశేషణములను తెల్పునవి మహతీ వాచకములు కక్కిన
వన్నియు అమహత్తులు]

బాలవ్యా-లఘుటీక—6

ఇదివఱకు విధిస్తులకు వానిప్రత్యయములను వివరించి వ్యాకర్త యొక
మీద ఆ విధి! ప్రత్యయములు చేసిచేరునో, ఆ పదములస్వరూపమును
జెల్పుచు ఈనూత్రము ప్రారంభించెనని తెలియనగును

ఈవిభాగవిషయమున సంస్కృతాంధ్రములకు భేదము కలదు.
తెలుగునందు మగవారిని జెల్పుపదములు మహత్తులు స్త్రీలను జెల్పునవి
మహాలీవాచకములు ఇతరములగు మృగములు పక్షులు చెట్లు కొండలు
వదులు మున్నగువానిని జెల్పునవియమహత్తులు ఇట్టి విభాగమాంధ్రమున
ఆర్థము నాశ్రయించియే యొందును సంస్కృతమునం దిట్లుకాక శబ్దము
ప్రధానముగాగల లింగము నాశ్రయించి విభాగముచేయబడినది అందు
కొన్ని స్త్రీవాచకములు మృగములు పక్షులు జడములుకూడ పులింగములు
కావచ్చును మృగాదులు జడములును కొన్ని స్త్రీలింగములును కావచ్చును.
పురుషులను జెల్పుపదములు కొన్ని నపుంసకలింగములును కావచ్చును.

ఈ సంస్కృతమున వృక్షా' పులింగము

తెలుగున వృక్షము' అమహత్తు

సంస్కృ భేదా' స్త్రీలింగము.

తెలు భేదపు' అమహత్తు

సం దారాః పుం లిం. తె గార' మహాలి

క్లీబంబులు మిత్రాదులు మహావ్యాచకంబులు విభాషం

బుంలింగ తుల్యంబులగు. ౧౮

మిత్రశరణప్రధానపాత్రాదులు మిత్రాదులు

౧౮ క్లీబంబులు=నపుంసకలింగములు పులింగతుల్యంబులు=పులింగ
ములతో నమానమైనవి

మిత్ర మున్నగుశబ్దములు సంస్కృతమున ప్లిపుడును నపుంసక
లింగములుగానే యొందును అవి తెలుగున మహత్తులను జెల్పునపుడు

వికల్పముగా పుంలింగమానము లగును [ఇయ్యవి పుంలింగములగునపుడు చివరి (దు) చేరి మిత్తు (దు) మున్నగురూపములును సంపూర్ణలింగము లగునపుడు ము' చేరి మిత్తము' మున్నగురూపములును ఆగునని భావము]

జీత్తు బిందుపూర్వంబగు. ౧౯.

జికార మిత్తుగాఁ గలదానికి ముందు బిందువు వచ్చునని యర్థము శాస్త్రార్థము ప్రత్యయోదయలందు నిబద్ధము ప్రయోగించునపుడు మానంబడు వర్ణ మిత్తునాఁబడు ఉదాహరణము మీఁద స్పష్టంబగు

౧౯ ప్రయోజనము నపేక్షించి ప్రత్యయములచివరికి రక్త య చేయునపుడు లోపించునది ఇత్తు జికారము ఇత్తుగాఁగలది జీత్తు నీయక్షరము చివరి జికార ముందునో ఆయక్షరమునకు ముందు నిందును గాని అతిసున్నగాని చేరుచుండునని భావము మీఁదరాఁబోవు ఉదాహరణములలో ఈయంశము స్పష్టము కాఁగలదు.

[సంధిప్రకరణములలో యట్ రుక్ టుక్ సుగ్-అనునాగమములు వచ్చినవి అందు చివరిగల టకార కకారము లిత్తులు సంధిచేయునపు డవి లోపించినవని ఇదివఱకే యెఱుఁగుదుము]

దుష్ప్రకంబునకుం బ్రకృతియైనది దుమంతంబనంబడు. ౨౦
స్పష్టము

౨౦. దుష్' అనుప్రత్యయము చేరుప్రాతిపదికము (శామము) దుమంత మనఁబడుచు ప్రకృతిప్రత్యయము చేరుటకు ముందుండు శబ్దస్వరూపము దీనికేప్రాతిపదికమనియు పేరు

పుంలింగంబు మహద్వాచకం బయిననామంబు
తుదియత్వంబున కుత్వంబగు. ౨౧.

నామంబనగాఁ బ్రాతిపదికము. డిద్ధ - రామ - భర్గవ

రాజపురుష-ఇట్టివి ప్రాతిపదికములు డిద్ధ-రాము-భాగ్యపు-రాజ
పురుషు

౨౧ పులింగమగుచు మహద్వాచకమైన నామవాచకము చివటి
అకారము ఉకారముగ మాటును

రామ' అనునది సంస్కృతమున పులింగము మగవానిని డెల్పుటచే
నిది మహతు దానిచివటి అకార ముకారముగా మాటి రాము-అయినది
[వృత్ అనునది పులింగమైనను మహద్వాచకము కాకుండుటచే వృత్
అని కాఁజాలదు]

పులింగమగు మహద్వాచకమునకు డుజ్జగు ౨౨

ఇచ్చట డుజ్జనుదానియందు జ్జకార మిత్తుగావున జీత్తు
బిందుపూర్వం బగు ననుసూత్రముచేత డువర్ణమునకుముందు
సున్నవచ్చును బిచ్చట జ్జకారము లోపించును ఉ డిద్ధుడు-
డిద్ధుండు-రాముడు-రాముండు-భాగ్యపుడు-భాగ్యపుండు.

౨౩ రామ' అనునది ౨౧-వ సూత్రముచే రాము' అని కాగా
ఈసూత్రముచే డుజ్' వచ్చును జీత్తు బిందురూపంబగు' ననుసూత్రముచే
బిందువచ్చును ఉకారము లోపించును ఆవచ్చుబిందువు నిండునున్నగాని,
అతిసున్నగాని కావచ్చును గనక నిండునున్నవచ్చి రాముండు' అయినది
అతిసున్నవచ్చి రాముడు' వినది ఇట్లే కక్కినవియును

[ఈసూత్రమునందలి డుజ్' అనునది యిందలి ౧-వ సూత్రములోని
'దు' కంటె వేరుకాదు ఆచట డుజ్' లోని ఉకారము లోపించిన దు'
గ్రహింపబడినది]

డుమంతంబునకు ద్వితీయాద్యేకవచనంబు పఠంబగునపుడు

నిగాగమంబు సర్వత్ర విభాష నగు. ౨౩.

రామునిని - రాముని-రామునిచేతను - రాముచేతను -
రామునికిని - రామునకును. సర్వత్రయనుట నగాగమబాధ
నార్థము.

౨౩. దుమంకంబునకు=దుజ్ ప్రకృత్యము చివఱఁగలదానికి; ద్వితీయా
ద్యేకవచనంబు=ద్వితీయ మున్నగు విభక్తుల ఏకవచనము! ని గాగమంబు=ఆమ
మైన 'ని' అనునది; సర్వత్ర=అన్నివిధత్వలయందును; విభావనగు=వికల్పముగా
నగును.

దుజ్ ప్రకృత్యము చివఱవచ్చునామమునకు ద్వితీయ మున్నగు విభ
క్తుల యేకవచనములు (ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థి, పంచమి, షష్ఠి, సప్తమి
అనువిభక్తుల యేకవచనములు) కరమగుచో. నామమునకు, విభక్తికిని
నదును 'ని' అనునది చేరుచుండును.

రామశబ్దము దుమంకము. ౨౧-వ సూత్రముచే దీని ఆకారమునకు
ఉకారము; పిదప ౨-వ సూత్రముచే ద్వితీయమైన 'ను' ప్రకృత్యము. 'రాము+
ను'. ప్రస్తుతసూత్రముచే నిగాగమము. 'రాము+ని+ను'. పిదప ౨౬-వ సూత్ర
ముచే 'ను' లోని ఉకారము ఇకారముగా మారును. కాఁగా 'రామునిని'
అగును. నిగాగమము వికల్పము కాన అది రానప్పుడు 'రాము+ను' అని
యిందఁగా ౨౧-వసూత్రముచే 'ను' లోని ఉకారము ఇకారముగా మారి
'రాముని' అగును.

'రామునిచేతను' రాముచేతను, 'రామునికిని' అనునవియు నిట్లే.

'రాము+ను' అని యిందఁగా నుగాగమము రానప్పుడు ౨౨-వ
సూత్రముచే నగాగమమువచ్చి 'రామునకును' ఐనది.

సర్వత్రయట—ఈసూత్రమునందు 'సర్వత్ర' అని చెప్పక నిగాగ
మము వికల్పముగా నగునని మాత్రమే చెప్పినయెడల ౨౨-వ సూత్రమువలన
షష్ఠీవిభక్తియందు నికృత్యముగావచ్చు నగాగమము ఈసూత్రమును బాధించి
'రామునకును' అనురూపముమాత్రమే సిద్ధించునట్లుచేయును. ఇందు 'సర్వత్ర'
అని విశేషముగాఁ జెలుపుటచే మీఁది నగాగమము రానివత్తుమున ఈసూత్ర
ముచే నిగాగమముకూడ వచ్చును. కాన 'రామునికిని' అను రూపము నగును.

కావున ఇందలి 'వర్జిత్ర' అనునది వృత్తిలో నిక్కమగు నగాగమమును బాధించి
అది వికల్పమగునట్లు చేయుచున్నది

అనుదంతమగు తెనుగు ధుమంతమునకు నిగాగమము

నిత్యముగా నగును ౨౪

మగనిని-మగనిచేతను-మగనికిని అనుదంతంబను పర్వ
దాసముచేతను తమ్మునిని - తమ్ముని-తమ్మునిచేతను - తమ్ముచేతను,
అల్లునిని-అల్లుని-అల్లునిచేతను-అల్లుచేతను బల్లిదనుని - బల్లిదనుని -
బల్లిదనుచేతను - బల్లిదనుచేతను - ఇత్యాదులందు నిగాగమంబు
పాక్షికంబని యెఱుంగునది.

౨౪. అనుదంతము=ప్రాస్వమైనయుకారము చివఱలేనిది తెనుగు
ధుమంతము=పజ్ ప్రకృయము చేయవచ్చు తెనుగుశబ్దము

చివఱ ప్రాస్వమగు ఉకారము లేని యచ్చ తెనుగుమహద్వాచక శబ్దము
నకు నిగాగమము నిక్కము

ఉ మగనిచేతను— ఇట మగ అనునది చివఱప్రాస్వమగు ఉకారము
లేని యాచ్చికశబ్దము దానికిఁ దృతీయైకవచనము కరమగుకవుడు ని నిక్క
ముగావచ్చి మగనిచేతను' అయినది వెనుకటిసూత్రమునుబట్టియాచ్చిచో' ఇచట
మగచేతను' అనురూపము ఉండవలసివచ్చుచున్నది అట్టి యనిష్టరూపము
రాకుండుటకయి యీ ౨౪ వ సూత్ర మారంభింపబడినది

అనుదంతంబు—కర్మదాస మనునదినికేదము ఉత్తరపదముతో నన్వ
యించునిషేదము కర్మదాసము ఇచట నిషేధమునఁబల్కు అన్ అనునది
ఉత్తరపదమగు ఉదంతము' అనుదానితో అన్వయించుచున్నది కావున నిది
కర్మదాసము ఉకారాంతభిన్నమును ఉకారాంతసదృశము నని యిచటి
కర్మదాసమున కర్థము ఇచటి మగ శబ్దము ఉకారాంతభిన్నమును ఉకా
రాంతమునకు గల మహద్వాచకశబ్ద ముండుటచే ఉకారాంతసదృశమును
అగుచున్నది

ఉకారాంతములగు దుమంతశబ్దములు— తమ్మ మున్నగునవి వైకల్పిక
మగు నిగాగము'నే పొందఁడు అనిగాగముము వానికి ౨౩-వ సూత్రము
వలననే సిద్ధించును. పాక్షికంబు = వికల్పము

దుమంతంబుమీఁది సువర్ణకంబునుత్పంబున కిత్వంబగు ౨౫.

సువర్ణంబు ద్వితియ యనుసూత్రముచేత రాముచు -
అని ప్రాప్తింపఁగా నీ సూత్రముచేత సువర్ణకోత్యమున కిత్వంబు
సిద్ధించె రాముని-భార్గవుని.

౨౫ దుమంతమగు శబ్దమునకుఁ దరుఁగతనన్న ను ప్రత్యయము
యొక్క ఉకారము ఇకారముగా మారుచు రాము అనుదానికి నవర్ణకంబు
ద్వితియ అను సూత్రముచే ను' చేరి రాముచు' యైనది పిదప నీసూత్రము
వలన ను' లోనిఉకారమున కికారమువచ్చి (ను-ని గామాటి) రాముని'
యైనది

ఇకారంబుమీ డి కు-ను-వు క్రియావిభక్తులయుత్పంబున
కిత్వంబగు. ౨౬

వారిని-హరికిని-శ్రీని-శ్రీకిని వారిని-వారికిని

౨౬ ఇకారము తరువాతవచ్చు కు-ను-వు అనువానియొక్కయు,
క్రియలయందలి విభక్తులయొక్కయు ఉకారము ఇకారముగా మారును

ఇవల ఇకారము చే ఇ-ఈ లు రెండింటిని గ్రహింపవలెను క్రియా-
విభక్తులకుఁ గ్రియాప్రకరణమున ఉదాహరణము లీయఁబడును

హరి+ను' అని యుండఁగా ను' లోని ఉకారము ఇకారముగా
మాటి వారిని' అయినది ఇట్లే హరికిని' క్రి+ను' అనియుండఁగా ఈ
కారము' మీఁది ను' లోని ఉ ఇ గా మాటి క్రిని' అయినది తక్కినవియు
విజ్ఞే

ఈధాతుయ్యద్దర్థంబులమీఁదివానియత్వంబున
కిత్వంబురాదు ౨౭

ఈరు-ఈవు-ఈచు-ఈము ఈకు-నీకు-మీకు

౨౭ ఈధాతుయ్యద్దర్థంబులు = ఈ' యుధాతువును, నీ-మీ యనునవియు [క్రియకు మూలరూపము ధాతువు]

ఈ ధాతువు ని మీ'—అనునవి యికారాశములైనను వానిఁ మీఁదనుండు ఉకారము ఇకారముగా మఱిదు (ఈ+రు=) ఈరు అనుచో ఈధాతువునై విధిప్రత్యయము రు' దీని ఉకారము ౭౬-వ సూత్రము ననుసరించి ఇకారముగా మఱి ఈరి అని యగుచుండఁగా నానీలి కామరూపి సూత్రము చెప్పబడినది. ఈవు ఈచు ఈము' అనునవియు నిట్లే

(ఈ+కు=) ఈకు అనుచో ఈ' యుద్వచ్ఛబ్దము దానిపై వ్యక్తి విధిప్రత్యయమగు కు' కిగా మఱిలేదు ఇట్లే నీకు మీకు' లును

కువర్ణకంబు పఠంబగునపు ధుకారము కారంబులకు

సగాగమంబగు. ౨౮

రామునకును-విష్ణునకును-సవిత్రనకును-విధాతృనకును.

౨౮ కు' ప్రత్యయము పఠముగా నున్నపుడు ఉకార ఋకార ములకు సగాగమము (అగమైవ న' అనునది) వచ్చును అనఁగా ఉకార ఋకారములకును కు నును నడుమ న' అనునది చేరుచుండును.

రాము+కును' అనియుండఁగా మి లోని ఉకారమునకుఁ బిదప కు' ఉడుటచే నడుమ న' చేరి రామునకు' అని యైవది. ఇట్లే విష్ణునకు' సవిత్రనకు విధాతృనకు' అనునవి ఋకారముమీఁద కు' ఉన్నపుడు న' వచ్చుటకు ఉదాహరణలు

ఉకారఋకారంబుల కందువర్ణకము పఠంబగునపుడు

సగాగమంబగు. ౨౯

రామునందును-విష్ణునందును-విధాతృనందును.

౨౯ ఉకారమునకుగాని, ఋకారమునకుఁగాని అందు' అనుప్రకృ
యము ధరమగునపుడు అగమమగు ను' అనునది వచ్చును

[ఈ ఉకారము నడుమవచ్చినదైనను గావచ్చును లేదా తొలుత
నుండియు నుండినదైనఁ గావచ్చును]

రాము+అందును = రామునందును' అనునెడ రాము' లొని ఉకా
రము పిదప అందు ఉన్నది కాన నడుమ ను' చేరి ఉకారసంధివచ్చి
రామునందు' అయినది [ఇచటి యుకారము నడుమ వచ్చినది విష్టువు
నందు' అనునది తొలుతనుండియు ఉన్న ఉకారమున కుదాహృతి] ఋకా
రాంకము నిట్లే గ్రహించునది

ఆగమ ము-వు-వర్ణంబుల కందువర్ణకము పరంబగునపుడు

నుగాగమంబు విభాషనగు. 30

వనమునందును - వనమందును - ధేనువునందును - ధేను
వందును.

30 అగమములుగా వచ్చిన ము వు' అనువానికిఁ దరువాత అందు'
ప్రకృయ మున్నయెడల (మీఁది) నుగాగమము వికల్పముగా నగును. గా

(వనము+అందును=) వనమునందును' ఇచట ము అగమము కాని
ప్రకృయముకాదు దు ము వు లు' ప్రథమ అనుసూక్రమునబట్టి ప్రథమా
విధిలోవచ్చు ము' మాత్రము ప్రకృయ మగును మిగిలిన విధిక్షలలో
విధింపబడు ము' అగమము ఇచటి ము' సప్తమియందున్నది కాన అగ
మము ఆ ము' కుం బిదప అందు' ప్రకృయ ముందుటచే ఆరెండిటినడుమను
'ను' చేరి సంధివచ్చి వనమునందును' వినది నుగాగమము రానప్పడు (వనము
+అందు) వనమందును' అని మాత్ర మగుచున్నది

ఇట్లే ధేనువునందును' ధేనువందును అనుచోట్లగల వు సప్తమియం
దుందుటచే అగమము కాన దానిని వికల్పముగ నుగాగమము వచ్చినది.

బహుత్వంబున ద్వితీయాదివిభక్తులకు లశాగమంబగు 3౧.

రాములను - రాములచేతను - విధాతృలను-విధాతృల
చేతను

3౧ ఒకదానికంటె ఎక్కువవానినిగూర్చి తెల్పునపుడు (అనగా
జూపవచ్చుమునందు) ద్వితీయ మున్నగు విభక్తులకు లట్' అనునాగమము
(అగమమైనలకారము) వచ్చును

[ఇచట లట్' అనునది టకారము ఇత్తుగాఁగలది కావున అగమమైన
ల' విభక్తికి ముందే—ప్రారంభపడినందున విభక్తికిని నడుమ వచ్చునని
గ్రహింపవలెను]

(రాము+ల+ను) రాములను

[ద్వితీయలూ రాము+ను అనియుండఁగా-౧-వ సూత్రముచే ఉత్వము
పదప లఙ్కము]

ఇట్లే క్కీన యుదాహరణములును
సంబోధనంబునం చేకారంబునపదంబు తుదియుకారంబున
కకారంబగు 3౨

ఓరాముఁడ-ఓవృక్షము-ఓశంఖుచ-ఓకొడుక

3౨ ఎవరినైనను పిలుచుట సంబోధనము అసంబోధనముగా వికవచన
మున పదము చివఱయందెడి ఉకారము అకారముగా మారును

రాముఁడు' అనునది ఉకారాంతమగుపదము [విభక్తిప్రత్యయముతో
కూడిన శబ్దమునకు పదమని పేరు] దానికి ఓయామంత్రణమునందగు' నను
సూత్రముచే ఓచేరి ఓరాముఁడు అయినది. ప్రస్తుతసూత్రముచే ఉకారము
మీఁది ఉకారము అకారముగామాటి ఓరాముఁడ' అయినది క్కీనవియు నిట్లే-

సంబోధనంబునందుఁ బదంబుతుదియకారంబులకు

దీర్ఘంబు విభాషనగు 33.

ఓరాముడా - ఓరాముడ ఓచెలియా - ఓచెలియ
ఓహరి - ఓహరి ఓతండ్రి - ఓతండ్రి

33 ఇకరుఁను పిలుచునపు డుపయోగింపఁబడు పదముల చివరి
అకారముకాని ఇకరముకాని ఉన్నయెడల నవి వికల్పముగా దీర్ఘము
యగును.

రామశబ్దమున కిట్లు దీర్ఘము రాఁగా ఓరాముడా అనియు అది
రాఁవృద్ధు ఓరాముడ అనియు నగును ఓహరి ఓహరీ అనునవి ఇకారము
వికల్పముగా దీర్ఘమగుట కుదాహరణములు.

కృతోత్కంబగు సంస్కృతనామంబు సంబుద్ధి డుజ్జునకు
లోపంబు విభాషనగు. 34.

ఓరామ - ఓకృష్ణ పూర్వసూత్రముచేత దీర్ఘంబు.
ఓరామా-ఓకృష్ణా. సంస్కృతనామంబుటఁ జేసి ఓతమ్ముడ -
ఓబల్లిదుండ-ఇత్యాదులందు లోపంబులేదు

34. కృతోత్కంబు = (లోలుక లేక పిదప వ్యాకరణనియమమును
బట్టి) చేయఁబడిన ఉకారముకలది సంస్కృతనామంబు = శత్రుమశబ్దము సం
బుద్ధిదుజ్జు = సంబోధనప్రథమాదిభక్తియందలి దు' అనునది [సంబోధనప్రథ
మాదిభక్తిలో వికవచనమునకు సంబుద్ధియని వ్యాకరణమున ప్రసిద్ధమగుచేదు]

ఉకారాంకమగు శత్రుమశబ్దము చివరినున్న దు ప్రకృయము
సంబోధనమున వికల్పముగా లోపించును ఆయుకారము మొదటినుండియు
నగునదికాక నడుమ వ్యాకరణనియమము ననుసరించి వచ్చినదై యుండ
వలెను

ఓరాను ఓరామా' రామశబ్దము మొదట ఉకారాంకముకాదు.
 ౨౧ ౨౨ సూత్రములచే ఉకారము దుజ్జువచ్చి రాము'ద' వినది ౧౪-వ
 సూత్రముచే ఓ' చేరినది ౩౫-వ సూత్రముచే దు' లోపించును ౩౨-వ
 సూత్రముచే ఉకారమున కకారమువచ్చి రాము రామ' గా మారినది.
 ౩౩-వ సూత్రముచే వికల్పమగుదీర్ఘము

సంస్కృత-సంస్కృతసమముల దుజ్జునకే లోపమగు ననుటచేతెరుగు పద
 ముల దుజ్జు లోపించ దనవలెనుకాన ఓకమ్మడ మున్నగుచోట్ల దు' లోపించ
 లేదు తప్పు'దు' అనుదాని దు' లోని ఉకారము ౩౨-వ సూత్రముచే
 అకారముగా మారి ఓకమ్మడ' వినది.

ఉదంతసంస్కృతనామంబుమీఁది సంబుద్ధి దుజ్జునకు
 నూకారంబు ప్లుతం దాదేశంబు విభాషనగు. ౩౫.

ఓవిష్ణూ ౩ - ఓశంభూ ౩ - పక్షంబునందు - విష్ణుడ
 శంభుడ - ఇత్యాది.

౩౫ ఉదంతసంస్కృతనామము = హ్రస్వమగు ఉకారము చివఱగల
 సంస్కృతశబ్దము ప్లుకంబు = మూఁడుహ్రస్వలకాల ముచ్చారణకలది
 [హ్రస్వ యనగా చిటికెవేయునంతకాలము హ్రస్వమునకు ఏకమా
 త్రకాలము దీర్ఘమునకుమాత్రద్వయకాలమును ప్లుకమునకు మాత్రత్రయకాల
 మును కట్టును]

హ్రస్వాకారము చివఱగల సంస్కృతసమశబ్దములకు సంబోధనమునఁ
 గల దుజ్జునకు మాఱుగా ప్లుకమైన (సుదీర్ఘోచ్చారణముగల) ఉ (3) కార
 మాదేశముగా వచ్చును ఇది వికల్పము

ఓవిష్ణు (౩)' విష్ణుశబ్దమునకు ౧౪-వ సూత్రమున ఓ' వచ్చినది.
 ౨౩-వ సూత్రమున దుజ్జు' వచ్చి దానికి ఈసూత్రముచే ఉకారమై
 ప్లుకము ఆదేశమైనది

[దీర్ఘమునకును పుకమునకును భేదము తెలియుటకుఁగాను పుకము ప్రకృ (3) అనుగఱుతు వాడఁబడుట కలదు

ఈపుకము వికల్పము కావున ఇది రానిపక్షమున ఓ రాముడ వలెనే విష్ణుడ' అనియు నగుక ప్రక్రియయు నిట్లే విష్ణుడ అనునది ఓ' కల్ప విరహిణిమగురూపమున కుదాహరణము

సంబోధనంబునందుబహువచనంబున కారగాగమంబగు 3౬.

ఓ రాములార-ఓకృష్ణులార దీనికిం బాక్షికంబుగ దీర్ఘం బగు-ఓరాములారా-ఓకృష్ణులారా

3౭ సంబోధనమునఁ బ్రమాదిభిః బహువచనమునకు ఆగమమగు ఆర అనునది వచ్చును (ఆరగాగమము క్రితగావున విభిః ప్రత్యయము చివఱఁ జేయు)

(రామ+లు రాము+లు ఓరాములు ఓరాములు+ఆర=) ఓరాములార

(1) రామకల్పమునకు బహువచనమున లు'

(2) ౨౧-వ సూత్రముచే అత్వమున కుత్వము

(3) ౧౪-వ సూత్రముచే ఆమంత్రణమున ఓ' వచ్చె

(4) ప్రకృతసూత్రముచే ఆర' గాగమము

దీనికి . ఆర' అనుదానికి (పాక్షికముగా) వికల్పముగా దీర్ఘమగును కాన ఓరాములార !' అనియు నగును

మధ్యమపురుషయోగంబునం దారగాగమంబు

విభాషనగు. 3౭

వినుడు బాలకులు - వినుడు బాలకులార వచ్చితీరి కాంతలు-వచ్చితీరి కాంతలార అన్నలార మిమ్ము నడిగెద నొక-

మాట-ఇచ్చట మధ్యమపురుషయోగంబు లేమింజేసి యారగా గమంబు నిత్యంబు.

32 ఎదుటివారితో సంభాషించునపు డుచయోగింపఁబడు పురుషము మధ్యమపురుషము ఆనుధ్యమపురుష (క్రియ)తో సంబంధమున్నపుడు (నా మంబులకు) ఆరగాగమము విల్పముగా నగును

వినుడు బాలకులు వినుడు బాలకులారా 'అనునపుడు వినుడు' మధ్యమ పురుషక్రియ దానితో సంబంధించుటచే బాలకులు' అనుదానికి ఆరగాగమము విల్పముగా వచ్చినది ఆర' చేరనపుడు సంబోధనమునందును బాలకులు' అని యుండిపోయినది వచ్చితి కింతలు-కింతలారా' అన్న దియు నిట్లే

అన్నలారా అన్నలారా మిమ్ము నడిగెద నొకమాట' అనునపుడు క్రియయగు అడిగెద' నకునది యుత్తమపురుషము (దానికర్త నేను' అను నది) ఇచట మధ్యమపురుషక్రియయే లేదు కాన ఇచట ఆరగాగమము 32-వ సూత్రముననుసరించి నిత్యమే విల్పముకాదు అన్నలు మిమ్ము నడిగెద' అని యుండరాదు

ఆచంతంబయి దీర్ఘపూర్వలోపభంబయిన మహత్తుమిఁది
విభక్తిలకారంబునకు రేఫంబగు 33

బాలురు-బాలురను-బాలురచేతను, నృపాలురు-నృపాలు
రను-నృపాలురచేతను దయాభుశబ్దంబున కిట్లు రేఫంబు
గ్రాసంబడియొడి దయాభురు-దయాభురను - దయాభురచేతను.

34 ప్రాస్వమగు అకారము చివఱియందుగల్గి ఆ అకారమునకు
ముందు లకారముండి ఆలకారమునకు ముందు దీర్ఘముగల మహద్వాచకశబ్ద
మునకుఁ దరువాతకున్న బహువచన ల' కారమునకు రేఫము ఆదేశముగా
వచ్చుచు అనఁగా దీర్ఘము-లకారము-ప్రాస్వమగు అకారము చివఱియందుగ

వరుసగానున్న మహద్వాచక శబ్దముయొక్క బహువచనములకాని ల ' ర ' గా మాణినది యర్థము

(బాల+లు=) బాలురు బాలశబ్దము నువ్వు దాని చివలి ప్రాప్త్య మగు ఆకారము కలదు దానికిముందు లకారమును దానికిముందు దీర్ఘము (బా అని లకారముమీఁద)ను కలవు. కాన దీని బహువచన లు ' దు ' గా మాణినది ఇది పులింగమును సహత్తును కనుక ౨౧-వసూత్రముచే ఆకార ముకారము (బాల బాలుగా మాణి) బాలురు' అయినది బాలరచేతను అనుచోట బహువచనమున ౩౧-వ సూత్రముననుసరించి వచ్చిన ల ' ర ' గా మాణినది) నృపాలురు' మున్నగునవియు నిట్లే

దయాభుశబ్దము—దయాభుశబ్దము ఆదంతముకాదు-అనగా దాని చివలి ఆకార మన్నదికాని ఆకారములేదు కావున దానికి బరముగానున్న బహువచనమునందలి లకారము రేఫముగా మాణుట విరుద్ధము. అయినను దయాభురు దయాభురను' మన్నగుప్రయోగములు కనబడుచుండుటచే ఆ 'దయాభు' శబ్దవిషయమునమాత్రము రేఫాదేశము వచ్చునని చెప్పవలసి యున్నది

అమహాన్నపుంసకీముల కదంతములకు మువర్ణకంబగు. ౩౯.

వృక్షము - ఋక్షము దైవము-కళత్రము - అపత్యము, క్లిబంబులు మిత్రాదు లనుసూత్రంబున బాక్షికంబుగం బులింగత్వం బతిదేశించుటంజేసి మిత్రాదిశబ్దంబులకు ద్వై రూప్యం బెఱుంగునది ఉ-మిత్రుడు - మిత్రము, శరణుడు - కరణము

౩౯ ప్రాప్త్యుకు ఆకారము కదపటంగల అమహద్వాచకములకును, ప్రాప్త్యుకు ఆకారము చివలి గల నపునకలింగములకును ప్రథమావిధిత్రిమందు (వికవచనమున) ము' ప్రత్యయమువచ్చును

[తిర్మక్కలు జడములును అనుహతులని యిదివఱకే చెప్పఁడినది. నపుంసకలింగములు సంస్కృతమున ప్రసిద్ధములు కొన్ని మహాత్ములు మహాతీ వాచకములునుగూడ నపుంసకలింగము లగుచుండును]

వృక్ష' శబ్దము అనుహతు దానికి ము' చేసే వృక్షము' ఐనది ఇట్లే తక్కినవియును కళత్ర శబ్దమునకు భార్య యని యర్థము కాన అది మహాతీవాచకము కాని నపుంసకలింగమగుటచే దానికి ము' ప్రత్యయమువచ్చి కళత్రము' ఐనది

శ్రీబంజులు—కూపచేదములొని ౧౮-వ సూత్రముచే హ్రస్వాకారాంతములై నపుంసకలింగములైన మిత్ర' మున్నగువానికి వికల్పముగా పుంలింగశబ్దమును సుభవింపును నపుంసకత్వ మున్నపుడు మిత్రము' అనియు, పుంలింగత్వమున్నపుడు మిత్రుఁడు అనియు మిత్ర' శబ్దమునక రూపములు ఇట్లే తక్కినవియును అలిదేశించుట=నియమించుట దై వ్యరూప్యంబు=రెండు రూపము లుండుట.

వానికి మువర్ణకేతరం బయినవిధానికి పరంబగునపుడు
ముగాగమంబగు ౪౦.

వృక్షస్త్రులు-వృక్షమును-ఋక్షములు-ఋక్షమును

౪౦ వానికి=హ్రస్వమగు ఆకారము తుదినిగల అనుహతులకును, నపుంసకలింగములకును మువర్ణకేతరంబగువిధానికి=ప్రథమావిధానిలోని యేకపచనమువచ్చు విధానికంటె నేతైనవిధాని-ప్రథమాబహుపచనము మొదలకొని చివరికి సత్ప్రమాబహుపచనమువఱకును గల విధాతులలో నేతైన నొకటి ముగాగమంబు=అగమరూపమైన ము' అనునది

[ము' ప్రత్యయము ప్రథమయందు ఏకపచనమునకు వచ్చుప్రత్యయము కాన తద్విన్నవగువిధానికి ప్రథమాబహుపచనము మొదలగు విధానియగును]

ప్రాప్త్యాకారాంతములగు మహత్తులకును వపుంసకములకును ప్రథమా బహువచనాది ప్రశ్నయములు యమగునపుడు, ఆ ప్రకృతి ప్రశ్నయములకు నడుమ ము' అనునది చేరుచుండునని భావము

వృక్ష' అనునది ఆమహత్తు దానికి లు' (ప్రథమాబహువచనము) చేరినపిదప ఈ సూత్రముచే ము' అగమముగావచ్చి వృక్షములు' అయినది. ఇట్లే మిగిలినవియును

మువర్ణకంబునకు విధించుకార్యము ముగాగమంబునకు
నగు ౪౧

మువర్ణకంబునకు విధించు లోపాదేశాదికార్యములు ముగాగమమునకు సహితము వచ్చునని యర్థము.

౪౧ ప్రశ్నయమైన ము' కు ఏకార్యములు వచ్చునని చెప్పబడునో, అవియన్నియును ఆగమ ము' వర్ణమునకును వచ్చును లోపము=అక్షరము కానరాకుండపోవుట ఆదేశము=ఒక దానిస్థానమున నొకొక మిక్షరమువచ్చుట

మువర్ణకంబునకు మామూడియేని

బూర్ణ బిందు పూర్వకమువర్ణకంబేని విభాషనగు ౪౨.

వృక్షమ్ము - వృక్షంబు ఋక్షమ్ము - ఋక్షంబు పూర్వ సూత్రముచేత ముగాగమమున కీకార్యంబగు వృక్షమ్ములు - వృక్షంబులు ఋక్షమ్ములు-ఋక్షంబులు

౪౨ మామూడి= (→) మహత్తు పూర్ణ బిందు పూర్వక మువర్ణకంబు=నిండు సున్న ముందుగాగల బు (ంబు) అనునది ము' ప్రశ్నయమునకు వికల్పముగా '→' గాని 'ంబు' గాని గావచ్చును (వృక్షము=) వృక్షమ్ము వృక్షంబు. (ఇచట మావత్తు అగమముగను 'ంబు' ఆదేశముగను వచ్చునని తెలియనగు)

౪౧-వ సూత్రముచే ముగాగమమునకుఁగూడ నిది రావచ్చును గనుక 'వృక్షమ్ములు వృక్షంబులు' అనియు రూపము లగును

బాలవ్యా-లఘుటీక—7

లు-ల-న-లు పరంబుగునపు డొకానొకచో ముగాగమంబు
నకు లోపంబును దత్పూర్వస్వరంబునకు దీర్ఘంబును
విభావనగు ౪౩.

వజ్రాలు-వజ్రాలను - వజ్రాన్ పగడాలు - పగడాల్ను -
పగడాన్ ఒకానొకచోట ననుటచే నీకార్యంబునకుం
బ్రయోగవైరశ్యంబు సూచింపబడియె.

౪౩ లు ల న' అనునవి పరముగా ఉన్నప్పుడు ఆగమ ము' కార
మునకు కొన్నిచోట్ల లోపము వికల్పముగా నగును అరీతి ము' లొపించి
నప్పుడు దానికి ముందున్నప్రాప్తము దీర్ఘముగా మారును.

(వజ్రము+లు=) వజ్రాలు (వజ్రము+లను=) వజ్రాలను (వజ్రము+
న=) వజ్రాన్ మీది యుదాహరణములలో వజ్రము' అనుదానికి లు-ల-న'
లు పరముగానున్నవి కాన ఆగమముగావచ్చిన 'ము' లొపించి దానికిముం
దున్న ప్రాప్తమునకు దీర్ఘము వచ్చినది-అనగా జ్ర' అనునది ట్ర' గా
మాటినది

ఈకార్యము వికల్పము ఇది రానపుడు వజ్రములు వజ్రములను,
వజ్రమున' అనియు నుండును పగడాలు' మున్నగునవియు నిట్లే

ఈసూత్రములో నీకార్యము ఒకానొకచో' వచ్చునని చెప్పబడినది
కాన ఇట్టిప్రయోగములు చాల కక్కువగా నుండునని తెలుయుచున్నది

ఇట్లొరాదుగంతంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు
లోపంబగు ౪౪.

ఇకారాంతములకు గ్లౌరైశబ్దంబులకు మఱి యుగా
గమాంతంబులకుం బ్రథమైకవచనలోపంబగు హరి - గిరి-శ్రీధీ

ఇట్లొరార్థాంతంబులు=ఇకారాంతములు గ్లౌ, రై శబ్దములు

ఉగాగమము చివరిగలది-(ఉకారము ఆగమముగా కలది) అనువీనికి పరముగా నుండు ప్రథమాదిభక్తిగాని వికవచనము లోపించును

[దు-ము-వు ప్రథమైకవచనము ఇక్కడి ఇకారాంత' ఋముచే ఇ, ఈ లను చెందింటిని గ్రహింపవలెను]

ఉదా— హరి గిరి (ఇకారాంతములు) శ్రీ ధీ (ఈకారాంతములు)

ఇత్తునకు బహువచనంబు పరంబగునపు దుత్వంబగు రగి.

హరులు-గిరులు-కవులు-రవులు-యామినులు - భామినులు.
తపకరణంబుచే దీర్ఘంబున కుత్వంబులేదు శ్రీలు - స్త్రీలు - లకొరిలు.

రగి ఇత్తు=ప్రాస్యమైన ఇకారము బహువచనము పరముగా నున్న పుడు ప్రాస్యమగు ఇకారము ఉకారముగామాటు (హరి+లు=) హరులు, తపకరణంబుచే = ఇకారము తరువాత త' కారమును చేర్చి ఇ' త్తని చెప్పటచే [తకారము వి ఆచ్చుతోఁజేరియుండిన దానికేగాని తక్కిన యచ్చునకు గ్రాహకము కాదు ఇత్తనఁగా ప్రాస్యమైన ఇకారమునే గ్రహింపవలెను దీర్ఘమును గ్రహింపరాదు]

ఈసూక్తమున ఇ' త్తనుదానివలన ప్రాస్యమునే గ్రహింపవలెను. కాన ఈకారము ఉకారముగా మాటును శ్రీలు' అనునది 'శ్రీలు' గాను, 'స్త్రీలు' 'ప్తు' గాను మాటును.

వికృతియం దికారాంతముల యుపోత్తమేత్వంబునకు

బహువచనము పరంబగునపు దుత్వంబగు. రగి.

ఇచ్చట వికృతిశబ్దముచే సంస్కృతసమేతంబు గ్రహింపవలయు కలికి-కలుకులు-ములికి-ములుకులు-చెలిమి-చెలుములు -

బలిమి - బలుములు. ఉపోత్తమేత్వంబున కనుటంజేసి జిగి నిసి ఇత్యాదులం దుత్వంబులేదు. జిగులు-నిసులు.

౪౬. వికృతియందు = దద్ధన చేశ్యరూపమగు నాచ్చికమునందు ఉపోత్తమేత్వమునకు = కడఁటిదానికి ముందున్న ఇకారమునకు [మూఁడు సు అంశకు ఎక్కువయు నగునక్షరములు గలపదముల చివరియచ్చునకు ఉత్తమము' అని పేరు దానికి సమీపముగా నున్నది—ఎదమప్రక్కనున్నది ఉపోత్తమము]

మూఁడచ్చులుకలిగియున్న ఆచ్చికపదములకు బహువచనము పరమగు నపుడు ఆశబ్దములోని కడఁపటియచ్చునకు ముందున్న ఇకారము ఉకారమగును

(కలికి+లు=) కలుకులు ఇచట కలికి మూఁడచ్చులపదము అందలి కి' ఉత్తమము లి' ఉపోత్తమము దీనికి బహువచనముపరముగా నున్నందున 'ల' లు' గా మఱినది ౪౫-వ సూత్రముచే కి కు' గా మఱినది ఇట్లే తక్కినవిను ఈసూత్రమున ఉపోత్తమముయొక్క ఇకారము' అని చెప్పఁ బడుటచే జిగి నిసి' అనువానికి బహువచనము పరమగునపుడు ఉత్తమము రాలేదు కాన జాగులు నుసులు' అను అసాధురూపములు కాలేదు ఇవి రెండక్షరముల పదములు కావున ఈసూత్రమున కెచట ప్రసక్తియేలేదు

౪౭ డోషధనవాక్యాదులయుపోత్తమేత్వంబున కుత్వంబు గలుగదు ౪౭.

పందిరి-పందిరులు పిడికిలి-పిడికిళ్ళులు రాపిడి-రాపిడులు, తొమ్మిది-తొమ్మిదులు.

౪౮ చివరియక్షరమునకు ముందున్నయక్షరమునకు ఉపధ యనిపేరు. బహువచనము పరమగానున్నపుడు ర-ల-డ' లు ఉపధగాగల శబ్దముల యొక్కయు, తొమ్మిది' మున్నగు నర్థము (సంఖ్యాగ్నము) గల పదముల

యొక్కయు ఉపోత్తమల ఈకారము ఉకారముగా మఱిదు, [ఇయ్యది ౪౬-వ సూత్రమునకు బాధకము]

చందిరి—దీనివర్ణక్రమము వ్ అండ్ ఇర్ ఇ ఇందలి యుభయ-
రేఫము దీని ఉపోత్తమము-దకారముమీఁది ఇకారము ఈశబ్దమునకు బహు-
వచనము పరముగానున్నపుడు (చందిరి+లు' అని యున్నపుడు) ఆ ఉపోత్తమ-
కారము ఉకారముగా మఱియందున ది' దు' గా మఱిదు. కాన పండు-
రులు అని కాదు ఇట్లే విడికింపులు రాపిడులు' అనునది విడికింపులు'. రావు-
దులు గా మఱివు. అట్లే తొమ్మిది' అను నర్థమిచ్చుశబ్దము బహువచనమున
'తొమ్మిదులు' గా మఱిదు. సంఖ్యార్థకమగు ఎనిమిది' బహుత్వమున ఎని-
ముదులు' గా మఱిదు [ఈచోట్ల బహువచనము పరమగునప్పుడు శబ్దము
చివటి యికారము ఉకారముగా మఱియట్ల కెట్టి యాటంకమును లేదు]

ఉకారాంత గోశబ్దంబుల కంతట వువర్ణకంబగు ౪౮.

తరువు - ధేరువు-మధువు - గోవు అంతట ననుట స్త్రీలింగ
ప్రథమైకవచనలోపబాధనాథము

౪౯ వ్రాస్తమగు ఉకారము చివఱగల శబ్దములకును గోశబ్దమునకును
అన్ని లింగములందును వు' ప్రత్యయము ప్రథమైకవచనమున జేరును.

ఉదాహరణములందలి ధేరు గోశబ్దములురెండును స్త్రీలింగములు
కాన వానికి ముందు రాఁదోవు ౫౭ వ సూత్రముచే ప్రథమైకవచనలోపము
రాకుండ గా-అలోపము రాకుండుటకయి ఈసూత్రమున అంతట' అను విశే-
షము చేర్చబడినది కానస్త్రీలింగములకుఁ బ్రథమైకవచనమున వు' ప్రత్య-
యమునచ్చినచో అది లోపింపదని లేలదున్నది

ఉకారాంతముల కన్ని లింగములందును వు' వచ్చును-తరువు' పు-
లింగమున కుదాహృతి ధేరువు' స్త్రీలింగమునకును మధువు' నపునకలింగ-
మునకును ఉదాహృతులు

పుష్కరకేతరవిభక్తి పరమగుచో నుకారాంతంబులకు
బహుళంబుగా గోళబ్దంబునకు నిత్యంబుగా
పుగాగమంబగు ౪౯.

తరువులు-తరులు-ధేసువులు-ధేసులు. గోవులు

౪౯ పుష్కరకేతరవిభక్తులు = పు' పష్కమువచ్చు విభక్తికంటె నితర
మైన విభక్తి-ప్రథమాబహువచనము మొదలు క్షిప్రవిభక్తుల నొకటి
బహుళముగాను=ఇచ్చవచ్చినట్లును

ఉకారాంతశబ్దములకు ప్రథమాబహువచనాదివిభక్తులు పరముగా
ఉన్నపుడు ఉకారాంతములకు పు' అనునది బహుళముగా అగమమగును గో
ళబ్దమునకు పు' నిత్యముగా అగమమగును (తరు+లు =) తరువులు
ఇచట లు' పుష్కరకేతరవిభక్తి అది పరముగా నున్నందున ఉకారాంతమగు
తరు' శబ్దమునకు పు' అగమముగా వచ్చెను ఇది బహుళము కాన పు' రా
నప్పుడు తరులు' అగును గోళబ్దమునకు నిత్యమని చెప్పటచేత గోవులు'
అనియే యగుగాని గోలు' కాఁబడదు

ఉకారాంతం బగు మహత్తునకు పుష్కరకము బహుళముగా
నగు ౫౦.

విష్ణువు-విష్ణుడు శంభువు-శంభుడు వసువు-వసుడు.

౫౦ ఉకారాంతములగు మహద్వాచకములకు పు' ప్రత్యయము
బహుళముగా నగును పు' రానపుడు ౨-వ సూక్రముచే దుజ్జు' వచ్చును.
(పు) విష్ణువు (దు) విష్ణుడు. ఇట్లే శంభువు' మన్నగనవియును.

కద్రువ నాగమాత ౫౧.

కద్రువ-కద్రువలు కద్రువను-కద్రువలను.

౫౧ నాగులకుకట్టి' అనుసర్థమున కద్రు' శబ్దము సంస్కృతిమున
ఉకారాంతము ౫౪-వ సూక్రముచే దాని దీర్ఘము హ్రస్వమగును పిదప

కఠ-వ సూత్రముచే వు' ప్రశ్నయమువచ్చి కద్రువు' అని కావలసియుం
డఁగా అరిరిని కాదనియు కద్రువు' అని యుండుననియు ఈసూత్రము
నియమించుచున్నది ఒకవిధమైనరంగు అర్థముగాగల కద్రు' శబ్దము పుం
లింగ మొకటి యున్నది దానికి కద్రువు' అను రూపము కావచ్చును

ఋకారాంతంబున కిత్యంబును స్త్రీవద్భావంబునగు ౫౨.

భౌత-జామాత-కర్త-భర్త-హర్త-గంతి-హంత.

౫౨. ఋకారాంతములగు శబ్దములచివటి ఋకారము అకారముగా
మాటును మఱియు నాశబ్దములు స్త్రీ లింగములనో కనానములగును అని స్త్రీ
వద్భావముపొందుటచే ౫౨ వ సూత్రముచే ప్రథమైకవచనము లొపించును.
ఉదా-(భ్రాతృ) భ్రాత కక్కినదియు నిట్లే

విధాతృ ధాతృ దాతృ సవితృ నేతృ శబ్దంబులకు మహత్తుల

కత్వ స్త్రీవద్భావంబులు విధావనగు. ౫౩

విధాత-విధాతృడు-ధాత-ధాతృడు-దాత - దాతృడు -

సవిత-సవిత్వడు-నేత-నేత్వడు

౫౩ మహద్వాచకములును ఋకారాంతములగు విధాతృ'
మున్నగుశబ్దముల ఋకారమకారముగా మాటుట వికల్పము వానికి స్త్రీవచన
మును వికల్పము. అశ్వ స్త్రీత్వములు వచ్చునపుడు విధాత' మున్నగునవి
యగును లేనపుడు(౨౨-వ సూత్రముచే) దుష్టువచ్చి విధాతృడు' మున్నగు
రూపము లగును

నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు ౫౪

రమా-రమ్-వనితా-వనిత - విద్యా-విద్య - లక్ష్మీ - లక్ష్మి

సేనానీ - సేనాని. ఇట్లు కృతహ్రస్వములకు హ్రస్వాంతములకు
బోలె గార్యంబగు లక్ష్యములు-సేనానులు-సిరులు.

౫౪ సంస్కృతశబ్దముల చివరి దీర్ఘములున్నచో అం తెలుగున
ప్రాస్వము లగును (గం) రమా (తె) రమ

౫౫-వ సూత్రమునుబట్టి దీని ప్రథమైకవచనమునకు లోపము ఇట్లే
తక్కినవియును.

ఇట్లు కృతప్రాస్వములకు — దీర్ఘములు ప్రాస్వములైనవిదల ఆప్రాస్వ
ములకు ప్రాస్వములకు విధింపబడుకార్యములు వచ్చును కావున (లక్ష్మీ+లు=)
'లక్ష్మిలు' అనుచో (ర౫-సూ) ఇకారము ఉకారమైనది సేవానులు మున్నగు
నవియు నిట్లే

ఏకాక్షరంబులకు ప్రాస్వంబు లేదు ౫౫.

క్షా-మా-భా-శ్రీ-స్త్రీ-హీ-ధీ-భీ-భూ-పు.

౫౫ ఒక్కయక్షరమే గలపదముల దీర్ఘము ప్రాస్వముగా మారుదు.
ఉదా - క్షా (ఇవట అక్షర మనగా అచ్చు' అని యర్థము) భూ)ప్ర
అనుచో పు' (ర౮-సూ) వచ్చినది.

వృద్ధాదుల దుజ్జునకు లోపము విభాషనగు. ౫౬-

వద్ధు వృద్ధుడు- మూర్ఖు - మూర్ఖుడు - నీచు - నీచుడు -
గృహస్థు-గృహస్థుడు-చార్వాకు-చార్వాకుడు

౫౬ వృద్ధ' మున్నగుశబ్దముల దుజ్జు' వికల్పముగా లోపించును.

వృద్ధ' శబ్దమునకు (౨౧-సూ) ఉత్త్వమును (౨౨-సూ) దుజ్జును
వచ్చి వృద్ధుడు ఐనది అందలి దు' ఈసూత్రముచే వికల్పముగా లోపిం
పగా వృద్ధ' ఐనది లోపము లేనపుడు వృద్ధుడు' అగు ఇట్లే మూర్ఖు-
మూర్ఖుడు' మున్నగునవియును.

స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబు నగు. ౫౭.

రమ-తమ-వనిత-ఘనత-విద్య-దేవత-మీననేత్ర.

౫౭ రమ. తొలుత రమా' గా ఉండినది. ౫౮-వ సూత్రముచే దీర్ఘము ప్రాప్తమై ఈసూత్రముచే ప్రథమైకవచనము లోపించినది తక్కినవియు నిట్లే.

చరిత్రాదుల మువర్ణకంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు. ౫౮.

చరిత్ర-చరిత్రము - చరిత - చరితము, అలక - అభిలాష - అక్షత-ఘోష-తరంగ - ప్రమ-విజృంభణ - వధ - వేగ - స్ఫురణ - హంస - ఇత్యాదులు చరిత్రాదులు బాహుళికమువలన దర్భాదులకు ములోపంబు నిత్యంబు దర్భ-ఘన-ఇత్యాదులు

౫౯ చరిత్ర' మున్నగుశబ్దముల ము' ప్రత్యయము బహుళముగా లోపించును

చరిత్ర' మున్నగువానికి (3౯-మా) ము' ప్రత్యయముచేరి చరిత్రము' మున్నగురూపములైనవి ము' బహుళముగా లోపించుగా చరిత్ర' మున్నగురూపములును అగును బహుళమయితచే ఈలోపము కొన్నిటికి నిత్యముగా రావచ్చును కాన దర్భ ఘన మున్నగుచోట ము' నిత్యముగా లోపించును. దర్భము ఘనము' అని వాదరాదు

స్పర్శివాచిదేవసురశబ్దంబు లేకత్వబహుత్వంబులం బ్రయోగింపబడు ౫౯.

దేవుడు-సకలములను మోచువాడై యుండుచో భూదేవులు-భూసురు డను వాడుగలదు' లబాధతంబులయ్యె

౬౦ స్వల్పమునో సుమనాదు' అకుసర్థమును (వేరుగా) దేవ' శబ్దము ఏకవచనమునందే యుండును అయర్థము నేరెల్పు ముచో క్షతివృత్తిబహువచనము నందే యుండును.

దేవుడు (విక) సకలసురులు' (బహు) బ్రహ్మణులు' ఆచార్యమును
బెల్లునపుడు దేవశబ్దము బహువచనమునందును సురశబ్ద మేకవచనమునందును
గూడ ఉండవచ్చును భూదేవులు (బహు) భూసురుడు (విక) భూదే
వుడు, భూసురులు' అనియు నుండును

సురశబ్దంబు నిత్యంబుగా ససురశబ్దము వైకల్పికముగా
స్త్రీత్యంబులగు సంస్కృతసమాసంబునఁ గావు ౬౦.

సురులు - ఆసుర - ఆసురుడు. నిఖిలసురులు - రావణా
సురుడు 'ఎల్లసురులు-ఎల్లయసురులు-ఎల్లయసురులు

౬౦ సుర' శబ్దము నిత్యముగా స్త్రీసమమగును ఆసురశబ్దము వికల్ప
ముగా స్త్రీసమమగును కాని సంస్కృతసమాసములలోమాత్రము ఇవి స్త్రీ
సమములు కావు [స్త్రీసమము లగునపుడు వీనిప్రభుమైకవచనము లాపించునని
యదివఱకే చెప్పబడినది]

ఈ సురులు (సురులు' అనికాదు) ఆసుర-ఆసురుడు (రెండువిధ
ములుగాను ఉండును) సంస్కృతసమాసములలో స్త్రీసమత్వము లేనందున
నిఖిలసురులు' అనియే యుండును (నిఖిలసురులు' అని కాదు.) అట్లే రావ
ణాసురుడు' (రావణాసుర' అని యుండదు)

తెలుగుసమాసములలో ఈశబ్దములకు స్త్రీసమత్వముండును కాన
'ఎల్లసురులు' అనియు ఎల్లయసురులు ఎల్లయసురులు' అనియు రూపము
లుండును

దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగన గు ౬౧.

దూత-దూతుడు-యోధ-యోధుడు-శుంఠ - శుంఠుడు
బహుళ గ్రహణముచే నమహత్త్వంబునందు స్త్రీత్వంబు
నిత్యంబు సింగంబుదూత యగుజంబుకంబు.

౬౦ దూత' మొదలగు శబ్దములకు స్త్రీత్వము బహుళముగా నుండును
స్త్రీత్వ ముండునపుడు ప్రథమైకవచనము లొపించి దూత' అగును లేనపుడు
ఉత్వదుష్టలు (౨౧ ౨౨-సూ) వచ్చి దూతుడు' అగును యోధ
యోధుడు' మున్నగునవియు నిట్లే

ఈసూత్రమున బహుళము' అని చెప్పటచే గొన్నియెడల స్త్రీత్వము
నిత్యము అమహద్వాచకములందు అది నిత్యము ఉ సింగంబు దూతయగు
జంబుకంబు' ఇట్ల సింగంబు దూతఁడగుజంబుకంబు' అని చెప్పరాదు

పృథ్వీవాచిభూశబ్దంబునకు భువియగు ౬౨.

భువి-భున్రలు-భువిని-భువులను

౬౨ భూమి' అనునర్థమునుబెల్లు భూ' శబ్దమునకు భువి' యనునది
నామవాచకమగును భూ శబ్దమునకు ర౨-వ సూత్రముచే వు' వచ్చి
భూవు' అని యగుచుండగా అరీరిని ఆసాధురూపము కావండు-కయి ఈ
సూత్రము వ్రాయఁబడినది దీనింబట్టి భువి' అనునదియే సాధురూపమని
తెలియుచున్నది

దీని ర౨-వ సూత్రముచే ప్రథమైకవచనము లొపించగా భువి'
అగును భువి+లు' అనియుండగా ర౩-వ సూత్రముచే ఇకార ముకార
ముగామాటి భువులు' అగును. 'భూవి+ను' అనియుండగా ౨౬-సూత్రముచే
ను' లోని ఉకారము ఇకారముగా మాటి భువిని' అగును భువి+ను' అని
యుండగా బహువచనమున ౩౧-చే లడాగమము ర౬-చే ఉత్వమును వచ్చి
భువులను' అయినది అర్థాంతరమున భూ' శబ్దమునకు వు' రావచ్చును ఉ
అక్షభువు న్వయంభువు

నౌశబ్దంబునకు నావ యగు. ౬౩.

నావ - నావలు మహానావ. కొందఱు నావి యనియు
నాదేశం బగునందు.

౬౩ నాశబ్దమునకు నావ' నామముగా నగును ఇది స్త్రీలింగమగుటచే
౫౭ చే ర్ద్రఘమైకవచనము లోపించి నావ' అగును.

కొందఱు నా' కు బదులు నావీ' అగునని చెప్పుదురు అది ఈవ్యాకరణము నమృతముకాదు.

రైగ్లశబ్దంబుల కోత్వంబు విభాషనగు ౬౪.

ఇగ్లసూత్రముచేతం బ్రథమైకవచనమునకు లోపంబు -
రో-రై-గ్లో-గ్లో.

౬౪ రై గ్లో శబ్దములు రెండును వికల్పముగా పీకారాంతము
లగును వానికి ర-వ సూత్రముచే ర్ద్రఘమైకవచనము లోపించును. కాన
రో రై - గ్లో, గ్లో అని యగును

వికారంబీతుల్యంబు ౬౫.

రైని - రైకి - కైని - కైకి - వైని - వైకి

౬౫ వికారము ఈకారముతో సమానమగును అనగా ఈకారాంత
ములకు వచ్చుకార్యము రైకారాంతమునకు నగునని యర్థము రై+ను=రైని
౨౬-సూ (ఈకారమున కికారము) రై+కు=రైకి ఇట్లే తక్కినవియును.

కంధరాదులు క్లిబతుల్యంబులు బహుళంబుగానగు ౬౬

కంధరము - కంధర విభాశబ్దమునకుఁ క్లిబతుల్యత్వంబు
నిత్యంబు-విధము కంధరా నాసికా భిత్తో దంష్ట్రా గ్రీవా పాదు
కోలా ప్రభృతులు కంధరాదులు

౬౬ 'కంధర' మున్నగుశబ్దములు బహుళముగా నపుంసకలింగసమానము
లగును. కంధరా' శబ్దము సుస్కృతమున స్త్రీలింగము ౫౪-వ సూత్రముచే
దీర్ఘముప్రాప్తమైనది దాని సూత్రముచే నపుంసకత సిద్ధింపగా 'కంధరము'
విరది క్లిబత్వము లేనప్పుడు కంధర' యగును (౫౭ సూ విభక్తిలోపము.) ఈ

సూత్రము బహుళము' అని యుండుటచే గొన్నింటికి నపుంసకశ్వము నిశ్యమని తెలియుచున్నది కాన విధా శబ్దమునకిది నిశ్యముకాగా విధము' అనియే యగును విధ' యనిరూపముండదు

ఇంక హలంతప్రకరణము

ఇంక—ఇంతవఱకును సంస్కృతమునందలి అనంతశబ్దములు తత్వములుగా మాటునపుడు జరుగుకార్యములు వివరింపఁబడినవి ఇంకమీఁద హలంతములు (బొల్లులు చిహ్నముల శబ్దములు) తత్వములగునపుడు జరుగు కార్యములు తెలుఁబడును హలంతములగుర్చి చెప్పెడి భాగము హలంతప్రకరణము.

హలంతంబు ప్రథమైకవచనాంతతుల్యంబిందునామంబగు ౬౭

రుక్-రాట్-మరుత్-వీరుత్-కర్త-వర్త శ్వశబ్దంబు దప్ప నకారాంతంబు లెల్లం బ్రథమైకవచనతుల్యంబులే యగునని యెఱుంగునది

౬౭ సంస్కృతమున హలంతశబ్దములకు ప్రథమైకవచనాంతరూపము ఎఱుండునో తత్వములలో అదియే ప్రాతిపదికయై యుండును

రుక్-రాట్-మరుత్-వీరుత్ మున్నగునవి హలంతముల ప్రథమైకవచనములు. కర్త వర్త' అనునవి కర్తన్, వర్తన్' అనునకారాంతశబ్దముల ప్రథమైకవచనరూపములు వాతములలో ఒక్క శ్వన్' శబ్దమును విడిచి తక్కిన షన్నియు ప్రథమైకవచనతుల్యములే యిట నామములగును [శ్వన్' శబ్దమునకు సూత్రము ౭౦-వ సూత్రముచే ద్విరీయాంతతుల్యత్వము కల్గి శ్వానప్' అనునది నామమగును]

ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుదిహల్లున కగు ౬౮.

ఉగాగమాంతంబుల కిగ్లసూత్రముచే బ్రథమైకవచన లోపంబగు. రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు ఉగాగమంబు

లేమింజేసి యిచట నాంతంబుల కస్త్రీలింగంబులకుం బ్రథమైక
వచనలోపంబులేదు కర్తము - వర్తము- చర్తము - సుధస్వండు.
సుత్రాముడు

౬౦ (మీడిరిలిని సిద్ధించిస్తానిపదికల) చివటిహల్లులు ద్విత్వమును
భాంధును ఆహల్లువకు ఉగాగమునగును (అనగాఆహల్లులదివలె ఉకారము
చేరుక)

రుక్ — ద్విత్వము ఉత్వమును — రుక్కు ఇది ఉగంతమగుటచే ౪౪-
వ సూత్రము ననుసరించి ప్రథమైకవచనలోపము రాగా రుక్కు' అని
యుండును. ఇట్లే రాట్టు మరుత్తు, వీరుత్తు' లును. కర్త వర్త చర్త'
మున్నగునవి నాంతములు అది నపుంసకలింగములు అది యుగంతములు
(ఆకమమై ఉ చివటివచ్చినవి) ను కావు కాని వానిప్రథమైకవచనమునకు
లోపములేదు వానికి ౩౯-వ సూత్రముచే ము' ప్రత్యయముచేరి కర్తము
వర్తము చర్తము' అను రూపములేర్పడినవి

సుధవ్యా' సూత్రామా' అనునవి నాంతములగు పుంలింగముల ప్రథ
మైకవచనరూపములు ౫౪-వ సూత్రము ననుసరించి వానితుదిదీర్ఘములు
స్రాస్వములై (౨౧ ౨౨-వ సూత్రములచే) ఉత్వము డుజ్జువచ్చి సుధస్వం
డు, సూత్రాముడు అనురూపము లైనవి

దీర్ఘంబుమీడి హల్లునకు ద్విత్వంబుబహుళంబుగానగు ౬౧

వాక్కు - వాకు స్వరాట్టు - స్వరాటు.

౬౧ దీర్ఘమునకు దరువాతవచ్చు హల్లునకు ద్విత్వము బహుళముగా
నగును వాక్కు (ద్విత్వము) వాకు (ద్విత్వములేమి) ఇట్లే స్వరాట్టు, స్వ
రాటు' లును ఈసూత్రముచబట్టి ద్విత్వము బహుళముగాని ఉగాగమును
బహుళము కాదనియు అది నికృత్యముగా వచ్చునదియే యనియు తెలియు
చున్నది కావుననే వాకు స్వరాటు' అనునవి సిద్ధించుచున్నవి

మతుబాదికంబు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబు

నామంబగు 20

శ్రీమంతమ్-గుణవంతమ్ - విద్వాంసమ్ - అనడాహమ్
శ్వానమ్ - ఉపానహమ్ - అప్పరసమ్ - ఇత్యాదులు.

20 మతుబాదికంబు=కలవాడు కలది' అను అర్థమిచ్చు మతువో
ప్రశ్నయము చివఱంగలవియు చుట్టొన్నియును సంస్కృతమున మతుభృత్య
యము చివఱవచ్చు వానియొక్కయు మఱొన్నిశబ్దములయొక్కయు ద్వితీ
యావిధక్తిలాని ఏకవచనరూపము తెలుగన నామమగుచుండును

శ్రీమంకమ్ గుణవంకమ్' అనునది మతుబంకముల ద్వితీయైక వచన
రూపములు కక్కినవి యికరశబ్దముల ద్వితీయైకవచనాంకములు.

దానియంతిమమకారంబునకు లోపంబగు. 21.

శ్రీమంత-గుణవంత-విద్వాంస - అనడాహ - ఇత్యాది వీని
కజంతములకుం బోలె డుజాదులు యథాయోగ్యంబుగ నగు.
అతఁడు శ్రీమంతుఁడు - ఇతఁడు గుణవంతుఁడు - వానివంశము
శ్రీమంతము-వీనివంశము గుణవంతము విద్వాంసుఁడు - విద్వాం
స్తము. అనడాహము - శ్వానము - అప్పరస వత్సమాణలక్షణం
బుచే స్త్రీత్వంబున మతుబాదులు జ్యోతంబులే యిందు
గ్రహింపబడు. శ్రీమతి-గుణవతి-విదషి-శుని మహతివాచ్యం
బగునపుడు శ్రీమంతురాలు - గుణవంతురాలు - విద్వాంసురా
లనియుఁ బ్రయోగింపదగు

21 ద్వితీయైకవచనాంకములకు మతుబాదికముల చివఱి మకారము
ఇచట లోపించును.

శ్రీమంకమ్' మన్నగువాని మకారము' లోపించుగా శ్రీమంకమ్
మన్నగురీతి నగును కరువాతి వీడికి అజంకశబ్దములకువలె (అం, ఊ-సూ)

ఉత్తమ దుష్టుర్యాగా శ్రీమంతుడు గుణవంతుడు' మున్నగుపాపము లగును (వానివంశము) శ్రీమంతము (వీనివంశము) గుణవంతము' అనుచోట్ల మకారము లోపించినపిదప ఇవి అనువాత్తులు కావున ము' ప్రత్యయమువచ్చి మోడిరూపము లైనవి విద్వాంసుడు విద్వాంసము అనునవియు నిట్లే

అనద్వాహమ్' అనుచోట మకారము లోపించి అనువాత్తగుటచే 'ము' వచ్చి అనద్వాహము' అయినది. క్వానమ్' అనుచోటను మకార లోపము ము' వచ్చి క్వానము' అయినది అప్పరసమ్' అనుదాని మకారము' లోపించి' అది స్త్రీలింగమగుటచే ప్రథమైకవచనమును లోపించి అప్పరస' అయినది

వక్ష్యమాణ—ఇందిరి రాగి-వ సూ అనుసరించి స్త్రీలింగములన్నియు వానివానికి నియతములైన స్త్రీప్రత్యయముతో (కీప్ కీష్ కీన్ చాప్, ఆప్ డాప్ అనువానితో) కూడియే తప్పరుములందు వ్యవహరింపఁబడవలసి యుండుటచే ఈకారములు చివఁగలనుబంధములనే మఱబాది శబ్దముచే గ్రహింపవలెను అనియే యిచ్చట ప్రాతిపదిక లగును శ్రీమతీ గుణవతీ, విదుషీ శునీ' అనునవి సంస్కృతమున బ్ధుంకములు(అనఁగా చకారము ఇత్తుగా గల ఈకారాంతస్త్రీప్రత్యయము చివఁగలవి వాని చివఁటిదీర్ఘములు గిర-వి సూత్రముచే హ్రస్వములై రర-వ సూత్రముచే ప్రథమైకవచనలోపము రాగా శ్రీమతి గుణవతి విదుషి శుని అని యైనవి.

ఇయ్యది స్త్రీలింగములవిషయము స్త్రీలింగములుకాకమహాలీవాచకము లైనపుడు (శ్రీమంత+ఆలు' అని యుండునపుడు సంధి 30-వ సూ అను సరించి, ఉత్తమ రుగాగమములువచ్చి శ్రీమంతురాలు' అగును

ముదామలకుఁ బ్రథమైకవచనలోపంబు లేదు ౩౨

ముదము-ఉపాసహము-సృజము

2.2. 'మద' మున్నగువానికిఁ బరముగానుండు ప్రథమైకవచనము లోపింపదు

మలో' అనుదానికి మదమ్' అనునది సంస్కృతమున ద్వితీయైక వచనము అదియే తెలుగున నామమగును దాని చివటి మకారము' నకు లోపమురాగా మద' అగును ఈశబ్దము స్త్రీలింగమగుటచే ౫౭-వ సూత్ర ముచే ప్రథమైకవచనమునకు లోపము వచ్చుచుండఁగా ఆలోపము రాదని యాసూత్రముచే విధింపఁబడుచున్నది

ఈశబ్దము అమహాత్మగాన ౩౯-వ సూత్రముచే ము' ప్రత్యయము వచ్చి మదము' అయినది ఉపానహము స్రజము' అనునవియు నట్లే [అవి యను స్త్రీలింగములే వానిని ప్రథమైకవచనలోపము లేదు ము' వచ్చినది]

ఋత్విగాదులు ద్వితీయైకవచనాంతతల్యంబులు

విభాషనగు 23.

ఋత్విజాఁడు - ఋత్విక్కు - నీవృతము - నీవృత్తు. ఋత్వి గాదికం బాకృతిగణంబు

23 ఋత్విక్' మున్నగుశబ్దములు ద్వితీయైకవచనాంతతల్యములు తెలుగులో వికల్పముగా నామంబులగును కాఁగా అవి ప్రథమైకవచనాంత తుల్యములకూడ నామములు కావచ్చును

ఋత్విజమ్ ఋత్విక్' అనునవి రెండును నామము లగును

ఋత్విజమ్' అనునది నామమైనప్పుడు మకారలోపము, ఉత్వము, దుష్ట్యవచ్చి ఋత్విజాఁడు' అని యగును ఋత్విక్' నామమగునపుడు ద్వితీయైకము, ఉగాగమునువచ్చి ఋత్విక్క్తు' అగును. ఇట్లే కక్కినవియును.

అకృతిగణము = ఇట్టిరూపములు కలఁదములు కల్గినగుంపు—అనఁగా నీరీతిని రెండువిధములగురూపములును ఉన్నచదముల నన్నింటి నొందు జేర్ప వగుననుట.

బాలవ్యా-లఘుటీక—3

ఒకానొకచో మహత్త్వంబునందు మతుప్తకారంబున
కానాదేశంబు విభాషనగు. ౭౪.

హనుమానుడు - హనుమంతుడు - భగవానుడు - భగ
వంతుడు - ఇత్యాది

౭౪ కొన్నిచోట్ల మహద్వాచకములందు మతుప్త్యయముయొక్క
తకారమునకు ఆన అనునొ వికల్పముగా ఆదేశమగును

హనుమత్ అనునది మతుప్త్యయము మహద్వాచకము దాని
మతుప్తకారమునకు ఆన ఆదేశమురాగా హనుమ+ఆన అని యుండును
పిదప సంధి ౧౧-వ సూత్రముచే సంధివచ్చి హనుమాన అగును ఈశ్వ
దృష్టులువచ్చి హనుమానుడు అగును ఇయ్యది వికల్పమగుటచే ఆన రాన
పుడు హనుమంతుడు అగును (౭౦-నూ ద్వితీయాంశతుల్యత—హను
మంకమ్ ౭౧-వమకారూపము ఈశ్వ దృష్టులు) భగవానుడు భగవంతుడు
నిట్లే

విశ్వకర్పాదులకు స్త్రీత్వంబగు. ౭౫.

స్త్రీలింగత్వాదిదేశంబుచేత సుత్యదుజ్జులు లేవని
మొలుంగునది విశ్వకర్ప - కృష్ణవర్ప - అశ్వత్థామ - యువ - యజ్ఞ
కర్తాదులు.

౭౫ విశ్వకర్ప మున్నగుశబ్దములకు స్త్రీలింగతుల్యత్వము కలుగును.
'విశ్వకర్ప' మున్నగుశబ్దములు సంస్కృతమున నాంశములు మహత్తులు;
వానిప్రథమైకవచము విశ్వకర్ప మొదలగునది అవియే తెలుగున నాను
ములగును వాని (౫౪-వ సూ) ధ్విము ప్రాస్వమయి విశ్వకర్ప మున్నగు
శీలి నగును

ఇది మహత్తులుకాన ఈశ్వ దృష్టులను పొందవలసియుండగా అది
రాకుండ స్త్రీత్వము కల్పింపఁబడినది. కాన (౫౭-నూ) ప్రథమైకవచన
లొకము కల్గి విశ్వకర్ప మున్నగురూపము లగును

మహద్వాచకమయి పుంలింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు
స్త్రీత్వంఁగు ౭౬.

బ్రహ్మ - ఈశబ్దము చతుర్ముఖ ఋత్విగ్విపులకు వాచకంబు తత్వ తపోవేదయోగవాచకంబగునేని బ్రహ్మము నాబడు

౭౬ మహద్వాచకమయి పుంలింగమునయిన బ్రహ్మశబ్దము స్త్రీనమగును కాన (౫౭-సూ) ప్రథమైకవచనము లాపించి బ్రహ్మ అగును. దీనికి ప్రక్రియ విశ్వకర్త టవలెనే గమనించునది

తత్త్వము తపస్సు మున్నగునర్థములలో బ్రహ్మ శబ్దము నపుంసకలింగము దానిప్రథమైకవచనము బ్రహ్మ అయి యిట నామము దానికి (౩౯-సూ) ము' చేరి బ్రహ్మము' అయినది

ఆత్మేమనిజంతంబులకు నాంతము లగుమనుజసంజ్ఞలకు
స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగా నగు. ౭౭

ఆత్మ-ఆత్మము - ఆత్మేంద్రు మహిమ-మహిమము అణిమ - అణిమము గరిమ-గరిమము లఘిమ-లఘిమము దేవశర్మ - దేవశర్మంబు

౭౭ ఆత్మన్ శబ్దమునకును ఇమనిచ్ ప్రత్యయము కడపటవచ్చువానికిని నకారాంతములై ముఁఘ్యులసంజ్ఞలను (ప్రత్యేకనామములకు) తెచ్చుకబ్బములును బహుళముగా స్త్రీనమము లగును.

ఆత్మన్ శబ్దము పుంలింగమునందును నపుంసకలింగమునందునుగూడ కలదు శరీరము మనస్సు మున్నగునర్థములలో అది పపుంసకలింగముగచున్నది ఆత్మన్ శబ్దమునకు స్త్రీత్వము వచ్చునపుడు ప్రథమైకవచనము లాపించి 'ఆత్మ' అగును దీనికి నామము ప్రథమాంతముగు ఆత్మ' యే నపుంసక

మగునపుడు ము' చేరి ఆత్మము' అగును బహుళగ్రహణముచే స్త్రీత్వము రానివత్తమున ఉత్వ దుష్టులు (౨౧ ౨౨-సూ) వచ్చి ఆత్మఁడు' అగును

మహిమన్' శబ్దము ఇమనిచ్' ప్రత్యయాంకము మహిమా' ప్రథమైకవచనాంకము అదియే యిచట నామము దానిదీర్ఘమునకు స్రాస్వము (౫౪-సూ) స్త్రీవద్భావమున ప్రథమైకవచనాంకము (౫౭-సూ) కాన మహిమ' ఐనది స్త్రీత్వము రానివత్తమున ఆమహద్వాచకమగుటచే దీనికి 'ము' వచ్చి (౩౯-సూ) మహిమము' అయినది ఆణిమ ఆణిమము' మున్నగు వనియు నిట్లే యని యెఱుంగునది

దేవశర్మన్' మయ్యనామము మహత్తు దేవశర్మా' ప్రథమైకవచనాంకము అదే యిచట నామము దీనిదీర్ఘమునకు (౫౪-సూ) స్రాస్వము స్త్రీత్వమువలన (౫౭-సూ) ప్రథమైకవచనాంకము. దేవశర్మ' అగును స్త్రీత్వము లేనపుడు (౨౧ ౨౨-సూ) ఉత్వ దుష్టులు—'దేవశర్మఁడు' అగును

మహాత్త్వంబున స్వార్థపరంబగు రాజశబ్దము

రాజునాఁబడు. ౭౮.

రాజు-భిగ రాజు ఆమహాత్త్వంబునందు రాజము - వృత్తు రాజము ఉపసర్జనత్వంబునందు - హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు.

౭౮ మహద్వాచకమగు రాజశబ్దము (వేటొకదానికి వికేవణము కాకుండ) ప్రధానముగా నుండునపుడు రాజు' అని యుండును.

రాజు' మహత్త ప్రధానము భిగరాజు' (భిగములకు రాజు కావున విదియును ప్రాధాన్యమును విడువలేదు) రాజశబ్దము ఆమహత్తగునపుడు 'రాజు' అనికాదు అపుడు రాజన్' ప్రథమైకవచనాంకమగుటకు రాజు' అని యుండఁగా దీర్ఘము స్రాస్వమై ౩౯-వ సూత్రముచే ము' వచ్చి రాజము' అగును ఇట్లే పృథ్వీరాజము' ను.

(ఉపసర్జనత్వంబునందు) అప్రాధాన్యమునందు రాజు'అనికాదు, 'పరశురాముడు హతరాజు' (చంపబడిన రాజులుకలవాడు)' అనియే యగుచుగాని హతరాజు' కాదు

హతరాజు' అనుదానికి హతరాజు' శబ్దము ప్రథమైకవచనాంతము నామము (౨౧ ౨౨-సూ) ఉత్వ దుష్టులువచ్చి హతరాజు' అయినది.

భగరాజు' అనునపుడు రాజశబ్దము మహద్వాచకమును, ప్రభుత్వ ప్రోత్కమునుకాన రాజు' అయినది వృక్షరాజు' మనునపుడు రాజ శబ్దము శ్రేష్ఠతావాచక మగుటచే అనువాత్తయి యమహత్కార్యములనుపొందినది. జగదీంద్రజిత్తులత్రకారంబునకు లోపంబు విభాష నగు. ౭౯.

జగము - జగత్తు ఇంద్రజితు - ఇంద్రజిత్తు ఋత్విగాది యగుటంజేసి ఇంద్రజితుండనియు వాడంబడు.

౭౯ జగత్. ఇంద్రజిత్ అనుశబ్దముల క్షకారము వికల్పముగా లోపించును. జగత్ ప్రథమైకవచనము తెలుగున నిదియే నామము. దీని కకారము లోపించినపిదప ము' చేరి (ఇది అమహత్తగుటవలన) జగము' అగును కకారలోపము రానప్పుడు ద్విత్వము ఉగాగమము (౬౮ సూ)వచ్చి జగత్తు' అగును (౪౪-సూ విధిత్రిలోపము) ఇంద్రజిత్' లోని కకారము లోపించగా ఇంద్రజి అగును దీనికి ఇగ్గౌరా' సూత్రముచే (౪౪-సూ.) ప్రథమైకవచము లోపించును

కకారలోపము రానపుడు ద్విత్వమును ఉగాగమమునువచ్చి ఇంద్ర జిత్తు' అగును మఱియు నీశబ్దము ఋత్విగాదులలో నున్నందున (౭౩-సూ.) ద్విప్రయోకవచనాంతమల్పకకర్ణి ఇంద్రజిత్ అనునది నామమగును (౭౧-వ సూత్రముననుసరించి) మకారము లోపించి (౨౧ ౨౧-సూ) ఉత్వ దుష్టులు రాగా ఇంద్రజితుడు' అనియును అగును.

సాంతంబులతుది సకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా
నగు ౨౦.

ఉరము - ఉరస్సు - వక్షము - వక్షస్సు - అర్చి - అర్చిస్సు -
ధనువు - ధనుస్సు - ఆయువు - ఆయుస్సు బహుళగ్రహణంబునం
జేసి పయగిప్రభృతుల సకారంబునకు లోపంబులేదు. పయస్సు -
వయస్సు-సరస్సు

౨౦ అనుహతులగు సకారాంతకల్పముల తుదిసకారమునకు లోపము
బహుళముగా నగును

౨౧-వ మాత్రము ననుసరించి హలంతములన్నింటికిని ద్వితీయము ఉగా
గమమునకు నిత్యముగా వచ్చుచుండగా, దానిని వారించుట కీమాత్రమారం
భింపఁబడినది

ఉరన్—సకారములోపమువచ్చి (ఇది యమహత్తగుటవలన) ము'
చేరి ఉరము' అయినది లోపము రానపుడు ద్వితీయోగాగమములువచ్చి
'ఉరస్సు' ఐనది ఇట్లే తక్కినవియును.

వయన్' మున్నగువానికి సకారములోపమువచ్చి సయము' మున్నగు
రూపములు కావు. వయస్సు' మున్నగునవియే అగును బహుళగ్రహణముచే
నట సకారలోపము రాదు.

మహద్వాచకంబులగు సాంతంబుల కింతలోపంబేని ద్వితీయైక
వచనాంతతుల్యత్వంచే నగు. ౨౧

అంగిరుడు - అంగిరసుడు - ఉగ్రశ్రవుడు - ఉగ్రశ్రవ
సుడు - ప్రచేతుడు - ప్రచేతసుడు - ఉగ్రశ్రేతుడు - ఉగ్రశ్రే
తసుడు.

౨౧ మహత్తులగు సకారాంతకల్పముల తుదియక్షరము (సకారము)నకు
లోపమైనను కల్లును లేదా దానిద్వితీయైకవచనరూపమైన తెలుగున నామ
మగున

అంగిరస్' సకారాంతమహద్వాచకము దీని సకారము' లోపిం
ఁగా ఉత్ప దుజ్జులువచ్చి (అం అ-సూ) అంగిరుడు' అగును ద్వితీ
యాంతతుల్యతవలన అంగిరసమ్ నామముకాఁగా 'మృతారము' లోపించి,
ఉత్ప దుజ్జులువచ్చి అంగిరసుడు' అగును ఇట్లే కక్కినవియును

వేద పురోధ పురోధసుడు ౮౨

వేదశృబ్దమునకు నిత్యంబుగాఁ బురోధశృబ్దమునకు
వైకల్పికముగా సలోపస్త్రీవద్భావంబులు దీనిచే నిపతింపం
బడియె

౮౨ వేదస్' సాంతమహత్త్రై సూత్రము ననుసరించి దీనికి
'వేదఁడు' అనిగాని వేదసుడు' అనిగాని రూపము కలుగవలసియున్నది.
అట్లుకాక వేద' అనియే యందునని యీసూత్రము నిరూపించుచున్నది.
[అనఁగా వేదశృబ్దమునకు సకారలోపమును స్త్రీవద్భావమును నిత్యముగా
నియమింపఁబడుచున్నవనుట స్త్రీవద్భావముచే ౫౭-వ సూత్రమున ప్రథమైక
వచనలోపము]

పురోధశృబ్దమునకు సలోప స్త్రీవద్భావములు వికల్పముగా విధింపఁ
బడుచున్నవి అవి వచ్చినపుడు పురోధ' అగును రానపుడు ద్వితీయైకవచ
సాంతతుల్యత్వము విహితము అపుడు పురోధసమ్' లోని మకారము' లో
పించి ఉత్ప దుజ్జులు రాఁగా పురోధసుడు' అనియు నగును

మనఃప్రభృతులసకారంబునకు ద్విత్యంబు విభాషనగు. ౮౩.

మనసు-మనస్సు-శిరసు-శిరస్సు - సదసు - సదస్సు - సలోపం
బయ్యెనేని - మనము - శిరము - సదము.

౮౩. మనస్' మున్నగుశబ్దముల సకారమునకు ద్విత్యము వికల్పముగా
నగును ౬౮-వ సూత్రముచే ద్విత్యము నిత్యముగా వచ్చుచుండఁగా అట్లు
రాకందుట కీసూత్రము చెప్పఁబడినది ఈగాగమముమాత్రము నిత్యము కాన

మనసు మనస్సు' అని రెండువిధములరూపము లగును మఱియు రం వ
సూత్రముచే సకారణాపము రాగా ము' చేరి మనము' అని 3-వ రూపము
నగును తక్కినవి నిర్ణేత

ద్యుహృచ్చబ్బులులకు దివి హృది యగు. ౮౪.

దివి-దివులు-హృది-హృదులు.

౮౪ ద్యుహృచ్చబ్బులులకు= దివ్ హృత్ అనుకబ్ధములకు దివ్'కు
'దివి' అనియు హృత్' కు హృద్' యనియు నామము లగునని యర్థము
ద్యుహృచ్చబ్ధముల సత్తప్తేకవచనములరూపములు తెలుగున నామము లగు
ననిభావము దివి హృద్' అనువానికి ౮౪-వ సూత్రముచే (ప్రళమైకవచ
నము లోపించగా దివి హృది అనియే రూపము లుండును దివి+లు
హృది+లు' అని యుండగా (౮౫-వ సూ) ఇకార ముకారముగా మఱి
'దివులు హృదులు' అనురూపము లేర్పడును.

స్త్రీలింగంబులెల్ల స్వస్వనియతంబులగు స్త్రీప్రత్యయాంబులం
గూడి యిందుఁ బ్రవర్తిల్లు ౮౫.

నామము	స్త్రీప్రత్యయాంతము	తత్సమము
కర్తృ	కర్త్రీ	కర్త్రీ.
జనయితృ	జనయిత్రీ	జనయిత్రీ.
భాగ్యశాలిన్	భాగ్యశాలినీ	భాగ్యశాలిని.
బుద్ధిశాలిన్	బుద్ధితాలినీ	బుద్ధిశాలిని
మతిమత్	మతిమతి	మతిమతి.
గుణవత్	గుణవతీ	గుణవతి
విద్యున్	విదుషీ	విదుషి.

వనజముఖ ... { వనజముఖీ ... { వనజముఖ.
 వనజముఖా ... { వనజముఖ.
 మిననేత్ర ... మిననేత్రా .. మిననేత్ర.

అంగాదులకుఁ దప్ప సంయోగోపధంబులకుఁ జీష్మత్వయంబు
 లేమింజేసి మిననేత్ర-పద్మనేత్ర ఇత్యాదు లసాధువులు.

౮౫ సంస్కృతమునందున్న స్త్రీలింగశబ్దములెల్ల వానివానికి స్త్రీత్వము
 పందుగల్గిన (స్త్రీ) ప్రత్యయములతోఁగూడియే తెలుఁగునకువచ్చుననిభావము.

కర్తృ' శబ్దమునకు కర్త్రీ' స్త్రీప్రత్యయంతము అదియే తెలుఁ
 గున నామము దానిదీర్ఘము (గౌర-వ సూ) హ్రస్వమయి ఇన్దౌరా' (౪౪)
 సూత్రముచే ప్రథమైకవచనము లొపించి కర్త్రీ' యగును ఇట్లే తక్కినవి
 యును వనజముఖ మిననేత్ర' అనువానికివాక్రము ౫౭ వ సూత్రముచే
 ప్రథమైకవచనలొపము.

అంగాదులకు—హల్ సమూహము ఉపధయందుగల అచ్చ' మొదలగు
 శబ్దములకే జీష్మ)త్వయము (అందు మిగులునది ఈ మాత్రమే) వచ్చునని
 నియమముకలదు నేత్ర' శబ్దము ఉపధయందు హల్ సమూహము కలదే
 యైనను ఆగ్లాదుల' లోఁ చేరనందున—(బహువ్రీహిసమూహమనందలి) ఆ
 కదము చివఱి ఈ కారముచేరదు ఆకారమే చేరును కాన మిననేత్ర,
 పద్మనేత్ర' అనియే యుండవలెను.

[చిఁఱినుండి దెక్కించినచో కదములొనిరెండవయక్షరము ఉపధ
 యని వివరింపబడినది]

మహాతీతరంబులగు స్త్రీలింగంబులవిశేషణంబులకుఁ

గ్లీఽత్వంబు విభాషనగు ౮౬.

పద్మలత మనోహారి-పద్మలత మనోహారిణి - హృదయంబగు
 విద్య హృదయగువిద్య మొదవులలోఁ గపిల వరిష్ఠంబు-కపిల
 వరిష్ఠ.

౮౬ మహతులు (స్త్రీలింగములు) కానట్టి స్త్రీలింగశబ్దములవిశేషణములకు నపుంసకలింగత్వము వికల్పముగా నగును.

పద్మిలత' స్త్రీలింగము కాని మహాలీవాచకముకాదు. అందుచే దాని విశేషణముః కల్పముగా నపుంసకలింగమయి మనోహరి 'అగును ఈవిధి వికల్పమగుటచే మనోహరిణి' అని స్త్రీలింగరూపమును కావచ్చును తక్కినయుదాహరణములు నిట్లే

భవచ్చుల్రాదుల కిందుః బ్రయోగంబు లేదు ౮౭.

భవదాదులగు హలంతస్వనామములకును, శతృరేఫాంతాదులకును దెనుగుభాషయందు వ్యవహారంబు లేదని యర్థము. సమాసంబులందు దొలుతం గదిసి యిందుం బ్రయుక్తంబులగు భవద్గుణంబులు - త్వదాశ్రయము - మత్పుణ్యము - లసద్రూపము - భవిష్యత్కాలము - ధూర్వహము - ఇత్యాదులెఱుంగునది.

౮౭ భవత్, త్వత్ మత్ మున్నగుహలంతములగు సర్వనామములకును, లవత్, భవిష్యత్ మున్నగు శతృప్రత్యయంతములకును దూర్ మున్నగు రేఫాంతములకును తెలుగులోఁ బ్రత్యేకప్రయోగములు లేవు అని నమాసములందు పూర్వ (మొదటి) పదములుగాఁ బ్రయోగింపబడును 'సవద్గుణము' అను (తత్పరుష) నమాసములో భవత్ తొలిపదము సర్వవాచ్యము ఇట్లే తక్కినవి. లసద్రూపము' అను (కర్తృధారయ) నమాసములో తొలిపదము లవత్ శత్రంతము. ధూర్వహము' లో మొదటిపదముగు 'ధూర్' అనునది శేషంతము.

ఇది తత్పరుషరిచ్ఛేదము

ఆ చ్చి క ప రి చే ష్ట ద ము ౪

సంస్కృతసమేతరంబయిన యీ ధాష యచ్చ యసంబడు ౧.
స్పష్టము.

అచ్చతెనుగుపదములనుగూర్చి తెలుపుభాగము ఆచ్చికపరిచేషము'

౧. సంస్కృతసమేతరంబు = సంస్కృతము (తత్సమ) పదములకంటె
వేరైనది తదభవదేశ్యములకలది

తదభవ దేశ్యపదములుగలభాష యచ్చ (అచ్చతెనుగు) అనబడును

ఆచ్చికశబ్దంబులెల్లం దఱుచుగ

స్త్రీసమంబులుం గ్లీబసమంబు లయియుండు. ౨.

స్త్రీసమత్వాదిదేశంబుచే బ్రథమైకవచన లోపాది
కంబును గ్లీబసమత్వాదిదేశంబుచే మువర్ణకంబు నగునది యె
ఱుంగునది . అన్న-మిన్న-అద్ద - గద్ద - జాణ - గాణ - ఓడగోడ -
ఇత్యాదులు స్త్రీసమంబులు బియ్యము - నెయ్యము - అల్లము -
మొల్లము - సున్నము - సన్నము-ఇత్యాదులు క్లీబసమంబులు.
తెలుచుగ ననుటచే బుంలింగత్వల్యంబులుం గొండాక కలవని
తాత్పర్యము కొమరుడు - చందరుడు - జముడు - కందుడు-
ఇత్యాదులు

౨ అచ్చతెనుగుశబ్దములన్నియు సాధారణముగా స్త్రీలింగపదములు
గాఁగాని, నపునకలింగ పదములుగాఁగాని యగుచుండును స్త్రీలింగపదము

లగునపుడు ప్రథమావిధక్షైకవచనలోపము మున్నగునవి వచ్చును. ఈ ఆన్న, మిన్న అద్ద గద్ద కాణ మున్నగునవి నపుంసకలింగసమాసములగునపుడు ము' ప్రత్యయమగును. ఉదా—బియ్యము, నెయ్యము అల్లము మున్నగునవి.

అచ్చతెలుగుపదములు కొన్ని పుంలింగతుల్యములయి దుజ్జు' ను పొందుటయగులదు. ఉదా కొమరుడు చందుడు.

బల్లిదాదులు సంస్కృతతుల్యంబులు 3.

మహత్త్వంబున వీనికుత్పడుజాదులు నచుహత్త్వంబున మువర్ణకాదులును స్త్రీత్వంబునం దాలుశబ్దముతోడ సమాసం బునం గలుగునవి యెఱుంగునవి. బల్లిదాదు - బల్లిదము - బల్లిదురాలు. బల్లిద - అక్కజ - కావల - బెట్టిద - బెడిద - మిసిమింత-మొక్కల-ఇత్యాదులు బల్లిదాదులు

3 బల్లిద' మొదలగుశబ్దములు సంస్కృతశబ్దములతో సమాసములయి యుండును అది మహత్తులగునపుడు ఉత్ప దుజ్జులు (తత్ప ౨౧ ౨౨) వచ్చును స్త్రీత్వమునందు ఆలు' లో సమాసమును ఉత్ప రుగాగమములను (సంధి 3౧) పొందుచుండును అమహత్తు లగునపుడు వీనివివరి ము' చేరు చుండును.

మహత్తులగుమగాదులకుం గయిరాదులకును దుజ్జగు సుత్వంబు గాదు ౪.

మగడు - మనుమడు - కయిరడు - కత్తెడు - మగ - మనుమ - రాయ - పాప - వ్రే - తే - ఈ - కాప్రత్యయాంతం బులు - ఇత్యాదులు మగాదులు కయిర - కత్తె - జన్న-నిల - ఇత్యాదులు కయిరాదులు.

౪ మహద్వాచకములగు మగ' మున్నగువానికిని అమహత్తులగు

‘కయిర’ మున్నగువానికిని దుజ్జు’ మాత్రము వచ్చును. (అగ-సూ) ఉత్వము రాదు. ఉత్వము రానందున మగుడు కయిరుడు’ మున్నగు నపరూపముల కావు మగుడు కయిర దు’ మున్నగునవియే యగును.

ఈ కాప్రత్యయాంతములు = ఈప్రత్యయాంతములు (కథిత-గౌ) న కాప్రత్యయాంతములు (కథిత-గౌ) న

మగాదులు మహత్తులు వానికి ఉత్వ దుజ్జులు వచ్చుచున్నవి కయి రాదులమహత్తులు వానికి దుజ్జురాలేదు కావున రెండుగణములకును కేవలము దుజ్జు వచ్చుటలో ఈ కీసూత్రము వ్రాయబడినది

పగతాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబగు గ

పగతురు - అల్లురు - నెయ్యురు - బలియూరు - మార్తురు.

గ మహద్వాచకములగు పగత మున్నగుశబ్దముల బహువచనలకార మునకు రేఫ మగును

(పగత+లు) = పగతురు’ (తత్స అగ-ఉత్వము) ఇట్లే మిగిలినవి యును.

కొన్ని డుమంతంబుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును, దానికి ముందు పూర్ణ చిందుపూర్వక డకారంబు నగు. ఓ.

గండండ్రు - మిండండ్రు - ఇత్యాదులు

ఓ దుజ్జువచ్చు కొన్నిశబ్దముల బహువచనలకారము రేఫముగా మాటుచు దానికిముందు నిందునున్నతోఁగూడిన డకారము (ండ్ర)ను అగును. కాఁగా అట్టివాని బహువచనము ండ్రు’గా అగననుట (గండ+లు=) గండండ్రు’

కాప్రశ్నయంబుమీడి బహువచనలకారంబునకు
 లఘులఘురేఫంబులును, లఘురేఫంబునకు ముందు
 విందుపూర్వక డకారంబునగు 2

విలుకాండ్రు - విలుకాటు - వేటకాండ్రు - వేటకాటు .
 వేడుకకాండ్రు - వేడుకకాటు

2 మ్రుత్పర్థమున (కలవాడు కలది అనువర్థమున) మహత్తులకు కా' ప్రశ్నయము చేరువని (కస్తిక-౧౫) ముందుఁజెప్పబడును. అప్రశ్నయము మీడి బహువచనలకారమునకు అ' వచ్చును లేదా విందుపూర్వక డకార పూర్వలఘురేఫము (౧౬) అయినను వచ్చును.

(విలు+కా+లు=) విలుకాటు విలుకాండ్రు కక్కిననయు నిట్లే.

తేప్రభృతులబహువచనమునకు ముందు దుజ్జగు ౮.

తేడులు - తేండ్లు

౮ తే మున్నగుకబ్దముల బహువచనమునకు (లు' కు) ముందు దుజ్జు చేరును (తే+లు తే+డు+లు)= తేడులు అచ్చిక ౧౨-వ సూత్రమున ఉకారలోపము రాగా తే+డ్+లు' అయి ౧౫-వ సూత్రమున అతిసున్న నిందుసున్నగా మాఱగా తేండ్లు' అనియు నగును

కూఁతుశబ్దము ప్రథమైకవచనంబునకు రువర్ణంబగు ౯.

కూఁతుగు కూఁతులు కూఁతురులు - కూఁతుళ్లు కూఁతురి
 నిత్యాదిరూపంబులు గ్రామ్యంబులని యెఱుంగునది

౯ కూఁతురు' ఏకవచనము. కూఁతులు' బహువచనము. రు' ఏక వచనమునందే వచ్చును బహువచనమున రాదు కాన కూఁతురులు కూఁతుళ్లు కూఁతురిని' మున్నగురూపములు కన్పిలు

చెయువు బహువచనలకారంబున కలఘురేఫంబు

విభాషనగు ౧౦.

చెయువులు - చెయువులు - చెయువును - చెయువు
లను

౧౦ చెయువు' అనుకబ్దముయొక్క బహువచనలకారమునకు ఆలఘు
రేఫము (అ) వికల్పముగా ఆదేశమగును చెయువులు' అలఘురేఫము రా
నప్పుడు చెయువులు అనియు నగును

ఆల్వాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును
ముందటి లువ్వుంబునకు చిందుపూర్వకడకారంబు నగు ౧౧.

ఆండు - ఆండ్రు. ఆలు - చెలియలు - చెల్లెలు -
కోడలు - మఱదలు - ఇవి యాల్వాదులు.

౧౧. ఆలు' మున్నగుకబ్దముల బహువచనలకారమునకు రేఫమగును,
ఆరేఫమునకు ముందున్న లు' అనుదానికి ండ్' ఆదేశ మగును (ఆలు+లు-
అలు+రు)=ఆండ్రు' అని యగును కక్కినవియు నిట్లే ఆల్వాదులు=ఆలు
మొదలగునవి

బహువచనము పఠంబగునపుడు డ-ల-ట-ర-ల

యుత్పంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానగు. ౧౨.

గుండ్లు - గుండులు గిండ్లు - గిండులు. కాళ్లు - కాలులు.
మొసళ్లు - మొసలులు గొండ్లు - గొంటులు తుండ్లు - తుం
టులు. గోర్లు-గోరులు సీవిడ్లు - సీవిరులు బ్రహ్మశగ్రహణముచే
విలులు-పల్లులు - పులు లిత్యాదులందు లోపంబులేదు తత్తమం
బులం గోటి పిప్పలిశబ్దంబుల కీకార్యంబు చూపట్టెను. కోట్లు -
కోటులు - పిప్పళ్లు - పిప్పలులు.

౧౨ బహువచనమునకు ముందున్న డ-ల-ట-ర అనునక్షరములమీఁద నున్న ఉకారము బహుళముగా లోపించును (గండు+లు=) గుండ్లు' ఉకారము లోపించునపుడు గుండులు' అనియు నగును (గిండి+లు=) గిండ్లు' (తత్సమ రగి-ననుసరించి ఇకారమున కుత్వము యస్మాత్తముచే ఆ ఉకారమునకు లోపము) లోపము రానపుడు గిండిలు' అగును కాలు+లు' అని యుండఁగా ఉకారము లోపించి గర-వ స్మాత్తముచే నిత్యముగా లకారమున కలఘులకార మాదేశము కాఁగా కాట్లు' అగును ఉకారలోపము రానపుడు కాలులు' అని యుండును ౧౩-వ స్మాత్తముచే అలఘులకారము వికల్పముగా రాఁగా కాళులు' అనియు గూఢముండవచ్చును మొసళ్లు 'మొసలులు' కూడ నిట్లే పిల్లు+లు పిల్లు+లు పులు+లు' అనుచోట్ల ఉకారము లోపింపఁగా అసాధురూపము లగును కాన అచ్చటలోపము రాదు అట్టియెడల లోపము రాకుండుటకే యీస్మాత్తమున బహుళము' అని చెప్పఁబడినది

మీఁది ఉకారలోపము ఆంధ్రీకములకే విధింపఁబడుచున్నను తత్సమములలోకూడ ఉకారము కోట్లు పిప్పట్లు' మున్నగుచోట్ల కనఁబడుచున్నది. దీనిని బహుళగ్రహణమే కారణము

బహువచనము పరంబగునపు డసంయుక్తంబులయి
యుదంతంబులయిన డ-ల-ర-ల కలఘులకారంబు
బహుళంబుగానగు ౧౩.

త్రాఘులు-త్రాదులు గుప్తుఘులు-గుప్తుమలు మొగిఘులు-
మొగిలులు పిడికిఘులు - పిడికిలులు డోఘులు - డోరులు. పంది
ఘులు - పందిరులు

౧౪ ఆసంయుక్తములయి (ఉకారలోపము రానివయి యని భావము.) న్రాస్వమగు ఉకారము చివఱగలకల్పముల డ-ల-ర-లకు (ఉకారము

నకు ముందున్నవానికి) బహువచనము పరమగునపుడు అలఘులకారము (శకారము) బహుళముగా నగును

త్రాడు+లు' అనునపుడు దు' అసంయుక్తమయినది దాని ఉకారమునకు లోపములేదు దానికి బహువచనము పరమముగా నున్నందున అలఘులకారము (ద-త) ఆదేశమయినది కాన త్రాడులు' అయినది ఈ యాదేశము బహుళమగుటచే నది రాని పక్షమున త్రాడులు' అని యుండును ఇట్లే గుడ్డుగులు గుడ్డుదులు' లకారమునకు మొగిగులు మొగిలులు పిడికిగులు పిడికిలులు' అని యదాహరణము రేఫమునకు ఊగులు ఊరులు — పండిగులు పండిరులు' అననపుడుదాహ్యులు

బహువచనస్థిప్తంబులయి యద్విరుక్తంబులయిన డకార
లకారంబుల కిలఘులకారంబు నిత్యంబుగ నగు గర.

త్రాళ్లు - గుడ్డుళ్లు - మొగిళ్లు - ముసళ్లు - విళ్లు - సిళ్లు.

గర బహువచనస్థిప్తంబులు = బహువచనముతో హల్సంయోగము బొందినవి అనగా గ-వ సూత్రముచే ఉకారలోపమునుబొంది బహువచనముతోఁగూడినవి అద్విరుక్తంబులు = సహజముగా ర్థకర్తృరములు చివరి లేనట్టివి

బహువచనముతో సంక్షేపమునబొంది తొలుత ద్విత్వములు కాని ద-ల లకు అలఘులకారము (శ) నిత్యముగా నగును త్రాడు+లు అనునపుడు గ-వ సూ) ఉకారలోపము రాగా త్రాడు' అయినది ఈ సూత్రముచే డకారము శకా మాఱినది త్రాళ్లు అయినది ఇట్లే గుడ్డుళ్లు మొగిళ్లు మున్నగునవి లకారము శకారముగా మాఱుట కుదాహ్యులు

సమాసపదంబునందు సంయోగంబు పరంబగునపు డెల్లచో
ఖండబిందునకుం బూర్ణంబగు గృ.

అనంటులు - అనంటు, పనంటులు - పనంటు గోంటులు - బాలవ్యా-లఘుటీక—9

గోంట్లు తేంటులు-తేంట్లు ఏడులు-ఏండ్లు. కాండులు-కాండ్లు.
ఏండ్లు - కాండ్లిత్యాదులందు డాకు భాదేశంబు కొంచెలు
వక్కాణించిరి తెనుగున బిందువ్రాస్తకస్థిరంబు లేమింజేసి
యది గ్రాహ్యంబుగాదు

౧౧ సమానపదము = ఎకపదము-అనగా సమానపదమున చెందుపద
ములుచేరి ఎర్పడిన పదముగాక ఒకేపదమయినది

ఎకపదమునందు ౧౨-వ సూత్రముచే ఉకారలొపముకలిగినపుడు
సంయుక్తాక్షరములకుముందు ప్రాప్తమున్నను దీర్ఘమున్నను గూడ అఱుసున్న
నిందునున్నగా మాటును

అనంటులు' -నుదానిలో టకారమునఁ గల ఉకారము లొపింపగా
'అనంటు' అని యగును టు' సంయుక్తాక్షరము కాన దానికి ముందున్న
అఱుసున్న నిందునున్నగా మాటి అనంటు' అగును. (సంజ్ఞా ౧౪-సూత్ర
మునుబట్టి పూర్వబిందువు వికల్పముగా విధింపబడఁగా దానికి బాధకముగా
నిచ్చట నిందునున్న నిశ్యముగా విధింపబడుచున్నది) పనంటు' ఇట్లే
'గోంట్లు' మున్నగునన్నియు దీర్ఘముమీద నిందునున్నవచ్చుట కుదాహరణ
ములు (సంజ్ఞా ౧౫-సూత్రమునుబట్టి యిట్టిచోట్ల నిందునున్న కవకాశమే
లేదు కావున వానిమీదగూడ నీసూత్రముచే నిందునున్న నిశ్యముగా
విధింపబడుచున్నది)

కాండ్లిత్యాదులు—కాండ్లు' మున్నగువానియందు ౧౪-వ సూత్ర
ము ననుసరించి డకారమునకు అలఘులకారమునుచేసి కొంచెలు కాండ్లు
ఏండ్లు అని యుండవచ్చునని తెలిపిరి కాని (౧౫-సంజ్ఞా) పదుషరళ
ములను విడిచి తక్కినయక్షరములకు మూడు బిందు వుండమిజేసి మీడి
చోట్ల డకారమునకు అలఘులకారము నాదేశముచేయుట కుదురదని గమ
నింపవలెను.

బౌద్ధవిభక్తికంబుల లివర్ణసలలువర్ణంబులకు
బహువచనంబు పుంబగునపుడు పూర్ణబిందుపూర్వక

దువర్ణంబు బహుళంబుగానగు ౧౬.

కొడవలి-కొడవండులు ఉల్లోపంబు-కొడవండ్లు - పక్షం
బునం దలయులకారంబు - కొడవళులు - కొడవల్లు - కొడవలులు.
రోశలిప్రభృతుల కిట్లు రూపంబు తెలుంగునది. ఇల్లు-ఇండులు-
ఇండ్లు-ఇల్లులు ఇట్లు-కల్లు-పల్లు-ముల్లు విల్లు-శబ్దంబుకు రూపం
బులు తెలియునది. మద్యనిష్కార్యకంబులయిన కల్లు - పల్లు - శబ్దం
బులును తెల్లు ప్రభృతశబ్దంబులు ననౌపవిభక్తికంబు లగుటం
జేసి వాని కీకార్యంబు లేదు.

౧౬ బౌద్ధవిభక్తికంబులు = ఇ-టి లి' అనునది ఆగమాదేశరూపముగా
వచ్చుకల్పములు-బౌద్ధవిభక్తికములకుఁ గల ౧౨-వ సూత్రమునఁ జెప్పబడును.
లివర్ణ సలలు వరంబులు = లి' యును, లకారముతోఁగూడిన లు యును
(ల్లు) పూర్ణబిందుపూర్వకమవర్ణంబు = యదు'

బౌద్ధవిభక్తికకల్పముల తుదినిగల లి-ల్లు-అనువానిఁ బహువచనము పర
మగునపుడు యదు' అనునది బహుళముగా ఆదేశ మగును

కొడవలి' బౌద్ధవిభక్తికము లి' కి బహుశ్వమున యదు' ఆదేశముగా
రాఁగా కొడవండులు' అగును ౧౨-వ సూత్రముచే దకారముమీఁది
ఉకారమునకు లోపమురాఁగా కొండవండ్లు' అగును ఉకారలోపము
బహుళమగుటచే అది రానిపక్షమున ౧౩-వ సూత్రముచే ఆలఘులకార
మాదేశముగా రాఁగా కొడవల్లు' అగును ఉకారలోపము వచ్చినపుడు
౧౪-వ సూత్రముచే ఆలఘులకారము రాఁగా కొడవల్లు అగును.

కొడవలి+లు' అని యున్నపుడు యదు' ఆదేశము బహుళమగుటవలన,
అది రానిపక్షమున కత్యును ౧౫-వ సూత్రము అనుసరించి ఇకారమునకు

ఉకారము అదేకముగా రాగా కొడవలులు అగును ఇట్లు బహువచనమున కొడవలి' కి విమరూపము అగును రోకలి' మున్నగువానికిని ఇట్లే రోక కండులు రోకకండ్లు రోకకులు రోకట్లు రోకలులు' అని ఆయిదేసిరూపము అగును

ఇట్లు శబ్దమునకు బహువచనము కరమగునపుడు ండు' రాగా ఇందిలు' అగును (౨౧-సూ న) ఉకారముమీది ఉకారము ణపింపగా ఇండ్లు' అగును ండు' రానపుడు ఇట్లులు' అగును ఇట్లు ముగ్ధములగురూపములు దీనికివలెనే కల్లు' మున్నగువానికిని గల్లును

మద్యసిన్నార్థ—మద్యము అనునర్థముకల కల్లు శబ్దమున నిష్పము అనునర్థమునిచ్చు కల్లు' శబ్దమును తెల్లు మున్నగుశబ్దములును దౌపభక్తికములు కానందన వానికి ఉకార్యము రాదు కాన వానికి బహువచనమున కండులు కండులు తెండులు' మొదలగురూపములుండవని భావము

ఒకానొకచో నామంబు సంశ్లి షబహువచనాంతత్వల్యంబయి బహువచనంబు నెనయు ౧౭

కొడవండ్లులు-కొడవండ్లులను-కొడవల్లులు-కొడవల్లులను
ఇట్లు ప్రయోగదృష్టంబులు గ్రహించునది

౧౭ సంశ్లిష్టబహువచనాంతత్వల్యంబయి = బహువచనమతోగూడు కొనిన (ప్రతిపదికలోని తుది) హర్ సుర్యోగము కలదయి ఎనయన్ = పొందున

కొద్దిచోట్టయందు ప్రతిపదికకవలెహల్లుతో సుర్యోగమునపొందిన బహువచనరూపమే (అనగా బహువచనరూపమే) నామమయి మఱి బహువచనమును పొందుటగలదని భావము.

కొడవండ్లు' అననది బహువచనశ్చిహ్నంబైన రూపము. అదియే యిచట నామముగా గ్రహింపఁబడుటచే దానివయి బహువచనముచేరి కొడవండ్లులు' అయినది ఇట్లే తక్కినరూపములును

ఈరీలిని మఱల బహువచనమును జేర్చుట ప్రశాగముల సాధుత్వ
పెక్కిమాత్ర మునుపరింపఁదగినది గలకంఠించి క్రొత్తవానిని కల్పించరాదని
యభిప్రాయము.

కలన్వాదుల నువర్ణంబు క్షుజ్జగు, బహువచనము
పరంబగునపుడు నిత్యముగా నగు. ౧౮.

కలఁకు-కలన్దు-కలఁకులు కలను-కెలను - కొఱును- కొలను-
గవను-నెఱును-మ్రాను-వరను-వలను ఇవి కలన్వాదులు.

౧౮ కలయ' మున్నగుశబ్దముల ను'కు ఎకవచనమున కుజ్జ' అదేశము
వికల్పముగా నగును. బహువచనమునమాత్రము శియాదేశము నిత్యము జిత్తు
బిందుపూర్వకంబగు' ననునియమముచే కు'కు ముందు బిందువు చేరుచుం
డుక (ఎక) కలను—కలఁకు (కుజ్జాదేశము వికల్పముగుట చెందురూపములు)
కలఁకులు' (బహు) (ఇచట శియాదేశము నిత్యము)

అట్లు లేను గోను శబ్దంబుల నువర్ణంబు గుజ్జగు ౧౯.
రేగు-రేను-రేగులు గోగు-గోను గోగులు.

౧౯ అట్లు = మురీలినే అనఁగా ఎకవచనమున వికల్పముగాను
బహువచనమున నిత్యముగాను అయిట గుజ్జుకూడ జి కగుటచే బిందుపూర్వక
మయియే వచ్చును (విక) రేగు రేను (బహు) రేగులు ఇట్లే గోగు -
గోను - గోగులు' ను

బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేను వేను మీనుశబ్దంబుల
నువర్ణంబు లోపించు ౨౦.

చేను-చేలు వేను-వేలు మీను మీలు.

౨౦ బహుత్వమున చేను వేను మీను' అను శబ్దముల ను' నిత్య
ముగా లోపించును చేలు' (చేలులు కాదు) ఇట్లే కక్కినవియును

బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేయి ప్రభృతుల
తుదియక్షరంబు లోపించు ౨౧

రేయి-రేలు తాయి-తాలు. వేయి-వేలు వ్రాయి-వ్రాలు
ఇత్యాదులు ఈలోపంబు సమాసంబులందుం జూపట్టెను.
రేరాజు-మగతాపతకము-వేవెలుగు

౨౧ బహుశ్వమునందు రేయి' మొదలగు శబ్దముల చివటియక్షరము
లోపించును (ఎ) రేయి (బ) రేలు (రేయలు' అని యుండదు)

ఈయంత్యాక్షరలోపము సమాసములకును జేర్చుచు రేయి+రాజు =
రేరాజు (శబ్దరూపము) మగతాయి+పతకము = మగతాపతకము (కత్తు
రూప) వేయి+వెలుగు=వేవెలుగు (బహువ్రీహి)

బహువచనంబు పరంబగునపు డాపుప్రభృత్యుఁ
తుదియక్షరంబునకు లోపంబు విభాషనగు ౨౨

ఆవు-ఆలు-ఆవులు జాము - జాలు - జాములు చుట్టము -
చుట్టలు-చుట్టములు మిఠ్రాసుము-మిఠాసలు-మిఠాసములు

౨౩ బహుశ్వమునందు ఆవు మన్నగు శబ్దముల కడపటియక్షరము
వికల్పముగా లోపించును (ఎ) ఆవు (బ) ఆలు ఆవులు ఇట్లే కక్కినవి
యను

ఇయకు మాటుగా నామాంతంబున కెత్వంబు
బహుళంబుగాను. ౨౩.

కన్నియ-కన్నె-జన్నియ-జన్నె వన్నియ - వన్నె. కొంచి
యము - కొంచెము కొండియము - కొండెము బహుళగ్రహణ
ముచే సందియము కాటెయ మొదలగు శబ్దంబులం దెత్వము
లేదు. ఇయశబ్దంబునం పికారలోపంబు కొండలు వక్కాణిం
చిరి అయ్యది ప్రయోగంబులందు మృగ్యంబు ముత్తయ
శబ్దంబునందు మాత్ర మిత్వలోపంబు గానంబడియొడి ముత్త
యము-ముత్తైము-ముత్త్యము

అ3 నామాంకంబునను = పేరి చివఱకు (ఆచ్యుత) శబ్దముల తుది నుండు ఇయ 'అనుదానికి ఎ' అనునది బహుళముగా ఆదేశమగును
 సూత్రములో బహుళము' అని చెప్పటవలన కొన్నిచోట్ల ఎ' రాక పోవచ్చును నందియము సూత్రము' కాదు కాటయ కాటె కాదు
 ఇయ 'అనుదానిలోని ఇకారము లోపించునని కొందఱు చెప్పుదురు.
 కాని అట్టి లోపముగల రూపములు ప్రయోగములందుఁ గానరావున్నవి.
 ముత్రియ శబ్దములోమాత్రము ఇకారము లోపించి ముత్త్యము' అగుట కలదు.
 కాన ఆశబ్దమునకు (1) ముత్రియము (2) ముత్త్యము (3) ముత్తైము అని మూడింటిరూపము లుండును

సర్వనామప్రకరణము

సర్వనామప్రకరణము—నామవాచకమునకు బదులుగా వాడ బడు నది సర్వనామములు వానినిగూర్చి తెల్పుభాగము సర్వనామప్రకరణము

అన్ని ప్రభృతులు సర్వనామంబులు అర.

అన్ని-ఇన్ని-ఎన్ని-కొన్ని-పెక్కు-పలు-ఆ-ఈ-న-నీ-నా-మన-తా-సంఖ్యావాచకంబులు - అన్నిప్రభృతులు వీనికిం బ్రథమాంతరూపంబు లుదాహరించెద. వీనిలో డునుంతంబుల కెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది. బహువచన లకారంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును బ్రథమాబహువచనంబునకుం బోలె నెఱుంగునది. విశేషాకారంబులు గలిగె నేని గొండాకచో ద్వితీయవఱకును గొండాకచోఁ దృతీయ యంవొక్క రూపంబువఱకును రూపభేదంబులు వక్కాణించెద. శేషంబూహించునది. అన్ని మొదలగుశబ్దంబు లాఱుచు ద్విప్రభృతిసంఖ్యావాచకంబులును మహదర్థంబులు బహువచనాంతంబులగు - అమహదర్థంబు లేకవచనాంతంబులగు ఇందు నీ మొదలగు నాలుగుశబ్దంబులు సర్వాన్తంబులం దుల్యరూపంబు లయియుండు

మ - అనునది మహాదర్థమనుటకు, అ - అనునది యమహాదర్థమనుటకు ప్ర - మొదలయినవి ప్రథమాదివిభక్తులకును సంకేతములుగా నిందు గ్రహించునది

మ అ.
సర్వతాపదర్థకము
ప్ర. { అందలు } . అన్ని

ఇయదర్థకము
ప్ర. ఇందలు .. ఇన్ని.
కియద్యాపదర్థకము.

ప్ర ఎందలు .. ఎన్ని
కతిపయాధకము

ప్ర. కొందలు ... కొన్ని

బహ్వర్థకము
ప్ర. { వెక్కండ్లు } వెక్కు- దీ
{ వెక్కురు } నికి బహు
{ వెక్కురు } వచనముం
గలదు వె

క్కులు.

ఈశబ్దంబు లౌపవిభక్తికంబు
అగుటంజేసి - అన్నిటి-అన్నింటి-
ఇన్నిటి - ఇన్నింటి - ఎన్నిటి -
న్నింటి-కొన్నిటి - కొన్నింటి -
పెక్కిటి - పెక్కింటి - యను

రూపంబులు ద్వితీయా ద్యేక
వచనంబులు పరంబు లగునపు
డమహత్త్వంబునం దగునని
తెలియునది

బహ్వర్థకము.
ప్ర { పలుగురు } అమహ
త్త్వంబున
దీనికి వ్యస్త
ప్రయోగం
బు లేదు

మ
తదర్థకము

ప్ర. వాడు { వారు
వారలు
వాండ్రు
వారిని
వారలను
వాండ్రను

అ.		మ.	
ప్ర.	అది .. అవి.	యత్కిమర్థము.	
	అద్ది .. అవ్వి	ప్ర	ఏడు వరు.
	అయది .. అయవి.		ఏవాడు { ఏవారు.
ద్వి.	అయ్యది .. అయ్యవి		ఏవాడు { ఏవారలు
	దానిని	ప్ర	ఏవాడు { ఏవాండు
	అదానిని		ఏవ్వారు { ఏవ్వారలు
ద్వి.	అద్దానిని		ఏవ్వారు { ఏవ్వొండు
	మ.	ప్ర	ఎవ్వడు { ఎవ్వరు
	ఇదమర్థము.		ఎవ్వడు { ఎవ్వొండు
ప్ర.	ఏడు . { ఏరు		ఎవడు { ఎవరు
	ఏరు	ప్ర	ఎవని { ఎవని
	ఏండు		ఏవారిని { ఏవారలను
ద్వి.	ఏరిని		ఏవానిని { ఏవాండును
	ఏరలను	ద్వి	ఏవ్వారిని { ఏవ్వారలను
	ఏండ్రను.		ఏవ్వారిని { ఏవ్వొండును
ప్ర.	ఇది .. ఇవి.		ఎవని { ఎవరు
	ఇద్ది .. ఇవ్వి	ద్వి	ఎవనిని { ఎవని
	ఈయది .. ఈయవి		ఎవనిని { ఎవని
ద్వి.	ఇయ్యది .. ఇయ్యవి.		ఎవనిని { ఎవని
	దీనిని	ద్వి	ఎవనిని { ఎవని
	ఈదానిని		ఎవనిని { ఎవని
	ఇద్దానిని		ఎవనిని { ఎవని

అ					
ప్ర	ఎవి	...ఎవి	ద్వి	దేనిని	.. పేనిని
	ఏవి	.. ఏవి		ఏదానిని	.. ఏవానిని
	ఎద్ది	. ఎద్ది		ఏద్దానిని	.. ఎవ్వానిని
	ఏయది	. ఏయది			
	ఎయ్యది	..ఎయ్యది			

మహతి వాచ్యంబగుచో నేకత్వంబున యుక్తిమగ్ధక
 శబ్దంబు-ఎవ్వరిత-ఎవ్వర్త-ఎవ్వత-ఎవరిత - ఎవర్త-ఎవత - ఎవ్వరిత -
 ఎవ్వర్తి ఎవ్వతి-ఎవరితి-ఎవ ర్తి-ఎవతి-ఎవ్వరితె-ఎవ్వరై - ఎవ్వతె -
 ఎవరితె-ఎవ రై-ఎవతె ఎవ్వర్తుక-ఎవ్వతుక-ఎవ్వర్తుక-ఎవతుక - అని
 యిరుగది రెండురూపంబులు వడయు

తదాదులు మూడు మహద్వాచకంబు లేకత్వంబునం
 బూజవివక్షించునపుడు - అతడు - ఆతడు ఇతడు - ఈతడు
 ఎతడు - ఏతడు - అనురూపంబులు వడయు. మహతీవాచ
 కంబులు-ఆమె-ఆపె-ఆకె ఈమె-ఈపె-ఈకె ఏమె-ఏపె-ఏకె;
 అనురూపంబులు వడయు.

యుష్మదర్శకము		అస్మదర్శకము	
ప్ర. { నీవు } .	{ మీరు మీరలు ఈరు ఈరలు	ప్ర { వసు }	... { మేము నేము ఏము
ద్వి. నిన్నును .. మిమ్మును		ద్వి. నన్నును ...మమ్మును	
త్య నీచేతను .. మీచేతను		త్య. నాచేతను ...మాచేతను	

పదుగురు		పగునాలుగురు	పదునారు
పదురు		పదునేడుగురు	పదునేడు
పదుగుండు	} . పది	పదునెవండు	పదునెనిమిది.
పదుండు		పందొమ్మండు	పందొమ్మిది
పదునొకరు		ఇరువండు	ఇరువది
	...పదునొకటి		
ఇచ్చట నేకశబ్దార్థరూపంబు		ఇరువదియొకరు ఇరువదియొకటి	
లెల్ల నర్థానురూపంబుగం గూర్చుకొనునది.		ఇత్యాదు లూహ్యంబులు	
పదునొకరు	పదునొకటి	ముప్పండు	ముప్పది
		నలువండు	నలువది.
ఇత్యాదులు		ఏబండు	ఏబది
పన్నిదలు	} పందెండు.	అలువండు	అలువది.
పన్నిరుగురు		డెబ్బండు	డెబ్బది
పదుమూగురు	} పదుమూడు	ఎనుబండు	ఎనుబది.
పదుముగ్గురు		తొంబండు	తొంబది.
పదుముగురు		నూలుగురు	నూలు
పదునలుగురు	పదునాలుగు.	వేగురు	వేయి
పదునయిదుగురు	పదునయిదు	పదివేగురు	పదివేలు
పదునేగురు	పదునేను		

రెండు మొదలగునవి యశాపవిభక్తిక శబ్దంబు లగుటం జేసి ద్విత్వీయాది విభక్తులు పఠంబు లగునపుడు టింటు లగునని యెఱుంగునది. రెండిటిని - రెండింటిని - రెంటిని మూడిటిని - మూడింటిని - మూటిని - ఇత్యాదులు. ఏకశబ్దమునకు - ఒంటి - ఒకానొకడు - ఒకానొకటి - ఒకానొకరిత - ఒరిమ - ఒండొకరు - ఓరట్ట - అనురూపంబులును - ద్విశబ్దార్థంబునకు -

ఇనుమడి - ఈరాటు - అనురూపంబులు నర్థవిశేషంబులం
జూపట్టెడు.

౨౪ అన్నిప్రభృతులు = అన్ని' మున్నగునవి అన్ని' మొదలగు
వానికి సర్వనామము లని పేరు. సుఖ్యావాచకంబులు = ఒకటి రెండు
మూడు ఒకరు ఇద్దరు ముగ్గురు మొదలగునవి.

వీనిగా— ఈసర్వనామములలో 'దు' చిహ్నవచ్చుకట్టముల కన్నింటి
కిని వెనుకటికట్టములకువలెనే (రామునిని మున్నగువానివలె) 'ని' అగమము
వచ్చి అజనిని వానిని' మున్నగురూపము లగుటకు గమనింపవలెను (ని+అగ
మము = న్యాగమము)

అరీతినే బహువచనమున లకారమునకు రేఫ మాడేశమయి (వా+లు=)
వారు' మున్నగునవి యగుటయు బిందుపూర్వక ఉకారము ఆడేశమయి
'వాండు' మున్నగునవి యగుటయు గమనింపవలెను ఇవట సామాన్యముగా
ప్రథమాంతములే ఉదాహరింపబడును కాన ద్వితీయాదులును ఆప్రథమాంత
ములందుండోలే రేఫాడేశము అగమము మున్నగునవి కలుగనవి గుర్తింపవలెను

చెప్పినరూపములకంటె విశేషరూపము లున్నయెడల కొన్నిచోట్ల
ద్వితీయాదిభక్తివఱకును కొన్నిచోట్ల తృతీయాభక్తియం దొక్కరూపము
వఱకును రూపములు చూపబడును తక్కినదాని నూహించుకొనవలయును

అన్ని మొదలగు—అన్ని ఇన్ని ఎన్ని కొన్ని పెక్కు కలు - అను
దవియు రెండు మొదలగుసుఖ్యావాచకములును మహద్వాచకము లగునపుడు
బహువచనాంతములుగానే యుండును.

అనగా వానికి— అందఱు ఇందఱు ఎందఱు, కొందఱు పెక్కురు
కలువురు' ఇద్దరు అను బహువచనరూపములే యుండును, అందఱు ఇందఱు
'దు' మున్నగు అసాధురూపము లుండవని భావము అన్ని' మున్నగునవి అను
మాత్రు లగునపుడు వికవచనములందే యుండును బహువచనమునం దుండవు.

అనఁగా అది అన్ని ఇన్ని, యెందునకాని 'అన్నులు' ఇన్నులు 'యెందులు' అనునీ బహువచనములకు పొందవని యర్థము.

నీ - నా - తా - మా' అనునాశ్శబ్దములును మహద్వాచకములైనను మహాలీవాచకములైనను అమహద్వాచకములైనను ఎట్టిహర్షులు చెందక సమాసముగ నుండును.

సంకేతములు = చిహ్నములు—గుర్తులు సర్వతాపదర్శకము = అందఱును లేక అన్నింటిని బోధించునది.

ఇయదర్శకము = ఇందఱు లేక ఇన్ని అనునర్థమును బోధించునది.

కిముద్వాచకము = ఎందఱు లేక ఎన్ని అనునర్థమును బోధించునది.

కలిపయాశ్శబ్దము = కొందఱు లేక కొన్ని అనునర్థమును బోధించునది.

లహదర్శకము = వెక్కులు లేక వెక్కు అనునర్థమును తెల్పునది.

ఈశబ్దములు = అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - వెక్కు అనునవి; ఇయ్యది బొంబిధిక్తికము లగుటచే నీని చిహ్న టి' చేయవలయును ఉదా .. అన్నిటి అన్నింటి ఇన్నిటి ఇన్నింటి మున్నగునవి. అమహద్వాచకము లగు నచ్చును నీనికి బొంబిధిక్తికమగు టి' ద్వితీయ మొదలైనవిధక్తులందు ఏక వచనమునకు మాత్రము వచ్చును

అమహత్త్వమున .. పలు' శబ్దము మహత్తులకు బోధించునపుడు 'పలుగురు పలుగుండు' అనుమాటలు లుండును అమహద్వాచకమగునపుడు 'పెట్టొకపదముతోఁ జేరిమే పలు' ప్రయోగింపబడుచుండును ఉదా — పలుతెలుగులు పలువిధములు వృద్ధముగా (ప్రత్యేకముగా) పలు' ప్రయోగింపబడవని భావము.

తదర్శకము = అది లేక నాడు' అనునర్థ మిచ్చునది

ఇదమర్శకము = ఇది లేక నీడు' అనునర్థమును బోధించునది.

యైక్యమర్శకము = విది, ఎవడు' అను నర్థమును బోధించునది. ఈ

యల్కిమర్థశబ్దములు స్త్రీలకు బోధించునపుడు వికవచనమునందు ఎవ్వరిక, ఎవ్వర్త' మున్నగు ౨౨ రూపములను పొందును

కదాదులు—కదర్థకమగు ఆ' శబ్దమును ఇవమర్థకమగు ఈ' శబ్దమును యల్కిమర్థకమగు ఎ' శబ్దమును మహద్వాచకములగునపుడు - గౌరవమును దెల్పుచో వికవచనమున (1) అతఁడు అతఁడు (ఆ' శబ్దము) (2) ఇతఁడు ఈతఁడు (ఈ శబ్దము) (3) ఎతఁడు ఏతఁడు (ఏ' శబ్దము) అను రూపములను పొందును పురుషశబ్దములు మహాలివాచకములై గౌరవమును దెల్పుదుఁ వికవచనమున (1 ఆ - శబ్దము) ఆమె ఆపె ఆకె (2 ఈ శబ్దము) ఈమె ఈపె ఈకె (3 ఏ శబ్దము) ఏమె ఏపె ఏకె' అను రూపము లందును యచ్చదర్థకము = నీవు' అనునర్థమును దెల్పునది అస్తదర్థకము = నేను అనునర్థమును బోధించునది ఉభయార్థకము = మన అనునర్థ మిచ్చునది

స్త్రీశబ్దలహరణము = ఎల్లపుడును బహువచనమునందే యుండునది

ఆత్మార్థకము = తాను' అను నర్థము కలది

వికార్థకము = ఒక' అనునర్థ మిచ్చునది

దీనికి మహాలి—ఒక శబ్దము స్త్రీలకు గూర్చి తెలుపునపుడు వికవచనమున ఒకరిక మొదలగు చెప్ప బోవురూపము లుండును

ద్విప్రభృతిసంఖ్యావాచకంబులు = రెండు మున్నగుసంఖ్యలను తెలుపునవి. ఇచ్చట- పది మున్నగునవియు ఒక అనునర్థ మిచ్చుపదములను చేర్చునపుడు వానివానియర్థములకు (మహదర్థకము-మహాకర్తృకము అమహదర్థకము) అనుకూల మగునట్లు పర్థములను జేర్చుకొనవలెనని యర్థము (అనఁగా మహదర్థకమగునపుడు పదునొకరు' అనియు అమహదర్థకమగునపుడు పదునొకటి' అనియు నీరీతి గమనింపవలెనని భావము.)

రెండు మొదలగునవి—రెండు మున్నగుశబ్దములు ఔచిత్యకములు. వానికి ద్వితీయ మున్నగువిధత్వంబు టి-ంటి' అనునది (అగమముగను, అదేశముగను) వచ్చును (అగమము) రెండింటిని రెండింటిని (అదేశము) రెంటిని (సంధి ౨౨-అంటియొక-చుడు-సూక్రము ననుసరించి-రెంటిని' అని యుండునగాని రెంటిని కాదు) మూడు' అనుదానికి నిట్లే దీర్ఘముమీద సాధ్యపూర్ణము లేనందున మూంటిని' కాదు

ఏకశబ్దమునకు—ఒక' శబ్దమునకు ఒంటరి' అను నర్థవిశేషమున ఒంటి' అని యుండును నిశ్చయములేనిమగవాఁ డనునర్థమున ఒకానొకడు' అనియు అనిశ్చితమైన అమహత్తును తెల్పునపుడు ఒకానొకటి అనియు, అట్టియర్థముననే స్త్రీని తెల్పునపుడు ఒకానొకరిత' అనియు నుండును. షేరొక యనునర్థమున ఒరిమ' అని యుండును పరస్పరము' ననునర్థమున ఒండొకరు' అని యుండును ఒక' అనునర్థమున ఓరట్ట' యని యుండును రెండు' అనుదానికి రెండురెట్లు నర్థమున ఇనుమడి' అనియు పన్నెండు' అనునర్థమున (రెండాలులను నర్థమున) ఈరాణు' అనియు రూపము లుండును

సంఖ్యకుం బూరణార్థంబునం ద్రవగాగమంబగు. ౨౫.

రెండవవాడు - రెండవది - మూడవవాడు - మూడవది.

౨౫ సంఖ్యావాచకమగుశబ్దమునకు పూర్తిచేయుట' అనునర్థమున 'అవక్' అనునది అగమముగా వచ్చును (అవక్' లో అవ' అనునదియే నిలుచును అది సంఖ్యావాచకము చివఁజేరును)

రెండు+అవవాడు=రెండవవాడు (ఈకారసంధి)

ఇద్దఱు మనుష్యులున్నచో ద్వితీయసంఖ్యను బూర్తిచేయుట కిద్దఱును కర్తలుగా నుందురు వారిలో నెవ్వఁడు సంఖ్యలోఁ దుడిచి లెక్కింపబడునో వాడు సంఖ్యను పూర్తిచేయనట్లు వివక్షింపబడును వానిని జెప్పనట్టి బాలవ్యా-లఘుటీక—10

సంఖ్యావాచకమునకు అవ' అనునది చేరును. ఉదా— గామలత్వణులలో
లత్వణుండు 'రెండవవాడు' ఇచ్చట ద్విత్యసంఖ్యనుపూర్తిచేయుటకు రామ
లత్వణు లిరువురునుకర్తలే అయినను లెక్కలో లత్వణుండు కడపటివాడుగా
వివక్షింపఁ (చెప్ప) బడినందున పూరణార్థముగటచే ఆకనిని బోధించు 'రెండు
అనుసంఖ్యావాచకమునకు అవ చేరి 'రెండవవాడు' అయినది ఇట్లే తక్కిన
యుదాహరణములకు గ్రహించునది

సర్వనామక్రియాపదంబుల బహువచనంబు

మహత్తునకుంజోలె మహతికగు. ౨౬.

వారిద్దఱు రుక్మిణీసత్యభామలు - వీరు మువ్వరు శ్రీభూ
నీశలు.

౨౬ సర్వనామములయొక్కయు క్రియాపదములయొక్కయు బహు
వచనరూపము మహద్వాచకముల కెట్లుండునో అట్లే మహతీ (స్త్రీ) వాచ
కములకును ఉండును అనఁగా మహద్వాచకములగు సర్వనామముల బహు
వచనరూపములే స్త్రీవాచకములకును ఉండునని ప్రస్తుతివిషయమున గ్రహింప
వలెను

వారిద్దఱు రుక్మిణీసత్యభామలు' ఇచ్చట వారు-ఇద్దఱు' అనునది
మహద్వాచకము సర్వనామము బహువచనము రుక్మిణీసత్యభామలు'
మహతీవాచకము ఈమహతీవాచకమునకును మహద్వాచకమునకువలెనే
'వారు ఇద్దఱు' అను రూపములు వాడ బడినవి

ఏకవచనమున మహత్తునకు వాడు' అనియు మహతికి ఆమె
లేక అది' అనియు వేర్వేరు సర్వనామము లుండును. బహువచనమున
మాత్రము ఈరెండింటిని ఒక్కరీతి సర్వనామము వారు' అని యుండును
ఇట్లే తక్కినయుదాహరణములు

అపదాద్యంబు యసంయుక్తంబయిన గళారంబునకు
వకారంబు విభాషనగు. ౨౭.

నలుగురు - నలువురు - ఇరుగురు - ఇరువురు - వేగురు -
వేవురు - తొగ - తొవ - పగలు - పవలు

౨౭ అపదాద్యంబు=పదముయొక్క మొదటలేనిది అసంయుక్తంబు=
వేటొకవట్లుతోఁ గూడుకొననిది

పదమునకు మొదటనుండనట్టియు వేటొకవట్లుతోఁ గూడనట్టి
దియు నగుగళారమునకు వకారము వికల్పముగా ఆదేశమగును

నలుగురు' అనుచోఁ గళారమునకు వకార మాదేశమై నలువురు'
అయినది అది వికల్పముకాన వకారము రానప్పుడు నలుగురు' అనియు
నుండును. ఇట్లే తక్కినవియును

ఔపవిభక్తిక ప్రకరణము

ఔపవిభక్తిక ప్రకరణము-విభక్తికి సమీపమున (ముందుగా) ఉండు
నది ఉపవిభక్తి ఉపవిభక్తినివచ్చు (ఇ-టి-లి) వర్ణములు ఔపవిభక్తికములు,
ఔపవిభక్తికములుగల పదములును ఔపవిభక్తికములు అట్టిపదములనుగూర్చి
తెలుపుగ్రంథాగమ ఔపవిభక్తిక ప్రకరణము'

ఇ-టి-లి-వర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు

ఔపవిభక్తికంబులు. ౨౮.

విభక్తినిమిత్తకంబులయి యాదేశాగమాత్తకంబులయిన
ఇ - టి - లి - అను వర్ణంబు ఔపవిభక్తికంబు లనంబడు.

౨౮ వక్ష్యమాణంబులు=ముందు చెప్పబడనున్నవి ఆయాసూత్ర
ములచే నాయాశబ్దములకు విధింపబడు ఇ-టి-లి' అనునవి ఔపవిభక్తి
కములు.

ఈయాపవిధక్రికములు ద్వితీయ మున్నగువిధక్తులు కారణములుగా వచ్చుచుండును ఇయ్యది కొన్నియెడల శబ్దముల తుదియక్షరముల కాజేశములుగాను కొన్నిచోట్ల ఆగమములుగాను వచ్చుచుండును

ఇవి ద్వితీయాద్యైకవచనంబులు పరంబులగునపుడు
నామంబులకుం గొన్నింటికిం బ్రాయికంబుగ నగు ౨౯

కాలు - కాలిని - కాలిచే. నాగలి - నాగటిని - నాగటిచే. నేయి - నేతిని - నేతిచే. ద్వితీయైకవచనంబు పరంబగునపు డౌపవిధక్రికంబులు రావని కొందఱు వక్కాణించిరి. ఆయ్యది లక్ష్యలక్షణవిరుద్ధంబగుటంజేసి యనాదరణీయంబు

౨౯. ఇ టి-రి' అను నీయాపవిధక్రికములు ద్వితీయ మొనలుగొని అన్నివిధక్తులయందును ఎకవచనములు పరమగునపుడు కొన్నిశబ్దములకు కఱుచుగా వచ్చుచుండును

కాలు' అనుశబ్దమునకు ద్వితీయైకవచనమున కాలు+ను' అని యుండగా ఇ' ఆగమముగా చేరి కాలు+ఇ+ను' అని యుండగా సుధియై 'కాలి+ను' అగును విదప (తత్సమ. ౨౬౦ సూ చే) ను'నిగామాటి కాలిని' అగును

నాగటిని—నాగటిచే అనునవి టి కిని నేతిని, నేతిచే' అనునవి 'రి' కిని ఉదాహరణములు (టి-రి' అనునవి ఇవట ఆదేశములు.)

ఆయ్యది లక్ష్యలక్షణ—లక్ష్యములకు వాస్తవముబట్టి చూడగా ద్వితీయైకవచనమునందును ఈయాపవిధక్రికములు చేరుచుండుట కనఁబడుచున్నది. కాన ఇయ్యది ద్వితీయలో రావని కొందఱు చెప్పినమాటను అంగీకరింపరాదు

ఉరు మొదలగువాని కీర్త్యంబగు. 30.

ఉరు - ఉరిని - కాలు - కాలిని - మ్రాను - మ్రానిని
నోరు - నోరిని - చోటు - చోటిని

30 ఉరు' మొదలగుశబ్దములకు ఇ' అగమముగా వచ్చును (అనగా - ఇది శబ్దమునకును విధిక్రియమునకును నడుమజేరునని యర్థము)

ఉరు + ఇ + ను — సంధిరాగా ఉరి + ను - కత్తను ౨౬-నూ అనుసరించి ను' ని గామాతి గా ఉరిని' అగును ఇట్లే కక్కినవియును.

టివర్ణంబు గొన్నింటి యంతాక్షరంబున కాదేశంబును
గొన్నింటి కంతాగమంబును గొన్నింటికిం బర్యాయంబున
రెండును బ్రాయికంబుగ నగు 31.

ఆదేశము.—త్రాడు - త్రాటిని కాడు - కాటిని,
నోరు - నోటిని ఏలు - ఏటిని అగమము — అన్ని - అన్ని
టిని ఎనిమిది - ఎనిమిదిటిని వేయి - వేయిటిని ఉభ
యము—ఏమి - ఏటిని - ఏమిటిని పగలు - పగటిని - పగలి
టిని మొదలు - మొదటిని మొదలిటిని రెండు - రెంటిని -
రెండిటిని మూడు-మూడిటిని-మూడిటిని నూలు - నూటిని -
నూటిటిని

31 టి' అనునది గొన్నిశబ్దములవివరీయక్షరమునకు ఆదేశముగా
వచ్చును గొన్నిటికి అగమముగావచ్చును గొన్నిటికి అగమముగను ఆదేశము
గనకూడ వచ్చును ఉదాహరణములు భువ్వముగ నున్నది. మూడు' శబ్దమున
ఆదేశమునగు మూటిని అనియు అగమమునకు మూడిటిని' అనియు ఉదా
హరణములు ఇట్లే నూలు' శబ్దమునకును

హ్రస్వముమీఁది టివర్ణకంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు
బహుళముగా నగు. 32.

అన్నింటిని - ఎనిమిదింటిని - పగంటిని - పగలింటిని,
రెండింటిని - మూడింటిని

3.2 ప్రాప్తముచివఱుగల శబ్దమునకు ఔదవిధక్తికమగు టి పరముగా నున్నయెడల ఆరెండిటికిని నడుమ నిందునున్న బహుళముగాఁ జేరును అన్నింటిని' మున్నగునవి యుదాహరణములు నిందున్నరానిపక్షమున అన్నిటిని' మున్నగురూపములును ఉండును

పదాద్యంబగు ప్రాప్తంబునూఁది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువగు. 33.

కన్ను - కంటిని మిన్ను - మింటిని ఇల్లు - ఇంటిని
పల్లు - పంటిని

33 పదము మొదటిప్రాప్తమునకుఁ దరువాత టి ఉన్నయెడల ఆ - 'టి' కిముందుగా నికరముగా నిందునున్న వచ్చును

కంటిని మున్నగునవి ఉదాహృతులు వీనిని కటిని' మున్నగురీతిని వాడరాదు

అట్లు మొదలగు శబ్దముల కంతాగమంబు టివర్ణంబును రేఫంబున కొక్కటికి లోపంబు నగు 34.

అట్లు - అటితిని అట్లు - కట్లు-కొట్లు - గొట్లు - మిట్లు
వట్లు-ఇవి యట్లు మొగలయినవి.

34 'అట్లు' మున్నగుశబ్దములకుఁ దుపిని టి అనునది ఆగమముగా వచ్చును ఆ టి వచ్చునపుడు దానికి ముందున్నద్విత్వరేఫములొని ఒకరేఫము లొపించును ఉదా - అట్లు - అటితిని అట్లు + టి + ను' అనియింద గా మీఁదినియమమున ఒకరేఫములొపించి అట్లు టి ను' అని యుండును పిదప ఈపరిచ్ఛేదములొని 35-వ సూక్రముచే టి కి ముందున్నఉకారము ఇకా

రముగా మాటి అటితిరు అగురు పిదప తక్కును ౨౬ వ సూత్రము నను
బరించి ను' విగా మాటురు ఇట్లే తక్కినవానినికూడ గ్రహించునది

విభక్తిపరంబగునపుడు గోయిప్రభృతుల తుదియక్షరంబు
తి-వ్వులంబగు ౩౫.

గోయి - గోతులు - గొతిరి - గోతులను. గోయి-చేయి-
దాయి-నూయి-నేయి-వాయి - రోయి ఇత్యాదులు.

౩౫ విభక్తిప్రకృయములకు ముందన్న గోయి' మున్నగుశబ్దముల
తుదియక్షరమునకు తి నిశ్చయముగా ఆదేశమగుచు ప్రథమావిభక్తిలోని విక
వచనము ఇకారాంతశబ్దములమీద జూపించుచుగాన ఆచ్చటమాత్రము తి'
రాదు. ప్రథమా బహువచనము మొదలు ప్రతివిభక్తియందును వికవచన -
బహువచనములు చెందితియందును ఈ ఆదేశమువచ్చుచు [ఇ - టి - అను
నవి మాత్రము ద్వితీయాదివిభక్తుల వికవచనములందుమాత్రము వచ్చును]

గోయి+లు తి - గోతి+లు తక్కుచు - ౪౫ - వ సూత్రముచే తి'
తుగా మాటురు గోతులు' అగురు ఇట్లే తక్కినవియును

టి-తి-వ్వులంబులు పరంబులగునపు డుత్వంబున కిత్వంబగు ౩౬.

రెండిటికి - మూడిటికి - నాలుగిటికి - షగలిటికి - మొద
లిటికి - పెక్కిటికి కొండొకచో నుత్వంబున కిత్వంబు చూప
టదు నెత్తుటికి.

౩౬ టి-తి' అనునవిభక్తికవర్తములు కరమగునపుడు వానికి ముం
దన్న ఉకారము ఇకారముగా నిశ్చయముగా మాటురు

రెండు+టి కి' అనియుండగా నీమాత్రము ననుసరించి దు' డిగా
మాటి రెండిటికి' అయినది మూడిటికి' మున్నగువియు నిట్లే

నెత్తుటికి మున్నగు కొన్నిచోట్లమాత్రము ఈ ఇకారాదేశము కాన
రాదు అందువలన నెత్తిటికి' అని యుండదు.

టి వర్ణంబు పరంబగునపుడు క్రిందు మీఁదు ముందు
పు-వర్ణంబుల కత్వంబగు 32.

క్రిందు - క్రిందటిని మీఁదు - మీఁదటిని ముందు
ముందటిని మాపు-మాపటిని అప్పుడు-అప్పుటిని.

32 టి కి ముందున్న క్రిందు మీఁదు ముందు' శబ్దముల చివటి
ఉకారము అకారముగా మాఱును ఇట్లే పు చివఱగలపదముల తుది ఉకార
మును అకారముగా మాఱును (క్రిందు)-క్రిందటిని ఇట్లే తక్కినవియును.
ఔపవిధ క్తికముల తృతీయాసప్తముల కత్వం బాదేశంబు
బహుళంబుగా నగు 3౩.

గోరను గీతెను ఊర నున్నాఁడు. గొడ్డట సఱికెను
ఇంట లేడు. వఱుతఁ గలిసె కిఱుతఁ దూఱె. పక్షంబునందు
గోరిచెత-నూరియం దిత్యాదులు.

3౩ ఔపవిధ క్తికములయొక్క తృతీయావిధ క్తిని సప్తమివిధ క్తి
కిని అకారము బహుళముగా నాదేశమగును ఈయాదేశము విధ క్తినంతటిని
కొట్టివేసి దానిస్థానమునవచ్చును.

గోరిచెత గీతెను - గోరను గీతెను' గోరు + చేత + ను' అనియుండఁగా
'చేత' కు అదేశముగా ఆ' వచ్చి సంధినిపొంది గోరను' అయినది అత్వము
రానప్పుడు గోరిచేత' అనియుండవచ్చును

ఇట్లే తక్కినవానిని గ్రహించునది

ఇది యాచ్యుకపరిచ్ఛేదము.

కారకపరిచ్ఛేదము ౨

ప్రాతిపదికసంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు ౧.

ప్రాతిపదికార్థమునందు:—రాముడు-రావణుడు నియ
తోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము. సంబోధనమునందు,—ఓరా
ముడు - ఓరావణుడు ఉక్తార్థమందు:—రాముడు రావణుని
సంహరించెను. ఉక్తమనగా జెప్పబడినది. ఈవాక్యమందు
నాఖ్యాతము కర్తను జెప్పినదిగావున దద్వాచకమగు రామశబ్ద
మునకు బ్రథమయయ్యె రామునిచే రావణుడు సంహరింపఁ
బడియె ఈవాక్యమం దాఖ్యాతము కర్తమును జెప్పినది
గావున దద్వాచకంబగు రావణశబ్దంబునకుం బ్రథమయయ్యె
పని యెఱుంగునది.

కారకపరిచ్ఛేదము—త్రియతో అన్వయమును పొందునదిగాని,
త్రియతో అన్వయమును కలిగించునదికని కారకము కారక మనగా
విభక్తి. ప్రథమాదివిభక్తుల కన్నింటికి త్రియతో సంబంధ మున్నది) కారక
ములనుబట్టి తెల్పుగ్రంథభాగము కారకపరిచ్ఛేదము

ఇదివఱకు ప్రథమాదివిభక్తులలో వచ్చురూపములే చూపబడినవి కాని
వియ్యేయర్థములూ నామాదివిభక్తులవచ్చునో చెప్పబడలేదు ఈప్రకరణమున
అవిషయము తెల్పులమను కాన దీనిని విభక్త్యర్థప్రకరణము అనియు
జెప్పవచ్చును

౧ ప్రాతిపదికార్థమునందును సంబోధనార్థమునందును ఉక్తార్థము

నందును ప్రథమావిధః యగును అనఁగా ఆయర్థములు గలశబ్దములకు దు-
ము-పులు' చేరుట మున్నగుకార్యములు జరుగుననుట

నియతోఽస్థిలికము=నియమమైన స్ఫురణముకలది శబ్దమును ఉచ్చ
రించినతోడనే వియర్థమునకు శబ్దక స్ఫురణకలుగునో అయ్యదియే ప్రాతిపది
కార్థమని భావము

ఉదా — రాముడు రావణుడు

ఇచట రాముడు' అని యుచ్చరింపఁగానే దశరథునిపెద్దకొడుకు
అనునర్థమును రావణుడు' అని పల్కఁగానే పులస్త్యుని పెద్దకొడుకు అను
నర్థమును వెంటవెంటనే స్ఫురించుచున్నది కాన నిది ప్రాతిపదికార్థములైనం
దను ప్రథమావిధః క్రితవచ్చినది

సంబోధన మనఁగా పిలుపు-ఆహ్వానము ఆహ్వానమునందును ప్రథమ
వచ్చునుగాన ఓరాముడ ఓరావణుడ ' అని చెందుచోట్లను ప్రథమ
వచ్చినది

ఉత్కారమనఁగా చెప్పఁబడినయర్థము కర్త కర్త మున్నగుచది
అఖ్యాతాదులచే చెప్పఁబడినచో ఆయర్థమున ప్రథమవచ్చును అనఁగా
క్రియాపదము ననుసరించి ఎవడు ఎవరు, ఏది ఏది' అని ప్రశ్నింపఁగా
సమాధానములుగా వచ్చుకర్త కర్త మున్నగువానికి ప్రథమావిధః కార్య
ములువచ్చునని భావము ఉదా-రాముడు రావణుని సంహరించెను —
ఇచట సంహరించె' ననుక్రియనుబట్టి ఎవడు? అని ప్రశ్నింపఁగా రాముడు'
అని జవాబువచ్చినది కావున క్రియచే రాముడు' (కర్త) చెప్పఁబడిన దన
వలెను అపదమునకుఁ బ్రథమావిధః క్రితవచ్చినది

రావణుడు రామునిచే సంహరింపఁబడెను' అనుచోట క్రియ నను
సరించి ఎవడు? అని ప్రశ్నింపఁగా 'రావణుడు' అని జవాబువచ్చినది.
కాన రావణుడు' (కర్త) యిచట చెప్పఁబడినందున ప్రథమవచ్చినది అఖ్యా
తము=క్రియాపదము

కర్తృంబున ద్వితీయ యగు ౨

ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్తృము నాబడు. దేవదత్తుడు వంటకమును వండెను. ఇట వండె ననుమాటకు వంటచేసెనని యర్థము వంట ఫలము చేయుట వ్యాపారము-వంట యనగా బాకము-పాకమున కాశ్రయము కావుటంజేసి వంటకము కర్తృం బయ్యె నని యెఱుంగునది.

౨ ధాత్వర్థమును ఫలమున కాశ్రయముగనునది కర్తృ ఆకర్తార్థమున ద్వితీయావిధిక్తి యగును దేవదత్తుడు వంటకమును వండెను' అను నపుడు 'వండెను' అనునది వ్యాపారము-వని వండెను' అనగా వంటచేసెనని అర్థముకదా అచికి (వంటకు ఫలము వంట' అఫలమునకు ఆశ్రయమైనది-వండ బడునది వంటకము' కాన దానికి ద్వితీయావిధిక్తిరాగా 'ను' చేరినది

గోపాలుడు కృష్ణుని గొట్టెను — ఇచట గొట్టుట వ్యాపారము (మి) దెబ్బ' ఫలము అఫలమున కాశ్రయమైనవాడు (దెబ్బలిన్నవాడు) కృష్ణుడు కావున ద్వితీయవచ్చి కృష్ణుని' యునది]

చేతవర్ణకంబు కర్తృకగు. 3.

ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తృనాబడు దేవదత్తుని చేత వంటకము వండబడియె - వండబడియెననగా వంటచేయఁ బడియె నని యర్థము చేయుటకాశ్రయమడగుటంజేసి దేవదత్తుడు కర్తృ యయ్యె

3 ధాతువున కర్థమైనచికి ఆధారముగనునది కర్తృ ఆకర్తృవాచకమునకు తృతీయావిధిక్తిగాని చేత' వర్ణకముగా చేయును.

దేవదత్తునిచేత వంటకము వండబడియె - వండబడియెననగా వంటచేయఁ బడియె నని యర్థము చేయుటకాశ్రయమడగుటంజేసి దేవదత్తుడు 'కాన అదవర్ణకము (తృతీయావిధిక్తిగాని చేత' వర్ణకముగా చేయును.

[ధాత్వర్థఫలమున కాశ్రయ మెప్పుడునుకర్త. ధాత్వర్థవ్యాపారమున కల్లపుడును కర్తయే ఆశ్రయమని గమనింపవలెను]

చేతవర్ణకంబు హేతుకరణంబులకు గ్రహ్యదియోగజం
బగుపంచమికిని బహుళంబుగానగు ౪.

ఫలసాధనయోగ్యం బగుపదార్థంబు హేతువు క్రియా
సిద్ధిం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణంబు. హేతువునకు—ధనము
చేత సాఖ్యంబు గలుగు విద్యచేత యశంబుగలుగు. పక్షంబున
వలన వర్ణకంబగు కరణంబునకు—ఖడ్గంబుచేత ఖండించె కోల
చేతఁ గూలనేసె పక్షంబునం దోడవర్ణకంబగు. గ్రహ్యదియో
గంబునందు—జరాసంధుఁడు రాజులచేతఁ గప్పంబు గొనియె.
మైత్రుండు చైత్రునిచేత ఋణంబుఁ గొనియె ఈయర్థంబును
నీచేత నెఱింగితి ఈవృత్తాంతంబు వానిచేత వింటి - పక్షంబున
వలన వర్ణకంబగు ఇత్యాదికంబు లెఱుంగునది.

కృతీమూవిధిక్రియాని చేత' కర్తకేకాక మఱి పనికి వచ్చునో
యిందుఁ జెప్పఁబడుచున్నది

హేత్వర్థము (కారణమకనర్థము) నందును కరణార్థము (సాధనము
ఆనునర్థము) నందును గ్రహించుట' మున్నగు ధాత్వర్థములతో సಂಬంధించు
పంచమీవిధక్రియైక్కు ఆర్థమునందును చేత ప్రత్యయము బహుళముగా
వచ్చును

ఫలసాధనయోగ్యంబు = ఫలమును సాధించుటకు (సంపాదించుటకు)
తగినది —ఫలమును పొందుటకుఁ దగిన కారణము హేతువని భాషము

ధనముచేత సాఖ్యంబుగలుగు' ఆనునప్పుడు సాఖ్యమునుఫలమును
సంపాదించుటకు తగినపదార్థము (కారణము) ధనము కాన దానికి చేత'
వచ్చినది (ఇచట ధనరూపమగుకారణచే సాఖ్యమునుకార్యముసిద్ధించినవని

గ్రహింపవగును) ఈవిధి బహుళముగాన ఇది రానప్పుడు ౯-వ సూత్రము చే వలన వచ్చి ధనమువలన సౌఖ్యముగలుగు ననియును అగును ఇట్లే రెండవ యుదాహరణమును

క్రియాసిద్ధి - బ్రహ్మహోత్రకారకము = పరిని సాధించుటయందు మిగుల సువకరించునది - కార్యసిద్ధికి మిక్కిలి అనుకూలమైన సాధనము (పని ముట్టు) కరణ మనఁబడును ఖద్గముచేత ఖండించె' అనునప్పుడు నఱవట' అనుపనిని సాధించుటలో ఇతరసాధనములకంటె మిగుల సువకరించిన సాధనము ఖద్గము కాన అది యిచట కరణమైనందున చేత' వచ్చినది చేత' రానపుడు ౯-వ సూత్రముచే తోడ వచ్చి ఖద్గముతోడ ఖండించె ననియు నగును. ఇట్లే రెండవ యుదాహరణయు

జరాసంధుఁడు రాజులచేత గప్పంబుగొనియె' ననుచో కప్పంబును గ్రహించుట రాజులవలన నయ్యెంగాన - గ్రాహ్యదియొగంబున రాజు' లకు చేత' సిద్ధించెను ఇయ్యది రానప్పుడు ౯-వ సూత్రముచే వలన' వర్గకము' వచ్చి జరాసంధుఁడు రాజువలనఁ గప్పంబుగొనియె' ననియు నగును. మైత్రుండు చైత్రునిచేత ఋణ ము కొనియె' ననునదియు నిట్లే

సూత్రములోని గ్రహ్యదియొగంబు' అనునెడగల అది' ధదముచే గ్రహించుటతోఁబాటు ఎఱుగుట వినుట మున్నగువానిని గ్రహింపవలెను. ఈయర్థంబును నీచేత నెఱిగితి' ననునపుడు అర్థము నెఱుఁగుట' నీ' వలన నయ్యెంగాన నీ' శబ్దమునకు చేత' వచ్చినది ఈ వృత్తాంతము వానిచేత వింటిని అనుచో వినుట' వాని' వలన జరిగినందున అ' శబ్దమునకు చేత' వచ్చినది చేత' రానపుడు ౯వ సూత్రముచే వలన' వచ్చి నీవలన నెఱిగితి' వానివలన వింటిని' అనియు నగును.

కరణ సహార్థ తుల్యార్థ యోగంబులం దృతీయకుం
దోడవర్తకం బగు. ౫

కరణంబునంగు:—కోలతోడఁ గూలనేసె సహస్థంబు
నందు:—రాజు సేనలతోడవచ్చె - నేనాసహితుండయి వచ్చె
నని యగ్ధము. తుల్యార్థయోగంబునందు:—చైత్రునితోడ
మైత్రుండు తుల్యుండు - తృతీయకనుటంజేసి చైత్రునకు
మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగంబున వష్టియు నగు.

౫ కరణము (నొప్పుసాధనము) అనునర్థమునందును క్షూడ' అను
నర్థమునందును సమానము' అనునర్థమునందును తృతీయావిధక్షికః క్షోడ
ప్రశ్నయ మగును

కోలతోడఁ గూలనేసె అనుచో కోలకరణము రాజుసేనలతోడ
వచ్చె' ననుచోట సేనలతోఁగూడ' అని ఆర్థము చైత్రునితోడ మైత్రుండు
తుల్యుండు' అనుచో సమానార్థము కాన మూఁడుచోట్లను గోడ' వచ్చినది.

తోడ ఎల్లప్పుడును తృతీయకే వచ్చును ఇచ్చట తోడ' అని
మాత్రము చెప్పక తృతీయకు' అనియుఁ జేర్చుటచేత-తృతీయ వివక్షింపఁబడి
నపుడే సమానార్థమునందు తోడ' వచ్చుననియు, లేనప్పుడు వష్టివచ్చు
ననియు నభిప్రాయము కావున చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండు' అనునపుడు
వష్టి వచ్చెను

పద్యైర్థాముఖ్యకర్తృంబునకుఁ దోడకువర్ణకంబులు

ప్రాయికంబుగా నెగు. ౬.

మైత్రుండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె-మైత్రుండుచైత్రున
క్లిప్తనియె. ప్రాయికం బనుటచే నొకానొకచో ద్వితీయయునగు.

౬ అను పలుకు' మున్నగునవి పద్యైర్థకములు వీనిలో నముఖ్యులుగు
(అర్థధానము) కర్తృమునకు తోడ కు' అనుప్రశ్నయములు కలదుగా
నగును.

[అను' మన్నగుధాతువులు ప్రయోగించునపుడు కర్తలు ముఖ్యము లనియు అముఖ్యములనియు కెందువిధములుగ నుండును ద్వితీయయే గాని తక్కినవిధిత్వలను పొందఁదగినది ముఖ్యకర్తము సందర్భానుసారముగా ద్వితీయా శ్చతీయా వ్యవధిత్వలను పొందఁదగినది అముఖ్యకర్తము]

మైత్రుండు చైత్రునితోడ ఇట్లు అనియెను' అను నిచట అనియె' నను నది వచ్యోక్తము ఇట్లు అనునది ముఖ్యకర్తవాచకము అనినది చైత్రునిఁగూర్చి గాన చైత్రుడద మిచ్చట అముఖ్యకర్తమును చెప్పునది కాన దానికి దృతీయ లాని తోడ' ప్రత్యయమువచ్చెను ఇచట వ్యవధిత్వీలాని ట' వచ్చినపుడు 'మైత్రుండు చైత్రున కిట్లనియె' అనియు నగును

కలచుగ' నని చెప్పుటచే గొన్నిచోట్ల ౨-వ సూత్రము ననుసరించి ద్వితీయయు రావచ్చునని తెలియనగును ఉదా - కుంతీసుతాగ్రాణి సాయ మింద్రుఁ బలికె కిట్లు' (ఇచట సంయమింద్రునితోడ' అని కాక 'సంయమింద్రు నిన్' అని ద్వితీయవచ్చినది.)

ఉపయోగంబునం దాఖ్యాతకుం దోడవర్ణకంబగు 2.

నియమపూర్వకవిద్యాస్త్రీకారం బుపయోగం బనంబడు. రామకృష్ణులు సాందీపునితోడ వేదంబులం జదివిరి - సాందీపుని వలన నని యర్థము

2 ఉపయోగము = నియమము ననుసరించి విద్యను గ్రహించుట ఆ ఖ్యాత = విద్యను బోధించు గురువు

నియమముగా విద్య నభ్యసించుట అర్థముగాఁగలవాక్యమున - విద్యా బోధకుని (గురువును) తెలుపుదమునకు తోడ ప్రత్యయము కల్గును

రామకృష్ణులు సాందీపునితోడ వేదంబులం జదివిరి' అనుచో రామ కృష్ణులు నియమపూర్వకముగా విద్య నేర్చుకొనినని తెలియుచున్నది. వారి విద్యాగురువును తెల్పు సాందీప' శబ్దమునకు తోడ' ప్రత్యయము కలిగినది.

రామకృష్ణులు సాందీపునితోగలిసి చదివినదియు ఆతఁడు వారిసహా
ధ్యాయ యనియు భాంఠిపడకుండుటకయి సాందీపునివలన నని యర్థము' అని
వివరింపబడినది

సంప్రదానంబునకుం జతుర్థి యగు. ౮.

త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాబడు జనకుండు
రామునికొఱకుఁ గన్య నిచ్చెను కొన్నియెడల నుద్దేశ్య
మాత్రంబు కగు. పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు.
చతుర్థికి మాటుగా షష్ఠీయై తఱచుగాఁ బ్రయోగంబులం
గానంబడియెడి. జనకుండు రామునకుం గన్య నిచ్చెను. పురు
షార్థంబునకు యత్నింపవలయు.

౮ త్యాగోద్దేశ్యంబు = ఎవ్వరికి దానమియడలఁకుమో ఆతఁడు
దానమును గ్రహించువాడని భావము

ఎవనికొఱకు దాన మియడలఁకునో యతఁడు సంప్రదాన మనఁబడును.
అసంప్రదానమును క్షేపచదమునకు చతుర్థివిధిక్తి యగును. అనఁగా కొఱకు'
ప్రత్యయము వచ్చునపుట జనకుండు రామునికొఱకు కన్య నిచ్చెను' - ఇచ్చట
కన్యాదానమున కుద్దేశింపబడిన రాముండు సంప్రదానము కాన నకనిని
దెలుపుచదమునకు (రామకృష్ణమునకు) చతుర్థి (కొఱకు) వచ్చినది

కొన్నిచోట్ల త్యాగము (దానము) లేకున్నను ఉద్దేశింపబడిన (తలఁప
బడిన) దియే సంప్రదానమై చతుర్థిని పొందుటకలదు పురుషార్థంబుకొఱకు
యత్నింపవలయు' ననుచోట్ల త్యాగములేదు పురుషార్థము ఉద్దేశ్యమైనందున
దానికి కొఱకు' ప్రత్యయము కలిగినది.

ఉద్దేశ్యమునకు చతుర్థి విధింపబడినను - తఱచుగ నిట్టియెడల చతుర్థికి
మాటుగా షష్ఠివిధిక్తియే కనఁబడుచున్నది. జనకుండు రామునికొఱకుఁ గన్య
నిచ్చె' ననుటకంటె జనకుండు రామునకుఁ గన్యనిచ్చె' ననుటయే ప్రసిద్ధము-

అపాయ భయ జుగుప్సా పరాజయ ప్రమాదగ్రహణ
భవన త్రాణవిరామాంతర్థి వారణంబు లెద్దాననగు
దానికి వలనవర్ణకం బగు F.

అపాగము-విశ్లేషము భయము-వెఱపు జుగుప్స-వీవ.
పరాజయము - డయ్యుట ప్రమాదము-పరాకు గ్రహణము -
కొనుట - ఎటుంగుట - వినుట ఇత్యాది భవనము - పట్టుట.
త్రాణము - కాచుట విరామము - విరమించుట అంతర్థి-వఱు
గుట వారణము - వారించుట అపాయంబునకు—మైత్రుండు
రాజ్యంబువలన భ్రష్టుండయ్యె భయంబునకు—చోరునివలన
భయపడియె జుగుప్సకు-పాపంబువలననేవగించె పరాజయము
నకు-అధ్యయనమువలన డస్సె ప్రమాదంబునకు-పాడివలనం
బరాకువడియె గ్రహణంబునకు-మైత్రునివలన భవనంబుగొనియె.
భవనంబునకు-మరువువలనం బ్రజలు పుట్టిరి త్రాణంబునకు—
చోరునివలనంగాచె. విరామంబునకు—భోగంబులవలన విర
మించె అంతర్థి-కృష్ణండు లల్లివలన దాగె వారణంబునకు-
శోకంబువలనవారించె ఈశంపమికి పష్టియుం గొండొకయెడల
నగు - చోరునకువెఱచె పాపంబునకేవగించె - అధ్యయనంబునకు
డస్సె-పాడికిం బరాకువడియె మరువునకు నియ్యెకుండు పుట్టె
ఇత్యాదు లూహించునవి

F దేనివలన అపాయము భయము మున్నగునవి కలుగునో దాని
'వలన ప్రత్యయమును అపాయాదులను బోధించుశబ్దమునకు కుచమీ
భక్తిహాసి వలన చేరవని F వము

అపాయము=విశ్లేషము - డయ్యుట పరాజయము=డయ్యుట - అలసి
పోవుట విరామము=విరమించుట మానుట అంతర్థి=వఱుగుట-దాగుకొనుట
వార-ము=వారించుట-వఱువించుట

బాలవ్యా-లఘుచీక—11

మైత్రుడు రాజ్యమువలన శ్రష్టండయ్యే' అనుచుదాహరించును. మైత్రు
నకును రాజ్యమునకు ఏడఁబాటు (అపాయము) కలిగినని భావము దానిని
తోధించు రాజ్య' పదమునకు వలన' కలిగినది ఇట్లే కక్కినవానిని
గ్రహించునది

కొన్నియెడల సూపంచమివిధక్తి బదులుగా వష్టివిధక్తి వచ్చుట
కలదు చోరునివలన వెఱచే' ననుటకు బదులు చోరునకు వెఱచే' అనుట
ప్రసిద్ధము ఇట్లే కక్కినదియును

ఉండిపదం బొకానొకచో వలనవర్ణకంబున

కనుప్రయుక్తంబగు ౧౦.

హిమగిరివలననుండి గంగవొడమె - నాకంబువలననుండి
నారదుండు వచ్చె

౧౦ అను ప్రయుక్తంబు=అనునంచి (వెంటనంటి) ప్రయోగింపఁబడి
నది. మీఁదిసూత్రముచే విధింపఁబడిన వలన' తోచే (ఉండుధాతువు క్త్యాధ
కంబగు) ఉండి' అనునమాపక క్రియాపదము వచ్చుట కలదని భావము

హిమగిరివలననుండి గంగ వొడమె' ననుచో వలన' తోచే ఉండి'
ప్రయోగింపఁబడుట శుష్టము ఇట్లే కక్కినదియు

ఉండిశబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వితీయాసప్తములు

ప్రాయికంబుగ నగు. ౧౧

వనమునుండివచ్చె వనమంద్రింద్రివచ్చె - ఊరినుండి
వచ్చె - ఊరనుండివచ్చె వనమునుంచి దనమునుంచి యని
యుంచినబ్ధానుప్రయోగంబుతోఁ గొందఱు వ్యవహరించెదరు
గాని యది సాధుకవిప్రయోగారూఢంబు గాదని యెఱుంగునది.

౧౧ వలన కనుప్రయుక్తమైన ఉండి' పరమగునపుడు వలన' కు
బదులుగా ద్వితీయగాని సక్తమిగాని సాధారణముగా నగును అనఁగా ఉండి'

కి ముందు పూచమికి బదులు ద్వితీయానిధిక్రిగారి సప్తమినిధిక్రిగారి సాధా రణముగా వచ్చునని యర్థము

వనమువలన నుడివచ్చి అని యూడగా ఉండి కి ముందున్న 'వలన' పోయి దానిస్థానమున ద్వితీయ (ను) రాంగా (వనమును+ఉండి=) 'వనమునుండివచ్చి' నని యైనది కక్రినయుదాహరణములు నిట్లే

కొండలు ఉండి కి బదులు ఉంది' అని వాడుదురు అది సాధువు కాదు కాన అట్లు చాడరాదు

కంటెవర్ణకం బన్యారాదియోగజం బగుపంచమి కగు. ౧౨.

రామునికింటి నన్యండు ధానుష్కండు లేడు - లోభంబుకంటె నితరంబు దోషంబులేదు. ఇచట పక్షియు నగు- రామున కన్యండు ధానుష్కండు లేడు అన్యము-ఇతరము - పూర్వము-పరము - ఉత్తరము-ఇత్యాదు నన్యాదులు

౧౨. అన్యారాదియోగజంబు = అన్యము మున్నగువర్ణములు గలపద ములతోడి యన్వయముకలది

అన్య' మున్నగుపదములతో సంబంధముగల పంచమినిధిక్రి కంటె' అను ప్రక్రియము కలుగునని భావము

రామునికంటె నన్యండు ధానుష్కండులేడు' అనుచో అన్యండు' అను అన్యార్థముతో సంబంధమున్నందున రామపదమునకు కంటె వచ్చినది.

ఇట్టిచోట్లా కంటె' కు బదులు వక్రీభక్తియు వచ్చును అప్పుడు 'రామున కన్యండు ధానుష్కండు లేడు' అనియుఁ గావచ్చును

కంటెవర్ణకంబు నిర్ధారణపంచమి కగు. ౧౩.

ఎచ్చట నిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబు కలిగియుండు నచటం బంచమియగు ఆ పంచమికిం గంటె వర్ణ

కంబగు నని యర్థము జానపదులకంటె నాగరులు వివేకులు.
మానహానికంటె మరణము మేలు.

౧౩ నిర్ధారము = నిశ్చయము—వేఱుచేయుట (అయ్యది జాలి,
గుణ క్రియలవలన నగును)

వేర్వేఱుకాతులలో నొకకానికిగాని గుణములలో నొకగుణము-కు
గాని క్రియలలో నొకక్రియకుఁగాని వేఱుపాటు కలుగునపుడు—దేనియండి
వేఱుచేయఁబడునో ఆశబ్దమునకు కంటె (పంచమీప్రత్యయము) అగును
నిర్ధార్యమాణము=నిశ్చయింపఁబడినది జానపదులకంటె నాగరులు వివేకులు
అనుచోట నాగరులు నిర్ధరింపఁబడిరి (వేఱుచేయఁబడిరి) వీరువేఱుచేయఁ
బడుట కఙ్గిభూతులు జానపదులు కాన జానపద' పదమునకు కంటె
వచ్చినది ఇయ్యది జాలియండి జాలి వేఱుచేయఁబడుట కదామరణము

మానహానికంటె మరణము మేలు అనుచోట మరణక్రియ మాన
హానియను క్రియకంటె వేఱుచేయఁబడినది

పట్టివర్ణకంబు హేతువులగు గుణక్రియల కగు ౧౪

జ్ఞానముఁబట్టి ముక్తుడగు - నీవునచ్చుటంబట్టి ధన్యుడ
నయితి ఇచ్చట వలనవర్ణకంబు నగు-జ్ఞానమువలన ముక్తుడగు

౧౪ హేతు వనఁగా కారణము హేతువులైన గుణ క్రియావాచక
శబ్దములపయి పట్టి ప్రశ్నయ మగును

జ్ఞానముఁబట్టి ముక్తుడగు' అనుచోట ముక్తుడగుటలో కారణము
జ్ఞానము కావున దానిని తెల్పుపదమునకు పట్టి కలిగినది ఇట్లే కక్కిన
యోదాహృతియును.

ఇట్టిచోట్ల పట్టి కి బదులు వలన' యను ప్రయోగింపఁబడుచు
దుట ప్రసిద్ధముగాన జ్ఞానమువలన ముక్తుడగు' ననియొక గావచ్చును

శేషషష్టికి యొక్కయు నగు. ౧౧.

ఇచట శేషంబుగా సంబంధంబు - రామునియొక్కగుణములు - నాయొక్కమిత్రుడు - వానియొక్క తమ్ముడు. కువర్ణకంబును గొన్నియెడల సంబంధంబునం దగు. నాకుం దమ్ముడు - మీకు నెచ్చెలి.

౧౧. కర్త కరణ సుత్రరానాదులగు శర్థములందు ద్వితీయ, తృతీయ చతుర్థ మున్నగువిధక్తులు విధింపబడినవి ఇంక మిగిలినది సంబంధార్థము మిగిలినవిక్రియు వృద్ధి శేషార్థము (మిగిలినసంబంధార్థము) తొన్నవృద్ధి శేషవృద్ధి ఆ శేషవృద్ధికి యొక్కయును (యు' అనునముచ్చయముచే) కొన్నియెడల త' యును కలుగునని భావము

రామునియొక్కగుణములు' అనగా రామునిసంబంధములైన గుణములు' అని యర్థము. కాన ఇంట సంబంధార్థమున యొక్క' వచ్చినది. ఇట్లే తక్కినవియును

కొన్నియెడల (ప్రయోగాపసారముగ) త' వచ్చును నాయొక్కకమ్ముడు' అనుటకు బదులు నాకుం దమ్ముడు' అనియు నుండును మీకు నెచ్చెలి' అనునవియు నిట్లే

నిర్ధారణషష్టికి లోపిలవర్ణకంబగు ౧౨.

జాతి గుణక్రియా సంజ్ఞలచేత సముదాయంబునుండి యేకదేశంబునకుం బృథక్కణంబు నిర్ధారణం బనంబడు ఎద్దానివలన నిర్ధారణంబగు నచ్చవీషష్టికి లోపలవర్ణకం బగునని యర్థము. మనుష్యులలోపల క్షత్రియుండు శూరుండు - గోవులలోపల గవీల బహుక్షీర - ఉధ్వగులలోపల బాలువాడు కీఘ్రగామి - ఛాత్రులలోపల మైత్రుండు సమర్థుండు

ఇట సప్తమియుంగలదు - మనుష్యులందు ఊత్రియుండు శూరుండు. ఇత్యాదు లెటుంగునది

౧౬ నిర్ధారణము (వేటుచేయుట) ను బోధించువృత్తికి 'లోపల' అను ప్రత్యయము వచ్చును

సముదాయము = సమూహము ఎకదేశము = (సమూహములలో) ఆం తర్భుతమైనవస్తువు వృక్షకర్ణరాజులు = వేటుచేయుట

కాలి-గుణక్రియా సంజ్ఞల ననుసరించి సమూహమునుండి యేకదేశమును (ఒకభాగమును) వేటుచేయుట నిర్ధారణము ఎసమూహమునుండి యది వేటుచేయఁబడునో ఆసమూహమును చెప్పకబ్రదు పృష్టికి 'లోపల' అనునది యగును

మనుష్యులలోపల ఊత్రియుండు శూరుండు' అనునప్పుడు మనుష్యులనుండి ఆకాలిలోనే చేరిన (అందు ఎకదేశమైన) ఊత్రియుండు ఊత్రియశ్వకాలి ననుసరించి వేటుచేయఁబడుచున్నాఁడు. కాన దేనినుండి వేటుచేయఁబడెనో ఆసమూహమును బిల్పు మనుష్య శబ్దమునకు ఇట 'లోపల' కలిగినది.

గోవులలోపల గవిల బహుత్వీర' అనుచోట గోవుల (గుంపు) నుండి కపిలత్వరూపగుణముననుసరించి కపిల వేటుచేయఁబడుచున్నది ఈవేటు చేయుట గోసముదాయమునుండి కాన తద్వాచకమగు గో శబ్దమునకు 'లోపల' వచ్చినది

అధ్వగులలోపలబాణునాడు శిఖ్రీగామి అనుచోట అధ్వగు' నుండి పాణుట యనుక్రియ ననుసరించి నిర్ధారణము జరిగినందున (వేటు చేయుట జరుగుటచే) అధ్వగ శబ్దమున కిచట 'లోపల' వర్ణము వచ్చినది

ఛాత్రులలోపల మైత్రుండు సమర్థుండు అనుచోట శిష్యులగుంపు

నుండి మైత్ర' అనుసంజ్ఞ ననుసరించి మైత్రుడనువాడు జేయుచేయుటకు
చున్నాడు అట్లు జేయచేయుటకు అవధిభూతులు ఛాత్రులు కాన
వారిని తెల్పుపదమునకు లోపల' వచ్చినది

ఈ లోపల' ప్రత్యయము వచ్చునలములగా సప్తమివిధక్రియ
వచ్చుట కలదు కావున మునుపలయందు త్ప్రియము శూరుండు'
మున్నగురూపములును ఉండును

అధికరణంబునకు సప్తమి యగు గతి.

అధికరణంబునా నాధారంబు బౌద్ధేషికంబు వైష
యికం బభివ్యాపకం బని యాధారంబు త్రివిధంబు ఘట
మందు జలమున్నది - మోక్షమం దిచ్చగలదు అన్నింటియం
దీశ్వరుండు గలందు

గతి ఆధారము (ప్రత్యయము)ను తెల్పుపదమునకు సప్తమివిధక్రి
లోని అందు' అగును ఆధారము 1 విధములు ౧ బౌద్ధేషికము (దగ్గఱి
కూడికలది) ౨ వైషయికము (విషయసంబంధముకలది-అనగా తత్త్వాల
మున ప్రయోజనముకలది) 3 అభివ్యాపకము (అంతటను వ్యాపించియుండు
నది) బౌద్ధేషికమున కుదాహృతి ఘటమందు జల మున్నది' ఇచట
జలము సంయోగ (కలిసియుండు) సంబంధముచే ఘటమును ఆధారముగాఁ
జేసికొని యున్నది కాన ఆయాధారవాచకమగు ఘట' శబ్దమునకు
అందు' వచ్చినది

వైషయికమున కుదాహృతి- మోక్షమం దిచ్చగలదు' అనుచోట
విషయసంబంధముచే ఇచ్చ' మోక్షము నాధారముగాఁ జేసికొన్నందున
'మోక్ష' శబ్దం నకు సప్తమికల్గినది అభివ్యాపకమున కుదాహృతి అన్నింటి
యం దీశ్వరుండు' గలందు అనుచోట ఈశ్వరుండు సర్వవదార్థశులయుండును

వ్యాపించియున్నాడని యర్థము ఆభివ్యాపకసంబంధముచే ఈశ్వరుడు
అన్నింటిని ఆధారముచేసికొనటచే అన్ని'కి అందు' కల్గెను

ఉకారాంత జడంబునకు నవర్ణకం బగు. ౧౮.

ఘటంబున జలంబున్నది-దేవదత్తునకు మోక్షమున నిచ్చ
గలదు.

౧౮ ఉకారాంతమున జడవాచకశబ్దమునకు (క్షానములేనిదాని)
సప్తమియందలి న' ప్రకృత్యము వచ్చును

ఘటమున జలం బున్నది అయిచోట ఘటశబ్దము జడవాచకము ఉకా
రాంతము. కాన సప్తమ్యేకవచన-ఆధారవాచకయగు నీశబ్దమునకు
వచ్చినది

విశేష్యంబునకుంచోరె విశేషణంబునకు

లింగవిభక్తివచనంబు లగు ౧౯.

నందతనయుండు కృష్ణుండు నాకు దిక్కు - దేవకీపుత్రు
హరిని నుతింతు నెపుడు-శుభవిధాయుల రామకృష్ణుల భజింతు -
భవనవంద్యులు రుక్మిణి బొగడుచుండు.

౧౯ విశేష్యము=నామవాచకం ఆయానియనుముల ననుసరించి
విశేష్యమునకు లింగము వివిధక్తి వి వచనము నుడునో దానివిశేషణ
ములకుఁ గాడ ఆయాలింగ-విధక్తి వచనములే కలుగునని యర్థము [అనగా
విశేష్యము ఎట్లు క్రియ నన్వయించునో, దానివిశేషణముగాడ అట్లే
క్రియతో నన్వయించునని భావము]

నందతనయుండు కృష్ణుండు నాకు దిక్కు' అయిచోట విశేష్యము
కృష్ణుండు ఇది పులిగము ప్రకృత్యుభక్తి ఎకవచనము కాన దానివిశే
షణమైన నందతనయుండు' అనునదియును పులింగమైనది ప్రకృత్యుభక్తి
నముకల్గియున్నది దేవకీపుత్ర హరిని నుతింతు నెపుడు' అయిచోట విశేష్యము

‘హరిని’. అది పులింగము ద్విరీహుంకము వికవచనము కాన దానివిశేష
ణముకూడ ‘దేవీపుత్ర’ అనునది ఆయావింగ విధికి వచనములగానే
ఉన్నది.

స్త్రీ సమంబులగు విశేషణంబులయు
మువర్ణ కాంతవిశేషణంబులయు, బహువచనంబున
కోకవచనంబు బహుళంబుగా నగు. ౨౦.

మాటలు పెక్కిల - మాటలు పెక్కులేల - కులిశ ధార
ల్కుంఠితంబయ్యె - కులిశ ధారల్కుంఠితంబు లయ్యె - ఇష్టముగు
పదార్థములు-ఇష్టములగు పదార్థములు.

౨౦ ప్రథమైకవచనము లోపించిన పదములన్నియు స్త్రీ సమము
లగు అట్టి స్త్రీ సమములు విశేషణములగునప్పుడును ము’ వ్రత్యయము
చివఱంగలపదములు విశేషణము లగునప్పుడును అట్టివిశేషణముల బహువచన
మునకు వికవచనము బహుళముగా నగును

మాటలు పెక్కిల’—ఇచట పెక్కు’ విశేషణము అది స్త్రీ సమము.
కాన దానిబహువచనమునకు ఏకవచనము బహుళముగా నైనది [౧౯-వ
సూత్రముచే ఇచట విశేష్యమునకుఁబోలే బహువచనము రావలసియుండఁగా
ఏకవచనము ఈసూత్రముచే నిధించఁబడినది] ఇది బహుళముగాన ఏకవచ
నము రానప్పుడు బహువచనమునవచ్చి మాటలు పెక్కులేల’ అనియును
అగును.

కులిశ ధారల్ కుంఠితంబయ్యె’ అనుచో కుంఠితంబు అనునది మువర్ణ
కాంతవిశేషణము కాన అచ్చట బహువచనమునకు బదులు ఏకవచనము
వచ్చినది పక్షంబున కులిశ ధారల్ కుంఠితంబులయ్యె’ ననుబహువచనసూత్రము
నుండును ఇట్లే కక్కిన యుదాహరణమును

ఓకానొకచో నొకవిధానికి మఱియొక విధాతీయు నగు ౨౧.

మైత్రుండు గృహమును వెడలెను - గృహమునుండి
యని యర్థము వాడు వాహనమును దిగెను - వాహనము
నుండి యని యర్థము వారు సుఖమున్నారు - సుఖముతో నని
యర్థము ఇత్యాదు లెఱుంగునది

౨౧ వ్యాకరణనియమము ననుసరించి యొకవిధాతీ రావలసియుం
డగా అదిరాక దానిస్థానమున మఱియొకవిధాతీవచ్చుట కొన్నిచోట్ల గాన
వగును. ఉదా - మైత్రుండు గృహమునుండి వెడలెను' అని సప్తమి రావలసి
యుండగా దానికిమీదు ద్వితీయవచ్చి గృహమును వెడలెను' అని వచ్చి
నది ఇట్లేత్తక్కినవియు ఇట్టివానిని ప్రయోగముల ననుసరించి గ్రహిం
చునది

జడంబు తృతీయాసప్తములకు ద్వితీయ

బహుళంబుగా నగు. ౨౨.

౨౨

రాముండు వాచినొక్కకోలంగూలనేసె - కోలతో నని
యర్థము ల్లంకం గలకలంబు పుట్టె - లంకయందని యర్థము.
బాహుళకంబుచే నిక్కార్థం బుదంతంబునకు బహుత్వమందె
యగు. అప్పుడు శత్రుసేనలను బాణంబులను రూపుమాపె -
బాణములచే నని యర్థము మీనంబు జలంబులనుండు-జలంబు
లందని యర్థము

౨౨ ఆచేతనములను వెల్లువడముల చివఱవచ్చు తృతీయాదిభాతీకి
సప్తమివిధాతీని ద్వితీయాదిభాతీ బహుళముగా వాడేవగును

రాముండు వారి నొక్కకోలతోఁ గూలనేసె' అనియుండునపుడు
తృతీయకులము ద్వితీయవచ్చి రాముండు వారి నొక్కకోలఁ గూలనేసె'
అనినది లంకయందుఁ గలకలంబుపుట్టె ననుచో సప్తమికి ద్వితీయ యాదేశ
మయి లంకం గలకలంబుపుట్టెనని యైనది

ఈసూత్రమున బహుళము' అనిచెప్పటచే-కల్పాదుర్ధమున - ఈకారాంతకల్పముల బహువచనమునందే యాయాదేశము వచ్చుననియు తక్కినవానికి ఏకవచన బహువచనములు రెండింటిని వచ్చుననియు నిశ్చయించుకొనవలెను కావుననే అట్లునుండు శక్రుసేనలను బాణములను రూపుమాపె' ననిబహువచనమునందే శృతీయార్థమునద్వితీయవచ్చినది ఇచట -శక్రుసేనలను బాణమును-రూపుమాపె' నని యుండదు అనగా ఏకవచనమున - శృతీయకు ద్వితీయ ఆదేశముగారాదు బాణముతో' అనియే ఉండవలెను. ఇట్లే తక్కిన యుదాహరణమును

ఉదంతజడంబు తృతీయకు నవర్ణకంబగు ౨౩

రాము. డొక్కబాణంబున వాలిం గూలసేనె - బాణముచే నని యర్థము

౨౩ ఈకారాంతమైన జడవాచకకల్పము శృతీయకు ఏకవచనమున న' ప్రత్యయము వచ్చును

రాము. డొక్కబాణంబుచే వాలిం గూలసేనె అనుచో శృతీయా విధిప్రత్యయమగు చే' అనుదానికి న' ఆదేశమయి రాము. డొక్కబాణంబున వాలిం గూలసేనె' అని యైనది

జడంబు ద్వితీయకుం బ్రథమ బహుళంబుగానగు ౨౪.

వాడు పూవులుదెచ్చె-వాడు పూవులనుదెచ్చె. ఆకె సొమ్ములు దాల్చె - ఆకె సొమ్ములను దాల్చె వాడిల్లువెడలె - వాడింటిని వెడలె బాహుళకముచే దృతీయాసక్తములకు విధించినద్వితీయకుం బ్రథమరాదు

౨౪ వాడు పూవులు దెచ్చె' అనుచో పూవులు' అనుప్రథమ 'పూవులను' అను ద్వితీయార్థమున వచ్చిన ఇట్లే తక్కినవియును ఈ కార్యము లొలకనుండియు ద్వితీయగా నున్నదానికేవచ్చును కాని శృతీయా

సక్షములకు ఆక్షేపముగావచ్చిన ద్వితీయకుఁ గలుగదు కాన లంకయందు
అననర్థమన లంకను' అనివచ్చిన ద్వితీయకు ప్రథమగా మార్చి లంక కలక
లంబు పుట్టె' అని చెప్పరాదని యర్థము

కాలాధ్వములకుం బ్రాయికంబుగాఁ బ్రథమయగు. ౨౫.

వాడు నిన్నవచ్చె-వీడు నేడు వోయె - మాపు నిలు
వుము-తేపు పొమ్ము వారు శ్రోశము నడచిరి - వీ రామడ
వోయిరి

౨౫ కాలాధ్వములకు = కాలవాచకములకును మార్గవాచకముల
కును ప్రాయికముగా = శతముగా

కాలమును మార్గమును దెల్పుకబ్బములు సాధారణముగా ప్రథమా
విధత్తియందే యుండునని భావము

ఉదాహరణములలోని నిన్న నేడు మాపు తేపు శ్రోశము, అమడ
అనునవి ప్రథమాంకములు. మాత్రమునఁ బ్రాయికముగా' ననటచేఁ గొన్ని
యెడల వర్తమియు రావచ్చునని తెలిసికొనవలెను ఉదా - వాడు నేటి
యువయమున వచ్చె'

స్వనామ సంఖ్యాభిధాన తద్విశేష్యంబులయం
దెయ్యది ముందు ప్రయోగింపంబడు దానిద్వితీయాదులకుం
బ్రథమ బహుళంబుగా నగు. ౨౬

అన్ని గుఱ్ఱములకు - అన్నింటికిగుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱము
లన్నింటికి-గుఱ్ఱముఁ కన్నింటికి - సాహిణులుమువ్వరు రెండు
గుఱ్ఱములను-రెండింటికి గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు రెండింటికి -
గుఱ్ఱములకు రెండింటికి - సాహిణులు నలుగురు. లక్షగుఱ్ఱము
లకు-లక్షకుగుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములులక్షకు- గుఱ్ఱములకులక్షకు-
రవుతులులక్ష-ఇత్యాదు లెఱుంగునవి

అ. సంఖ్యాభిధానము = సంఖ్యావాచకము తద్విశేషములు =
సర్వసామవిశేషములు సంఖ్యావాచకవిశేషములును

గర్వసామములు వానివిశేషములు అను నీరెండింటియందును వాక్య
మన ఎయ్యది ముందు చెప్పబడునో దాని ద్వితీయాదివిధత్వలకుఁ బ్రథమా
విధత్తి బహుళముగా నగును అట్లే సంఖ్యావాచకములును వానివిశేషము
లును అనునీనిలో నెయ్యది ముందు ప్రయోగింపబడునో దాని ద్వితీయాది
విధత్వలకుఁ బ్రథమావిధత్తి బహుళముగా నగును

ఉదా—(1) అన్నిగజ్జములకు సాహిజులు మువ్వరు' ఇట అన్ని' యనుసర్వసామము ముందు చెప్పబడినది దానివిశేషము గజ్జములకు అను నది ఆవిశేషము ననుసరించి వచ్చినవృత్తికి ప్రథమ ఆదేశమయి (అన్నింటికి - ఆసీలేక) అన్ని' అని యయినది ప్రథమబహుళముగాన అది రానప్పుడు (2) అన్నింటికి గజ్జములకు సాహిజులు మువ్వరు అని అన్ని' శబ్దమునకు వృత్తివచ్చినది (చూ ౧౯ సూ) (3) గజ్జము అన్నింటికి సాహిజులు మువ్వరు' అనుచో విశేష్యమగు గజ్జములు' ముందుగాఁ బ్రయోగింపబడినది కాన దానివృత్తికి ప్రథమవచ్చినది ఈ ప్రథమ బహుళము కావున నది రానప్పుడు వృత్తివచ్చి (4) గజ్జముల కన్నింటికి సాహిజులు మువ్వరు' అని యైనది

రెండుగజ్జములకు సాహిజులు నలుగురు' అనుచో సంఖ్యావాచకము ముందు ప్రయోగింపబడినందున దానివృత్తికిఁ బ్రథమవచ్చినది ప్రథమ రానప్పుడు వృత్తివచ్చి రెండింటికి గజ్జములకు' అని యైనది

గజ్జములు రెండింటికి ' అనుచో విశేష్యము ముందువచ్చినందున దానివృత్తికిఁ బ్రథమయైనది అది రానప్పుడు వృత్తివచ్చి గజ్జములకు రెండింటికి అనియైనది ఇట్లే క్రిందవిధమున.

ఒకానొకచో విశేషణంబుల వ్యక్తికిం

బ్రథమ విభాషనగు. ౨౭.

సుగుణాభిరాముడు రామునకు బోహరు వొనర్చెద -
సుగుణాభిరామునకు రామునకు బోహరు వొనర్చెద.

౨౭ విశేషము వ్యవ్యంతుమయి ఉన్నప్పుడు దానివిశేషణమును
వ్యవ్యంతుమైనదిగా ఉండవలయున్నది కాని కొన్నిచోట్ల విశేషణము
యొక్క వ్యక్తి బదులు వికల్పముగా ప్రథమవచ్చునని యర్థము

ఉదాహరణమున సుగుణాభిరాముడు' అననది విశేషణము దాని
వ్యక్తి వికల్పముగ ప్రథమవచ్చి సుగుణాభిరాముడు' అయినది అది
రానవుడు సుగుణాభిరామునకు. అని వ్యవహరించినది

మాత్రమునందు ఒకానొకచో అక్షరచే పెద్దలప్రయోగముల నను
సరించును యాదిధిని ప్రవర్తింపజేయవలయునని తెలిసికొన నగును

భవత్స్వర్గవ్యవహితంబులగు విశేషణంబులకుం

బ్రథమ యగు ౨౮.

అగు మొదలగునవి భవత్స్వర్గములు విద్యాశాలియగు
పురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు భూతదయాళు రగుమహా
త్ములకు శ్రేయంబు గలుగును. అతిమానుష మత్యద్భుత మతి
దుష్కర మయిన కేశవాసునకృతిన్.

౨౮ విశేషణ విశేషములను జేయుచేయుచు వానినడుమ అగు
ధాత్వర్థకములైన కదములు చేరునపుడు విశేషణమునకుఁ బ్రథమాభిక్తి
యగును విద్యాశాలియగుపురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు' అక్షరచే
విద్యాశాలి' విశేషణము పురుషుని విశేషము పనికి నడుమ వీరెంటిని
జేయవలయుచు అగు' చేరినందున విశేషణమునకు విశేషమునకుఁ బోలే
ద్వితీయరాక ప్రథమయే వచ్చినది అగు' ధాత్వర్థకకదము వీరినడుమ జేరు
నపుడు విద్యాశాలినిఁ బురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు' అని యగును.

భూ³దయాభరగుమహాత్ములకు శ్రేయఃముగలుగును' అనుచోట విశేషణమునకు విశేష్యమునకుఁబోలె వ్యతిరేక ప్రశమయే వచ్చెను

విశేషణము లొకటికంటె ఎక్కువగా నున్నయెడలను వాగకన్నింటి కిని ప్రశమయ్యేవచ్చును- అలిమానుష మశ్యద్భుత మతిదుష్కరమయిన కేశ వార్జనకృత్ అనుచో 'కేశవార్జనకృతి' విశేష్యము- దానివిశేషణములు మూడింటికిని ప్రశమవచ్చినది అగు ఆవు టౌ అయిన (వ్యతిరేకార్థక మగు) కాని' మున్నగునది భవశ్లోకములు

భవత్యర్థకంబు సన్నిహితవిశేషణంబునకును దానిముందు

విశేషణంబుల కయిపదంబును బహుళంబుగా

నను ప్రయుక్తంబగు. ౨౯.

అతులుఁ డయి యప్రమేయుఁడౌ హరిని గొలుతు.

౨౯ భవశ్లోకంబు = అగు మున్నగువానిలో నొకటి సన్నిహిత విశేషణంబునకు = విశేష్యమునకు దగ్గఱగానున్న విశేషణమునకు అనుప్రయుక్తంబు = చేర్చి ప్రయోగించబడినది

విశేషణములు పెక్కులున్నపుడు వానిలో విశేష్యమునకు సమీపమున నున్న విశేషణము (పూర్వమున నున్నవిశేషణము) నకు అగు ఆవు టౌ మున్నగువానిలో నేదేని చేరును తక్కినవిశేషణములకు అయి' అనునది చేరును అనగా చాలవిశేషణముల పిదప విశేష్య మున్నపుడు ఆవిశేష్యము ప్రక్కనన్నవిశేషణమునకు మాత్రము భవశ్లోకముచేరును తక్కినవానిచిరః అయి' చేరునని భావము అతులుఁడయి యప్రమేయుఁడౌ హరిని గొలుతు' ననుచోట హరి' విశేష్యము. దానికి దగ్గఱగానున్న విశేషణము ఆప్రమేయుఁడు' దానికి టౌ' చేరినది తక్కినవిశేషణమును అతులుఁడు' అనుదాని 'అయి' చేరినది

అయిపదానుప్రయోగంబు లేనిచోఁ దుదివిశేషణంబున కేని
విశేషణంబు లన్నింటికేని మీఁద సముచ్చయార్థంబు
విభావం బ్రయోగింపబడు. 30.

ఆద్యుఁ డప్రమేయుఁడు నగుహరిని గొలుతు ఆద్యుఁడు
నమేయగుఁడు నొహరిని గొలుతు ఆద్యుఁ డప్రమేయుం
డగు హరిని గొలుతు.

30 తుదివిశేషణమునకేని = (అను' అనునది చేరి) విశేష్యమునకు
ముందున్న విశేషణమునకయినను సముచ్చయార్థంబు = యు నలూ' నొకటి

అను' మున్నగుం నితోఁ గూడి విశేష్యమునకు ముందున్న విశేషణ
మునకు ముందున్న యితరవిశేషణముల చివలి అయి' అనునది చేరకుండు
నప్పుడు విశేషణము లన్నింటికేని చివలి సముచ్చయార్థము చేరును లేదా
చివలి విశేషణమునకయినను (భవత్కర్థము చేరిన చివలి విశేషణమునకై సను
సముచ్చయమగును ఇట్లు విశేషణము లన్నింటికేని సముచ్చయము చేరునాప
మొకటి చివలిదానికే సముచ్చయము చేరునాప మొకటి (నియమము
విల్పమగుటచే) కేరికిని సముచ్చయము రానినాప మొకటియను మొత్తముపై
మువ్విధము లగరూపము లిచట ఉదాహరింపబడుచున్నట్లు

౧ అన్నివిశేషణములకును సముచ్చయము వచ్చెట ఉదాహరణము
ఆద్యుఁడు నమేయగుఁడునొ హ ని గొలుతు' - ఇచట చివలివిశేషణము -
అమేయగుఁడు' దానికే అగు చేరినది దానికి ముందున్న విశేషణము
ఆద్యుఁడు' దాని' అయి' అనుప్రయుక్తము కాలేదు కావున ఇందు విశే
షణములకును ను' అను సముచ్చయము చేరినది

౨ చివలి విశేషణమునకుమాత్రము సముచ్చయముచేరుట ఉదా
హరణము — ఆద్యుఁ డప్రమేయుఁడు నగుహరిని గొలుతు' ఇచట చివలివిశే
షణమగు అప్రమేయుఁడు' అనుదానికే సముచ్చయముచేరినది ఆద్యుఁడు'
అను తొలివిశేషణము అయి లేనిదయినను ద చికి సముచ్చయము చేరలేదు.

3 నముచ్చయము రాక్షండుట కుదాహృతి. ఆద్యుఁడప్రమేయం దగువారిని గొలుతు' ఇచట రెండువిశేషణములచివఱను నముచ్చయము చేరలేదు

ధాతుజవిశేషణవ్యవధానంబున విశేషణంబు లన్నింటి

కయిపదం బనుప్రయుక్తంబగు. 3౧

ఆద్యుఁడయి యప్రమేయుడై యఖిలసేవ్యుడై యెసంగెడు దేవుని నభినుతంతు ఇచట మఱియుం బ్రయోగ వైచిత్ర్యంబు గల దది ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

3౧ ధాతుజవిశేషణవ్యవధానంబున (ఈ కారాంశములయి ధాతువుల వలనఁబుట్టిన విశేషణములు ధాతుజవిశేషణములు అట్టి ధాతుజవిశేషణములచే వేఱు చేయఁబడినప్పుడు

విశేషణములకు, విశేష్యమును వేఱుచేయించు వానిఁడును గ్రియ జన్యవిశేషణ మున్నచో—దానికి ముందన్న విశేషణము లన్నింటి చివఱను 'అయి' చేరుచుండును

ఆద్యుఁడయి యప్రమేయుడై యఖిలసేవ్యుడై యెసంగెడుదేవుని నభినుతంతు' అనుచోట ఎసంగెడు' ధాతుజవిశేషణము అది విశేష్యమగు 'దేవుని' ని ఆద్యుఁడు' మున్నగువిశేషణములను వేఱుచేయుచున్నది కావున విశేషణముల కన్నింటికిని అయి' జేరినది

ఇచట మఱియు—మొరీలినిగాక కొన్నివిశేషణములకుమాత్రమే అయి' చేరి మఱికొన్నిటికిఁ జేరకుండుట మున్నగువిచిత్ర ప్రయోగములను పెద్దలు ప్రాసంగ్యంబులనుండి గ్రహించుదురు

ఆద్యుఁడప్రమేయం దఖిలసేవ్యుఁడునయి, యెసంగెడుదేవుని నభినుతంతు' అనుచోట అఖిలసేవ్యుఁడు' అను ఒక్కవిశేషణమునకే అయి' చేరుట కానవగును ఇట్లే ప్రయోగములను గ్రహించవగును.

బాలవ్యాఖ్యుటిక—12

భావార్థకాదియోగంబునం గిర్తకుం బ్రథమ యగు. 32.

రాముడు వచ్చుట - రాముడు రాగా లక్ష్మణుడు గాంచె - రాముడు విల్లందినం ద్రిలోకంబు లాకులంబులగు రాముడు పట్టిన ప్రతి న వారింపం దరంబుగాదు.

32 భావార్థకాదియోగంబున=భావార్థకము మున్నగు పదములతోడి యన్వయమున [భావార్థకమును బోధించు ప్రత్యయములు-ట ఆక మి ఇ మున్నగునవి]

భావార్థకాదులగుపదములతోడి యన్వయమున కిర్తయగుపదములకు ప్రథమాదిభక్తియగును భావార్థకాదులకుఁ గర్తయై వానితో నన్వయించెడు దానికిఁ బ్రథమాదిభక్తి యగునని భావము ఇట్లగుట నిత్యము

రాముడువచ్చుట' ఇచట వచ్చుట' భావార్థకము ట' ప్రత్యయంతము దానికిఁ గర్తయగు రామశబ్దమునకు బ్రథమవచ్చినది

రాముడు రాగా లక్ష్మణుడు గాంచె అనుచో రాగా' భావార్థకము. తక్కిర్తకుం బ్రథమవచ్చి రాముడు అయ్యె రాముడు విల్లందినం ద్రిలోకంబు లాకులంబులగు' ఇచట ఆందిన' భావార్థకము దానికర్త 'రాముడు' ఆశబ్దమునకు ప్రథమవచ్చినది

రాముడు పట్టిన ప్రతి న వారింపందరంబుగాదు' ఇచట పట్టిన' భావార్థకము తక్కిర్తయగు రామ' శబ్దమునకుఁ బ్రథమవచ్చినది.

రాముడు వందక మనుపు రాముడు వందమి' మున్నగు ప్రయోగములు నిట్లే యుగి గ్రహించునది.

ప్రథమాంతంబు లగు యుష్టదస్తద్విశేషణంబుల
కేకత్వంబున వు-ను-లును బహుత్వంబున రు-ము-లు
సంతాగమంబులు ప్రాయికంబుగ నగు. 33.

33 యుష్టదస్తద్విశేషణంబులకు=సి-నా' శబ్దముల విశేషణములకు ప్రథమాంతములైన యుష్టదేకవచనంబుల విశేషణములకు వు' అనునదియ

అస్త జీవచనవిశేషణములకు ను' అనునదియు చివరి అగమములుగావచ్చును, అట్లే యుష్టచ్ఛరణావచనవిశేషణములకు రు' అనునదియు అస్తద్భవనావచన విశేషణములకు ము' అనునదియును సాధారణముగా చివరిసాగమముగా చేరును ఈనియమము ప్రథమాంశములకే చెల్లును

ఈయాగమంబులు పరంబులగునపు దుత్వంబున
కత్వంబగు 3౪.

నీవు ధన్యుడవు-నేను ధన్యుడను - మీరు ధన్యులరు-
మేము ధన్యులము. ఇకారంబుమీఁది కు - ను - వు - క్రియా
విభక్తులగునుత్వంబున కిత్వంబగు ననుసూత్రముచేత వుచుల
కిత్వంబగు నీవు సుకృతివి - నేను సుకృతిని - అర్తిహరుడ
వౌ నినుఁ గొల్తు నంబుజాక్ష. గర్వగర్విష్టుండగు నన్ను-మీరలు
పెద్దలు-ఇత్యాదులు ప్రాయికగ్రహాముచే రక్షితంబులయ్యె.

3౪. ఈయాగమంబులు = వు - ను - రు - ము - అనునవి క్రియాయాగ
మములు పరమగునప్పుడు వానికి ముందున్న ఉకారము అకారముగా మారును.

౧ (నీవు ధన్యుడు+వు=) నీవు ధన్యుడవు' ఇచట నీవు
యొష్టచ్ఛబ్దము ప్రథమైకపచనాంశము ధన్యుడు' అనునది దాని విశేష
ణము కాన అవిశేషణమునకు (33 - సూ) వు' అంతాగమమయినది
(3౪. సూ) పిదప వు' ట ముందున్న ఉకారము (దులొడిది) అకార
మైనది

౨ (మీరుధన్యులరు) మీరు ధన్యులరు' మీరు' యొష్టచ్ఛబ్ద
ప్రథమాంశావచనాంశము కాన దానివిశేషణమగు ధన్యులు' అనుదానికి
(33-సూ) రు' అంతాగమమై (3౪-సూ) లు' లొని ఉకారము అకార
ముగా మారినది.

3 (నేను ధన్యుడు+ను=) నేను ధన్యుడను' ఇట నేను' అస్తచ్ఛబ్ద

ప్రథమైకవచనాంతము దాని విశేషణమగు ధ్యుండు' అనుదానికి (33-సూ) ను' అంతాగమమయి, పిదప (34-సూ) డు లోని ఉకారము అకారముగా మారినది.

౪ (మేము ధ్యులు+ము) మేము ధ్యులము' మేము' అప్తచ్ఛబ్ద ప్రథమాబహువచనాంతము దాని విశేషణమగు ధ్యులు' అనుదానికి (33-సూ) ము' అంతాగమమయి పిదప దానికిముందున్న లు' లోని ఉకారమునకు (34-సూ) అకారమువచ్చినది (నీవు సుకృతి+వు)= నీవు సుకృతిఁ' అనుచోట లి' తరువారి వు' వి' గా మారినది దానికి ఇత్సము తత్సమ- ౨౬-వ మూత్రముచే వచ్చినదని గ్రహించవలె

(నేను సుకృతి+ను=) నేను సుకృతిని అనునర్థమును మీదిరీతికే గ్రహించినది

ఆర్తిహరుడవౌ నినుగొల్తు సంఖుకాక్ష' అనునపుడు ఆర్తిహరుడు' అను ప్రథమైకవచనాంతవిశేషణమునకు వు' వచ్చినది దానివిశేష్యము నిను' అను యుష్మచ్ఛబ్దస్వీరీయాంతము విశేష్యము ద్వీరీయాంతమైనను విశేషణము ప్రథమాంతమగుటచేత నిచ్చట వు' అంతాగమమయినదని గ్రహించుగును.

ఋయ యాగమములు స్త్రాయకముగా (సాధారణముగా) వచ్చునని చెప్పుటకుటచే నివి రానివియుఁ గలవని తెలియనగు. గర్వగర్విష్టం డగు నిన్ను' అనుచోట గర్వగర్విష్టం డవు అగునిన్ను' అని కాలేదు మీరు పెద్దలు అనుచోట మీరు పెద్దలరు' అనియుఁ గాలేదు.

ఆదిశబ్దంబునకు వు ను లు పరంబు లగునపుడును సంబోధనంబునందును ధ్వాన యనునాదేశం బగు. 34.

నీవు చిన్న దానవు-నేను చిన్న దాన-ఓ చిన్న దాన.

371 మీది 33 - వ సూత్రముచే యుష్టచృబ్దమునకు 'వు' అన్య చృబ్దమునకు 'వ' వచ్చుచుండును - ఆ 'వు' ను 'ల'కు ముందున్న (మహాలివాచక మగు) అది 'శబ్దమునకు దాన' అదేశమగును అట్లే యుష్టదస్తచృబ్దములకు సుబోధనమున వచ్చిన అది 'శబ్దమునకు దాన' అదేశముగా నగును

(నీవు చిన్న + అది + వ =) నీవు చిన్నదానవు' - ఇచట 'వు' కు ముందున్న అది 'శబ్దమునకు స్త్రీ వాచకమునకు దాన' అదేశమైనది (నేను చిన్న + అది + వ =) నేను చిన్నదానను' అనుచో 'ను' కు ముందున్న అది 'దాన'గా మారినది

(ఓ చిన్న + అది =) ఓ చిన్నదాన - అనుచో సుబోధనమునందు 'అది' కి 'దాన' అదేశమయినది

అన్యయుష్టదస్తత్కార్యంబులం దుత్తరోత్తరంబు
బలీయంబు 3౬.

వారును మీరును ధన్యులరు మీరును మేమును ధన్యులము.

3౬ అన్య యుష్టదస్తత్కార్యంబులు = ప్రథమ-మధ్యమ ఉత్తమ పురుషములకు కార్యములు ఉత్తరోత్తరంబు = (క్రమముగా) ఒకదానికంటె దానికరువారిది బలీయంబు = ప్రబలము ప్రథమ మధ్యమోత్తమపురుష కార్యములకు ఒక్కయెడ సమావేశము కలిగినపుడు వానిలో మొదటిదాని కంటె రెండవది దానికంటె మూడవది బలముకలదగు అనగా-ఒకవాక్యము నందు ప్రథమ మధ్యమపురుషములకు జేరికకలిగినపుడు గ్రహవిధి మధ్యమపురుషతో విశేషించుచు మధ్యమోత్తమపురుషము లున్నప్పుడు గ్రహ యుత్తమపురుషమై యుండును

వారును మీరును ధన్యులరు అనుచో వారును అనుప్రథమ పురుషముకంటె మీరును అనుమధ్యమపురుషము ప్రబలమగుటచే గ్రహము మాటువచ్చిన విధేయతేషణమునకు మధ్యమపురుషమువచ్చినది. మీరును, మేమును ధన్యులము అనుచోట మధ్యమపురుషముగు మీరు' కంటెను ఉత్తమ

పురుషుడు 'మేము' క్రూరమగుటచే క్రియనుబట్టి విభేదములేకయు
 ధన్యులు' అనుదాని కుత్తమపురుషము కలిగినది

ఏకవాక్యంబునం దొకానొక్కఁడు తక్కు సర్వపదంబులు
 క్రమనిరపేక్షంబుగం బ్రయోగింపఁజను. 32.

పూర్వమిది పరమిది యను నియమ మపేక్షింపక వాక్య
 మం దెల్లపదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపందగును - ఏని
 ప్రభృతికబ్బంబులు కొన్ని నియమ సాపేక్షంబు లయియుండు
 గాలి చల్లగా వీచెను. వీచెను జల్లగా గాలి చల్లగా గాలి వీచెను
 వీచెను గాలి చల్లగా - గాలి వీచెను జల్లగా చల్లగా వీచెను
 గాలి

32 ఏకవాక్యంబునందు = కర్త కర్త క్రియలుగల ఒకవాక్యమున;
 ఒకానొక్కఁడుతక్కు = విదో ఒకపదము (ఎని' ప్రభృతులలో నొకటి)
 విడిచి క్రమనిరపేక్షంబుగ = ఇది ముంద ఇది వెనుక అనునియమములే;

అఖండవాక్యమన ఎని మొదలగు కొన్నిటినివిడిచి తక్కినపదముల
 నెల్ల నిచ్చవచ్చినరీతిని ప్రయోగింపవచ్చును పూర్వపదము = ముందుండవలసిన
 పదము పరపదము = వెనుకనుండవలసినపదము వలచినట్లు = కోరినట్లు ఎని
 ప్రభృతికబ్బంబులు = ఏని పోలే వలే మున్నగుకబ్బంబులు నియమసాపేక్ష
 మాలు = నియమమును కోరినవి - ఇది ముందు ఇది వెనుక' అను క్రమము
 101

గాలి చల్లగా వీచెను' అనువాక్యములోని పదములను ముందువెనుకలు
 చేసి ఎట్లయినను వాదవచ్చును ఉదాహరణములు విభులముగ నీయఁబడినవి
 చంద్రునివలె ముఖము ప్రకాశించు' ననుచో వలె' ముందుంచి వలె చం
 ద్రునిముఖము ప్రకాశించు'నని చెప్పరాదు ఎని వలె మున్నగువానిని పద
 ములకుముందు స్వకంఠముగాఁ బ్రయోగింపరాదు.

ఇది కారకపరిచ్ఛేదము

స మా స ప రి చే ద ము 6

సమర్థంబులగుపదంబు లేకపదంబగుట సమాసంబు ౧.

పృథక్పూతంబులగు నర్థంబుల కేకార్థిభావంబు సామర్థ్యంబు పృథక్ప్రసిద్ధాంతంబులగు పదంబుల కేకార్థంబునందు వృత్తి సామర్థ్యము.

సమాసపరిచేదము—ఒకదానికంటె ఎక్కువపదములు సమాసముగా (సంక్షేపముగా) ఒక్కపదమగున నమాసము సమాసములంబునై తెలుపు గ్రంథభాగము సమాసపరిచేదము

౧ సమర్థంబులగు పదంబులు = (వికార్థీభావరూపమగు) సామర్థ్యముగల పదములు ఏకపదంబగుట = ఒక్క (అఖండ) పదమగుట రెండునుగలిపి ఒకపదమగుటకుఁ దగిన సామర్థ్యముగల పదములుచేరి ఒక్కపదముగామారుట సమాసమని అర్థము.

సామర్థ్యము రెండువిధములు (1) వ్యపేక్ష (2) వికార్థీభావము. వీనిలో వ్యపేక్ష సామాన్యముగా వాక్యములయందుండును వికార్థీభావ సామర్థ్యముమాత్రము సమాసములందుండును

రాజయొక్కపుత్రుడు' అను వాక్యమున పుత్రుడు' అని చెప్పిన తోడనే ఎవరియొక్కపుత్రుడు' అను వాకాంక్ష (ప్రశ్న) కలుగఁగా రాజయొక్క' అను పదార్థము సమాధానముగా వచ్చుచున్నది, కావున పుత్ర' పదము నర్థమునకును రాజ' పదము నర్థమునకును పరస్పరము అపేక్షవలన సంబంధముకలదు తమతమ యర్థములను జాలియజేయు పదములకు అకాంక్ష వలనఁ బరస్పరముగల స బంధము వ్యపేక్ష' అను లక్షణ మిచట సరిగా సరి పోయినది

సమాసమునకు సంబంధించిన సామర్థ్యము వైశ్యపేక్షకాదు మఱి
వికాఢీభావసామర్థ్యము దాలక్షణమే పృథక్పూతంబులగు' అనువాక్యమునఁ
తెచ్చుబడినది పృథక్పూతంబులగు వర్ధంబులం=వేర్వేరుగా నున్నయర్థముల,
కలయికలేక ఎదాని కది వేరుగా నున్న యర్థములు కలిసి, ఎకార్థమగుట
(వికాఢీభావ) సామర్థ్యము రాజాకొడుకు' అను సమాసమున వేర్వేరుగా
దమతమయర్థములను దెలుపుచున్న రాజా కొడుకు' అనురెండుపదములు
కలవు ఈరెండుపదములయర్థములును గలిసి యేకార్థీభావసామర్థ్యమున రాజా
యొక్కకొడుకు' అను నొకేయర్థమును బోధించుచున్నది కావున నిది సమాస
మైనది [సమాసమునందు భేదములకు లోపమగును ఇక్కడ రాజాయొక్క
కొడుకు' అని తొలుతనుండఁగా యొక్క' కు [సమాసమున లోపము కలిగి
నది]

పృథక్పృథక్సార్థంబులు—సామర్థ్యమునకుఁ బయిలీని లక్షణము
చెప్పినయెడలఁ గొన్నిచోట్ల కుమరకన్పడి. పార్థివప్రాగ్రసమాదు ధర్మసుతు
బుద్ధి' అనుచోట ధర్మసుతుకప్పు' అనునది సమాసము ఇక్కడ పార్థివ
ప్రాగ్రసమందు' ధర్మసుతుఁ డగునుగాని ధర్మసుతుని కప్పు' కాదు అర్థము
కుదురుటకయిపముచేషణమును ధర్మసుతుకప్పు' అనుసమాసములోని భాగ
మగు (నికేశమగు) ధర్మసుతు నితో అన్వయింపవలెను ఇచ్చట వికాఢీ
భావమేగాక, వ్యవేక్షకూర్చున్నది కావుననే ఇట్టివానిని సాధించుటగొఱుఁ
గొన్నిచోట్ల రెండువిధములగుసామర్థ్యములను సమాసమునం దంగీకరింపఁ
బడు' నని తెలుపుచు సామర్థ్యమునకు మఱియొకలక్షణము వ్రాయఁబడు.
చున్నది

పృథక్పృథక్సార్థంబు లగుపదములకు=వేరుగాఁ బ్రసిద్ధములైన యర్థ
ములను దెలియఁజేయుపదములకు ఎకార్థంబునందు వృత్తి=ఒకే యర్థము
నందు ఉనికి-నివిధపదార్థములను బోధించుచు స్వతంత్రములై వెలయు శబ్ద
ములు కలిసి ఏకపదార బోధకములగుటయు సామర్థ్యమని భావము

ఋషిలిలక్షణము సంకరించుటచే పార్థివప్రాగ్రహుండు ధర్మసుతుని యొక్క పుత్రు' అనువాక్యమునందువలె ధర్మసు'పపు' అనుసమాసమునందును పార్థివప్రాగ్రహుండు' అనునది ధర్మసుతు' లో విశేషణవిశ్యభావముచూపించగలుగుచున్నది ఇచట వేర్వేరుగానున్న పార్థివప్రాగ్రహ, ధర్మసుతు' పదములు కలసి పార్థివప్రాగ్రహు' డగుధర్మసుతు' డను నేకార్థముచూపించుచున్నవనుట నువ్వు మేకదా

సాంస్కృతికాచ్చికమిశ్ర భేదంబుచే సమాసంబు
త్రివిధంబు ౨.

సాంస్కృతికంబని యాచ్చికంబని మిశ్రంబని సమాసంబు త్రివిధంబు అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబని సాధ్యంబని ద్వివిధంబు కేవల సంస్కృతశబ్దంబులసమాసంబు సిద్ధంబు నాబడు. రాజాజ్ఞ-తటాకోదకము - లక్ష్మీవల్లభుడు. సంస్కృత సమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబునాబడు రాజునాజ్ఞ - తటాకంబునుదకము - లక్ష్మీవల్లభుడు. తెక్కిన తెనుగుల సమాసంబాచ్చికం బనంబడు తేనియానతి-చెలువునీరు-సిరిచెలువుడు - ఉభయంబులు గూడినది మిశ్రంబనంబడు రాజుముదల-చెలువునుదకము-సిరివల్లభుడు.

౨ సమాసము మూడువిధములు—

(1) సాంస్కృతికము (2) ఆచ్చికము (3) మిశ్రము

కేవల సంస్కృతపదములకుగాని కేవల తత్సమపదములకుగాని కలుగు సమాసము సాంస్కృతికము సంస్కృతపదముల కగు సమాసము సిద్ధము. (ఉదా— రాజాజ్ఞ మున్నగునవి-ఇందు సమాసము చివఱమాత్రము తెలుగుప్రకృయములు చేరుచుండును)

తత్సమపదముల కగుసమాసము సాధ్యము. (ఉదా— రాజు నాజ్ఞ

మన్నగునవి (ఇట రాజా' అచ్చ అనుపదములు రెండును కల్పమములు. వానికి సమాసముకల్గినది) అచ్చతెనుగుపదముల కగుసమాసము అచ్చికము. ఉదా — 'తేనియానతి' మన్నగునవి (ఇట సమాసముపొందినపదములు రెండును అచ్చికములే)

ఉభయములుకల్పమము అచ్చికమును — కల్పమములకును అచ్చికములకును గలుగుసమాసము మిశ్రము. (ఉదా — 'రాజాముదల' ఇచట 'రాజా' కల్పమము ముదల' అచ్చికము ఈరెండిటిని ఇచట సమాసమైనది)

తత్పురుషాదులకు లక్షణంబు ప్రాయీకంబుగ

సంస్కృతోక్తంబ యగు. 3.

తత్పురుష బహువ్రీహి ద్వంద్వంబులని సమాసంబు లెల్లం ద్రివిధంబులయియుండు అవి ప్రాయీకంబుగా నుత్తరానోభయపదార్థప్రధానంబు లయియుండు అందుఁ చత్పురుషంబు వ్యధికరణంబని సమానాధికరణంబని ద్వివిధంబు ద్వితీయాదులకు మీఁదిపదంబుతోడ సమాసంబు వ్యధికరణంబు నాఁబడు. నెలతాల్పు - నెలతక్కువవాడు - దేవరమేలు - దొంగభయము - రామునిబాణము - మాటనేర్పరి. విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు సమానాధికరణంబు నాఁబడు ఇదియొ కర్తృధారయంబు నాఁబడు సరసప్రవచనము - తెల్లగుట్టము-మంచిరాజు ఇది సంఖ్యాపూర్వంబు ద్విగువునాఁబడు ముజ్జగములు - ముల్లోకములు. బహువ్రీహి - ముక్కంటి-చలి వెలుగు ద్వంద్వము - తల్లిదండ్రులు - అన్నదమ్ములు ప్రాయీకంబుగా ననుటచే సంస్కృతలక్షణంబు దొడరని సమాసంబుం గలదని సూచింపబడియె దానంజేసి చిగురుగేలు - జొంటి

మోవి యిత్యాదులయిన యుపమాన పూర్వపదకర్తృధారయంబులు గ్రాహ్యంబులు ముఖపద్ధము - చరణకమలములు - ఇట్టి యుపమానోత్తరపదంబులు గలవుగాని వివరితంబులు సిద్ధంబులులేవని యెఱుంగునది సిద్ధంబు సర్వంబు గ్రాహ్యంబు-రాజపురుషుడు - నీలోత్పలము - పీతాంబరుడు - రామలక్ష్మణులు కేవలసంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసించదు దానంజేసి యనేకమాలు లబ్ధవం డిత్యాదులు దుష్టములని తెలియునది.

3 కర్తురుపాదులకు=కర్తురుష మన్నగుసమాకములను-కర్తురుష-బహువ్రీహి-ద్వంద్వము' అనుమాండిటికిని ప్రాయశఃసాధారణముగా సంస్కృతోక్తంబు=సంస్కృతమునందుఁ జెప్పినట్లుగానే తెలుగునను సంస్కృతమునందువలె సమాసములు మూఁడువిధములుగా నున్నవి అవి-కర్తురుష-బహువ్రీహి ద్వంద్వము' అననవి. కర్తురుపాదులకు సంస్కృతవ్యాకరణమునందే లక్షణములు చెప్పఁబడియున్నవో తెలుగునందును సాధారణముగా అలక్షణములే యుండునని భావము అలక్షణము లిట్లున్నవి

సమాసమును పొందుపదములలో రెండవపదము ప్రధానముగాఁ గలది కర్తురుషము అకర్తురుషము (1) వ్యధికరణకర్తురుషము (2) సమాస్తాధికరణకర్తురుషము అవి రెండువిధములు

ద్వితీయ మొదలు పప్తమివఱకుఁగలవిధక్తులను మీఁదిపదములతోఁ గల్గ సమాసము వ్యధికరణ మనఁబడును. (నెలను+తాల్పు) (తాల్పినవాడు) = నెలతాల్పు ఇచట ద్వితీయకు తాల్పు' అను సుత్తరపదముతో సమాసము

[వ్యధికరణ మనఁగా వేర్వేరు ఆధారములుకలది ఇందు పదము యొక్క అర్థము అపదమునందే నిలిచియుండు నెలతాల్పు' అనునెడ నెల అనుపదముయొక్క అర్థము నెలయందును తాల్పు' పదముయొక్క అర్థము

తాల్పినవనియందును నిలిచియున్నది కాని నెల' యొక్కయర్థము తాల్పు' పైనిగాని తాల్పు' అర్థము నె' పునిగాని ఆధారపడియుండ లేదు కాన ఈశిండిటి యాధారములును విభిన్నములై నవి ఇట్లేవిధక్తుల కగు సమాసము లన్నింటియందును వ్యధికరణమే యుండును]

(నెలచే+తక్కువవాడు=) నెలతక్కువవాడు' తృతీయ కుదాహృతి (దేవతామున+మేలు=) దేవరమేలు' చతుర్థి కుదాహరణము

(దొంగవలస+ధయము=) దొంగధయము' - పంచమి కుదాహృతి

(రామునియొక్క+బాణము=) రామునిబాణము' - షష్ఠి కుదాహరణము (మాటయందు+నేర్పరి=) మాటనేర్పరి' - సప్తమి కుదాహృతి

విశేషణము విశేష్యముతోఁ గలియుసమాసము సమాసాధికరణము ఉదా— సరసపువచనము' ఇచట సరసము' విశేషణము పచనము' విశేష్యము వీని కగుసమాసము సమాసాధికరణ మనఁబడును.

[సమాసమైన (భేదములేని) ఆధారముకలది సమాసాధికరణము

సరసపువచనము' అనుచోట సరసము' పదముయొక్క యర్థమును పచనము' అనుపదముయొక్క యర్థమును పచనము' నందే ఆధారపడి యున్నది. సరసశ్యము' పచనము నాశ్రయించియే యుండవలెనుగాని స్వతంత్రముగా నుండఁబడుకదా ఇట్లే విశేషణ విశేష్యభావమున్నచోట్లన్నింటను సమాసాధికరణ మని గ్రహించునది

సమాసాధి'రామునకు కర దారయము' అనిపేరు వ్యధికరణమునకు తత్పురుషము' అనుభవవారిను ప్రసిద్ధము. తెల్లగజ్జము మంచిరాజు' అనునవియు కర్తృధారయకే ఉదాహృతులు

ఇది = సమాసాధికరణము సంఖ్యాపూర్వంబు=పూర్వపదము సంఖ్యా వాచకముగాఁగలది సంఖ్యావాచకమగువిశేషణముతో విశేష్యము సమసించు నీనిద్విగుసమాస మనఁబడును (మూడు+జగములు=) ముజ్జగములు' అనుచో విశేషణమగు మూడు' కల్పము సంఖ్యావాచకము ఇట్లే ముగ్ధాకములు' ను.

మీదఁజేప్పఁబడిన కర్తురుష - కర్తృధారము - ద్విగు' సమాసములు మ్మాఁడింటను ఉత్తరపదమే ప్రధానము ఎట్లన— సెలతాల్పు' పరసపు పచనము ముజ్జకములు' అనుచోట్ల మనకు ముఖ్యమైనవి తాల్పు పచనము బకములు ను సెల' మున్నగునవి అప్రధానములు

బహువ్రీహిసమాసము ఇతరపదము క్రూరముగాఁగలది — అనఁగా అందు సమాసమును పొందుపదములలో నేదియిచ్చు ప్రధానముకాదు వాని కంటె వేఱగుపదము ముఖ్యమైయుండును

(మూడు+కన్నులు కలవాఁడు) ముక్కుంటి ఇచ్చట మూఁడు' కన్నులు, అనుపదములు రెండును సమాసమును పొందుచున్నవి. కాని అవి ప్రధానములు కావు. విలయన మూఁడైన కన్నులు' ఇచ్చట కోరఁబడలేదు. మూడుకన్నులు గలవ్వు' కివుడు ఇచ్చట ముఖ్యము అపదము సమాసమునుబొందుపదములు రెండింటికంటెను వేఱైనది

[సమాసము మొత్తముమీద కలవాఁడు కలవారు కలది కలది అను పదములు పుష్కలములు లేకయే వచ్చినయెడల బహువ్రీహిసమాసమని తెలియనగును] [చలి+వెలుగు (కలవాఁడు)=] చలివెలుగు' అనునదియు విశేష

ఉదయపదార్థప్రధానము ద్వంద్వము అనఁగా ద్వంద్వమున సమాసమునుబొందు పదములన్నియును ప్రధానము లయియుండును.

(కల్లియు+కండ్రియు) కల్లిదండ్రులు.' కల్లిదండ్రులు వచ్చిరి' అను పపుదు వారిద్దఱునువచ్చిరిని యర్థము వారిద్దఱిలో ఎవరో యొకరు వచ్చిరిని అర్థముకాదు. కావున కల్లి కండ్రి' అనుపదములు రెండును ఇచ్చట ముఖ్యములే. [ద్వంద్వసమాసమున సమాసము పొందుపదముల చివఱ సమాచ్చ యార్థకములగు యు. ను' అనునవి (వ్యపేక్షయందు-వాక్యరూపముగ నున్న పుదు) చేరుచుండును]

ప్రాముఖ్యముగా—తత్పురుషదుకు లక్షణము కలిగియున్న సుస్కృత మనకుఁబోలే ఉడువకుటచే నున్నకలక్షణముపొందరి సమాసములును తెలుగునఁ గలవరి తెలియుచున్నది సుస్కృతమున ఉపమానోత్తరపదకర్త ధారయుగలవు కాని ఉపమానపూర్వపదకర ధారయు లేవు

[ఉపమానము రెండవపదముగాఁగలిగి ఉపమానోత్తరపదము] ఉదా - ముఖపద్మము చరణకమలములు ఇచట ముఖము చరణము-అనునవి ఉప మేయములు-పర్వములు-పోలికపొందునవి పద్మము కమలములు' ఉప మానములు-పోలిక కాధారమైనవి. పయి ఉదాహరణములలో ఉపమేయములు పూర్వపదములుగాను ఉపమానములు ఉత్తరపదములుగాను ఉన్నవి సుస్కృత మున ఇట్టి సమాసములే ఉండును

[ఉపమానము తొలిపదముగాఁగలిగి ఉపమానపూర్వపదములు ఉదా - చిగురుఁగేలు జొట్టిమోవి'-ఇచట చిగురు జొన్న' అనునవి ఉపమానములు అది పూర్వపదములు కేలు మోవి' అనునవి ఉపమేయములు ఉత్తరపద ములు ఉపమానము మొదటిపదముగాఁగల మీఁదిరితినమాసములు తెలుగు లోనే గాని న స్కృతమున లేవు

వివరీతములు=ఉపమానపూర్వపదములు సిద్ధములు=సంస్కృతవ్యా కరణము పరుసరించి సిద్ధించునవి ఇట్టివానిని తెలుగున వాడవచ్చునవి ఉదా హరింప బడుచున్నది (రాజాయొక్క+పురుషుఁడు=) రాజపురుషుఁడు' ఇది వ్యధికరణమున (తత్పురుష) కుదాహృతి, నీలమైన+ఉత్పలము=) నిలొత్ప లము' ఇది సమానాధికరణమున (కర్త ధారయ) కుదాహరణము

(పీక+అంబరము (కలవాఁడు=) పీకాంబరుఁడు'-ఇది బహువ్రీహి కుదాహృతి (రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును=) రామలక్ష్మణులు'-ఇది ద్వంద్వ మున కుదాహరణము

కేవల — కర్తృకములకే ఆధిక్యములతో సమానమగునుగాని కేవల సం స్కృతకశబ్దములకు సమాసముకలుగదు కావుననే-అనేకమాణులు అల్పదందు

మున్నగునవి అసాధువులు ఇవట ఆనేక అల్ప అనునవి సుస్పృశకక్షమలు
వానికీ మాటులు దొరుకు' అను నచ్చలెందుల పదములతో సమాసము చేయు
రాదు.

ఆ ఈ ఏ యను సర్వనామంబులు త్రికంబు నాఁబడు. ౪.

౪ త్రిక మనగాఁ మూడింటిసమాహము ఆ-ఈ-వి అను మూడు
సర్వనామకల్పములకును త్రికము' అని సంజ్ఞ.

కర్తృధారయంబు త్రిక స్త్రీసమ ముగంత ధాతుజవిశేషణ
పూర్వపదంబయి యుండు ౫.

ఆచందము - ఈచిందము - ఏబృందము - వాడిమాట -
పోడిపాట - బెడినపుటడిరము - మడిసెడుదడములు. ఈనియ
మముచే బల్లిదూడు-మల్లుడు - కావలుడు - రావణుడు-ఇత్యా
దుల సమాసంబులేదు

౫. కర్తృధారయము=విశేషణ విశేష్యముల కగుసమాసము త్రికము=
ఆ ఈ వి-అను సర్వనామములు స్త్రీసమము=ప్రథమైకవచనము లోపించిన
అచ్చలెందులకులము ముగంతము=కత్తుకు రం-మా అనుసరించి ముగాగ
మమువచ్చిన కల్పము ధాతుజవిశేషణము=ధాతువులవలన నేర్పడినవిశేషణ-
ములు-వెడు' మున్నగునవి చివఱజేయగవి.

కర్తృధారయసమాసమున విశేషణముగానుండు మొదటిపదము త్రిక
మైనను కావలెను స్త్రీసమముయనను కావలెను ము' చివఱవచ్చునదియైనను
కావలెను లేక ధాతుజవిశేషణమయియైన నుండవలెను అట్టివిశేషణమునకే
విశేష్యముతో సమాసము కలుగుననిభావము.

ఆచందము, ఈచిందము ఏబృందము' అనుమూడును త్రికము విశే
షణముగా నుండుటకు ఉదాహరణములు.

'వాడిమాట పోడిపాట' అనునవి స్త్రీసమములు విశేషణము లగుట

కుదాహృతులు (బెడిదము + అడిదము =) బెడిదపుటడిదము' అననది ముగంక్ష విశేషణమున కుదాహరణమని గ్రహింపవలెను ముగంక్షపదముచే ము' ప్రత్యయమునుకూడ గ్రహింపవలెనని యీ ఉదాహరణమునుబట్టియే తెలియుచున్నది. [బెడిదము' లాని ము' ప్రత్యయము కాని ముగాగమముకాదు] ఈ ముకారమునకు సంధి-3-౨-సూత్రమున పు' అక్షరమును ౨౦ సూత్రముచే టు' గాగమమును వచ్చినవి బెడిదపుటడిదములు' అనుబహువచనాంతముగు ఉదాహరణమున విశేషణము ముగంక్షమగును ఎలయున - బహువచనసాన (ము' ప్రత్యయముకాదు (మడియు + ఎడు + దడములు =) మడిసెడుదడములు' అనుచో మడిసెడు' అనునది ఎడు' అంతమైన ధాతుజవిశేషణము

ఈనియమముచే కర్తృధారయమునఁ బూర్వపదమగు విశేషణము త్రికాదులలో నొకటి యయ్యాయందవలయు ననునియమముచేయుటంబట్టి బల్లిదుఁడు మల్లిదు' అనుచో బల్లిదుఁడు' విశేషణమైయున్నను త్రికాదులలోఁ జేరమింజేసి ఉత్తరపదముతో సమాసము పొందలేదు. ఇట్లే కావలఁడు రావణుడు' అనుచోటను సమాసములేదు మీఁదిని చుమంతములు.

స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహువ్రీహి
చూపట్టెడు. ౬

ముక్కుంటి. వేగంటి. చలివెలుగు - వేవెలుగు. మోటబరి -
ఇత్యాదులు వ్యవహారసిద్ధంబులు గ్రాహ్యంబులు.

గీ స్త్రీసమఘటితంబు = స్త్రీసమముతోఁ గూర్చి అడినదియే సమాసములొని విశేషణవిశేష్యములమీఁది ప్రథమైకవచనములొపించిన బహువ్రీహి యొకానొకటి కనఁబడుచున్నదనిభావము.

(మూడు + కన్న(లు) + (కలవాడు =) ముక్కుంటి) ఇచట మూడు, కన్నలు' అనపదములు రెండును స్త్రీసమములు ఈ పరిచ్ఛేదములొని గతి - వ సూత్రముచే మూడు' లాని దు' పోయి కన్ను' లాని, క'

స్కా'గా మాటును ౧౩ - వ సూత్రముచే మూ' హ్రస్వముగా మఱి
ము అగును. ౨౨-వ సూత్రముచే న్న' ఖ టి' అగును ఆర్ధిక ౩౩ - వ
సూ అనుసరించి టి' కి ముందు నింతనున్న చేరును (వే+కన్నలు కల
వాడు=) వేగంటి' (వే అనుదానికి సమాసములో వేయి' అని యర్థము)
ఇచటను సమాసముకొందు రెండుపదములును స్త్రీసమములు కక్కినప్రక్రియ
మీఁదివలెనే గ్రాహ్యము (చలి+వెలుగు+(కలవాడు)=) చలివెలుగు'
(వే+వెలుగులు కలవాడు)=) వేవెలుగు' అవనవియునిట్లే

మోట+బరువు+(కలవాడు=) మోటబరి' ఇచట ౨౨ - వ
సూత్రముచే ఇ' వచ్చి వు లోపించి (బరు+ఇ=) బరి అయి మోటబరి'
అని యేర్పడినది

మీఁది యన్నింటను అన్యపదమే ప్రధానము పయిరీతిసమాసములను
కవులప్రయోగముల ననుసరించియు వ్యవహారము ననుసరించియు గ్రహింప
వగును.

అచ్చికళబ్బంబుతోడ స్త్రీసమంబు ప్రాయికంబుగా
ద్వంద్వంబగు. (2.)

అన్నదమ్ములు - తల్లిదండ్రులు - ఊరువల్లెలు - ఆలుమగలు.
మగఁడును బిడ్డలును - పల్లమును - గల్లెమును-ఇత్యాదులు సమ
సింపవని యానియమృదున నెఱుఁగునది.

2 సాధారణముగా ద్వంద్వసమాసమున మొదటికల్పము స్త్రీసమము
గాను కర్వాతికల్ప మాచ్ఛికల్పముగాను ఉండునని భావము.

(అన్న+కమ్ముడు=) అన్నదమ్ములు' ఇచట అన్న' స్త్రీసమ
కమ్ముడు' ఆర్ధికము. కావున నీరెండిఁటికిని సమాసమైనది కల్లిదండ్రులు'
మున్నగునవియు నిట్లే.

బాలవ్యా-లఘుటీక—13

మగఁడును బిడ్డలును' అనుచో మగ' శబ్దము స్త్రీసమము కాదు
దుమంశము. కల్లమును గల్లమును' అనుచో కల్లము' ముక్తకృయాంశము
కాని స్త్రీసమముకాదు కాన వీనికి సమాసము కాలేదని గ్రహింపవలెను

సర్వశబ్దంబులు సంబంధంబునందు తచ్చబ్దంబుతోడ
సమసింపు. ౮.

నావాఁడు - నాయది - ఇంటివాఁడు - ఇంటిది - రాముని
వాఁడు-రామునిది.

౮ సర్వశబ్దములు = శబ్దములన్నియును తచ్చబ్దంబుతోడ = అ
శబ్దముతోడ అది అని వాఁడు వారు మున్నగువానితో సమసింపు సమాస
మును పొందును అనఁగా—అన్నిశబ్దములును సంబంధార్థమునందు తచ్చబ్ద
పర్యాయములగుననితో సమాసమునుపొందునని భావము

(నాయొక్క + వాఁడు =) నావాఁడు' ఇచట నాసంబంధమైనవాఁడు'
అని యర్థము కాన నా' శబ్దముతో తచ్చబ్దమైన వాఁడు' సమాసమును
పొందినది ఇట్లే తక్కినవియు.

నాయది' అనుదానికి నాది' అనురూపాంతరముండును (చూ సూక్తి
౪౫) రామునిది' అనుచోటను ఆకార లోపము సంభి. ౪౫-వ సూక్రము
చేతనే యనుగ్రహించునది.

ధాతుజవిశేషణంబులకు విభక్తి వివక్షించునపుడు తచ్చబ్దం
బనుప్రయుక్తం బగు. ౯.

వచ్చినవాఁడు - వచ్చినది - రానివాఁడు - రానియది.

౯. క్రియాజన్యవిశేషణములకు విభక్తి చెప్పఁదలఁచినప్పుడు
'వాఁడు అది' మున్నగు తచ్చబ్దములను - విభక్త్యంశమును గూడి ప్రయో
గింపవలదు. అవిశేషణములకు అత్యేకప్రయోగార్హతలేదని భావము

వచ్చినవాఁడు' మున్నగుచోట్ల వచ్చిన' మున్నగుధాతువిశేషణ
ములకు వాఁడు' మున్నగుతచ్చబ్దము లనుప్రయుక్తము లగుటను గమనించునది.

ఎల్లయెడల దాతుజవిశేషణంబుల కట్టి యనుపదంబు
విభాష ననుప్రయుక్తంబగు. ౧౦.

వచ్చినట్టి రాముడు - వచ్చిన రాముడు . వచ్చునట్టివాడు -
వచ్చువాడు

౧౦. అన్ని చోట్లను క్రియాజ్యువిశేషణంబులకు వికల్పముగా అట్టి
అనుపదము అనుప్రయుక్తమగును అనగా అవిశేషణముతోకేరి అట్టి అను
పది ప్రయోగింపబడును ఉదాహరణములు న్నవ్వము.

యుష్మదస్తదాత్తార్థకంబుల గుత్తరపదంబు పఠంబగునపుడు
దుగాగమంబు విభాషనగు. ౧౧.

నీదుకరుణ - నీకరుణ నాదునేరిమి - నానేరిమి. తనదు
రూపు-తనరూపు

౧౧ యుష్మదస్తదాత్తార్థకంబులకు = నీ - నా - తన' శబ్దములకు,
ఉత్తరపదంబు = రెండవ (వేటొక) పదము

వేటొకపదము భరముగానున్నప్పుడు దానికిముందున్న నీ - నా -
తన' శబ్దములకు దుక్' (ఇందు మిగులునది దు') అగమముగా వచ్చును.
అయాగమము నీ - నా - తనశబ్దములదివఱకు కేసును ఈయాగమము
వికల్పము.

నీదుకరణ' అనుచో నీ' యుష్మదర్థకము ఉత్తరపదము కరుణ'
అయుత్తరపదము భరమగుటచే నీ' అనుదానిదివఱకు దు' చేరినది ఈ
అగమము వికల్పమగుటచే ఇది రానప్పుడు నీకరణ' అనియు నగు. ఇట్లే
తక్కినయుదాహరణలును.

గుణవచనంబులగు నల్లామలకుం గర్తదారయంబునందు
నిగాగమంబు బహుళంబుగా నగు ౧౨.

నల్లనిగుఱ్ఱము - నల్లగుఱ్ఱము. నల్ల-తెల్ల-పచ్చ-ఎఱ్ఱ-చామ-
తెయ్య-కమ్మ-పుల్ల-విన్న-తిన్న-అల్ల-ఇత్యాదులు నల్లాదలు

౧౨ గుణములను జల్పినట్టి నల్ల' మున్నగుశబ్దములకు గర్తధారయ
సమాసమునందు నిక' అనునది అగమముగా - బహుళముగా నగును (ఇందు
ని' మాత్రము నిల్పును.) (నల్ల+ని+గుఱ్ఱము=) నల్లనిగుఱ్ఱము' ఇది కర్త
ధారయము నల్ల' గుణవాచకము కాన దానిచింత ని' చేసినది ఇది బహు
ళముకాన ఇదిరానిరూపము నల్లగుఱ్ఱము' అనియు నుండును తెక్కినవానికి
ఇట్లే యని గ్రహించునది

ద్విరుక్తంబగుహల్లు పుంబగునపు దాచి కంబగు దీర్ఘంబునకు
ప్రాస్వంబగు ౧౩

౧౩ ద్విరుక్తంబగు హల్లు = ద్విత్వాక్షరము అచ్చికంబగుదీర్ఘం
బునకు = అచ్చుతెలుగుపదము దీర్ఘమునకు ద్విత్వాక్షరము పదమగుచో
దానికి ముందున అచ్చికపదదీర్ఘము ప్రాస్వచుగును.

త్రికంబుమీఁది యనయుక్తహల్లునకు ద్విత్వంబు
బహుళంబుగానగు ౧౪.

అక్కన్య-అకన్య. ఇక్కాలము-ఈకాలము ఎల్లోకము -
ఏలోకము. అయ్యశ్యము - ఆయశ్యము. బాహుళకముచే
నూష్టరేఖంబులకు ద్విత్వంబు గలుగదు. ఆరూపము-ఈశబ్దము-
ఏపండము-అసుక్యతి-అహయము

౧౪ త్రికంబు=ఆ ఈ ఏ' అనుసర్వనామములు ఆసాయుక్తం
బగుహల్లు=వేటొకహల్లుతో సంయోగముటొందని-ఒంటరిగా నున్నహల్లు

త్రికంబునకుఁ దర్వాత ఒంటరిగా నున్నహల్లునకు ద్విత్వము బహు
ళముగా నగును.

(ఆ+కన్య=) అక్కన్య అకన్య'

ఇచట ఆ' త్రికము కన్య' లాని క' అనయ్యుక్త మగుచున్నది. కాన దానికి ద్విత్వమువచ్చి (ఆ+కన్య-అయి) నది పిదప ౧౩-వ సూత్రముననుసరించి ఆ (ద్వీర్ణము) ఆ' (ప్రాప్తము) అయినది ఈ ణిభిహుళమగుటచే, పక్షమున ఆకన్య' అనియు నుండును

సూత్రములో బహుళముగా' అని చెప్పబడినందున ర-క-ష-స-హ' లకు ద్విత్వమురాదని యెఱుంగవలెను కాన ఆరూపము ఈశబ్దము' మున్నగునవి ఆరూపము ఇశబ్దము' మున్నగురీతిని కావు
కృతప్రాప్త్యంబగు త్రికంబుమీఁది చోటుశబ్దంబునోత్పంబున
నిత్యప్రాప్త్యంబులు విభాషనగు గా

అచ్చోటు - అచ్చటు - అచ్చోటు ఇచ్చోటు-ఇచ్చటు-
ఇచ్చోటు ఎచ్చోటు - ఎచ్చటు ఎచ్చోటు వీని ద్విత్వంబునకు
వక్ష్యమాణవిధిచే బాక్షికంబుగ లోపంబగు అచటు -
అచ్చోటు-ఇచ్చటు-ఇచ్చోటు - ఎచటు - ఎచ్చోటు ముచ్చోటులు -
ముచ్చటులు-ముచ్చోటులు - అనురూపంబులు ప్రయోగంబులం
గానంబడియెడి.

గా కృతప్రాప్త్యం బగు త్రికంబుమీఁది=౧౩-వ సూత్రముచే ప్రాప్త
మైన ఆ ఈ ఎ' శబ్దములకుఁ దరువాతనున్న చోటుశబ్దంబు నోత్పంబునకు=
'చోటు' లాని చకారముమీఁది పీఠారమునకు అక్షరప్రాప్త్యములు=ఆ ట' లు

ప్రాప్తములైన త్రికముమీఁద చోటు' ఉన్నచో చో' అననది
'చ' అనియు చో' అనియుఁగూడ వికల్పముగా మాఱునని భి'వము

(ఆ+చోటు=) అచ్చటు అచ్చోటు అచ్చోటు' (మూర్ధ్వధము
వగును)

ఇచట (౧౪-వ సూ) చోటు' లాని చో' కు ద్విత్వమువచ్చినది.
౧౩-వ సూత్రముచే ఆ' ఆ' గా మాఱినది పిదప ఈ ౧౪-వ సూత్రముచే

ఓ' కారము అకారము' గా మాటి అచ్చటు అయినది ఓ' ప్రాప్యముగా మాటి అచ్చటు' అయినది ఈవిధి వికల్పముగాన అచ్చటు' అనియు నున్నది ఇట్లే ఎచ్చటు' మన్నగుననియు అచ్చటు' మన్నగుననియ్యి కర్తమునకు ప్రక్షిప్తపరిచ్ఛేదము రావ సూత్రము ననుసరించి లోపము వికల్పముగా రాగా అచ్చటు, అచ్చటు' అనియు నగును —

మచ్చటులు—ఈసూత్రము ననుసరించి ప్రాప్యములైన ల్రికము మీఁదనుండు చోటు' శబ్దముయొక్క ఓ'కారము' నకే అక్షర ప్రాప్యము ములు విధింపబడెను కాన మూఁడు + చోటులు' అని యుండునపుడు మూఁడు శబ్దముమీఁది చోటు' శబ్దమునకు అక్షరప్రాప్యములు రాకపోవు చున్నది ప్రయోగములందుమాత్రము మచ్చటులు మచ్చటులు' అనునవి కానబడుచున్నవి ఇట్టివానిని ప్రయోగముల ననుసరించి నిర్ణయింపవలెనని భావము

ఉత్తరపదంబగు చోటశబ్దముటాక్షరమునకు లోపంబు
విభాషనగు ౧౬.

చోటుశబ్దం బౌపవిభక్తికంబు గావున దానియంతి మాక్షరంబు సప్తమ్యాదేశమయిన యకారంబుతోడం బాక్షింబుగ లోపించునని యర్థము అచ్చనున్నాఁడు - అచ్చటునున్నాఁడు. ఒకచోనుండె-ఒకచోటనుండె.

౧౬ చోట శబ్దము టాక్షరమునకు=సప్తమియందు బౌపవిభక్తికములకువచ్చు అక్షరమాదేశమయి టు' ట' గా మాటిన చోట' లాని టకారమునకు

సమానమునందు చోటు శబ్దము ఉత్తరపదమై యున్నప్పుడు దాని సప్తమ్యైకవచనరూపమగు చోట' లాని ట' కారమునకు లోపము వికల్పముగ నగును.

అలిమాక్షరము=చివటియక్షరము పాక్షికముగ=వికల్పముగా

అచ్చోపన్నాదు'-ట' లోపించినరూపము అచ్చోటనున్నాదు'-
ట'-లోపించినరూపము ఒకచోనుండే'-ట' లోపించినరూపము ఒకచోట
నుండే'-ట' లోపించినరూపము పుయ్యదాహరణములగా ఆ ఒక' అను
నది పూర్వపదములు చోటు' ఉత్తరపదము

సమానాధికరణం బగునుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు

మూడుశబ్దము దువర్ణంబునకు లోపంబును

మీడిహల్లునకు ద్విత్వంబునగు గరి.

మూడుజగములు-ముజ్జగములు - మూడులోకములు -
ముల్లోకములు

గరి సమానాధికరణము=సమానమైన ఆధారముకలది-ఒకే ఆధారము
కలది.

సమానాధికరణముగ ఉత్తరపదము పరమగునపుడు మూడు' లోని
దు' లోపించుచు దానికరువాలియక్షరమునకు ద్విత్వమును కలుగును

(మూడు + జగములు=) ముజ్జగములు'.

ఇచట మూడు జగములు' అనుపదములయర్థముల రెండింటికిని
జగములు' ఆధారము దాని కెప్పు జగము' శబ్దము పరముగా నున్నందున
'మూడు' లోని 'దు' లోపించి జ' కు ద్విత్వమువచ్చి మూ' ప్రాప్తమయ్యె
(గరి మా) ముజ్జగములు వినది ఇట్లే కక్కినవియును.

ద్విగుపున కేకవచనంబు ప్రాయీకంబుగానగు

మిశ్రంబునకు గాదు గరి.

ముచ్చిచ్చు-ముక్కారు-ముప్పాతిక - ముత్త్రోవ - మున్విదములు.

గరి తొలిపదము సంఖ్యావాచకముగా గల కర్తృధారయమే ద్వి

గువు అద్విగు వెల్లపుదురు సామాన్యముగా వికవచసాంతయ్యుండును
మిశ్రసమాసమైనపుడుమాత్రము బహువచసాంతమై యుండును
(మూడు + చిచ్చులు) ముద్విచ్చు'

ఇచట ౧౭-వ మాత్రముచే దు' లోపించి చి' కి ద్విత్వమగును.
౧౩-వ మాత్రమునుబట్టి మూ' హ్రస్వము ఈమాత్రముచే వికవచనము
కలుగును.

ముక్కూరు' మున్నగునవియు నిట్లే.

(మూడు + విధములు) ముద్విధములు - అచట కక్కినవంకయు
సమాసమే కాని యిది మిశ్రసమాసమగుటచే (మూడు' తెలుగు విధ
ములు' కర్తృమము) వికవచనము రావందున 'ముద్విధము' అని కాదు

కొండొకచో సమాసంబులందు నామ్వాది కనుమ్వాదుల
మువర్ణంబులు పజ్జవర్ణంబు లగు. ౧౯.

నాపచేను-పాపతేడు కనుపపులు - జనుపనార. నాము -
పాము-ప్రేము-వేము-అన్ము-ఎన్ము-ఇవి నామ్వాదులు. కనుము -
ఇనుము-ఉడుము-ఎరుము-జరుము - మినుము - ఇత్యాదులు కను
మ్వాదులు.

౧౯ కొండొకచో కొన్నిచోటల నామ్వాదికనుమ్వాదులు. నాము'
మున్నగునవియు కనుము' మున్నగునవియును

కొన్నిచోట్ల సమాసములందు నాము' మున్నగునవి ము' వర్ణమునకు
పజ్జో వచ్చును [ఇది జిత్తు ఇందు ప' మిగులును శిత్తుబిదుపూర్వంబగు'
ననునియకుముచే ముందు ఆనుస్వారము వచ్చుచుండును]

కనుము' మున్నగునవికి ముకారమునకు ప' అదేశమగును.

(నాము + చేను) నాపచేను' ఇచట ము' కారమునకు ప' వచ్చి
నది. అది జిత్తుగుటచే ముందు అతిసున్నతోవచ్చినది దీర్ఘముమీద సాధ్య

పూర్ణము ఒప్పింపఁగూడ నందునున్న రాలేదు ఇట్లే పాఠజేడు
(కనుము + పుట =) కనుపపులు అనుచో కనుము లొని ము' ట ప' వచ్చి
నది జనుపవార' మున్నగునవియు నిట్లే.

నిక్కలాదులు యధాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. ౨౦.

నిక్కల-కవ్వడి-పువ్వులుకాదు. ఇత్యాదులు.

౨౦. నిక్కల' మొదలగునమానములందయున నర్థలోపము, వర్ణ
ద్విత్యము మున్నగునవి ప్రయోగముల ననుసరించియే గ్రహింపఁదగియున్నవి
కాని ఒకనియనుముచే వానిని చెలువ నవకాశములేదని సూత్రాభిప్రాయము.
(నిక్కము + కల =) నిక్కల' ఇది కర్తృధారయము ఇందు మొదటిపదమున
మొదటియక్షరమే మిగిలి ఉత్తరపదము తొలియక్షరమునకు ద్విత్యమైనది.
(కవ + వడి +) (కలవాదు =) కవ్వడి'-అహుచ్ఛి'హిసమాసము జంట (చేరి)ల
వడిగలవాడని యర్థము ఇచట కవ' లొని క' మిగిలి రెండవపదము తొలి
యచ్చునకు ద్విత్యము వచ్చినది

(పువ్వు + ట్లు + కాదు =) పువ్వులుకాదు'-అచుచో తొలిపదమున
అద్యక్షరశేషమును ఉత్తరపదాద్యక్షరమునకు ద్విత్యము నగుటయేకాక నిల్లు'
లొని ట్లు' అనునయుక్తవర్ణములొని ఒకలకారము లోపించినది

ఇట్టివానిని ప్రయోగానుసారముగా గ్రహింపవలెనని భావము.

ఆకారంబున కామ్రేడితంబునకుం దదర్థకంబున కయి

యాయి యనుశబ్దంబులు విభాషనగు. ౨౧.

వక్ష్యమాణవిధిచేత నయి యనుదానికై కారాదేశంబు
నగు. ఆయయి కాలము - ఆయాయి కాలము-అయ్యయి కాలము -
అయ్యాయి కాలము - అయై కాలము - అయ్యై కాలము - ఆయా
కాలము - ఆయక్కాలము - అయ్యాకాలము-అయ్యక్కాలము.

౨౧. తదర్థకంఘనకు= (ఆ' అను) తచ్చబ్జము అర్థముగాయదానికి;
• ద్విరుక్తపదముయొక్క రెండవరూపము ఆప్రేడితము

తచ్చబ్జముయొక్క అర్థముకల్గి ఆప్రేడితమైన ఆకారము నకు
అయి అయి అనుశబ్దములు వికల్పముగా ఆదేశములగును అందు అయి'అను
దానికి (క్రియా ౧౦౩-వ సూ) లహుళముగా వికారము' ఆదేశమగును.
వక్ష్యమాణవిధిచే=మొందుఁ జెప్పఁజఁబోవునియమము ననుసరించి ఆ+ఆ+
కాలము' అనియఁదఁగా ఇంగు రెండవ ఆకారము' ఆప్రేడితమగుటకు అది
తచ్చబ్జార్థక మగుటచేతను దానికి అయి' ఆదేశమై సంధి ౩-వ సూత్ర
ముచే యడాగమముకల్గి (1) అయ్యికాలము' అయినది ఆప్రేడితమునకు
అయి' ఆదేశమరాగా యడాగమముపొంది (2) అయ్యికాలము'
అయినది

ఆప్రేడితము (రెండవ ఆకారము') నకు అయి, అయి' ఆదేశము
ల్లినప్పటి యడాగమమువచ్చి నమాను ౧౪-వ సూత్రముచే ద్విత్వమును,
౧౩-వ సూత్రముచే మొదటి ఆకారమునకు ప్రాప్త్యమును గలుగఁగా (3)
అయ్యికాలము (4) 'అయ్యికాలము' అని యగును.

క్రియా ౧౦౩-సూత్రముచే అయి' అనుదానికి వికారమాదేశమయి,
యడాగమము రాగా (5) అయ్యికాలము' అగును ఆ యైకారము నకు
౧౪-సూత్రముచే ద్విత్వమును ౧౩-వ సూత్రముచే దానిమొందున్న ఆకా
రము నకుప్రాప్త్యమును రాగా (6) అయ్యికాలము' అని యగును

మయి అయి అయి' ఆదేశములు రానిపక్షమున రెండు ఆకారము'ల
నడుమ యకారముచేరి (ఆప్రేడితమునకు యడాగమమువచ్చి) (7) అయా
కాలము' అగును. ఇందలి యా'కు ౧౪, సూత్రముచే ద్విత్వమును దాని
మొందున్న ఆకారమునకు ౧౩-వ సూత్రముచే ప్రాప్త్యమును రాగా (8)
అయ్యికాలము' అని యగును.

'అయోకారము' అని యుండగా 'యా' మీది 'కకారము' నకు ౧౪-సూత్రముచే ద్విత్వమును, 'యా'కు ౧౩-సూత్రముచే ప్రాప్త్యమును కలుగగా (9) 'అయక్కాలము' అగును. 'అయక్కాలము' లోని 'య' కారము నకు ౧౪-చే ద్విత్వమును, 'అకారము' నకు ౧౩-చే ప్రాప్త్యమును కాగా (10) 'అయ్యక్కాలము' అనియు అగును.

బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యంబులుం

గానంబడియెడి. ౨౨.

ముక్కంటి-కడలిరాచూలి-చలువ-గట్టువిలుతుడు.

౨౨. బహువ్రీహిసమాసముల తుదిని వర్ణాదేశము మున్నగు కొన్ని కార్యములు కలుగట ప్రయోగములనుబట్టి కాన నగునని భావము.

మూడు+కన్ను (లకలవాడు)= 'ముక్కంటి' ఇచట 'టి' అను నది 'న్న' కు అదేశమైనది; అచ్చిక. ౩౩-సూత్రముచే 'టి' కి ముందు నిండు మన్నవచ్చినది. ౧౭-సూత్రముచే 'మూడు' లోని 'డు' లోపించి 'కన్ను' లోని కకారమునకు ద్విత్వమువచ్చి, ౧౩-వ సూత్రముచే 'మూ' ప్రాప్త్యముగా మారినది.

కడలిరాజు+చూలు (కలది) = 'కడలి రాచూలి.' ఇచట 'చూలు' లోని లకారముమీది ఉకారమునకు సమాసాంతకార్యమగు ఇకారము కలిగినది. సమాసమున 'రాజు' లోని 'జు' లోపించెను. (నాలుగు+వాయలు (కలవాడు)=) 'నలువ'—ఇచట 'నాలుగు' అనుదానికి 'నాలు' అనియు, 'వాయి' లోని ఇకారమునకు లోపమును కలిగినది. పిదప 'నలువా' లోని వకారముమీది దీర్ఘమునకు సమాసాంతకార్యమగు ప్రాప్త్యమైనది. (గట్టు+విలు+(కలవాడు)=) 'గట్టువిలుతుడు'—ఇచట 'క' సమాసాంతకార్యము ఆగమమైనది. ఈసమాసపదమునకు 'కివుడు' అర్థము. కాన ఇది మహద్వాచక మగుటచే దుర్బును, కకారమునకు ఉత్తమును కలిగినది.

బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యంబగుచో సుపమానంబుమీడి
మేనునకుఁ బోడియగు. ౨౩.

అలరుఁబోడి - ననఁబోడి - పూఁబోడి - విరిఁబోడి.

౨౩. బహువ్రీహిని = బహువ్రీహిసమాసమునందు; స్త్రీ. వాచ్యం
బగుచో = అందుచి చెప్పఁబడినపుడు; పోడియగు = 'పోడి' అనునది
ఆదేశముగా వచ్చును.

బహువ్రీహిసమాసము స్త్రీని చెలియఁజేయునపుడు ఉపమానవాచక
మగు శబ్దమునకుఁ దరువాతనున్న 'మేను' శబ్దమునకు 'పోడి' అనునది ఆదేశ
ముగావచ్చునని భావము.

(అలరు + మేను + (కలది) =) 'అలరుఁబోడి' - అలరుఁబోడి అనఁగా
పూవువంటిదేవాముకలస్త్రీ యని యర్థము. ఇది బహువ్రీహి; కాన ఈసమా
సము స్త్రీని తెల్పుచున్న దనవలెను. 'అలరు' ఉపమానవాచకము; కాన
దానికిఁ దరువాతనున్న 'మేను' 'పోడి' గామాఠినది. పిదప సుధి. ౨౫ - వ
సూత్రముచే నుగాగమమువచ్చి, పిదప ద్రుతకార్యమయి, య-ల గా మాఠినది.
నిండునున్నవచ్చి 'అలరుఁబోడి' అనియుఁ గావచ్చును. 'ననఁబోడి' మున్నగు
నవియు విస్తే.

ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబు

విభాషనగు. ౨౪.

మాత్రపితలు మాతాపితలు - ఇత్యాదులు.

౨౪. ద్వంద్వసమాసమున మొదటిపదము చిహ్నమున్న ఋకారమునకు
'ర' అనునది వికల్పముగా వగును.

(మాతృ + పితలు =) 'మాత్రపితలు' ఇందు 'మాతృ' తొలిపదము. దాని
చివటి ఋకారము రేఫముగా మాఠినది. ఇది వికల్పము కాన, ఇది రాసపుడు
నగు స్పృశవ్యాకరణమర్యాద ననుసరించి ఋకారమునకు ఆకారము ('ఆనన్'
రాగా అందు ఆకారమే మిగులును.) రాగా 'మాతాపితలు' అనియు వగును.

సమాసవిధక్తికి లోపంబగు లట్టుచకుఁ గాదు. ౨౫.

రామునిబాణములు - సరసప్రచనములు - వేవెలుగు-గుణముల ప్రోక.

౨౫. సమాసము జరుగునపుడు (అంశకుఁబూర్వము) పదముల ఈ లోపము తద్ధికవృత్తియందును గల్గును. చింతయన్న విధత్తులు లోపించును కాని తక్కును. ౩౧ - సూత్రముచే నిధింబడిన బహువచనప్రత్యయముగు లట్టునకు ('ల' కు) సూత్రము లోపమండదు. (రామునియొక్క + బాణములు =) 'రామునిబాణములు'

ఇది వక్రీకర్తృరుషసమాసము; ఈసమాసమున మొదటిపదముచింతయన్న 'యొక్క' యు, రెండవపదము చింతయన్న 'లు' ను లోపించి 'రామునిబాణము' అని యుండఁగా పదవ మొత్తము మీద 'లు' ప్రత్యయము, వచ్చి 'రామునిబాణములు' అయినది. 'రాముని' అనుచోటగల 'ని' విధక్తి ప్రత్యయము కానందున దానికి లోపమురాలేదు; అట్లే 'బాణము' లోని 'ముగాగము' వకును (అది ప్రత్యయము కానందున) లోపమురాలేదని గ్రహించవలెను.

(సరసము + వచనములు =) 'సరసప్రచనములు' అనుచోట 'సరసము' లోని 'ము' కు 'పు' ఆదేశమయినది; మువర్ణకమునకు సమాసమునందు పు, ంపులు ఆదేశముగా విధింబడినటులే తత్సామర్థ్యమున మువర్ణకమునకు లోపమురాలేదని గ్రహించవలెను; తక్కినప్రక్రియ 'రామునిబాణములు' వలెనే యని యెఱుంగునది. ఇట్లే (వే + వెలుగులు + (కలవాడు =) 'వేవెలుగు' అనునదియును; ఇట సమాసమున విధక్తి లోపమువచ్చిన పదవ మొత్తముయొ (సూర్యుఁడని యర్థమగుటచే) ఏకవచనాంతము. ఇది ౩ - సూత్రముచే స్త్రీసమత్వము కల్గినదగుట ప్రత్యయవచనము విధింపబడినది.

'గుణములప్రోక' అనుచోట 'ము' ప్రత్యయము కానందున లోపించలేదు. 'ల' లోపింబడిన 'ల' కిది అడాగముమగుటయే కారణము.

కర్తాదులకుఁ బ్రాధాన్యవివక్షయందు ధాతుజవిశేషణంబులు
కర్తతోడంబోలె వానితోడ సమసిండు. ౨౬.

రాముఁడు రక్షించినభృత్యుఁడు - రాముఁడు వాలినేసిన
బాణము-రాముఁడు గోవునిచ్చినవిప్రుఁడు - రాముఁడు వెడలిన
వనంబు - రాముఁడు వసించినపల్లగృహము - రాముఁడు వసించిన
చోటు.

౨౬ తెలుఁగున ధాతుజవిశేషణములకుఁ గర్తతోడనే ముఖ్యసంబంధ
ముండును; కాని కర్తాదులతో సంబంధముండదు. కాని కర్తకులై కర్తాదు
లకుఁ బ్రాధాన్యమును చూపునపుడు ధాతుజవిశేషణములు కర్తతో నమాస
మునుపొందినట్లు కర్త మున్నగువానితోఁగూడ సమసిండును.

‘రాముఁడు రక్షించిన భృత్యుఁడు—’ ఇచట ‘భృత్యుని రక్షించిన
రాముఁడు’ అని యర్థము. రక్షించిన రాముఁడు కర్త. రక్షణమునుపొందిన—
రక్షింపబడిన భృత్యుఁడు కర్త; కర్త ప్రధానమగుటచే ‘రక్షించిన’ అను
ధాతుజవిశేషణము దానితోనే సమసిండుచున్నది. ‘రాముఁడు రక్షించినభృ
త్యుఁడు’ అనునపుడు కర్తకును ప్రాధాన్యము వివక్షింపబడినందున దానికి ప్రక
మవచ్చినది; ధాతుజవిశేషణము ఆకర్తతో సమసించినది.

‘రాముఁడు వాలినేసినబాణము’—అనుచో ‘రాముఁడు బాణముచే
నేసినవాలి’ అనునది మొదటివాక్యము. ఇచట బాణము కరణము; దానికిఁ
ప్రాధాన్యవివక్షయందు ప్రకమవచ్చి ‘ఏసిన’ అనుధాతుజవిశేషణ మాకరణము
తో సమసించినది. ‘రాముఁడు గోవునిచ్చినవిప్రుఁడు—’ అనుచో విప్రుని
కొఱకు గోవు నిచ్చినరాముఁడు’ అనునది సహజవాక్యము. ఇచట సంప్రదాన
ముగవిప్రునకుఁ బ్రాధాన్యము వివక్షింపగా దానికి ప్రకమవచ్చి ‘ఇచ్చిన’ అను
ధాతుజవిశేషణము దానితో సమసించినది.

‘రాముఁడు వెడలిన వనంబు—’ అనునెడ వనమునుండి వెడలిన

రాముడు' అని తొలుకటివాక్యము. ఇచట అపాదానము (విడువడుటకు అవధియును) పనమునకుఁ గర్తృకువలె ప్రాధాన్యము చూపునపుడు ఆశబ్దమునకు ప్రళమవచ్చినది. 'విడలిన' అనుధాతుజుకేషణము 'పనము' శబ్దముతో ననుప్రళమవచ్చినది.

'రాముడు పసిందినపర్ణగృహము' అనుదానికి పర్ణగృహమునందు పసిందినరాముడు అనునది సహజవాక్యము. ఇచట ఆధారముగు పర్ణగృహమునకుఁ ప్రాధాన్యవివక్షయందుఁ బ్రళమవచ్చినది: 'పసిందిన' అనుధాతుజుకేషణము ఆయాధారమునుచెప్పశబ్దముతోడనే సమసించినది. 'రాముడు పసిందినచోటు' అనునెడ 'చోటున పసిందినరాముడు' అనునది సహజవాక్యము. అధికరణముగు 'చోటు' నకుఁ ప్రాధాన్యవివక్షయందుఁ బ్రళమయు 'పసిందిన' అను ధాతుజుకేషణముతోడి సమాసమును కలిగినది.

తద్ధిత పరిచ్ఛేదము .

తనవర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు. ౧.

త్వార్థంబనగా భావంబు - ప్రకృతిజన్యబోధంబునందు బ్రకారంబు భావంబు. రామునితనము - రాముతనము-మనుమని తనము-సీతతనము-గొప్పతనము - కొఱతనము-నల్లదనము - పుల్లదనము.

తద్ధితపరిచ్ఛేదము—విధక్త్యంతము లగుశబ్దముల (నామవాచకముల) పైని భావార్థము, మరులర్థము మొన్నగునర్థములందు విధింపబడు ప్రకృత్యములు తద్ధితములు; వానినిగూర్చి వివరించుభాగము తద్ధితపరిచ్ఛేదము.

౧. త్వార్థంబు = భావము—ప్రతిపదికార్థములయొక్కధర్తము; అనగా ప్రతిపదికార్థములయొక్క ధర్తమును బోధించునపుడు 'తన' అగునని భావము. ప్రకృతిజన్యబోధంబునందు = ప్రతిపదికచే చెలువబడు వదార్థమునందు; ప్రకారము = ధర్తము. త్వార్థం బనగా భావంబు=అధర్తమే త్వార్థమగును. (సంస్కృతమున ధర్తమును బోధించునపుడు 'తస్య' అచ్చుచుండును.) (రామత్వం = రామునిధర్తము.) కావున త్వార్థ మనగా ధర్తమని గ్రహించవగును.

(రామునియొక్క+తనము=) 'రామునితనము'—(రాముని ధర్తము.) ఇచట త్వార్థమున 'తన' రాగా నుమాన. ౨౫-వసూత్రము ననుసరించి విధిప్రకృత్యయగు 'యొక్క' లాపింపినది. 'తన' చిహ్నము 'ము' చేరినది. ఇట్లే తక్కినవియును.

‘నల్లదనము, పుల్లదనము’ అనుచోట్ల ‘తన’ ప్రత్యయము చరమగుటచే
సంధి. 3౧ - సూత్రముచే నుగాగమమును, విదప ద్రుతకార్యమును జరిగెనని
యెఱుఁగనది.

ఇటు విశేషంబుత్సర్గంబునకు విభాషను బాధకంబగు. ౨.

స్పష్టము.

౨. విశేషంబు = అపవాదకాస్త్రము-క్రింద వివరింపఁబడు త్వాత్థక
వియమసూత్రములు; ఉత్సర్గంబునకు = సామాన్యకాస్త్రమునకు; క్రిందజెప్పఁ
బోవువిశేషవిధులు లొలుత ‘తనవర్ణకము’ ను నిధింపజేసామాన్యకాస్త్రమును
వికల్పముగా బాధించునని యర్థము. కాఁగా లొలుత విశేషనిధివచ్చి, అది
వికల్పముగా బాధకమగుటచే అది రానపుడు సామాన్యకాస్త్రమువలనఁగల్గు
‘తన’ ప్రత్యయమును కల్గునని భావము.

చిన్నాదులకు టికవర్ణకంబగు. 3.

చిన్నటికము - కన్నెటికము. చిన్న - కన్నె - చుట్టము -
దొంగ-వేద-మిండ-లంజె-ఇత్యాదులు చిన్నాదులు.

3. ‘చిన్న’ మున్నగుశబ్దములకు త్వాత్థమున ‘టిక’ ప్రత్యయము
వచ్చును (చిన్న + టిక + ము =) ‘చిన్నటికము ఇంట మొదటిసూత్రముచే
‘తన’ వచ్చుచుండఁగా దానిని బాధించి ‘టిక’ వచ్చినది. ఇట్లు బాధింపఁ
బిభాషకాన-బాధలేనపుడు ‘చిన్నతనము’ అనియు వగును.

‘చుట్టము + టికము’ అనుచో సమాస. ౨౧ సూత్రము ననుసరించి ‘ము’
లోపము. ‘టిక’ రానపుడు ‘ము’ వర్ణము లోపించదు; సంధి. 3౨-
సూ. అనుసరించి ‘పు’ ఆదేశమయి, సంధి ౨౧-సూత్రముచే నుగాగమమువచ్చి
ద్రుతకార్యము ‘చుట్టపుల్లదనము’ మున్నగురూపము లగును.

‘కన్నెటికము’ మున్నగునవి ‘చిన్నటికము’ వలెనే యవి గ్రహించ
వగును.

ఉత్పంబున కత్పంబు ట్టికమ్మ పరంబగునపుడగు. ౪.

తొత్తటికము - వెడ్డటికము - వెజ్జటికము.

౪. 'టిక' కు ముందున్న (పదముచివటి) ఉకారము ఆకారముగా మారును. (తొత్తు+టికము=) 'తొత్తటికము'. తక్కినవియు నిట్లే.

పేర్వాదుల కిమివర్ణకంబగు. ౫.

పేరిమి-కడిమి. పేరు-కడు-ముచ్చు - మేలు - చెలి-చోడి-
వాడి-వేడి-ఇత్యాదులు పేర్వాదులు.

౫. త్వార్థమునందు 'పేదు' మున్నగువానికి 'ఇమి' ప్రత్యయ మగును. (పేదు+ఇమి=) 'పేమి' ఇట సంధి. ౧౧-సూత్రముచే సంధి నిశ్చయముగా నగును. తక్కినవియు నిట్లే.

నవవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు. ౬.

నల్లన - తెల్లన. నల్ల-తెల్ల-పచ్చ-ఎఱ్ఱ-చామ - తియ్య-కమ్మ-
పుల్ల-చప్ప-పిన్న - తిన్న - అల్ల-ఒమ్మ - తిమ్మ-చక్క-వేక-ఇత్యాదులు నల్లాదులు.

౬. త్వార్థమునందు గుణమును చెల్పు 'నల్ల' మున్నగువానికి 'న' అగును. (నల్ల+న=) 'నల్లన'. 'న' రానపుడు 'కనము' రాగా సంధి. ౨౫-సూత్రముచే నుగాగమము, ద్రుతకార్యమువచ్చి 'నల్లదనము' మున్నగు రూపము లగును తక్కినవియు నిట్లే.

ఇకవర్ణకం బగ్గలాదులకగు. ౭.

అగ్గలిక - ఒమ్మిక. అగ్గలము - ఒమ్ము

౭. 'అగ్గలము' మున్నగువానికి త్వార్థమునందు 'ఇక' ప్రత్యయ మగును. (అగ్గలము+ఇక=) 'అగ్గలిక'. ఇట సమాస; ౨౫. సూత్రముచే 'ము' లూపము. (ఒమ్ము+ఇక=) 'ఒమ్మిక'. సంధి. ౧౧-చే సంధి.

మగటిమ్యాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.౮.

మగటిమి-మగతనము - పేదటిమి-బిజ్జనము - కోటరము - కోడంట్రము-కోడంట్రకము - కోడటికము - కోమలికము - చెలికారము-తెలుపు-ఎలుపు - పసుపు-చలుపు. టికాదులు రానిపక్షమందు దనప్రత్యయం బన్నింటికగు. చిన్నతనము - ముచ్చదనము-నల్లదనము-అగ్గలంపుదనము-బిజ్జతనము.

౮. 'మగటిమి' మొదలగుశబ్దములకుఁ గల్గెడి క్రితప్రత్యయములు ఒకనియనుము ననుసరించినవికావు. ప్రయోగముల ననుసరించి వాని కేమే ప్రత్యయములు వచ్చినదియు గ్రహింపవలెనని భావము.

మగ+టిమి = మగటిమి; పేద+టిమి = పేదటిమి; బిజ్జ+న+ము = బిజ్జనము; కోడలు+ంట్ర+ము = కోటరము; కోడలు+ంట్ర+ము = కోడంట్రము; కోడలు+ంట్ర+ము = కోడంట్రకము; కోడలు+టిక+ము = కోడటికము; కోమలి+క+ము = కోమలికము; చెలి+కార+ము = చెలికారము; తెలు+పు = తెలుపు; ఎలు+పు = ఎలుపు; పసు+పు = పసుపు; నల్ల+పు = నల్లపు'

ఈరీతినిక్రిత్యయములు రానపుడు అన్నింటికిని తార్థమున 'తన' అగును.

అరమరాదులకు స్వార్థంబునం దికవర్ణకంబగు. ౯.

అరమరిక-ఆమిక. అరమర-ఆము - అల్లి బిల్లి - గండి - నడవడి-నాడు - నివ్వాలి - పొత్తి-మాన-మెలి - వాలు-ఇత్యాదు లరమరాదులు.

౯. స్వార్థము=కమకు నియతమైనయర్థము-స్థానికవికార్థము. (అనగా ఈ ప్రత్యయము చేసినను పదమునకు అంతఃకర్తృత్వముండున్న యర్థమే ఉండునని భావము.)

(అరమర+ఇక=) 'అరమరిక'. ఇట్ల 'అరమర' అనిన ఏమి యర్థమో, 'అరమరిక' అన్నను ఆచార్యము. 'ఆమిక' మొదలగునవియు నిట్లే.

క్షకవర్ణకంబు చిటుతాదులకు స్వార్థంబునంచగు. ౧౦.

చిటుతుక-నాతుక. చిటుత-నాతి - నెలత-మెలత-పడత.
మడత - పొలత - వెలది - నిప్పు - ఎమ్ము - ఇత్యాదులు చిటు
తాదులు.

౧౦. 'చిటుక' మున్నగువానికి 'క్షక' అనునది ప్రాతిపదికార్థమున
వచ్చును.

(చిటుక + క్షక =) 'చిటుతుక.' 'నాతుక' మున్నగునవియు నిట్లే.

కాకత్తియవర్ణకంబులు పుంస్త్యస్త్రీత్వంబుల మతుబర్థంబునం
దాటాదులకగు. ౧౧.

కాప్రత్యయంతంబునకు మగాదిగణగణనంబునంజేసి
డుజ్జగు - ఆటకాడు - ఆటకత్తియ ఆట - అడపము-ఎమ్మెటయా
రము-కటారి-కొల్ల-చెలిమి - చేరువ - చొరవ - జట్టి - జాజర -
జూదము-తిండి - తేర - దొడ్డ - నీటు - నేస్తము - బేరము-వగ-
విలు-వెచ్చము-సొగసు-ఇత్యాదు లాటాదులు.

౧౧. పుంస్త్యస్త్రీత్వంబుల = పురుషధర్మమునందును, స్త్రీధర్మమునం
దును; మతుబర్థంబునందు= 'కలిగియుండు' ననునర్థము చెప్పనపుడు; 'ఆట'
మున్నగుశబ్దములకుఁ బురుషధర్మమైనచో 'కా' అనుప్రత్యయమును, ఆ
దుది యర్థమైనచో 'కత్తియ' అనుప్రత్యయమును మతుబర్థమునం దగునవి
సూత్రార్థము.

'కా'ప్రత్యయంతములు 'మగ'మున్నగుశబ్దముల పట్టికలో నున్నందున
అచ్చిక్. ౪. వసూత్రముచే దుజ్జువచ్చును. కావున (ఆట+కా+డు=) 'ఆట
కాడు' అగును. (ఆట+కత్తియ=) 'ఆటకత్తియ'. (అడపము+కా+డు=)
'అడపకాడు'-ఇట నమాస. ౨౫. సూత్రముచే 'ము' లోపము.

కాక త్రియల కకారంబునకు గకారంబు కొండొకచో,
గానంబడియెడి. ౧౨.

అందగాడు - అందగ త్రియ - కొండెగాడు - కొండె
గ త్రియ-బేరగాడు-బేరగ త్రియ-ఇత్యాదులు.

౧౨. కొండొకచో = ఒకానొకచోట. (అంద+క+డు=) 'అంద
గాడు', అందగ త్రియ' మున్నగునదియు నిట్లే.

కాక త్రియలు కొండొకవానికి స్వార్థంబునం జూపట్టెడు. ౧౩.
చెలికాడు - చెలిక త్రియ. హెగ్గడికాడు - హెగ్గడిక త్రియ.

౧౩. 'కా, క త్రియ' ప్రత్యయములు మతుబర్థమునందేగాక, కొన్ని
శబ్దములకు స్వార్థము (ప్రాతిపదికార్థము)నందుకు గనఁబడుచున్నవి యర్థము.

చెలి = మిత్రుడు; చెలికాడు = మిత్రుడు; చెలి = మిత్రురాలు; చెలి
క త్రియ = మిత్రురాలు; ఇట్లే కక్కినదియును.

కావర్ణకంబు తిర్యక్కులకుం గానంబడియెడి. ౧౪.

ఇబ్బందిగాడు - ఒంటిగాడు - కొమ్ముకాడు-పరికాడు.
ఇత్యాదులు మృగవిశేషవాచకంబులు.

౧౪. 'కా' ప్రత్యయము ౧౧ సూత్రమునబట్టి మహద్వాచకములకే
కలుగట్లు తెలియుచున్నది. అట్లుకాక అమహత్తులగు మృగాదులకు చెల్లుటద
ములకును ఈ ప్రత్యయము కలుగుచుండుట కొన్నిప్రయోగములనుబట్టి కనఁ
బడుచున్నదని భావము.

'ఇబ్బందిగాడు, ఒంటిగాడు' అనుచోట్ల ౧౨-వ సూత్రముచే కకా
రము గకారముగా మారినది.

అటమటాదులకు మతుబర్థంబునం దీవర్ణకంబు

పుంస్త్యంబునం దగు. ౧౫.

ఈ ప్రత్యయంతంబు మగాదీగణంబు. అటవటీడు . కష్టటీడు. అటవటము-కష్టతము - కన్నడము-కొంచెము . బాస సము-బూటకము-మందడి - మన్నెము సుంకము. ఉక్కివంబునకు వలోపంబునగు. ఉక్కిడు-ఇత్యాదులు.

౧౫. మతుబర్థము ('కలవాడు, కలది' అనునర్థము) న 'అటవట' మున్నగువానికి-మగవారిని తెలుపునపుడు 'ఈ' ప్రత్యయమగును.

(అటవటము+ఈ+డు=) 'అటవటీడు'. 'ఈ' ప్రత్యయంతములు 'మగ' మున్నగువానిగుంపులొనివి కాన అచ్చిక. ౪-వ సూత్రముచే దుజ్జువచ్చును. 'అటవటము' లొని మువర్ణకమునకు సమాస. ౨౫-సూత్రముచే లొపము. 'కష్టటీడు' మున్నగునవియు నీట్లే.

(ఉక్కి+వము ఈ+డు=) 'ఉక్కిడు' అని (వకారము లొపించి) అగును. ('ఉక్కివీడు' అని మాత్రము కాదు.

ఈ ప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబునందగు. ౧౬.

మొక్కలీడు - కల్లరీడు.

౧౬. 'ఈ' ప్రత్యయము మతుబర్థమునందేగాక స్వార్థము (ప్రతిపది కార్థము) నందును కొన్నింటి కగును.

(మొక్కలి+ఈ+డు=) 'మొక్కలీడు' ఇవట 'మొక్కలి' యని ననుక, 'మొక్కలీడు' అనినను శూరుడనియే యర్థము; అట్లే 'కల్ల' కల్ల రీడు' అనుచెందుపదములకును అనత్యవాది యనియే యర్థము. ఇవట 'మొక్కలి, కల్లరి' అనువానికి ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు సుధి-౧౧-వ సూత్రము ననుసరించి నిత్యసంధి 'ఈ' ప్రత్యయంతములగు వైశబ్దములకు అచ్చిక. ౪-సూత్రముచే దుజ్జువచ్చును.

అదివర్ణకంబు మతుబర్థంబున జాలాదులకగు. ౧౭.

జాలరి-బిఱవరి. జాల - బిఱపు - కల్ల-చదువు - జూదము-

టక్క-తగవు-తీరువు - తేంపు-తేరువు - నేరువు - మతకము-వెరవు-
వేట-సిగ్గు-సుంకము-ఇత్యాదులు.

౧౭. 'కలవాడు, కలదీ' అనునర్థమన 'కాల' మొదలగు శబ్దములకు
'అరి' అనుప్రత్యయము కలుగును.

(కాల+అరి=) 'కాలరి.' ఇచట నుంధి, ౧౧ వ సూత్రముచే నిత్య
నుంధి. 'ఓటపరి' మున్నగువియు నిట్లే.

కాదము, మతము, సుంకము మున్నగువానికి 'రి' ధర్మగుణపుడు
'ము' లోపము సమాస. ౨౫. సూత్రముచేతనే యని యెఱుంగునని.

ఇవర్ణకం చోయా రాసులకు మతుబర్హంబునందగు. ౧౮.

ఓయారి - ఆక్కసి. ఓయారము - ఆక్కసము - కడలు-
చాగము - జోగము - తమకము - తుటారము - బండారము -
బిత్తరము - బిటారము - బేహారము - మచ్చరము - మిటారము-
విన్నాణము-వెక్కసము-ఇత్యాదులు.

౧౮. 'ఓయారము' మున్నగువానికి మతుబర్హమునందు 'ఇ' ప్రత్యయ
మగును. (ఓయారము+ఇ=) 'ఓయారి.' ఇచట సమాస. ౨౫-సూత్రముచే
'ము' లోపించును; పిదప నుంధి ౧౧-సూత్రముచే నిత్యనుంధి. ఇట్లే 'ఆక్కసి'
మొదలైనవియును.

తవర్ణకంబు కులవాచకంబునకు స్త్రీవాచ్యం బగునపుడు
మతుబర్హంబునందగు. ౧౯.

కొఱవత - చాకిత. కొఱవ - చాకి - బోయ - వానె
వ్రే-సాలె-ఇత్యాదులు కులవాచకంబులు.

౧౯. కులమును కలుపుచు, నందు స్త్రీనిబోధించునపుడు మతుబర్హము
నందు 'త' ప్రత్యయ మగును.

(కొఱవ+క=) కొఱవక, అనగా కొఱవకారికలస్త్రీ యని యర్థము. ఈశబ్దము కాలిని, అందు స్త్రీని కలుపుచుండుటచే 'క' వర్ణకము వచ్చినది. 'చాక' మున్నగువియు నిట్లే.

తల్లకంబు పరంబగుచో నొకానొకచో
నెత్తంబు చూపట్టెడు. ౨౦.

చెంచెత - మాలెత.

౨౦. కాలివాచకమై, స్త్రీని కల్పి 'క' ప్రకృయము పరముగా నున్నపుడు కొన్నిచోట్ల శబ్దము తుదియచ్చునకు 'ఎ' కారము ఆదేశముగా నగును.

(చెంచు+క=) 'చెంచెత' ఇచ్చట 'చు' లోని ఉ కారము ఎ కారమైనది. ఇట్లే (మాల+క=) 'మాలెక.'

యువతి విటీ రజస్వలలు గుబ్బెత్త మిండత్త
ముట్టుతలు నాఁబడుదురు. ౨౧.

స్పష్టము.

౨౧. సుస్కృతమున 'యువతి' అనుదానికి తెలుగున 'గుబ్బెక' అనియు, విటీ శబ్దమునకు 'మిండత్త' అనియు, 'రజస్వలా' శబ్దమునకు 'ముట్టుక' అనియు రూపములు కలుగును.

వగాదు - కు బహువచనాంతంబులకు స్త్రీవాచ్యం
బగునపుడు మత్స్వర్థంబునం ద్వాదవివర్ణకంబగు. ౨౨.

వగలాడి. వగ - చిన్నె - కులుకు - వన్నెచొమ్మి-ఎమ్మె
ఇత్యాదులు వగాదులు.

౨౨. బహువచనాంతంబులకు = ప్రథమాబహువచనము చివరి గల వానికి; స్త్రీ. వాచ్యంబగునపుడు = అందుది బోధింపఁబడినపుడు; మత్స్వర్థంబు

నందు = మతుబర్థమున కలది' అనునర్థమున స్త్రీబోధించుటచో ప్రథమా బహువచనాంతములగు వగ' మున్నగుకల్పముల (వగలు' మున్నగువాని) పయి - మతుబర్థమున ఇడి' అనుప్రత్యయ మగుచుండును.

(వగలు+అడి=) వగలాడి' వన్నెలాడి' మున్నగువియు నిట్లే.

వగాదులకు బహువచనాంతంబులకుఁ బుం స్త్వంబున మతుబర్థం చాకారంబగు. ౨౩.

ఆప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబు వగలాడు-చిన్నెలాడు.

౨౩ పురుషులను బోధించునపుడు ప్రథమాబహువచనాంతములగు వగ' మున్నగుకల్పములకు మతుబర్థమున (కలవాడు' అనునర్థమున) ఆ' అను ప్రత్యయ మగును ఈప్రత్యయము చివఱ గలకల్పములు మగ' మున్నగువాని గుంపులొక జేరియుండుటచే ఆచ్చిక ర - వ సూత్రము ననుసరించి డుజ్జా వచ్చును (వగలు+అ+డు=) వగలాడు' (వన్నెలు+అ+డు) వన్నెలాడు.'

ముక్కులోనగువానికి దదభావద్యోతకం బయి

మతుబర్థంబునం ది డివర్ణకంబగు. ౨౪.

ముక్కిడి - ముక్కు లేనివాడని యర్థము. ముక్కు వాలు-వెరుపు-సిగ్గు-ఇత్యాదులు ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

౨౪ దభావద్యోతకంబయి-అవిలేవు అనునర్థమును తెలుపునదయి; ముక్కు' గొనగుకల్పములకంటె మతుబర్థమున ముక్కు మున్నగువాని లేమని తెలుపుచు ఇడి' ప్రత్యయము అగును (ముక్కు+ఇడి=) ముక్కిడి' ఇచ్చట సంధి ౧౧-సూత్రముచే నిశ్శబంధి ఈపదము స్త్రీపదమగుటచే ప్రథమైకవచనలోపము. వారిడి' మున్నగునవియు నిట్లే

మానార్థంబున కేకత్వంబునం దెడువర్ణకంబగు. ౨౫.

తూమెడు - ముంతెడు - ఎత్తెడు - వీసెడు - జేసెడు - మూరెడు-కుండెడు-గంపెడు.

౨౫ మాఢము = పరిమాణము-కొలత పరిమాణార్థమనందు
వచనమున ఎదు' ప్రత్యయ మగును (తామ+ఎదు=) తామెదు
సంధి ౧౧-వ మాత్రము ననుసరించి నిత్యసంధి ఇట్లే మూతెదు లానగు
నవియు

ఎదువర్ణకంబు పరంబగునపుడు లివర్ణంబు లోపించు. ౨౬.

కమికెదు - కొడిదెదు - దోసెదు - పిడికెదు - పుడి
సెదు - సందెదు

౨౭ కొలతకుదెల్పు మీది ఎదు' ప్రత్యయమనకు ముందున్న
(ప్రాతిపదికములావిదగు) లి లోపించును (కమికెలి+ఎదు=) కమికెదు'
ఇచట లి లోపించి సూదియెనది కొడిదెదు' లానగునవియు నిట్లే

దక్షార్థంబున బంటికొలదులగు ౨౮

మోకాలిబంటి - మోకాలికొలది. తొమ్ముబంటి -
తొమ్ముకొలది.

౨౯ దక్షార్థంబున=లోతు అనునర్థమును దెల్పునపుడు లోతు'
అనునర్థమును దెల్పునపుడు శబ్దములకు బంటి కొలది అనుప్రత్యయము
లగును.

(మోకాలు+బంటి=) మోకాలిబంటి' (మోకాలు+కొలది=)
'మోకాలికొలది' (మోకాలిలోతయర్థము) ఇచట మోకాలు' శబ్ద
మాఢవిధిక్రమము కావున ఇ' వచ్చి మోకాలి' అయినది

అర్థవిశేషంబులవర్ణకాంతరంబులును మహాత్ప్రయోగంబుల
నెఱుంగునది. ౨౮.

మంటమారి.తిండిపోతు - తాచ్చీల్యంబున మారి పోతు
వర్ణకంబులు అడప - తాంబూలకరండవాహి - మతుబర్ణంబునం

దప్రత్యయంబు పెండ్లము - ఊహ - పెండ్లిశబ్దంబునకు మఱు
బద్ధంబునం దముప్రత్యయంబు ఇత్యాదు లూహ్యంబులు.

అ౮ అర్థవిశేషంబుల = ఇంకను మిగిలిన విశేషార్థములందు పర్వ
కాంతకంబులును = ఇతరము లగు ప్రత్యయములును మహాకృప్తియొగంబు
లన్ = పెద్దల ప్రయోగముల ననుసరించి - అనగా మిగిలిపోయిన విశేషార్థ
ములందు మిగిలిపోయిన ప్రత్యయములను మహాకవి ప్రయోగముల ననుసరించి
తెలిసికొనవలెనని యభిప్రాయము.

తాచీల్యంబున = దానిస్వభావము ననుసర్థమున నుంటమారి అనుచో
కుండునట్టి స్వభావము కలది యనుసర్థమున ముంట' కు మారి ప్రత్యయ
మయ్యెను ఇట్లే 'లిడిపోతు' అడపము + ఆ = అడప్' ఇచట తాంబూలపు
పెట్టెకలవాడు' అనుచుబద్ధముగ ఆ' ప్రత్యయము నమాస అగి-వ
సూత్రము ననుసరించి ము' లోపము

పెండ్లి+అము = పెండ్లము ఇచట (ఊహ) పెండాడబడిన పనిత'
అనుసర్థము చెప్పుచు పెండ్లి' శబ్దమునకు మునుబద్ధమున అము' అను ప్రత్య
యము వచ్చినది. పిదప సంధి గగ సూత్రమునుబట్టి సంధి

ఇత్యాదు లూహ్యంబులు' అనుటచే మఱికొన్ని యిట్టివి కలవని
తెలియుచున్నది ఉదా— లేజంబు+న + వాడు = లేజంబునవాడు'
అనగా లేజస్సుకలవా డని యర్థము ఇచట కలవాడు' అనుసర్థమున మఱు
బద్ధమున న' అనుప్రత్యయ మయ్యె నని యెఱుఁగునది

క్రియా పరిచ్ఛేదము

ధాతువునకు. ౧

ఇది యధికారసూత్రంబు - ఇంక నెయ్యది యుపక్రమింపంబడునయ్యది ధాతువున కగునని యెఱుంగునది.

క్రియాపరిచ్ఛేదము—మిది తెలియఁజేయునది క్రియలు ఆక్రియలగుగూర్చి తెలియఁజేయుగ్రంథభాగము క్రియాపరిచ్ఛేదము.

౧ క్రియకు మూలరూపము ధాతువు ఈ ధాతువునకు 'అనునది అధికారసూత్రము మూడుఁ జెప్పఁబోవుసూత్రములతోఁ గలిసి ప్రయోజనము పొందుసూత్రము అధికారసూత్రము ఇట్టి సూత్రములకు తా నున్నస్థలమన ప్రయోజనము ఉండదు

ఈసూత్రము ఈమీఁదిసూత్రములతో నన్వయించుచు ఆసూత్రముల వలన విధింపఁబడుకార్యము ధాతువునకు వచ్చు నని తెలియఁజేయుచుండును.

వర్తమానంబున లట్టగు. ౨

వర్తమానక్రియావృత్తియగుధాతువునకు లడ్వర్ణకంబగు వర్తమానంబునాఁ బ్రారభాపరిసమాప్తంబు - అప్పటికి ముగియకుండునది

౨ వర్తమానము = జరుగుచున్నది వర్తమానాథమున బోధించు నపుడు ధాతువునకు లట్' అనుప్రత్యయ మగును ప్రారభాపరిసమాప్తంబు = ప్రారంభింపఁబడి యింకను ముగియకుండునది ఈదా — వచ్చుచున్నాడు—' ఇచ్చట వచ్చుట' ప్రారంభింపఁబడెనుగాని యింకను ముగియలేదు

భూతంబున లిట్టగు 3.

భూతక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్గకంబగు భూతంబు నా విద్యమానధ్వంసప్రతియోగి - ముందుండియప్పటికి లేకుండునది

3 భూతక్రియావృత్తి = భూతకాలమునందలి వస్తువుయొక్క క్రియ యందున్నది అట్టి ధాతువునకు లిట్ ప్రత్యయ మగును జరిగిపోయిన (భూత) కాలమున దెల్పునపుడు ధాతువునకు లిట్టగును.

విద్యమానధ్వంసప్రతియోగి = (వాక్యప్రయోగకాలమునందు) ఉండిన నాశమునకు విరోధియైనది—అనగా పూర్వముననుండి యిప్పుడు లేనిదని యర్థయ ఉదా—‘ఘటముండెను’ - వాక్యప్రయోగకాలమున ఘటము లేదనియు అంతకుముందుండినదనియు తెలియుచున్నది ఇదివఱకుండి యిప్పుడు లేనిది ధ్వంసము.)

భావిని లిట్టగు. ౪. (రాగోపసర్గం)

భావిక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్గకంబగు భావినా విద్యమానప్రాగభావప్రతియోగి - అప్పటికి బుట్టకుండునది.

౪ భావి = భవిష్యత్తు - రాగోపసర్గ భావిక్రియావృత్తి = రాగోపకాలమునందలి వస్తువుయొక్క క్రియయందున్నది అట్టి క్రియ యందున్న ధాతువునకు లిట్ ప్రత్యయ మగును - (ముందు జరుగఁబోవు (భావి) క్రియను దెల్పునపుడు ధాతువునకు లిట్టగును విద్యమానప్రాగ భావప్రతియోగి = వస్తూత్పత్తికి ముందున్న ఆభావమునకు విరోధియైనది— అప్పటికి కలుగకుండుదాని విరోధి ఇతరమిందఁ గలుగున దని భావము. (వస్తూత్పత్తికి ముందుండు ఆభావము - ఇదివఱకు లేనిది ప్రాగభావము) ఉదా - రాముఁడు రాఁగఁడు’ ఇచట రాముఁ డిదివఱకు రాలేదనియు ఇత

మీద రాగలడనియఁ రాగలడు' అనునది చెప్పుచున్నది కాన అది భవిష్యత్కాలము

తథర్థాదులందు లాట్టగు ౫.

తథర్థాదిక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లాడ్వర్ణకంబగు తచ్చీలసంభావనా సంప్రశ్న సాతత్యవర్తమాన భావ్యా శీరాదు లాదిపద గ్రాహ్యంబులు

౫ తథర్తము మున్నగువానియందలి వస్తువుయొక్కక్రియయందున్న ధాతువునకు లాట్' అనుప్రత్యయ మగు—(మీది మూడుకాలముల కంటెను జేయు వానిన నిర్ధర్తములు మున్నగువానిని జెల్పినపుడు ధాతువునకు లా ట్టగున) (తథర్థాదు లన్ని కాలములను బోధించును)

తచ్చీలము = దానిస్వభావము సంభావన = ఊహ సంప్రశ్నము = పృచ్ఛచేయుట - అడుగుట సాకశ్యము = ఎల్లపుడును ఉండుట వర్తమానము = వాక్యప్రయోగకాలమున నుండుట భావి = వాక్యము ప్రయోగించుకాలమునకుఁ దరువాత నుండుట ఆశీరాదులు = దీవన మున్నగుఁవి యవియన్నియును తథర్థాదులందు అనుచోటఁ గల ఆది' పదముచే గ్రహింపఁబడుచున్నది వీనికి ౨౨-సూత్రమునొద్ద ఉదాహరణము లీయఁబడును.

ఆశీశ్శాపసంప్రార్థనవిధులందు లూట్టగు ౬.

ఆశీరాదులందు ధాతువునకు లూడ్వర్ణకంబగు

౬ ఆశీస్సు=దీవన శాపము=లిట్టుట సంప్రార్థనము=ప్రార్థించుట—కోరుట విధి=ఆజ్ఞాపించుట ఆశీరాదులగు కమునాల్గింటియందున్న వస్తువుల వ్యాపారమున నుండు ధాతువునకు లూట్' అనుప్రత్యయ మగును వీనికి ఉదాహరణలు ౨౬-వ సూత్రమునొద్ద నీయఁబడును.

వ్యతిరేకంబున లజీయగు ౭.

వ్యతిరేకవిశిష్టక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లజీవర్ణకంబగు

2 పృథిరేశంబు - భావ్యర్థమునకు పరిశ్రమకు నర్థమున, పృథిరేశా
ర్థముతోఁగూడిన క్రియాయందుండు భావపునకు లజి ఆచుప్రకృయ మగును

లకారంబునకు దు జ్రు పు రు ను ముజ్జుగు. ౮.

లడాది లకారంబులం దొక్కొక్కటికి డుజాదు
లాదేశంబులగు. ఇందు ఇకారంబు ప్రత్యాహారాథంబు

౮ లకారంబునకు లట్టమున్నగు వారింటిలో ఒక్కొక్కదానికిని
'లట్ లిట్ ల్యట్ లాట్ లూట్ లజి ఆచువాఱును లకారపదముచే
గ్రహింపఁదగియున్నది ఈ గూఱంటికిని - అనఁగా ప్రతిలకారమునకును-
దుజ్ రు పు రు ను ము-అచునది ఆచేశములుగా నగును ఇందు ముఖ్
లోని ఇకారము ఇత్తు అది ప్రత్యాహారమునొఱుకై ము' తోఁ జేర్చఁ
బడినది

మొదటియక్షరము నొకదానిని దీసికొని చివరిహల్లుతోఁజేర్చి ఉచ్చ
రింపఁగా ఆ ఉచ్చరింపఁబడిన సంగ్రహక్షరసమూహము ప్రత్యాహారము'
అనఁబడును అది మొదటియక్షరమును చివరిహల్లునకును మొదటియక్షరము
నకును నడుమఁగల యక్షరము లన్నింటినిఁగూడ బోధించును

ఇచట మజ్' లోని దు' తీసికొని ముఖ్' గాని ఇకారముతోఁ
జేర్చి పలుకఁగా దుఖ్ అగుచున్నది ఇదే ప్రత్యాహారము. కాన దుఖ్'
అని పఠింపచో దు' ను దాని కరువాలి రు-పు-రు-ను-ము' లనునాయొ
గ్రహింపఁబడును కాఁగా-దుఖ్ అనఁగా దుజ్-రు-పు-రు-ను-ము' లని
యర్థము తెలుచున్నది

అందు వరుసను చెందేసి ప్రథమమధ్యమోత్తమంబు
లనంబదు. ౯.

దుజ్ - రు - ప్రథమము. పు-రు - మధ్యమము ను -
ము-ఉత్తమము.

అందు = దుశాదులాటింటిలో.

వానిలో రు ము లు బహువచనంబులు

పెరిచేకవచనంబులు ౧౦

౧౦ వానిలో=దుశాదులాటింటిలో పెరిలు=మిగిలినది-దు-వు-సు' అనునది ప్రథమపురుషైకవచనమున దు' ప్రత్యయమును ప్ర బహువచనమున రు ను మధ్యమపురుషైకవచనమున వు' ప్రత్యయము మ బహువచనమున రు' ఉత్తమపురుషైకవచనమున ను' ఉ బహువచనమున ము' ప్రత్యయమును వచ్చునటు

నామయుష్టదస్త దర్థములందుం

బ్రథమమధ్యమోత్తమంబులగు ౧౧

౧౧ యుష్టదస్త దర్థములకుంటే వ్రతైనది నామము ఎదట నన్నవాడును తానును అర్థముకాని-ఎక్కడనో ఉన్న ఇతరుడు నామము అనామమున ప్రథమపురుషమును ఎదటచున్నవానిని జెల్పునపుడు మధ్యమపురుషమును తన్ను తెల్పుచో ఉత్తమపురుషమును అగును

అమహాదర్థంబునందు డు బ్రు లకు దువు లగు నున్నాను

బంధంబుమీఁద దివి యగు ౧౨

౧౨ ౮-వ సూత్రముచేఁ జెప్పఁబడిన దుశ్' మున్నగునవి మహాదర్థమునకుఁ మహాత్యర్థమునకును అమహాదర్థమునకును సామాన్యముగఁ జెప్పబడియున్నను అందు దు రు' అనునవి మహాదర్థములకే సరిపడుచున్నవి అమహాదర్థములకు సరిపడుటలేదు కాన ఈసూత్రమునందు అమహాదర్థములకెట్టివివచ్చునో తెలియఁబడుచున్నది

అమహాదర్థమును దు' కమాణు దు'అనునదియు రు' కబదులు వు' అనునదియు నగును ఉన్న' అనుదానితోఁగూడినపుడుమాత్రము దు' క 'ది' యును రు' క వి' యు అగును.

అనుబంధము = అనుసరించియున్నది ఉన్నానుబంధము = (ధాతువును)
అనుసరించి దాని ప్రకృతుచేరిన ఉన్న' అనునది

ఉదా — హంస కలదు (బహు) హంసలుకలవు ఉన్నానుబంధము
మీద నుదాహరణ- మేఘము వర్షించుచున్నది మేఘములు వర్షించు
చున్నది.

ఉదంతంబునకు లట్టుపరంబగునపు

దున్నానుబంధంబగు ౧౩

ఉదంతంబయిన ధాతువునకు లట్టు పరంబగునపుడు
ఉన్న అనుశబ్దం బనుప్రయుక్తంబగు

౧౩ స్రావ్యమగు ఉత్తరము చివఁగల ధాతువునకు లట్టు' భరమగు
నపుడు ఉన్న' అనునది వచ్చును-అనఁగా ధాతువుతుదిని ఉన్న' అనునది
చేరును

ఉన్నశబ్దంబు పరంబగునపుడు చువర్ణకంబగు ౧౪

౧౪ ఉన్న' అనునది భరముగా నున్నపుడు ధాతువుచివఁజు' అను
నది చేరును ఈ చు ప్రత్యయము

దివీతరంబగు దుష్టా పరంబగునపు దున్నానుబంధంబునకు
దీర్ఘంబగు. ౧౫

ప్రథమము. వాడు వండుచున్నాడు - వారు వండు
చున్నారు - అది వండుచున్నది - అవి వండుచున్నవి. మధ్య
మము. నీవు వండుచున్నావు - మీరు వండుచున్నారు. ఉత్త
మము నేను వండుచున్నాను - మేము వండుచున్నాము.

౧౫ లట్టునకు ఆదేశమగు దుష్టా (దుష్-రు-వు-రు-ను-ము) భర
మగునపుడు అనుబంధముగావచ్చిన ఉన్న' అనుదానికి దీర్ఘముగా కాని
బాలవ్యా-లఘుటీక—15

‘దుష్ట’ రు’ లకు వరుసగా ది వి’ అనునది ఆచేశముగా వచ్చినప్పుడు మాత్రము ఉన్న’ కు దీర్ఘమురాదు.

ప్రథమము=ప్రథమపురుషము పండుచున్నాడు’ అనునది వికవచన రూపము

పండు’ ధాతువునకు వర్తమానమున లట్టు’ రాగా దానికి మహదర్థమున ప్రథమపురుషైకవచనమున దుష్ట’ వచ్చినది దుష్టు జేత్తుకావున జేత్తుదీదుపుర్వంబగు’ ననునియమముచే ముందు బిందువు నిడివని పండు+డు’ అని యుండినది పిదప-౧౩-వ సూత్రముచే ఉన్న’ యను ౧౪-వ సూత్రముచే చు’ వచ్చి పండు+చు+ఉన్న+డు అయినది ౧౫-వ సూత్రముచే ఉన్న’ కు దీర్ఘమురాగా పండుచున్నాడు’ అనునది పండుచున్నారే అనునది ప్రథమపురుషబహువచనరూపము దానిప్రక్రియ ‘పండుచున్నాడు’ అనుదానివలెనే గ్రాహ్యము పండుచున్నది’ అనునది అనుహద్వాచకమున ప్రథమపురుషైకవచనమునకును పండుచున్నది’ అనునది అందే ప్ర బహువచనమునకును ఉదాహృతులు మొదటిదానిలో ది’ రెండవదానిలో వి’ చరమగుచో ఉన్న’ అనుదానికి దీర్ఘము రాలేదని చూపుట కిది యుదాహరింపఁబడినది తక్కినప్రక్రియ పండుచున్నాడు’ అనుది నిఃసంశయ ప్రసంగవలెను.

మధ్యమము=మధ్యమపురుషము పండుచున్నావు’ అనునది వికవచనమునకు ఉదాహరణము పండుచున్నారు’ అనునది బహువచనమునకు ఉదాహృతి ఉత్తమము. ఉత్తమపురుషము పండుచున్నాను’ అనునది వికవచనమునకును పండుచున్నాము’ అనునది బహువచనమునకును ఉదాహరణములు వీనికి ప్రక్రియ పండుచున్నాడు’ అనుదానివలెనే యని గ్రహించునది

లిష్టాట్టుల దుష్టున కెను నువర్ణంబు లగు ౧౬.

లిడాదేశంబగు దుష్టునకు - ఎను - అనునదియు లాడాదేశంబగు దుష్టునకు - ను - అనునదియు నాదేశంబు లగు.

౧౬ భూతకాలమునందు లిట్టనకు ప్రళమపురుషైకవచనమునందు వచ్చు (అదేశమగు) దుష్టానకు ఎను' అదేశముగా వచ్చును తద్ధర్మమునందగు లాట్టు దుష్టానకు ను' అనునది అదేశమగును.

వందు+లిట్ అని యుండఁగా లిట్టనకు ౮-వ సూత్రముచే దుష్టా వచ్చి (వందు+దుష్) పిదప నీసూత్రముచే దుష్టానకు ఎను అదేశమయి సంధియై వండెను అని సిద్ధించెను.

తద్ధర్మమున వందు+దుష్ అనియుండఁగా నీసూత్రముచే ను' అదేశమై వందును' ఐనది.

భూతంబునం దిగాగమంబగు ౧౭.

భూతార్థవృత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

౧౭ భూతకాలక్రియను బోధించు ధాతువు చివటి యక్షరమునకు ప్రాప్తమగు ఇకార మాగమముగా నగును.

వందు+రు' అనియుండఁగా వైసూత్రముచే వందు' నకు ఇకో (ఇ) అగమము సంధివచ్చి వందు+ఇ+రు=వండి+రు అనియుండినది పిదప శబ్దము. ౨౬-సూత్రముచే రు' లోని ఉకారము ఇకారముగా మారి వండిరి' అయినది.

లిట్టు వుష్టు పరంబగునపుడు తివర్ణకంబగు ౧౮.

ఇకారంబుమీఁది కు - ను - వు - క్రియావిభక్తుల యను సూత్రముచే గుష్టునకిత్వంబు-ప్ర వండను - వండిరి మ వండి తినివండితిరి. ఉ. వండితిని-వండితిమి.

౧౮. వుష్టు పరంబగునపుడు = వు రు ను ము' అనునది పరమగు నపుడు భూతకాలమందలి మధ్యమపురుషమును ఉత్తమపురుషమును పరమగు నప్పుడు ధాతువు రుద రి' అనునది చేరును.

రుజ్జునకు = రు వు రు ను ము'లకు కు = మధ్యమపురుషము =
 'వందు+వు' అని యుండగా ఈసూత్రముచే 'లి' వచ్చినది ౧౭-వ సూత్ర
 ముచే ఇగాగమమువచ్చి సంధియై వండి+లి+వు' అని యుండగా తత్సవ.
 ౨౬ - వి సూత్రము చే వు' లోని ఉకారము ఇకారముగామాటి వండిలివి'
 అయినది వండిలిరి' మున్నగువనియు నిట్లే ఉ = ఉత్తమపురుషము

కలజ్యనుబంధంబు లృట్టు పరంబగునపుడగు ౧౯.

లృట్టు పరంబగునపుడు ధాతువునకు కలజీ - అనునది
 యనుప్రయుక్తంబగు

౧౯ లృట్టుపరమగునపుడు = భవిష్యదర్థకమగు లృట్టుపరముకాగా,
 కలజీ అనుదానిలో కల' అనునదియే మిగులును జీ ఇత్తు అగుటచే లోపిం
 చును

జీత్తుపరంబగునపు ధుత్వంబున కత్వంబగు ౨౦.

జీత్తు పరంబగునపుడు ధాతువునుత్వంబున కత్వంబగు

౨౦ జీ' ఇత్తుగాగలది జీత్తు అది కరమఁచో ధాతువుచివటి
 ఉకారము ఆకారముగా మాఱును

కలజీపదములు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు ౨౧

ద్రుతకార్యంబు ప్ర. వండఁగలఁడు - వండఁగలరు -
 వండఁగలదు - వండఁగలవు. మ వండఁగలవు - వండఁగలరు.
 డ్డ. వండఁగలను-వండఁగలము.

౨౧ కలజీ పదుజీ అనునవి కరములగునపుడు ధాతువునకు అంతా
 గమముగా నుగాగమము (నకారము) అగును

వందు+డు' అని యుండగా ౧౯-వ సూత్రముచే కలజీ' (కల)
 అయి వందు+కల+డు' అనియుండగా ౨౦-వ సూత్రముచే దు లోని

ఉకారము అకారముగా మఱి వంద+కల+డు' అయినది ఈసూత్రముచే
ఘాతువునకు నుగాగమము దానికి ద్రుతకార్యము కలిగి ఒండగలడు' అయి
వది ఇట్లే వందగలరు' ముగ్గునవియును

లాట్టురుజ్ఞు పరంబగునపుడు దుగాగమంబగు ౨౨.

ప్ర. వండును - వండుదురు మ వండుదువు - వండు
దురు ఉ. వండుదును - వండుదుము. లాడర్థంబులయం దోలి
నుదాహరణంబులు వక్కాణించెద. తద్దర్శంబు - కులాలుడు
కుండలు వానును తచ్చీలంబు - జ్వలనజ్వాలంబు లుప్పురం
బెగయును సంభావన - ఇప్పుడు వాడింట నుండును. సంప్ర
శ్నము-ఉంచునా - పోదునా. సాతత్యము - సర్వంబునం దీశ్వరు
డుండును - సర్వంబీశ్వరునియందుండును. వర్తమానంబు - మేన
నిప్పుడుం బులకలువొడమెడును. వక్ష్యమాణవిధిచే బ్రాయి
కంబుగ వర్తమానంబునం దెడు గాద్యాగమంబు లగు భావి.
వాడు తేవునచ్చును ఆశిస్సు - శుభంబగును వచ్యర్థంబుల
కొకానొకచో భూతంబున లాట్టు గానంబడియెడును.

౨౩ లాట్టురుజ్ఞు = తద్దర్శాదులను బోధించునపుడు వచ్చు దు వు,
దు ను ము' అనవి తద్దర్శాదులను బోధించునపుడు ప్రతిమపురుషులను
వచనము మొదలుకొని కక్కినఁననియను పరిమగునపుడు ఘాతువునకు దుగా
గమము (దు) అగును ప్ర ఏక వండును' ప్ర బహు వండుదురు' మ.
ఏక వండుదువు' బహు వండుదురు' ఉ ఏక వండుదును' బహు వండు
దుము'

లాడర్థంబులయందు = తద్దర్శాదులయందు ఓలి = క్రమముగా తద్దర్శా
దులకు పరుసగా నుదాహరణము లీయఁబడుచున్నవని యర్థము

తద్దర్శము - కులాలుడు కుండలు వానును' - కుండలు వానుట కుచ్చుతి

వాని కులధర్తము కాన వాచును' అయినది తప్పీలము- జ్వలనశ్వాసల లుప్పు రుదైగయును' - ఉప్పురూదైగయుట అగ్నిశ్వాసలకు స్వభావముకాన ఎవ యును' అయినది సుభావన - ఇప్పుడు వాడింట నుండును -' ఇట వాడింటనుండవచ్చు నను కీహ కాన ఉండును' అయినది.

ప్రశ్నించుట- ఉండునా? పోదునా? - ఇచటి రెండు ఉదాహరణము లును వక్తయొక్క ప్రశ్నమును దెల్పుచున్నవి (ఇట ఉండును పోదును' అనువానికి ప్రశ్నార్థమున ఆ చేరినది) ఎల్లప్పుడు నుండుట- సర్వంబీశ్వరుని యం దుండును' ఇట నీశ్వరుఁ డెల్లప్పుడును సర్వజగమును విడనాడక యుండునను ఆర్థము తోచుచున్నది కాన ఉండును' అను లాఢ్రూపము వచ్చినది సర్వంబునం దీశ్వరుఁ దుండును' అను నుదాహరణయు నిట్లే.

వర్తమానార్థము - మేన నిచ్చుడుం బులకలు పొడమెడును -' ఇట 'ఒడలు గరిపొడుచుచున్న' వసువర్థము కావున నీయర్థమున పొడమెడును -' అను లాఢ్రూపమైనది ఇదివఱకు నిరూపించిన ప్రక్రియనుబట్టి పొడమును -' అనియే యుండవలెను కాని పొడమెడును అని ఎట్లు అయినదని ను కీహము కలుగవచ్చును దానికి సమాధానము వత్సమాణవిధిచే అనుదానిచేఁ జెప్పఁబడు చున్నది ౨౩ సూత్రముచే వర్తమానార్థమున ఎదుక" (ఎదు) మున్నగు సాగమములు కలుగునని గ్రహింపవలయు నని భావము

భవిష్యదర్థము - వాడు తేపు వచ్చును' - ఇచట తేపు రాగలఁడను వర్థమున వచ్చును వచ్చినది దీవన - శుభం బగును' - ఇట శుభంబులు కలుగుఁగావుతే' యని యర్థము అందు ఆగును' వచ్చినది

వచ్యర్థంబులకు - వైనిచెప్పిన యర్థములందేకాక అను - పలుకు - చెప్పు - ఆదు' మొదలగువచ్యర్థములకు (వచిభాతువున కర్థమైనవానికి) - అని భూతకాలపు అర్థమును తెలుపుచో లాఢ్రూపము- (ప్రధమపురుషైకవచనము) ప్రయోగింపఁబడుచున్నది దీనిని గొప్పకవులే వాడియున్నారు ఉదా -

అన నతడిట్లనన్ - ఇచట ఆనన్ అనుదానికి 'అనెను' అని (భూతకాలపు) ఆర్థము ఆయర్థమున ఆనన్ అని లాఢ్రువము ప్రయోగించ బడినది

లాట్టరుణ్ణు పరంబగునపు దెదగాగమంబును
బ్రథమనువర్ణకంబు పరంబగునపు
దెదగుడిగాగమంబులును బహుళంబుగా నగు ౨౩.

ప్ర. వందెడును. వందెడిని - వందెదరు. మ వందెదవు
వందెదరు. ఉ. వందెదను వందెదము

౨౩ లాట్టరుణ్ణు = తద్ధర్మాదులయందలి ప్రథమపురవలనూపచరము
మొదలుకొని తక్కినవన్నియు అనగా - రు - వు - రు - న - ము' లు,
ప్రథమవర్ణకంబు = దుజ్జు' న కాదేశమయిన ను' వర్ణకము

తద్ధర్మాదులందు దుజ్జు పరమగునపుడు ధాతువునకు ఎదకో' (ఎదు),
'ఎడికో' (ఎడి) అనునాగమములు బహుళముగా నగుచ తక్కినవి రు'
మున్నగునవి పరమగునపుడు ఎదకో' (ఎద) అనునాగమము వచ్చును

పండు+దుజ్జు' అనియండగా ఈసూత్రముచే ఎదు ఎడి' అను
నవి వచ్చుచు ౧౬ - సూత్రముచే దుజ్జునకు ను' అదేశమగును పండు+
దు+ను' = వందెడును' అని ఒకరూప మేర్పడును పండు+ఎడి+ను' అని
యున్నపుడు తత్సను ౨౬ - సూత్రము ననుసరించి ను లోని ఉకారము
ఇకారముగా మారుగా వందెడిని' అగును.

పండు+రు' అనియండగా ఈసూత్రముచే ఎదు వచ్చి వందెదరు'
అగును ఇట్లే వందెదము' మొదలైనవి ఈయాగమములు బహుళగుటచే
ఇవి రావలసిన పండును పండుదరు' మున్నగురూపములు నుండును

లిట్లాట్టల వకారంబునకు లోపంబు విభాషనగ . ౨౪.
వండిలి-వండితివి. వండుదు-వండుదువు వందెదవు-వందెదు.

౨౪ భూత, తద్ధర్మాద్యర్థకములందు ధాతువుకంటె పరమగు వకారము మధ్యమపురుషైకవచన ప్రత్యయములొనిది వికల్పముగా లోపించును వండిలివి' అనునది లిట్టులో మధ్యమపురుషైకవచనమునకు రూపము దాని వి' లోని వకారము లోపించి వండిలి+ఇ=వండిలి' (సంధి ౧౧ - సూత్రముచే నిక్క సంధి.) అయినది వకారము లోపింపనపుడు వండిలివి' అని యుండును. లాట్టు' నందు వండుదువు' అనుచోట వు' లోని వకారము లోపించుగా 'వండుదు+ఉ=వండుదు' అగును. లేనప్పుడు వండుదువు' అని యుండును. వండెదవు' అనుచో వకారము లోపించుగా వండెద+ఉ' = వండెదు' అగును లోపము రానిపక్షమున వండెదవు' అని యుండును

తిర్యగ్జడంబులు వాచ్యంబు లగునపుడు లిట్లాట్టుల ప్రథమ బహువచనంబున కేకవచనంబగు. ౨౫.

చిలుకలు వలికెను - చిలుకలు పలుకును - చిలుకలు వలి కెడును - మేఘములు గరిల్లెను - మేఘములు గరిల్లును - మేఘ ములు గరిల్లెడును.

౨౬ క్రియచే తిర్యక్కులు, జడములును బోధింపబడినపుడు వాని ప్రకృమపురుషముల బహువచన ముండవలసినచోట వికవచనము వచ్చును. లిట్టు - చిలుకలు వలికెను' ఇచట చిలుకలు' బహువచనమేయైనను క్రియా పదముసూత్రము వికవచనముననే కలదు చిలుక' తిర్యక్కుగాన వికవచన మైనది లాట్టునందును పలుకును, వలికెడును' - అయినది మేఘములు గరిల్లును' మొదలైనవియు నిట్లే

లూట్టుదుఞ్జున కెడుతవర్ణంబులు ద్రుతాంతంబులగు. ౨౭.

అశీస్సు-మీకు మేలుగల్గిగెడును - మీకు మేలుగలుగు తను. శాపంబు - నీకు రాక్షసత్వంబు గలిగెడును - నీకు రాక్ష

సత్త్వంబు గలుగుతను. సంప్రాప్తనంబు - వారి ననుఁ గృహ గాంచె
డును-వారి ననుఁ గృహగాంచుతను

౨౬ లూట్టుదుట్టు = అశిశ్వాపసంప్రాప్తనములందు వచ్చు దు - రు
వు - రు - ను - ము లు లూట్టిన కగుర్తత్వముల కన్నింటికిని ద్రు
తాంకములగు ఎదు - క'లు - అనఁగా ఎదును కతు' అనునవి అదేక
ములుగా వచ్చును.

మీకు మేలు కలిగెడును కలుగుశను' అనఁగా మీకు మేలు కలుగు
గాక' అను దీవన స్పష్టమగుచున్నది నీకు రాక్షసత్వంబు కలిగెడును కలుగు
శను' అనుచో రాక్షసత్వము కలుగుఁగాక' యుక్తాపార్థము స్పష్టమగు
చున్నది హాసనుఁ గృహ గాంచెడును కాంచుతను' అనునెడ కాంచు
గాక' అను ప్రార్థనము వ్యక్తమగుచున్నది

విధియందు లూట్టునకు మాటుగా న్నదియనుతచ్ఛబ్దంబును
ముందు నుగాగమంబునగు. ౨౭.

మైత్రుండు వానిర్దిష్టకార్యంబు చేయునది వానికి నీవు
బాసటయయి యుండునది.

౨౭. లూట్టు విధియందును వచ్చును ఇందు లూట్టునకు మాటుగా అది
అను తచ్ఛబ్దమును దానికి మూడు నుగాగమము (నకారము) అగును - అనఁగా
లూట్టునకు బదులుగా నది' అని వచ్చునని భావము

మైత్రుండు వానిర్దిష్టకార్యంబు చేయునది' అనుచో చేయు + లూట్'
అని యుండఁగా లూట్టునకు నది' రాఁగా చేయునది' అని సిద్ధించినది.
ఇచట చేసితీరవర' నను అర్థ స్పష్టమగుచున్నది వానికి నీవు బాసట
యయి యుండునది' అనుచో బాసటగా నుండితీరవర' ననియే యర్థి
ప్రాయము

ఎదుతలద్రుతంబునకచ్చు పరంబగునపుడుమకారంబగు ౨౮.
 నీకు మేలుగలిగెనుమనియెను. నీకు మేలుగలుగుతమనియెను.

౨౮ ఆశీరాద్యర్థములలో లూట్టనకు ఆదేశములగు ఎదురు తను' అనువాని నకారము తరువాత ఆచ్చున్నయెడల ఆనకారము మకారముగా మారునని యర్థము నీకు మేలు కలిగెను+అనియెను = నీకు మేలు కలిగెను మనియెను' అనుచో ఎదురు తరువాతను నకారము మకారమైనది. 'మేలు కలుగుతను+అనియెను = మేలు కలుగుత మనియెను'

లూణ్నిధ్యమ పురులకు ముదుఙ్ఘులగు. ౨౯.

ఆశీస్సు-దీర్ఘాయువగుము - దీర్ఘాయులరగుడు శాపంబు-
 రాక్షసుడవగుము - రాక్షసులరగుడు. సంప్రార్థనంబు - నన్ను
 రక్షింపుము - నన్నురక్షింపుడు విధి - నాచెప్పినపనిచేయుము -
 నాచెప్పినపని చేయుడు

౩౦ ఆశీర్వాదసంప్రార్థనవిధులుదువచ్చు లూట్ట' యొక్క మధ్యమ
 పురుషమునందలి 'వు' కు ము' అనునదియు, 'రు' కు ము' (ము) అను
 రదియు నాదేశము లగును

ఆశీస్సు - మధ్య ఏకవచనము - దీర్ఘాయువు అగు+వు' అని యుం
 కగా 'వు కు ము' వచ్చి దీర్ఘాయు వగుము' ఐనది

మధ్య బహువచనము - దీర్ఘాయులరు అగు+రు' అని యుండగా
 దుఙ్ఘ' దానితోఁబాటు అనున్నయవచ్చి దీర్ఘాయులరగుడు' అయినది.

కాపాదుల యుదాహరణములందును ఇట్లే ప్రక్రియకు గమనించునది.
 ఉభయప్రార్థనంబున దుగాగమంబున కత్వంబగు ౩౦

మనము వండుదము

జీత్తుపరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగునను సూత్ర

ముచేల్చి పరంబగునపు డత్వంబు ప్ర వండఁడు - వండరు.
వండదు-వండవు ను వండవు-వండరు డు వండను - వండము.

30 ఉభయప్రాధాన్యము = ఎదుటివాని తనతోఁగలిసి పనిచేయుటకుఁ
ప్రాధికారులు - పనియందు తానును ఎదుటివాఁడును కర్తలగుట

నీవు నేను' కర్తలగునపుడు ౨౨ - వ సూత్రముచే తద్ధర్మాదు
లందు ధాతువునకు విధింపబడిన దుగాగమమునందలి ఉకారమునకు ఆకారము
ఆదేశముగా నగును

మనము పండు+ము = మనము పండువము' ఇవట మనము' అను
నది ఉభయప్రాధాన్యము జల్పపదము కాన దుగాగమమునందలి ఉకార
మకారమైనది

పండు' ధాతువునకు వ్యతిరేక ర్థమున పండు+లకి అని యుండఁగా
ప్ర. పురు ఎక లో దుష్టువచ్చి పండు+ందు' అని యుండఁగా ౨౦ - వ
సూత్రముచే ధాతువునది ఉకారమునకు ఆకారము ఆదేశమైనది కాన
వండఁడు' అయినది ఈయంశమే జీత్తు పరంబగునపుడు' అనుదానిచే వివ
రింపఁబడుచున్నది

వండరు' మున్నగుచోట్లను ఇట్టి ప్రక్రియయే అని యెఱుఁగునది

మధ్యమ ముడుబ్బులు ముష్టు నాఁబడు 3౧

3౧ లూఱ్ఱిధ్యమపురుషమునకు విక బహువచనములలోవచ్చిన ము,
దుష్టు' లకు ముష్టు అని సంజ్ఞ (పేరు)

వ్యతిరేకంబున ముష్టు పరంబగునపుడు కుజీయగు 3౨

నీవు వండకుము - మీరు వండకుఁడు

3౨ వ్యతిరేకార్థమున నగులకియందు మధ్యమపురుషమున ము,
దుష్టు' లు పరమగునపుడు ధాతువునకు పుకీ (ఘ) ప్రత్యయము అగును.

పండు+లకి' అనియుండఁగా ప్రాధాన్యమునందు మధ్యమపురుషమున

'ము దుజ్జు' లువచ్చి వండు+ము వాడు+డు' అని యగును పదప ఈ సూత్రముచే కుజీవచ్చును కుజీ చేత్తమగుటచే ౨౦-సూత్రముచే ధాతువు విపణి ఉకారము అకారమగునుగాన వండమము వండమడు' అనురూపము లయినవి.

సంప్రార్థనంబుల ముజ్జున కదాదులు విభాష
ననుప్రయుక్తంబులగు. 33.

వండుమ.వండుమా - వండుమి - వండుమీ - వండుడ-
వండుడా - వండుడి - వండుడి అ.ఆ.ఇ.ఈ.ఎ.వీ.ఓ.ఓ.అచ్చు-
అయ్య ఇత్యాదు లదాదులు.

33 సంప్రార్థనమున ము దుజ్జు లకు అదాదులు (అ - ఆ -
మున్నగువి) వికల్పముగా చేర్చబడును వండుము+అ = వండుచు ' ఇట్లే
కక్కినవియు

ఎదాదు లనుప్రయుక్తంబులగునపుడు
ముజ్జునకు వుజీరుజీ యగు. 34.

వినవె-వినవే-వినరె-వినరే - వినకువె - వినకువే - వినకురె -
వినకురే.

34 ఎదాదులు = ఎ - ఎ - ఓ - ఓ - అచ్చు అయ్య అనునవి.
ఎదాదు లాటులు అనుప్రయుక్తములగునపుడు వానిముందున్న ము' కు వుజీ
(వు)' దు' కు రుజీ (రు)' అనునవి యాదేశములగును

విను+ము' (౨౯-సూత్రముచే వు' కు ము') అనియుండగా 33-
సూత్రముచే ఎ' అనుప్రయోగము పదప సీసూత్రముచే వుజీ' రాగా
విను+వు+ఎ' అని యుండును. పదప ౨౦ - సూత్రముచే ను' లోని ఉకార
మున కకారము కాగా వినవె' అగును ఎ అనుప్రయుక్తమగుచో వినవే'
అగును వినరె వినరే' అనునవియు నిట్లే బహువచనములుకావున ఆచట

దుశ్చ' యగుట విశేషము వినకుచే మున్నగువానియందు వ్యతిరేకార్థమున
కుశ్చ' అగుట విశేషము క్రియ ప్రక్రియ వెలుకటివలెనే

వినకా వినహా వినరూ వినరో వినవత్తు వినరత్తు వినవయ్యో విన
రయ్యో' మున్నగునవి ఎదాదులలో మిగిలినవాని కుదాహరణలు

టవర్ణకంబు భావంబునందగు 34.

భావంబున గా ధాత్వర్థంబు-వండుట-పండుట - వినుట - కనుట

34 భావంబు = ధాత్వర్థము - వ్యాపారమునందు ట ప్రత్యయ
మగును

కజీవర్ణకంబు పురార్థయోగంబున విభాషను

భావంబునందగు 35.

వండక మునుపు-వండుటకు మునుపు-చేయుక మునుపు-
చేయుటకు మునుపు మునుపు - ముందు-మున్ను-తోల్లి.

35 పురార్థయోగంబున = మునుపు ముందు మున్ను తోల్లి'
మున్నగువానితో అన్వయము తోచునపుడు

'ముందు' మొదలగువానితో సమన్వయము తోచునపుడు భావార్థ
మున కశ్చ' అను ప్రత్యయము విశేషముగా నగును

పంటచేయుటకుముందు పంటచేయకుండుటయే యుండునుగాన
ముందు' మున్నగువాని యన్వయమున వ్యతిరేకరూపమే తోచుట సహ
జము వండకమునుపు- అనుచో మునుపు' అనుదానియోగమున 'వండు'
ధాతువునకు కశ్చ' ప్రత్యయమువచ్చి వండు+క' అనియుండి అం-సూక్ర
మచే ధాతువు చివటి ఉకారము ఆకారముగా మారినది ఇట్లే క్రియ
యదాపారణములయెడను ప్రక్రియగ్రాహ్యము.

కశ్చ' ప్రత్యయము రానిపక్షమున వండుటకు మునుపు' అనియు
నుండును

వ్యతిరేకభావంబున మిజే యగు 32

వ్యతిరేకవిశిష్టక్రియాభిధాయిధాతువునకు మిజే యగు -
పండమి - పండమి

32 వ్యతిరేకభావంబున=వ్యతిరేకధాత్వర్థమునందు వ్యతిరేకవిశిష్ట
క్రియాభిధాయి=వ్యతిరేకార్థముతోఁగూడిన క్రియను దెలియఁజేయునది

పంటచేయుట అనుదానికి వ్యతిరేకము పంటచేగుటందుట' కాన
పంటచేయటందుట' అనువర్థమున ధాతువు కు మిజే (మి) అగును పండు
+మి' అని యుండగా ౨౦-వ సూత్రముచే పండు'లోని డకారముమీఁది
ఉకారము అకారమై పండమి' అని రూపము సిద్ధించినది పండు+మి=
పండమి'

సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలంబునం దివర్ణకంబగు 3౩.

ఏకాశ్రయంబులగు క్రియలలోపల నెయ్యది పూర్వ
కాలికం బగుం దద్వాచియగు ధాతువున కివర్ణకంబగు ఇదియొ
త్పాదంబు నాబడు పండి - పండి - విని - కని సమానకర్తృ
కంబులనక సమానాశ్రయంబు లనుటంజేసి చైత్రునిచేత
మైత్రుండు కొట్టంబడి మడిసె నిత్యాది సిద్ధం బయ్యె.

3౩ సమానాశ్రయంబులన్ = ఏకాశ్రయంబులగు క్రియలయందు
పూర్వకాలంబునందు=ముందుజరిగిన క్రియయందు ఒకవస్తువు నాశ్రయించు
క్రియలలో ఏది ముందుజరిగినదో-అట్టి (ముందుజరిగిన) క్రియను దెలుపు
ధాతువునకు ఇ' అను ప్రత్యయ మగును ఇట్టిదానినే ఇకారము చిహ్నవచ్చిన
దానినే త్పాద్య చుటదు పండు+ఇ=పండి' ఇట్లే కక్కినవియును.
'రాముండు పండి యేతెంచెను' అనుచోట పండుట ఏతెంచుట' అనుపనులు
రెండును ఒక్కనినే-రామునినే ఆశ్రయించియున్నది ఇందు పూర్వకాలికము
(ముందు జరిగినది) పండుట కావున దానికే ఇ' వచ్చినది

సమానకర్తృకంబులనక—సంగృహ్యకర్తృకరణములూ ఎకకర్తృకము
లైన రెండుక్రియలలో ముందుజరిగినక్రియవయిన 'క్వా' ప్రకృయము
(క్వాతెలుగున ఇ' ప్రకృయమునకు సమానము) వచ్చునని చెప్పబడినది.
అపథలియే తెలుగునను అనసరించినయెడల రాముడు వండి యేతెంచెను'
అనునట్టిచోట్ల బాధలేదు. (ఇచటగల రెండుక్రియలకును రాముడే కర్త)
కాని చైత్రునిచేత మైత్రుండు కొట్టబడి మడిసెను' మున్నగుచోట్ల కుదురదు.
ఈవాక్యమునందు కొట్టట మడియుట' అను రెండుక్రియలు కలవు కొట్టిన
వాడు చైత్రుడు మడిసినవాడు మైత్రుడు కాన రెండుక్రియలకును
కర్తలు వేర్వేరుయిరి అందుచే మూలముగా 'సమానకర్తృకము' లని చెప్పక
'సమానాక్రయంబు లని చెప్పబడినది ఇచట కొట్టబడుట మడియుట' అను
రెండు క్రియలకును ఆక్రయమైనవాడు మైత్రుడు కాన మొదటజరిగిన
'కొట్టబడు' అనుదానికంటె ఇ' ప్రకృయము వచ్చినది

కడి వ్యతిరేకత్వార్థంబునందగు. ౩౯

పండక - పండక - కొట్టక - తిట్టక

౩౯ త్వార్థముయొక్క వ్యతిరేకమును బోధింపవలసివచ్చినపుడు
ధాతువునకు కడి (క)' అను ప్రకృయ మగును పండు+క' అనియుండగా
అం-సూక్రముచే ధాతువు చివటి ఉకారము అకారముగా మూటి పండక'
అయినది. పండక' మున్నగునవియు నట్లే.

తుమర్థభావలక్షణంబులందు సుజీ యగు. ౪౦.

భావలక్షణంబునా నన్యక్రియకు లక్షణభూతంబగు
క్రియ తుమర్థంబందును భావలక్షణంబునందును ధాతువునకు
సుజీవ్యకంబగు తుమర్థంబు - చైత్రుండు పండను బోయెను.
పాక క్రియార్థము పోయెనని యర్థము. భావలక్షణము -

చైత్రుండు వండ నలిధి వచ్చెను ఇచట వంట లక్షణము -
వచ్చుట లక్ష్యము

౪౦ తుమర్థము=ఎక్రియనిమిత్తము వేటొకక్రియ జరుగునో ఆ
క్రియ తుమర్థము భావలక్షణము=వ్యాపారములలో నొకదాని కొకటి
సూచకమగునేని అసూచకవ్యాపారమును బోధించునది వ్యాపారములలో
నొకవ్యాపార మెప్పుడు జరిగెనో తెలిసికొనుటకు ఆవ్యాపారమును బోధించు
క్రియారూపము అవకాశ మియినపుడు అపని యిట్టిసమయమున జరిగెనని
గుర్తించుట కవకాశము నొసంగుక్రియ భావలక్షణము బాగుగఁ దెలియునట్టి
కాలముగల క్రియ తెలియనికాలముగలక్రియకు బోధకమగునేని-ఆప్రసిద్ధ
కాలముగల క్రియ భావలక్షణమని భావము ఈయంశమే భావలక్షణమునా
ఇత్యాది వివరణముచే సూచించబడినది తుమర్థమున కుదాహరణము-చైత్రుం
డు వండను బోయెను ఇచట తుమున్నర్థకమగు సుస్కృతమునకు (వండను అను
దానికి) వంటచేయుటొకట- అని యర్థము వండు' ధాతువున కీవిధిచే
తుమున్నర్థమున నుజి (ను)' యు ౨౦-సూత్రముచే ధాతువు చివటి ఉకార
మునకు ఆకారమునువచ్చి వండను' అయినది

ఇచట చోవుట' అనుపని వంటచేయునిమిత్త మయ్యుండుటచే వండు
ధాతువునకు నుజి వచ్చె నని గ్రహించనగును భావలక్షణమున కుదాహర
ణము-చైత్రుండు వండ నలిధివచ్చెను' ఇచట వచ్చెను' అయక్రియకు వండ'
ననునది లక్షణము కావున వండ' ననునది భావలక్షణము ఇచట వచ్చెను'
అనిధారితక్రియ ఎప్పుడు వచ్చునో తెలిసికొనుటకు వండు అయక్రియ
సాధకమగుచున్నది కాఁగా చైత్రుండు వండ గా అలిధివచ్చెనని వుద్దమగు
చున్నది కావున వండు' అనుదానికి నుజివచ్చి వండను' అయినది

చేదర్థంబునందు వృత్తంబగు భావలక్షణంబునందు
నవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు ౪౧.

వానలుగురిసినం బంటలు వండును. వాడు రమ్మనినఁ బోయితిని.

౪౧ చేదర్థంబు=(సంస్కృతమునందలి చేత్ అనుదానికి తెలుగున ఎని చో అయిన మున్నగునవి వహనములు కాన) ఎని చో అయిన మున్నగునవి బోధించునర్థము కార్యకారణభావాదికము వృత్తం బగుభావలక్షణంబు=కడచినవ్యాపారములు బోధించుభావలక్షణక్రియ (భావలక్షణమనగా ఇతరక్రియకు లక్షణభూత మగుక్రియ యని గూఢముకే చెప్పబడినది)

చేదర్థక మగుధాతువునకు కడచినవ్యాపారములు బోధించు భావలక్షణమగుక్రియకును ద్రుతము చివఱంగల న' ప్రశ్నయుము (నను' అనునది) ఆగునని సూత్రార్థము

వానలు గురిసినం బంటలు పండుచు- అనునది చేదర్థమున కుదాహృతి ఇచట పంటలు పండుట కార్యము దానికి వానలు కురియుట' కారణము. వానలు కురిసినచోఁ బంటలు పండును' అనియర్థము కాన కారణమయిన కురియు' ధాతువుకంటె నను' వచ్చినది వృత్తంబగుభావలక్షణమున కుదాహృతి- వాడురమ్మనినం బోయితిని' ఇచట పోయితిని' అనుక్రియకు అనిన' అనునది లక్షణము కావున రమ్మ' ననునది భావలక్షణము రమ్మ అని చెప్పించున పోయితి ననుటవలన విని వృత్తమగు (జరిగిపోయిన) భావలక్షణము పోయితిని' అనిధారికక్రియ ఎప్పుడుపోయెనో తెలిసికొనుటకు అను' అనుక్రియ సాధక మగుచున్నది కాఁగా వాడు రమ్మని పలుకఁగా నేను పోయితిని' అని స్పష్టమగుచున్నది కావున అను' అనుదానికి నను' చేరినది

ఆనంతర్యంబున దువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు. ౪౨.

జాబిలి తో'తెంచుదుం గువలయంబులు వికసిల్లె.

౪౨. (ఆంతరము=ఎడము ఆనంతరము=ఎడములేమాదుట) ఆనంతర్యమున=వ్యవధిలేకుండుట తో'చుచుండఁగా-వెంటనే అని భావము.

బాలవ్యా-లఘుటీక-16

అవ్యవధానము తోచుచుండగా కారణ మగుక్రియావాచకము కంటె ద్రుతముతోఁగూడిన దు' అగును కారణము ప్రకాశితమయిన వెంటనే కార్యము కలిగినది ఆకారణమును దెల్పుక్రియావాచకమునకు దుచు' అను ప్రత్యయము ఆగినది భావము

కాబిలితో తెంచుదుంగువలయుంబులు వికసించె—ఇచట గువలయు ములు వికసించుటకు కాబిలి ఉదయించుట కారణము చుద్రుఁ దుదయించిన వెంటనే కలువలు వికసించునుగాన నిచట అనంతర్యము స్పష్టము కావున ఉదయించుట' యనునర్థముగల తోతెంచు' అనునది అనంతర్యముచుదెల్పు కారణక్రియయగుటచే దానికి దుచు' ఐనది

చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియాన్వయంబున

శత్రుంబునందగు ౪౩.

చూచుచుం బోవుచున్నాఁడు - చూచుచుం బోయెను.
చూచుచుం బోవఁగలఁడు.

౪౩ సంస్కృతమున శతృ' ప్రత్యయము వర్తమాసార్థమునందు విధిగఁబడినది తెలుఁగన ఆశతృప్రత్యయార్థమున ద్రుతమంతమందుగల చు అనుప్రత్యయము (చున్) ధాతువు చివఱవచ్చును ఈ చును' ఆసమా పక్రియాబోధకము కాన-సమాపక్రియతో నన్వయములేనిది ప్రత్యేక ముగ నుండఁకాలదు కావుననే క్రియాసమన్వయమున' అగునని చెప్పఁబడి నది అనఁగా సమాపక్రియతో అన్వయరూపమగు సంబంధమునం' దని యర్థము.

చూచుచుం బోవుచున్నాఁడు' ఇచట పోవుచున్నాఁడు' అను (సమా పక్రియతో చూచు' క్రియకు అన్వయము తోచుచున్నది. కావున దానికి శతృ ప్రత్యయార్థమున (వర్తమాసార్థమున) చును' వచ్చి చూచుచును' అయినది సమాపక్రియ వర్తమాన భూత భవిష్యత్కాలములలో జేసింది

బోధించుచున్నను దానితో నన్వయించుక్రియకు కర్తృత్వమున ద్రుతాంత
మగు చువర్ణకము కలుగవచ్చునని యభిప్రాయము. మీఁదిది వర్తమానకాల
మున కుదాహృతి చూచుచుం బోయెను' అనునది భూతకాలమున కుదాహర
ణము చూచుచుం బోవఁగలఁడు అనునది భవిష్యత్కాలమున కుదాహృతి.

తృవర్ణకార్థంబునం దెడియెడువన్ని యలగు. ౪౪

ప్రహరించెడివాఁడు - ప్రహరించెడువాఁడు ప్రహర్త
యని యర్థము

౪౪ పన్నియలు = వర్ణకములు-ప్రత్యయములు సంస్కృతమున
కృచ్' ప్రత్యయము కర్తృత్వమున విధింప బడినది

కర్తృత్వమునందు ధాతువునకు ఎడి ఎడు' అనుప్రత్యయములు
వచ్చును

ప్రహరించు+వాఁడు= ప్రహరించెడివాఁడు ప్రహరించెడువాఁడు
ఇవట ప్రహరించు' ధాతువు కర్త యను నర్థమునందు దానికి ఎడి
వచ్చి ప్రహరించెడివాఁడు' అనియు ఎడు' వచ్చి ప్రహరించెడువాఁడు'
అనియు నైనది ఈ ప్రత్యయములు కర్త' అనునర్థముక వచ్చినవి. ప్రహరి
ంచెడి (డు) వాఁడనఁగా ప్రహరించుటకు గర్త' అని యర్థము.

ప్రహర్త' అనునది కర్తృత్వమునవచ్చిన కృచ్' ప్రత్యయాంతము.

వానికి లోపంబు బహుళంబుగానగు ౪౫.

ప్రహరించువాఁడు - ప్రహర్తయని యర్థము

౪౫ వానికి = ఎడి ఎడు' ప్రత్యయములకు వెనుకమాత్రముచే
కర్తృత్వమున విధింపబడిన ఎడి ఎడు' ప్రత్యయములు ఒహుళముగా లోపిం
చును వానికి లోపము రాఁగా ప్రహరించు' అనియే యుండును అప్పుడు
సమాస. ౯ - మాత్రముచే కర్తృత్వమును తెలుపఁగల తచ్చబ్ధముచేరి ప్రహ
రించువాఁడు' అగును.

ఉన్న కలజీ నవర్ణకంబులు

భవద్భావిశత్రుక్తవదర్థంబులందగు. ౪౬.

ఉన్నవర్ణకంబు వర్తమానార్థక శత్రుర్థంబునందగు -
కలజీవర్ణకంబు భవిష్యదర్థక శత్రుర్థంబునందగు - నవర్ణకంబు
క్షవదర్థంబునందగు ఇవి సత్వాభిధానంబునం గగునని
యెఱుంగునది సుబంతవాచ్యంబు సత్త్వంబునాఁబడు వండు
చున్న వాఁడు-వండఁగలవాఁడు-వండినవాఁడు

౪౬. ఉన్నకలజీ నవర్ణకంబులు = ఉన్న కలజీ న - అనుప్రశ్నయ
ములు భవద్భావిశత్రుక్తవదర్థంబులందు - భవద్భావిశత్రు = వర్తమానార్థక
శత్రుర్థమునందును భవిష్యదర్థకశత్రుర్థమునందును క్తవదర్థంబునందు=భూత
కాలమును దెల్పుక్తవప్రత్యయార్థమునందును. అనగా వర్తమానార్థకశత్రు
ర్థమునందు ధాతువుచివఱి ఉన్న అనునదియును భవిష్యదర్థకశత్రుర్థమునందు
కలజీ' అనునదియు భూతార్థకక్తవప్రత్యయార్థమునందు న అనునదియు
జేరునని సూత్రార్థము మఱియు(సప్రత్యయములు) వదార్థములను బోధించు
నవ్యుడే వచ్చును

సుబంతవాచ్యంబు = సుబంతముచేఁ జెప్పఁబడినది - డు - ము - వు
మున్నగువిధక్రిత్యయము చేరునది అట్టిదియే సత్త్వము - ద్రవ్యము -
వస్తువు - వదార్థము రాముఁడు వృక్షము మున్నగునవి సుబంతములు ఉన్న-
కలజీ - నవర్ణకాంతములు నామవాచకములకు విశేషణములగుట సమాజము
కావున నవి సత్త్వమును (ద్రవ్యమును) తెల్పుచుండును.

వందుచున్నవాఁడు—' వందుధాతువునకు ఈసూత్రముచే వర్తమాన
శత్రుర్థమున ఉన్న' వచ్చి ౧౪ - సూత్రముచే ఉన్నకు' ముందు చు' చే
వందుచున్న' అనురూపము కలిగెను పిదప సమాస. ౯ సూత్రముచే తచ్చట్టిము
అనుప్రయోగ క్తమైనది.

వండగలవాడు—' ఇచట పండు' ధాతువునకు భావిశత్రుత్వమున 'కలజి' ప్రత్యయమువచ్చి పిదప ౨౦ ౨౧ సూత్రములచే అత్యము సుగా మమునువచ్చి వండగల' అయినది పిదప సమాస ౯-సూత్రముచే కచ్చబ్బి మనుప్రయుక్తమైనది

పండినవాడు - ' ఈసూత్రముచే పండు' ధాతువునకు క్తవదర్థమున న పర్వకమును, అది భూతార్థకమగుటచే ౧౭ - సూత్రముచే ధాతువునకు ఇగాగమంబును రాగా వండు+ఇ+న=పండిన' అయినది పిదప సమాస ౯-సూత్రముచే కచ్చబ్బి మనుప్రయుక్త మయినది

వ్యతిరేక తృవర్ణకార్థంబున నిజి యగు ౪౭.

పండినవాడు - ఎడిప్రభృతివర్ణకాంతంబు లేడును ధాతుజనిశేషణంబులని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు

౪౭ వ్యతిరేక తృవర్ణకార్థంబున = కర్తృకవ్యతిరేకరూపమున వ్యతిరేకకర్తృత్వమున ధాతువునకు నిజి' (ని) అగును

పండు+ని+వాడు = పండినవాడు' ఇచట వ్యతిరేకార్థమున నిజి రాగా ౨౦ - సూత్రముచే ధాతువుచివటి ఉకారము అకారముగా మఱి, సమాస ౯-సూత్రముచే కచ్చబ్బి మనుప్రయుక్తమయినది

ఎడిప్రభృతి - ౪౪ - సూత్రముచే నగు ఎడి ఎడు' ౪౫ - సూత్రముచే వాని+పము ౪౬ - సూత్రముచే ఉన్న - కలజి - న ౪౭ - సూత్రముచే నిజి వచ్చినవానిని ధాతుజనిశేషణములని యందురు (౧ ఎడి ౨ ఎడు ౩ ఓనిలాపము. ౪ ఉన్న. ౫ కల ౬ న ౭ ని)

లకారాదులు సకర్తృకంబునకుం గర్తృకర్తృకంబులుందును

లాఠికిం గర్తయందునగు. ౪౮.

సకర్తృకంబునా గర్తాకాంతోన్మూపకంబు - అకర్తృకంబునా గర్తాకాంతోనున్మూపకంబు.

ర౦ లకారాదులు = లట్టు లిట్టు మున్నగునవి సకర్తకంఠునకు = కర్తవోఁగూడియున్న ధాతువునకు లాఁచిన్ = ఇకరమునకు - కర్తవోఁగూడియుండనిదానికి - ఆకర్తకమునకు లట్టు, లిట్టు లృట్టు లాట్టు లూట్టు లఱి ట మున్నగునవి సకర్తకధాతువులకు కర్తృమనందును కర్తార్థమనందును వచ్చును ఆకర్తకధాతువులకు (కర్తలేనందున) కర్తృమనందు వచ్చును

సకర్తకంఠునాఁ గర్తాకాంతోత్థాపకంఠు = సకర్తకమనఁగాఁ గర్తకు ప్రశ్నము కలిగించునని - శ్రియాపదము ననుసరించి ఎవనిని చేనిని పెనిని ఎవరిని అనురీతి ప్రశ్నించుట కవకాశము కలిగించునది ఆకర్తకంఠునాఁగర్తాకాంతోత్థాపకంఠు = ఆకర్తక మనఁగాఁ గర్తనిమిత్రమగు శంకను గలిగించునది—శ్రియాపదము ననుసరించి ఎవనిని ఎవరిని చేనిని పెనిని అనురీతిని ప్రశ్నించుట కవకాశమునీయునది

రాముఁడు పాతములను చదివెను' - ఇచట 'చదివెను' అనఁగానే 'వేసి చదివెను! అను ప్రశ్నకలుగును గాన 'చదువు' ధాతువు సకర్తకమయ్యెనని యెఱుఁగునది ఇచటి శ్రియాపదము కర్తనే బోధించుచున్నది, కావున (ఎవఁడు! = రాముఁడు - అని) కర్తృమనందు 'లిట్టు' కలిగెనని గ్రహించునది. ధాతురూపముచేఁగర్తచెప్పఁబడెనేని కర్తృమనందు లకారము (లఱాదులు) కలుగువనియు కర్తచెప్పఁబడినచో కర్తార్థమున లకారము కలుగుననియు తెలిసికొనఁదగును అనఁగా శ్రియాపదము ననుసరించి ప్రశ్నించుగా కర్త సమాధానమైనచో కర్తృకమనియు కర్త సమాధానముగా వచ్చుచో కర్తార్థకమనియు గ్రహింపవలెనని భావము

రామునిచేఁ బాతములు చదువఁబడెను' - ఇచట 'చదువఁబడెను' అను దానిచే 'చదువఁబడినపాతములే బోధ్యములగుటచే నిట 'చదువు' ధాతువు నకుఁ గర్తార్థమనందు 'లిట్టు' అయ్యెనని గ్రహింపవలెను కర్తార్థమున 'చదువే' అనుబంధము ధాతువునకు అగునని తరువాతి (ర౯ - వ) సూత్రముచేఁ జెప్పఁ

బడుచున్నది. కావున ఇచటి కర్తార్థకథాతువునకు 'పడు' చేరి లిట్టిన 'చదువ' బడెను' అని యయ్యెను

అకర్తకమున కుదాహరణము - దీపము వెలింగెను' ఇచట 'వెలింగెను' అనుక్రియచే కర్తయే బోధ్యమగుచున్నది కర్త బోధ్యము కాఁజాలను ఇచట 'వెలింగెను' అనుక్రియాపదము ననుసరించి ఎవనిని 'దేనిని' అని ప్రశ్నించుట కవకాశములేదుగదా

పదుజ్యనుబంధంబు కర్తంబునందగు ౪౯

కొట్టబడుచున్నాడు - కొట్టబడుచున్నది - కొట్టబడుట - కొట్టబడనివాడు

౪౯ ధాతువునకుఁ గర్తార్థమునందు 'పడుజి' (పడు) అనునది చేర్పబడును.

కొట్టబడుచున్నాడు—' అనుచోట కొట్టు' ధాతువునకు ౪౮ - సూత్రముచే వర్తమానార్థమనందు లిట్టును కర్తార్థమున 'పడుజి' యుండు. ౨౦ - సూత్రముచే 'పడు' భరమగునపుడు ఉకారమునకు అకారమును ౨౧ - సూత్రముచే సుగాగమమునువచ్చినవి వర్తమానార్థమున అగు ఉన్న' అను బంధము చు ఉన్నటదీర్ఘము మున్నగునవి వచ్చుట గ్రహించునది (కొట్ట+పడు+చు+ఉన్నాడు = కొట్టబడుచున్నాడు)

అనువాత్తున ౧౨ - సూత్రముచే ది' కాఁగా కొట్టబడుచున్నది' వినది

కొట్టబడుట—' అనునది కర్తార్థమున భావార్థక టప్రకృయము వచ్చినరూపము. కొట్టబడనివాడు' అనునది కర్తార్థమున వ్యతిరేకార్థమున నైన రూపము

గురువిరహితంబులయు యయాంతంబులయున

యేకస్వరద్విస్వరంబుల యించుగ్వక్రంబుల

కియుడాగమంబు విభాషనగు ౫౦

ఏకస్వరధాతుద్విస్వరధాతువులమీఁది యించుగ్వక్రంబుల కియుడాగమంబు విభాషనగు గురుమంతంబగు ధాతువు నకును యాంతంబగు ధాతువునకును మీఁది యించుగ్వక్రంబుల కియుడాగమంబు రాదు భుజ్ - ఇయ్ - ఇంచు - భుజి యించు - పక్షంబున - భుజించు గుణ - ఇయ్ - ఇంచు - గుణి యించు-గుణించు యించుగ్వక్రవధానంబునం జేసి సంస్కృత ధాతువులు వక్రపరకంబులు లేవని యెఱుంగునది యాచ్ - అర్థ-ఇత్యాదులు గురుమంతంబులు వ్యయ - ఇది యాంతము. యాచించు-అర్థించు-వ్యయించు జి - ఇంచు - అనుచో నిత్యంబగుటంజేసి యయుగాగమంబు రాఁగా యాంతంబగుటంజేసి యియుడాగమంబు లేవని యెఱుంగునది. కృతాకృతప్రసంగి నిత్యంబునాబడు నగు - ఇయ్ - ఇంచు-నగియించు - నగించు-నగు-ఇయ్-ఎను - నగియెను - నగెను పడు - ఇయ్ - ఎను - పడియెను-పడెను ఇత్యాదు లెఱుంగునది

౫౦ గురువిరహితంబులు = గురువులగువర్తములు లేనట్టివి — (దీర్ఘాక్షరములు, అనుస్వారమునకుఁగాని నిస్వరముగాని సాయుక్తాక్షరమునకుఁగాని ముందున్న అక్షరములును గురువులు అయాంకంబులు = యకారాంశములు కానట్టివి ఏకస్వర ద్విస్వరంబులు = ఒక్కముచ్చుకలవియు రెండచ్చులు కలవియు నగుధాతువులయొక్క ఇంచుక్ = ౬౩-౭౦ సూత్రములచే నిధింపబడు ఇంచుక్ ఆగమమునకును వక్రంబులకు = ఏ ఓలకును, విభాష = వికల్పము.

గురువుకలుగనట్టివియు తుదను యకారములేనట్టివియు నొకయచ్చు గాని రెండచ్చులుగాని గల్గినట్టివియు నగుధాతువులకంటెఁ బరమలగు ఇంచుక్కు' లయొక్క యికారమునకు ముందు ఇయుట్' (ఇయు) అగమముగా వికల్పముగా నగును అట్టిధాతువులకుఁ బరమగు వి ఓలకును ఈ ఇయుట్' ఎకల్పముగా అగమమగును - అని సూత్రమున కర్థము

ఇయుట్' అనునది టకారము ఇత్తుగాఁగల (పోవునట్టి) ప్రత్యయమగుటచే ఇంచు' లోని ఇకారమునకును వక్రము (వి ఓ) లకును ముందే యున్నది గ్రహింపవలెను

గురువుగఁగినట్టివియు యకారము తుదనుబొందినట్టివియు రెండిటికి మించిన అచ్చులగల్గినట్టివియు నగుధాతువుల కియ్యడాగమము కలుగదని స్పష్టార్థము వివరింపబడెను వికస్వరధాతు ద్విస్వరధాతువులు = ఒక్కయచ్చుగలధాతువులు రెండచ్చులుగలధాతువులును ఇంచుగ్వక్రములకు = ఇంచుక్కునకును వక్రములకును - వి ఓ లకును గురుమంతములు = గురువుకలవి భుజ్ + ఇయ్ + ఇంచు = భుజియించు భుజించు—

ఇట భుజ్ అనునది సంస్కృతధాతువు దానికి ౬౩-వ సూత్రముచే ఇంచుక్ అగమమైనది. (ఇంచుక్కు కిత్తు కావున ధాతువు చివఁ జేసినది)

ఇయ్యడాదేశము రానిపక్షమున (వికల్పమగుటచే) భుజ్ + ఇంచు = భుజించు' అని యగును మీదికి ఎకస్వరధాతువున ఉదాహరణ

గుణ + ఇయ్ + ఇంచు = గుణియించు గుణించు' గుణ' సంస్కృత ధాతువు దానికి ౬౩-వ సూత్రముచే ఇంచుక్కు' వచ్చినది ఈధాతువు గురువర్ణము లేనిదియు యకారాంతము కానిదియు నగుటచేతను దీని ఇంచుక్కు' నకు ఇయ్యడాగమము వచ్చినది ఇది రానవుడు గుణ + ఇంచు = గుణించు' అగును మీదికి రెండచ్చులధాతువునకు ఉదాహరణము.

ఇంచుగ్యవధానము—సంస్కృతధాతువునకును ప్రత్యయసంబంధమైనవక్రమునకు నడుచు 'ఇక్' అగమముచేరుటచే ఆధాతువునకు వక్రము పరమగుట సంభవించదు-సంస్కృత ధాతువులకుఁ బరముగా భూత తద్ధర్మాధికములందగు ఎచు-ఎదు-ఎడి- అనుప్రత్యయముల సంబంధమైన ఎకారములకు ముందుగా-ధాతుప్రత్యయములకు నడుచు ౬౩-వ సూత్రముచే నిత్యముగా ఇంచు' చేరుచుండును కావున ధాతువునకు వక్రము పరమగుట ఎప్పుడును సంభవించదని భావము. వక్రములకుఁ బూర్వ ముండుట తెలుగుధాతువులకే సంభవించుననుట

యాచ్+ఇంచు=యాచించు' ఇదిగురువుకలది (యా' గురువు)కాన దీనికి ఇయుడాగమము రాలేదు ఇట్లే ఇర్థి+ఇంచు=ఇర్థించు' అనుచోటను ఆ గురువగుటచే ఇయుట్' అగమము కాలేదు వ్యయ+ఇంచు=వ్యయించు'- అనునది గురుమంతము కాదు కాని యకారాంతమైన ధాతువు కావున దీని కిది ఇయుట్' రాలేదు

జి+అయ్+ఇంచు=జయించు'—అనుచోట జి ధాతువునకు ౬౩-వ సూత్రముచే ఇంచుగామము రాగా ౬౪-వ సూత్రముచే అయుగాగమము (అయ్) నిత్యముగా వచ్చినది (జి+ఇంచు'అనుచోట ౬౪-వ సూత్రముచే నిత్యముగ అయుక్' వచ్చుచున్నది ౫౦-వ సూత్రముచే వికల్పముగ 'ఇయుట్' వచ్చుచున్నది నిత్యవిధి వికల్పవిధిని బాధించును కావున ఇయుట్' ను త్రొసి అయుక్' అనునదియే యచట వచ్చినది) అయుక్' వచ్చి నపిదపఁకూడ అవకాశమున్నచో ఇయుట్ రావచ్చును కాని అయుడాగమము రాగా ఇది యకారాంతమగుటచే ఇయుడామగము' నకు ప్రసక్తి లేకుండఁబోయినది.

కృతాకృతప్రసంగి నిత్యంబునాఁబడు—ఇంచుక్కునకు ఇయుడాగమము' చేసినను జేయకున్నను జి' ధాతువునకు అయుక్కు' రావచ్చును, అయుక్కు' చేసినపిమ్మట జయ్ (జి+అయ్-సంధి) అనునది యాంతంబు

కావున ఇంచుక్కునకు ఇయుడాగమమురాదు. కనుక ఇయుడాగమము నిత్యముకాదు ఆయుగాగమమే నిత్యము కావుననే వికల్పమగు ఇయుట్టు' ను బాధించి నిత్యమగు ఆయుట్టు' జీ' ధాతువునకు వచ్చినది

నగు+ఇయ్+ఇంచు = నగియించు నగించు-ఇదివఱకు భంస్కృత ధాతువులమీఁద ఇయుట్టు వచ్చుటకే ఉదాహరణము వీయఁబడెను. ఇత తెలుగు ధాతువుమీఁదను వచ్చునని తెలుపుట కీయాదాహరణ మియఁబడు చున్నది ఇచటి నగు ధాతువు గురువులేనిది యకారాంతము కానిది ఇంద చ్చులుకలది కావున దీనికంటె బరమైన ఇంచుక్కు' నకు ఇయుట్' వచ్చి నది ఇయుడాగమము రావుడు నగించు' అయినది వక్రములకు ఇయుట్' వచ్చుట కుదాహరి-నగు+ఇయ్+ఎను = నగియెను నగెను నగు' కంటె దొలుత ద్విజ్ఞు రాగా దానికి ఎను అదేశమయ్యెను అప్పు డీసూత్రముచే ఎనులాని ఎ' (వక్రము) అనుదానికి ఇయ్' ముందుగా అగమమయింది, ఇయుట్' రావుడు నగు+ఎను=నగెను' అగును

పద్మాదుల నవర్ణకంబున కత్వంబును గడహల్లునకు

ద్విత్వంబును విభాషనగు గిగ

పడ్డ-పడిన-పడ్డను-పడినను - పడు - ఇడు - చెడు - తగు - అగు-కను-కొను-తిను-మను-విను-చను-ఇవి పద్మాదులు

గిగ. పడు' మున్నగుధాతువుల న' ప్రత్యయమునకు ప్రాప్తమగు ఆకార మాదేశమగును దానితోఁబాటు ధాతువుల చివరిహల్లునకు ద్విత్వము వగును. ఈయత్వద్విత్వములు వికల్పము.

పడు' ధాతువుకంటె ౪౬-వ సూత్రమునుబట్టి భూతార్థమున న' ప్రత్యయ మగును. ౧౭-వ సూత్రముచే ధాతువునకు ఇగాగకు మగును 'పడు+ఇ+న=పడి' అగును అప్పు డీసూత్రముచే న' ప్రాప్తమగు ఆకార ముగా మాటి పడి' లాని దకారమునకు ద్విత్వము రాగా పడ్డి+అ' అగును

అపవాదిస్వరభిత్వసంధి (సంధి ౧౧ సూత్రము) చేయఁగా పక్ష' అగును. ప్రాస్తాకారద్విత్వములు రానప్పుడు పడిన' అని యుండును పక్షను పడి నను' అననవియు నిట్లే ఇచ్చట ౪౧-వ సూత్రము ననుసరించి ద్రుతాంత మైన న' వర్ణకము-అనఁగా నను' వచ్చినది యురీతిని ఇడివ ఇడ్డ-చెడిన-చెడ్డ- మున్నగురూపములను గ్రహించునది

క్రియాఫలంబు కర్తృగామియగుచో, గొనుధాతు

వనుప్రయుక్తంబగు ౫౨

ఇదియే యాత్మ నేపదార్థంబని వ్యవహరింతురు - వండు కొనుచున్నాఁడు

౫౨ క్రియాఫలము=వ్యాపారముచే సిద్ధించెడి ఫలము కర్తృగామి= (పనిచేయు) కర్తనే చెందినది వండుట' మొదలగు క్రియలయొక్క ప్రయోజనము కర్తనే చెందినదయినచో (ముఖ్య) ధాతువునకు కొను' అను నది చేర్చబడును

ఇదియే—ముఖ్యక్రియతో కొను' ధాతువును మేళించుటయే యాత్మ నేపదార్థమని వాడుదురు

(దేవదత్తుఁడు) వండుకొనుచున్నాఁడు ఇచట క్రియయైన వంటకు సంలిప్తప్రయోజనము భోజనము ఆఫలము దేవదత్తునే చెందనట్లు సూచించఁ బడుచున్నది దేవదత్తుఁడు తాను భుజించుటకొఱకే వంటచేయుచున్నాఁడని చెప్పినప్పుడే ఈ కొను' ధాతు వసుప్రయుక్తమగును ఇతరులు భుజించుట కయి ఆతఁడు పండినచో వండుచున్నాఁడు అనియే యుండును

కొనుధాతువు పరంబగునపు డిగాగమంబు

బహుళంబుగానగు. ౫౩

వంఁకొనియె - వండుకొనియె బహుళం బనుటచే యాంతంబునకు నిత్యంబు చేసికొనియె.

౫౩ అనుప్రయుక్తమగు కొను ధాతువు పరమగునపుడు ధాతువు చివరి ఇక్ (ఇ) అనునాగమము బహుళముగా వగునని సూత్రార్థము

పండు+ఇ+కొనియెను = పండికొనియెను పండుకొనియెను-

ఇచట కొను పరముకాగా పండు' నకు ఇ' అగమమై సంధి ౧౧-సూత్రముచే సంధియైనది ఇగాగమము రాసప్యమి పండుకొనియె అగును కొన్నియెడల నిత్యముగా వచ్చుటయు బహుళము' నకు లక్షణము కావున యకారాంతధాతువులకు ఇగాగమము నిత్యమని యెఱుంగవలెను

చేయు+ఇ+కొనియె = చేసికొనియె ఇచట ౫౪-వ సూత్రముచే యకారమునకు సకార మార్పిడియు నిత్యసంధి వచ్చినది

ఇకారవక్రంబు లుక్తంబులం దలివి పరంబులగుచో
యాకు సకారంబగు ౫౪.

చేయు - చేసిరి - చేసి - చేసికొను-చేసెను - చేసెడిని - ఇత్యాదు లెఱుంగునది

౫౪ ఇకారవక్రంబులు = ఇకారమును ఎకారమును ఉక్తంబులందలివి = (ఇదివఱకు) చెప్పబడినసూత్రములందున్నవి పూర్వసూత్రములచే విధింపబడినది

[ఇదివఱకు) ౧౭ సూత్రముచే భూతమున ఇగాగమము (ఇ) విధింపబడినది ౫౩ - సూత్రముచే కొనుధాతువు పరమగునపుడు ఇగాగమము (ఇ) విధింపబడినది ౩౮ - సూత్రముచే క్షార్థమున ఇకారము విధింపబడినది ౧౬ - సూత్రముచే ఎను' ౨౩ - సూత్రముచే ఎడగాగమమును ఎదుగాగమము ఎడిగాగమములు' ను ౨౬ - సూత్రముచే ఎదు' ప్రత్యయమును ౪౪ - సూత్రముచే ఎడి యెదు' లును విధింపబడినవి ఇచటి ఉక్తంబులందలివి' అనుదానిచే వైవిధ్యులచే నగు ఇకారమును ఎకారమును గ్రహించవలయును]

ఇదివఱకుఁ జెప్పఁడినవిధులచేనైన ఇకార ఎకారములు ధరమగు చుండఁగా యకారాంతధాతువుల చివటియకారమునకు నిత్యముగా సకార మాదేశమగునని సూత్రార్థము

చేయు+ఇ+రు = చేసిరి' ఇది చేయుధాతువు భూతకాలిక ప్రథమ పురుషబహువచనరూపము చేయు' ధాతువుకంటె ౧౭ - సూత్రముచే ఇకారము వచ్చింది అది ధరమగుచుండఁగా యకారమునకు సకార మాదేశ మైనది చేసు+ఇ+రు' అని యుండఁగా తత్సమ ౨౬ - సూత్రము అను సరించి రేఫవీఱి ఉకార మికారముగా (రు రి - గా) మాటినది పిదప చేసు+ఇ' అనుచోట అబదాదిస్వరనిత్యసంధి (సంధి ౧౧ సూత్రము) వచ్చి చేసిరి' అనురూపము సిద్ధించినది

చేసి (చేయు+ఇ) ౩౮ సూత్రముచే క్త్వార్థమున ఇకారమువచ్చినది అది ధరమగునపుడు యకారము సకారముగా మాటే సంధివచ్చినది. చేయు+ఇ+కొను = చేసికొను' - ఇచట చేయు' నకు కొను' అనుప్రయుక్తము కాఁగా ౫౩ - చే వచ్చిననిగామము ధరమగుచుండఁగా యకారమునకు సకార మాదేశమయి సంధివచ్చినది

చేయు+ఎను = చేసెను' ఇది ధాతువునకు ఎ' (వక్రము) ధరము కాఁగా య' కు స' అగుట కుదాహృతి చేయు+ఎడి+ఎను = చేసెడిని' 'చేయు' ధాతువునకు ప్రథమపురుషమునందలి ను' ధరమగుచుండఁగా ౨౩ - సూత్రముచే ఎడిగామమువచ్చినది ఎ' వక్రమగుటచే దానికిముందున్న ధాతు యకారము సకారముగా మాటినది

చువర్ణకంబు పరంబగునపు డన్వాదుల కుత్వలోపంచేని
నుస్థానంబున బిందువేని విభాషనగు ౫౪

అన్పున్నాడు - అంచున్నాడు - అనుచున్నాడు -
అన్పును - అంచును - అనుచును అను - కను - కొను - తిను-
మను-విను-ఇని యన్వాదులు

౧౧ చు' ప్రత్యయము పరమగునపుడు సు' చివఱగల ఆసు' మొదలగు ధాతువుల సు' లోని ఉకారమునకు వికల్పముగా లోపమైనను కలుగుచు లేదా సు' అనుదానికి నిండుచున్నగాని వికల్పముగా నగును.

(అశ్వాదులలో సు' నుడి తొలిప్రాప్త్యముమీదనే యున్నందున సూత్రములోని యనుస్వారమును నిండుచున్నగానే భావింపవలెను. ఆసు+చు +ఉన్నాడు = అస్యచున్నాడు అంచున్నాడు అనుచున్నాడు' మీదిని 'అసు' ధాతువునకు ప్రథమపురుషైకవచనరూపములు ఇంగలి చు' ప్రత్యయ ము ౧౪ - సూత్రముచే ఉన్న' పరమగునపుడు కలిగినది ఆ చు' పరమగు నపుడు ధాతువు చివఱి సు' లోని ఉకారము లోపించగా అస్యన్నాడు' అని అయినది 'సు' నిండుచున్నగా మాటి అంచున్నాడు' అయినది ఈ రెండును రానిపక్షమున అనుచున్నాడు' అనియే యుండును. ఇట్లు ముద్విధ ములుగ నుండుచు ఆసు+చును = అస్యచు, అంచు అనుచు' ఆసు' ధాతువునకు ౪౩ - సూత్రముచే శత్రర్థక చు' వర్తకము ద్రుతాంతము రాగా ఈసూత్రముచే సు' లోని ఉకారమునకు లోపమును సు' కు నిండుచున్నయును వికల్పముగా వచ్చినవి అశ్వాదులు = అసు' మున్నగునవి.

ఉన్నశబ్దంబు పరంబగునపు డుండుధాతువునకు లోపంబగు ౧౬.

ప్ర. ఉన్నాడు - ఉన్నారు - ఉన్నది ఉన్నవి. మ. ఉన్నావు - ఉన్నారు. ఉ. ఉన్నాను-ఉన్నాము. ఉన్నవాడు.

౧౬ క్రియా ౧౩-సూత్రముచే లట్లు పరమగునపుడు విధింపబడిన 'ఉన్న' యును ౪౬ - సూత్రముచే విధింపబడిన ఉన్న' యును పరమగు నపుడు ఉండు' ధాతువు లోపించునని భావము.

ఉండు+ఉన్న+డు = ఉన్నాడు' (౧౧ - వ సూత్రముచే 'ఉన్న' ఓదీర్ణము ధాతులోపము.) ఇట్లే తక్కినవియును. 'ఉన్నది, ఉన్నవి'

అనుచోట్ల ౧౭ - వ సూత్రముచేతనే చి - వి అనునవి పరమగునపుడు
దీర్ఘము నిషేధింపబడుట గ్రహించవగును

చేదాద్యర్థనాంతంబయిన యుండున కున్నాదేశంబు

విభాషనగు ౫౭.

ఉన్నను - ఉండునను

౫౭ చేదాద్యర్థనాంతంబయిన = ఎని ఐన' మున్నగునర్థములుందు
వచ్చిన నకారము చివరికియున్న - చేదాద్యర్థకమయిన నకారముతోఁ
గూడిన ఉండు' ధాతువునకు ఉన్న' అను నాదేశము వికల్పముగానగును
అనిగా రగ - సూత్రముచే ద్రుతాంతవర్ణకముతోఁగూడిన ఉండు'
ధాతువునందలి ఉండి' అనుభాగమునకు ఉన్న అనునది ఆదేశమగునని యర్థ
ము ఉండినను' - అనునది ఉండు ధాతువునకు చేదర్థక మగురూపము,
దానిలోని ఉండిన' అనుభాగమునకు ఉన్న' వికల్పముగా ఆదేశము కాగా
ఉన్న + ను = ఉన్నను' అనురూపము ఎప్పుడును ఉన్న' ఆదేశమగుట
వికల్పముగాన ఉండినను' అనియు నుండును

తిమటలు పరంబులగునపు డన్వాదల నుస్థానంబున

సున్నయు నుండుదులోపంబును విభాషనగు ౫౮.

అందురు - అంట - ఉందురు - ఉంట. పక్షంబున - అను
దురు-అనుట-ఉండుదురు-ఉండుట-ఇత్యాది

౫౮ తి మ ట' అనునవి పరములగునపుడు అను' మున్నగుధాతు
వుల ను' కు బదులు నిండుసున్నయు ఉండు' ధాతువుయొక్క దు' అను
దానికి లోపమును వికల్పముగా నగును.

అన్వాదలనుస్థానంబున = అను' మున్నగువాని ను' కబదులుగా ఉండు
దుల పంబు = ఉండు' ధాతువులోని దు' అనుదానికి లోపమును

తి' కి ఉదాహృతి తర్వాత సీయబడును. అను + దు + రు = అందురు
అనుదురు' ఇచు అను' ధాతువుకంటె తథర్తాద్యర్థమున లాట్పుక్యమును,
ఠ-వ సూత్రముచే లకారమునకు ప్రకమాబహువచనమున రు' వచ్చినది
అ-వ సూత్రముచే దుగాగమము కలిగినది పిదప ఈసూత్రముచే దు' ధర
మగుచుండగా ను' సింధుసున్నగా మాటి అందురు' అయినది ఇది విశ్లే
మగుటచే అనుదురు అనియు నగును

అను + ట = అంట అనుట' అను' ధాతువుకంటె 3గ-వ సూత్రముచే
భావార్థమున ట' వచ్చిన పిదప ను' సింధుసున్నగా మాటి అంట' అగును
ఆ ఆదేశము రానప్పుడు అనుట' అనియే యిందును

ఉండు + దు + రు = ఉండురు ఉండుదురు' ఇవట ఉండు' ధాతువు
నకు తథర్తాద్యర్థమున ప్రకమాబహువచనమున రు' అ-వ సూత్రముచే దుగా
గమమువచ్చి పిదప సీసూత్రముచే ఉండు' లోని దు' లోపింపగా ఉండురు'
అయినది లోపము వికల్పము కాన అది రానప్పుడు ఉండుదురు' అనియే
యిందును ఉండుట' అనునప్పుడును మీడిరితినే దు' వికల్పముగా
లోపించి ఉంట ఉండుట' అనియగును

ఇట బిందువుమీడి తదలకు నిత్యవైకల్పికంబులయి
టడలగు. ౫౯

అంటివి - అనితివి - అందురు - అందురు ఉంటివి - ఉండి
తివి-ఉండురు-ఉందురు.

౫౯ ఇట = ను' సున్నగా మాటినపుడును దు' లోపించినపుడును,
బిందువుమీడి తదలకు = నిందుచున్న ౫౯ దరునాశమున్న తకారవకారములకు
నిత్యవైకల్పికంబులు = తకారమునకు నిత్యముగాను దకారమునకు వికల్పము
గాను అను' మున్నగునాని ను' సున్నగా మాటినపుడును ఉండు' లోని
'దు' లోపించినపుడును-ఆధాతువులకు తి దు ట' లు ధరమగునపుడు నిందు

బాలవ్యా-లఘుఃక—17

సున్నకు- దర్వాకనున్న తకారమునకు నిక్కముగా టకారము ఆదేశమగు
నిందుకున్నకు దర్వాకనున్న దకారమునకు వికల్పముగా డకారము ఆదేశమగు
నని యర్థము.

అను+లి+వు=అంటివి అనిలివి ఇచట అను ధాతువునకు భూత
కాలము మధ్యమపురుషైవచనమున వ్ర' ౧౮-వ సూక్తముచే లిన్నర్థకమయి
నది పిదప తత్సరు ౨౬-వ సూక్తముచే వ్ర' ౧౩ని ఉకార మికారముగా
మాటినది ౧౮-వ సూక్తముచే లి కి ముందున్న సు' నిందుసున్నగా మాటి
ఈ ౧౮-వ సూక్తముచే తకారము ట' కారముగా మాటి అంటివి' అయి
నది సు' నిందుసున్నగా మాటినపక్షమున ౧౭-వ సూక్తముచే ఇగాగమము
వచ్చి సుధియై అనిలివి' అయినది

అను+దు+రు = అందురు అందురు' అందురు' ఎట్లగుననియు
వెనుకటి సూక్తవివరణమునఁ జెప్పఁబడినది ఈ సూక్తముచే బిందువుహిది
దకారము డ' కారముగా మాటి అందురు' ఐనది ఈడకారాదేశము విక
ల్పముకావున ఇది రానపుడు 'అందురు' అగును అదియు రానప్పుడు అను
దురు' అని యందునగి ౧౮ సూక్తముచే వివరణముననే లేలుప బడినది

ఉండు+లి+వు - ఉంటివి ఉండిలివి' ఇచట ఉండు' ధాతువు
నకు భూతకాలమధ్యమపురుషైవచనమున వ్ర' ౧౮ సూక్తముచే లి' నర్థ
కమయి వచ్చి తత్సరు ౨౬ సూక్తముచే వ్ర' ౧౩ని ఉకారము ఇకారమై
నది పిదప ౧౮ సూక్తముచే వికల్పముగా డు' లోపము తర్వాత నీ సూక్త
ముచే బిందువునకు దర్వాకనున్న తకారము టకారముగా మాటించి
అయినది డు' లోపింపనపుడు ౧౭ సూక్తముచే ధాతువునకు ఇగాగమము
వచ్చి సుధియయి ఉండిలివి' అని యగును

ఉండు+దు+రు = ఉందురు ఉందురు ఉండుదురు.' ఇచట
'ఉండు' ధాతువునకు తదర్థార్థమున ప్రశమపురుష బహువచనమున రు'

౨౨ సూత్రముచే దుగాగమమువచ్చినది ౧౩. సూత్రముచే 'దు' వికల్పముగా లోపింపగా ఉండును' అగును ఈ ౧౩ సూత్రముచే బిందువుమీది ప్రకారమునకు 'ద' కారము వికల్పముగా ఆదేశముకాగా ఉండును' అయినది ఈ ఆదేశము రానపుడు ఉండును' అనియు 'దు' లోపింపనపుడు 'ఉండుండును' అనియుఁగూడ ఉండును.

ముఙ్గు పరంబగునపుడు కోశబద్ధము కొనునకు
బహుళంబుగా నగు ౬౦

బహుళంబగుటచే దీనికి నొకానొకచో నలిచారంబని యెఱుంగునది

౬౦ ముఙ్గు = మధ్యమపురుషమందలి ముడు' ప్రత్యయములు మధ్యమపురుషము డుఙ్గులు చరమగునపుడు కొను' అను దానికి 'కో' అనునది బహుళముగా ఆదేశమగును సూత్రములో 'బహుళము' అని చెప్పబడేత (వికల్పమనిచెప్పక) ముఙ్గు చరముగావచ్చును కొన్నిచోట్ల కొను'నకు 'కో' అను నది యాదేశ మగునని గ్రహింపవలెను

అలిచారంబు=మిలిమిటి సంచరించుట-సూత్రమునందుఁ జెప్పబడిన స్థమునందేగాక ఇతరస్థలములందును బ్రవర్తించుట యని భావము

ముఙ్గు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబును

మువర్ణకంబునకు మాముడియు నగు. ౬౧.

కొమ్ము - కొనుము - కొండు - కొనుఁడు.

౬౧ ముడు' అను మధ్యమపురుష ప్రత్యయములు చరమగునపుడు దానికి ముందున్నదీర్ఘములు ప్రాస్వములగును మువర్ణకమునకు ద్విత్వమగును. 'ము' ముగా మాఱుననుట.

కొను + ను = కొమ్ము కొనుము-ఇచట పూర్వసూత్రముచే 'ము' చరమగునపుడు కొను' నకు 'కో' ఆదేశమైనది పిదప ప్రకృతసూత్రముచే

కొ' కొ'గా మాటి ను' ద్విత్వమునొంది కొమ్మ' అయినది కొ' ఆదేశము బహుళమగుటచే అది రానప్పుడు కొనుము' అని యుండిపోయినది

కొను+డు=కొందు కొనుడు'-ఇచట యు' పరమగుచో కొను' నకు కొ' ఆదేశమైనపిదప కొ' ప్రాప్త్యముగా మాటినది ప్రత్యయమగు యు' జీర్ణకావున దానికి ముందు బిందువగును సంధి ౨౨-వ సూత్రము ననుసరించి నుడి తొలిప్రాప్త్యముమీద ఆతిసున్న యుండదుకావున నిండుసున్నయే వచ్చి కొందు' అయినది కొ' ఆదేశము బహుళము కావున అది రానపుడు కొనుడు' అని యుండును

చదువుకొను+మి = చదువుకొమి చదువుకొనమి' ఇచట ముజ్జు పరముగాలేపన్నను మిజే పరమైయున్నను కొను' నకు కొ' ఆదేశమయినది. ఇట్లగుటకు ౬౦ సూత్రములోని బహుళగ్రహణమే ఆధారము బట్టి చదువుకొననేల! కు చదువుకొనేల! అనియు, చదువుకొనక' కు చదువుకొక' అనియు రూపము లుండవచ్చుననట గ్రహింపనగును

రువర్ణకంబు పరంబగునపుడు సున్నమీడి తదడల

యుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు ౬౨

పోషింత్రు - పోషింతురు - కొందు - కొందురు
కొందు - కొండురు.

౬౨ మధ్యమపురుషబహువచనప్రత్యయమగు యు' పరమగునపుడు నిండుసున్నకుఁ దరువాతనుండు తు-దు-దు' ల ఈకారము వికల్పముగా లోపించును

పోషించు+దు+రు=పోషింత్రు పోషింతురు'-ఇచట ౧౦౮ సూత్రముచే యదు' లకు తు' ఆదేశము రాగా పోషింతురు' అగును అప్పుడీ సూత్రముచే యు' పరమగునపుడు సున్నమీడి తకారముమీడి ఈకారము వికల్పముగా లోపించగా పోషింత్రు' అగును ఈకారలోపము రానపుడు 'పోషింతురు' అనియే యుండును

క్రియాపరిచ్ఛేదము

కొను+దు+రు=కొందు 'అను-నోట' అవ్యాదుల నుకారమునకు గౌ-వ సూత్రముచే నిందునున్న యాను ప్రకృతసూత్రముచే దకారముమీది ఉకారమునకు లోపమును రాగా కొందు' అయినది. ఉకారలోపము రానప్పుడు కొందు అని యుండును కొను+దు+రు' అని యుండగా 'ను' నిందునున్న గా మాటి గౌ-వ సూత్రముచే దకారమునకు దకారము అదేశముకాగా కొందు+రు' అనియుండగా ప్రకృతసూత్రముచే దకారము మీది ఉకారము లోపించి కొందు అగును ఉకారము లోపించనపుడు 'కొందురు' అని యుండును.

సంస్కృతేంబున కంగలాదుల కించుక్కుగు ౬౩.

సంస్కృతేథాతువుల కంగలాదుః కించుగాగముబగు - పచించు-నచించు - త్యజించు - భజించు అంగలించు. అంగల- అడక - ఆరగ - ఆవుల - ఉంక - ఉగ్గడ - ఓసర-కార - గాల - బాడ - లిలక - తులక - పంక - పరిక - పలవ - అప్ప - బిప్ప - ఆల-ఇత్యాదు లంగలాదులు.

౬౩ సంస్కృతేథాతువులకును అంగల' మొదలగు తెలుగుధాతువుల కును ఇంచుక్' అనునాగము కలుగును ఇయ్యది కిత్తు (కకారము ఇత్సూ జ్ఞగాలది) కావున ధాతువుచివటచే చేరుచుండును.

పచ్ + ఇంచు=పచించు' ఇట్లే కక్కినసంస్కృతేథాతువులును

అంగల+ఇంచు=అంగలించు' ఇచట సంధి ౧౧ సూత్రముచే నికృత సంధి ఇట్లే కక్కిన తెలుగుధాతువులును

ఇఉఋలు కించుక్కు పరంబగునపు

డయుగపుగరుక్కులగు. ౬౪

జి - జయించు. నీ - నయించు ద్రు - ద్రవించు లూ - లవించు. ధృ-ధరించు త్యా-తరించు.

౬౪ ఇకారాంతధాతువులకంటెను ఉకారాంతధాతువులకంటెను, ఋకారాంతధాతువులకంటెను ఇంచుక్కు (ఇంచు) ఛరముగా నున్నపుడు- ఇకారాంతములకంటె ఆయుక్కు (ఆయ్) ఆనునదియు ఉకారాంతముల కంటె అవుక్' (అవ్) ఆనునదియును ఋకారాంతములకంటె అరుక్' (అర్) ఆనునదియును అగమములుగా నగును ఇకారాంతములు- జి+అయ్+ ఇంచు=జయించు' (ఇచట 'అయ్' ఛరముకాగా నుంధి ౧౧-వ సూత్రము ననుసరించి నిత్యనుంధి) సి+అయ్+ఇంచు=నయించు' ఉకారాంతములు- ద్రు+అవ్+ఇంచు=ద్రవించు'

లూ+అవ్+ఇంచు = లవించు ఋకారాంతములు భృ+అర్+ ఇంచు=భరించు

కృ+అర్+ఇంచు=కరించు' ఇందన్నియెడల నుంధి ౧౧ సూత్రముచే నిత్యనుంధియని యెఱుంగునది ఇచటి ఇ-ఉ-ఋ'లు . ప్రస్థ దీర్ఘములు రెండింటిని గ్రహించునని ఉదాహరణములవల్లను నువ్వమగుచున్నది

నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబు గలుగదు. ౬౫

నిర్జికి నామధాతువుల కయుగాగమంబు గలుగదు. నిర్జించు - నుతించు - స్తుతించు ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ధాతుత్వవివక్షయం దించుగాగమంబునని యెఱుంగునది. శయనించు-పయనించు.

౬౫ నిర్జినామంబులకు=నిర్జిధాతువునకును ధాతుత్వవివక్షగల నామములకును (అనగా నామధాతువులకును నిర్జిధాతువును ఇకారాంతములగు నామధాతువులను (ఇకారాంతము లగుటచే) వెనుకటి సూత్రము ననుసరించి ఆయుగాగమమును పొందవలసియున్నవి కాని వానికి ఆయుగాగమము రాదని యర్థము

నిర్జి+ఇంచు=నిర్జించు' ఇచట నుంధి ౧౧ సూత్రముచే నుంధివచ్చినది,

అయ్యుగాగమమేదచ్చినచో ఇట నిర్ణయించు అని కావలసియున్నది. కాని, అరీరిని కాలేదు నులి+ఇంచు=నులించు=ఇచట నులి నామధాతువు దాని కించుక్కువచ్చి నులించు' అయినది ఇది ఇకారాంతమైనను అయ్యుక్కు రాలేదు. (అది వచ్చినచో నుకయించు' కావలసియున్నదికదా) ఇట్లే నులించు' అననదియును

ఈజ్ఞాపకము—నామధాతువులకు ఏసూత్రములచేతనుగూడ ఇంచుక్కు' విధింపబడలేదు దేనివల్లనైనను ఒకకార్యము ప్రాప్తించునపుడే దానిని నిషేధించునావశ్యకత కలుగును తొలుతనే ప్రాప్తిలేనపుడు నిషేధ మనావశ్యకముకదా ఈసూత్రమున నామధాతువుల కించుక్కు పరమ గుచో అయ్యుగాగమములేదు' అని చెప్పటచేతనే-పేజీ విధిలేకున్నను ఈ సూత్రమే నామములకు ధాతుత్వవివక్షయందు ఇంచుగాగమమగును' అను విషయమును జ్ఞాపకము చేయుచున్నది కావుననే శయన' శబ్దమునకును తద్భవకును పయన' శబ్దమునకును ధాతుత్వవివక్షయందు ఇంచుక్కు' వచ్చి శయనించు పయనించు' అనురూపము లయ్యెనని గ్రహించునది

సంస్కృతంబునకు లఘూపథంబున కించుక్కు
పరంబగునపుడు గుణంబగు ౬౬

అ-వ-ఓ- ఈ మూడును గుణంబులు నాబడు ఋస్థానికం బగు గుణంబు రపరంబయియుండు. సంస్కృతధాతుాపథలకు-ఇ - ఉ-ఋ - అనువానికి సారిదిని - వ-ఓ-అర్ - అనునవి యించుక్కు పరంబగునపు డగునని యెఱుంగునది ఛిద్ - ఛేదించు - భిద్ - భేదించు - ముష్ - ఘోషించు - పుష్ - పోషించు-వృష్-వర్షించు-హృష్-హర్షించు

౬౬. లఘూపథంబునకు=(ఉపథ అనగా చివటియక్షరమునకు ముందున్నఅక్షరము) లఘువైన (గురువుకాని) అక్షరము ఉపథగాగలది

లఘూపదము అట్టి యక్షరమునక (దీర్ఘక్షరములును ౦ : ద్విత్వపయంత్రా
క్షరములకు ముందున్న అక్షరములు గురువులనియు తక్కినవి లఘువులనియు
నీపటకే చెప్పబడినది) గుణము=అ ఎ ఓ అరు మూ దచులు

లఘువర్ణము ఉపధగాగల సంస్కృతధాతువునకు ఇంచుక్కు పరము
గా నుండునపుడు గుణమగును

సంస్కృతధాతువులలో ఉపధగానున్న ఇ' కి ఎ' యను ఉ కు ఓ' యను ఋ' కు ఆర్' అనునది రును వచ్చును ఋకారస్థానమునవచ్చిన 'అ' రేఫతోఁగూడి వచ్చును.

ధిద్ + ఇంచు = ఛేదించు' ఇచట ధి లోని ఇకారము లఘువైన యు
పధ కాన దానికి ఏ' ఆదేశమయి (ఛేద్ + ఇంచు) ఛేదించు' వినది. అట్లే
ధేపించు అనునదియును

ఘుష్ + ఇంచు = ఘోషించు' అనుచో ఘకారముమీఁది ఉకారముప
ధగనుక దానికి ఓ' ఆదేశమయి ఘోషించు' అయినా పోషించు ఇట్లే

వృష్ + ఇంచు = వర్షించు' ఇచట ఋకారముపధ దానికి ఆర్' వచ్చి (వ + ఆర్ + ఇంచు) వర్షించు' అని యైనది. ఇట్లే హర్షించు'

స్పృశికి గుణంబు విధాపనగు. ౬౭.

స్పృశించు - స్పృశించు

౬౭ స్పృశ్' అను సంస్కృతధాతువునకు గుణము వికల్పముగా
నగును స్పృశ్ + ఇంచు = స్ప్ + ఆర్ + శ్ + ఇంచు = స్పృశించు' అగును గుణ
ము రానిచో స్పృశించు' అనియే యుండును

లిఖ భుజ రుచ కృశంబులకు గుణంబు లేదు. ౬౮.

లిఖించు - భుజించు - రుచించు - కృశించు. కుచధాతువు
నకు గుణంబు లేదని యొకందు వక్కాణించె నది గ్రావ్యాంబు
గాదు

౬౦ లిఖ' మున్నగు నాలుగు సంస్కృతధాతువులకును గుణము రాదు ౬౧ వ సూత్రముచే గుణము వచ్చుచుండగా నీసూత్రముచే నిషేధింపబడుచున్నది

లిఖ' + ఇంచు = లిఖించు' అగునుగాని లేఖించు కాఁబోలదు భుజిం 'చు' భోజించే' కాదు దించుచు'ను రోదించు'గా వాడరాదు కృశించును 'కర్షించు'గా చెప్పరాదు

కుచ్' + ఇంచు = కోదించు.' దీనిని కోదించు అని చెప్పరాదనియు, 'కుచించు' అనియు చెప్పవలెననియు నొకరుచెప్పిరి సంకుదించు' అను ప్రయోగము సంకుసాల నృసింహకవివ్రాసిన కవికర్ణరసాయనము' అను కవ్యకావ్యమున (ఆ ౧ ప) కనఁబడుచున్నది కాని సంకోదించు' అని గుణముతోఁ గూడిన ప్రయోగమే ప్రసిద్ధమై యున్నది కాన కుచించు' గ్రాహ్యము కాదు

సృజికి నిర్జితని గుణంబు లేదు ౬౨.

చతుర్థ్యుండు ప్రజలను సృజించె. అతండు విషయంబుల విసర్జించె.

౬౨ సృజ్' అనుధాతువునకు పుట్టించు' అనునర్థమునందు ౬౪. సూత్రముచే వచ్చుగుణము రాదు వేతిగునర్థములలో గుణమురావచ్చును చతుర్థ్యుండు ప్రజలను సృజించె' అనుటకు నర్జించె' అని చెప్పరాదు విడిచెను' అను నర్థమున గుణమువచ్చి విసర్జించె అని యుండవచ్చును

సర్వంబునకుం ద్రేరణంబునం దించుక్కగు ౭౦.

పచింపించు - వచింపించు - ఆవులించు - వండించు - వండించు

౭౦ సర్వంబునకు = కర్మచుధాతువులకును, దేశ్యధాతువులకును గూడ,

ప్రేరణంబున ప్రాశ్నహించుటలో చేయు' అనుర్థమున ధాతువు లన్నిటికిని ప్రేరణార్థమునందు ఇంచుక్కు' వచ్చునని చర్థము

ఇదివఱకుఁ గొన్ని ధాతువులకు స్వార్థము (ధాత్వార్థము) నందు ఇంచుక్కు' విధింపఁబడినది అట్టివానికిని ఈసూత్రముచే ప్రేరణమున ఇంచుక్కు' వచ్చును అనఁగాఁ గొన్నియెడల ఇంచుక్కు' మీద ఇంచుక్కు' వచ్చునని యభిప్రాయము

పదించు + ఇంచు = పదించు' ఇచట పచ్ ధాతువునకు స్వార్థమున
 ౬౩ సూత్రముచే ఇంచుక్కు' వచ్చి పదించు' అయినది దానికి ప్రకృత
 సూత్రముచే ప్రేరణమున (పదించునట్లు చెయునను నర్థమునందు) ఇంచుక్కు'
 వచ్చినది ౮౭-వ సూత్రముచే మొదటి ఇంచు' లోని చకారము పదించు',
 లోని చకారము) పకారముగా మారినది పదంపించు అవులంపించు' అను
 నవియు నిట్లే పండు + ఇంచు = పండించు పండు + ఇంచు = పండించు'

రంజాదుల యించుక్కుకారంబునకు నబిందుకంబున

కప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారంబగు. ౭౧

రంజిల్లు - భాసిల్లు - వర్ధిల్లు - విలసిల్లు - రాజిల్లు ఈయా
 దేశయోగంబున భిదాదు లకర్తకంబులగు. భేదిల్లు - కంపిల్లు
 సంధిల్లు.

౭౧ రంజాదులు = రంజ్' మున్నగు ధాతువులు ఇంచుక్కుకారంబు
 నకు నబిందుకంబునకు = నిందునున్నతోఁగూడిన ఇంచు' లోని చకారమునకు
 ంచ్' అనుదానికి ద్విరుక్తలకారంబు = క్త్' అనునది

రంజాదులకు ౬౩ వ సూత్రముచే స్వార్థమునందువచ్చిన ఇంచుగా
 గమములోని ంచ్' అనుదానికి ఆదేశమయి క్త్' అగును రంజ్ + ఇంచు,
 రంజ్ + ఇ + థ్లు + ళ = రంజిల్లు' - ఇచటి ఇంచు' లోని ంచ్' నకు క్త్'
 అయినది 'భాసిల్లు' మున్నగునవియు నిట్లే

ఈయాదేశయోగంబున — ఈద్విత్వలకారము ఆదేశమైనపుడు భిన్' మన్నగుధాతువులు ఆకర్తకములగును ఉదా — భేదిల్లు కంపిల్లు సంధిల్లు భేదిల్లుట అనగా బ్రద్దలగుట కంపిల్లు = చలించుట సంధిల్లుట = కలిసి గొనుట.

ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు 22

లాదేశంబున కవవాదంబు - రంజించు - భేదించు - సుధించు

22 ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు = ప్రేరణార్థకమగు ఇంచు' అనునది పరమునందుండగా రంజాదుల ఇంచుక్కునకు = రంజ్ మున్నగుధాతువులకు స్వార్థమునందువచ్చిన ఇంచు' అనునది 'ప్రేరణార్థకమగు ఇంచు' పరమగుచుండగా రంజ్ మున్నగువానికి స్వార్థమునందువచ్చిన ఇంచు లోపించునని భావము

లాదేశంబున కవవాదము = ఈ యించుక్కు' లోపము 21-వ సూత్రముచే నిధింబులైన ద్విత్వలకారానికి బాధకము ౧౯ నకు 21 సూత్రముచే 1' రాకముండే ఈసూత్రముచే ఇంచు' అనుదాని కంకశును లోపమువచ్చునని భావము అవవాదము = బాధకము రంజ్ + ఇంచు + ఇంచు = రంజించు రంజ్' ధాతువునకు ౬3 - సూత్రముచే స్వార్థమున ఇంచుక్కువచ్చి పిదప ప్రేరణార్థమునందు 20-సూత్రముచే (రంజవ) ఇంచుక్కువచ్చినది ప్రకృతసూత్రముచే ఈరంజవ (ప్రేరణార్థకమగు) ఇంచుక్కు పరమగుచుండగా మొదటి (స్వార్థమునవచ్చిన) ఇంచుక్కు లోపించి రంజించు' అయినది

(రంజించు = సంతోషించు జేయు . అనునది సకర్తకము రంజిల్లు = సంతోషించు అనునది ఆకర్తకము.)

ఇట్లే భేదించు సంధించు' అనునవియును భేదించు = బ్రద్దలగునట్లు

చేయు - (సకర్తకము) భేదిల్లు = బద్దలగు - (అకర్తకము) సంధించు =
కలిగించు - (సకర్తకము) సంధిల్లు = కలుగు (అకర్తకము)

చుగాగమం బాచ్చికంబున కసంయుక్తసలడరాంతంబునకుం

చ్రేరణంబున బహుళంబుగా నగు. 23

పూను-పూనుచు - పూనించు. తేలు-తేలుచు-తేలించు
మగుడు - మగుడుచు మగిడించు కుదురు - కుదురుచు - కుడి
రించు విను - వినుచు. వక్ష్యమాణంబు పుగాగమంబు - విని
పించు బాహుళకంబుచే గొన్నింటికి జుగాగమంబు లెదు .
అను - అనిపించు తిను - తినిపించు. కను - కనిపించు దీని
యత్వంబునకు దీర్ఘంబునగు - కానిపించు

23 ఆసంయుక్తసలడరాంతంబునకు = నకార లకార డకార
రేఫద్విత్వంబు చివరి శేషట్టిదానికి సంయుక్తములుకాని న-ల-డ-ర అను
వర్ణములు చివరిగల అచ్చతెలుగుధాతువులకుఁ బ్రేరణమున చుక్క అనునది
బహుళముగా నగును చుక్క - కిత్తు కావున ఇది ప్రకృతికిఁ జివరిచేరును)

అచ్చికమున కగునని చెప్పటచేత సంస్కృతధాతువులకుఁ బ్రేరణమున
'ఇంచుక్కు' వచ్చునుగాని చుక్కు' రాదని గ్రహించునది

అచ్చతెలుగుధాతువగు పూను' నకు చుక్కు' రాఁగా పూనుచు'
అగును ఈ చుక్కు' రానప్పుడు ఇంచుక్కు' (20-సూత్రముచే) వచ్చి
'పూనించు' అగును

ఇట్లే తేలు మగుడు కుదురు విను - మున్నగువానికిని రూపద్వయ
మును గుర్తించునది విను' ధాతువునకు చుక్కు' రానప్పుడు ఇంచుక్కు'
రాఁగా ఇను+ఇంచు' అని యుండఁగా ముందుచెప్పఁబోవు 20-సూత్రముచే
పుగాగమమువచ్చి వినిపించు' అగును

ఈవిధి బహుళమున చెప్పటచే గొన్నింటికి చుగాగమమురాదని
గ్రహింపవలెను అను' ధాతువునకు చుక్కు' రాదు ఇంచుక్కు' యగును.

అయిచుక్క కరమగుచో 20 సూత్రముచే పుగాగమమయినది అను+పు+ ఇంచు' అనియుండగా 21 సూత్రముచే పకారముతోఁబడిన ఇంచు' (పించు) అనునది పరమగుచుండగా ధాతువు చివటి ఉకారము ఇకారముగా మఱి అనిపించు అయినది ఇట్లే ప్రేరణార్థములలో కను' ధాతువునకు కని పించు' అనియు తెను ధాతువునకు పినిపించు అనియు రూపములగును. 22-వ సూత్రము ననుసరించి కనుపించు' లోని కకారముమీఁది అకారము నకు దీర్ఘమై కానిపించు' అనియు నగును

ఆట్లు పుగాగమంబును మాన్వాదులకగు 23

మాను-మానుపు-మానుచు మను - మచుపు - మనుచు.
బాహుళికంబున దీని కించుక్కు లేదు.

24 ఆట్లు = ప్రేరణమున అసంయుక్తవాంఛములయిన — వెనుకటి సూత్రమునందు జెప్పినరీతిని సంయుక్తముకాని నకారముచివఱిగల మాను' మున్నగుధాతువులకు ప్రేరణమునందు పుక్' అనుసాగమము బహుళముగా నగును మాను+పు = మానుపు' ఈయాగమము బహుళముకాన ఇది రాన పుడు చుక్కు' (23 సూత్రముచే) రాగా మానుచు' అని యగును అచుక్కు కూడబహుళమగుటచే అదియురానపుడు 20 సూత్రముచే ఇంచుక్కురాగా 20 సూత్రముచే వికల్పముగా పుగాగమమయి మనిపించు మనించు' అను రూపము లగును ఇట్లు నాల్గురూపము లగును

మను ధాతువునకు చుక్కుగాగమములచే' గ్రమముగ మనుచు' మచుపు' అను రెండురూపములగును బహుళమనిచెప్పటచే మను' ధాతువునకు ఇంచుక్కు రానందున మనించు' అనురూపము కాలిదు

చుక్కువర్ణంబులు పరంబు లగునపు డిత్యంబున

కుత్వంబగు. 25

౭౫ ప్రేరణార్థమునందువచ్చు చుక్క పు - అనునది పరమగునపుడు
వానిముందున్న ఇకారమునకు ఉకారమగును

దిగియు' ధాతువునకు ప్రేరణమున చుక్క' రాగా ౭౬ సూత్రముచే చివటియక్షరము (యు) లోపించి ప్రకృతసూత్రముచే గి లాని
ఇకారము ఉకారముగా మఱి బిటచు' అగును

అట్లు చుక్కుగాగమంబు లడంగ్వాది మాయ్యాదులకగు
నగుచో వానికడవ్రాలు లోపించు ౭౬.

అడఁగు - అడఁచు - అడఁగించు. మాయు - మాపు -
మాయించు అడఁగు - కరఁగు - కలఁగు - నలఁగు - ఇత్యాదు
లడంగ్వాదులు మాయు-ఉడుగు - కడచు - కుడుచు-బిగియు-
ఇత్యాదులు మాయ్యాదులు. ఆగు ప్రభృతు లుభయగణం
బులు బాహుళికంబునంజేసి కొన్నింటి కించుక్కుక్కుగాగమం
బులు పూడును, గొన్నింటికందు యథాసంభవముగా రెం
డును గొన్నింటి కొక్కటియు నగునని యెఱుంగునది ఆగు -
ఆచు - ఆపు - ఆగించు రేగు - రేచు - రేపు-రేగించు -
పాయు - పాచు - పాపు విలుగు - విలుచు. చూచు-చూపు
నేరుచు - నేరుపు మేయు - మేపు లేచు - లేపు కలియు -
కలుపు తడియు - తడుపు తెలియు - తెలుపు ఇత్యాదు
లెఱుంగునది.

౭౬ అట్లు-ప్రేరణంబునందు బహుళముగా అడంగ్వాదిమాయ్యాదు
లకు=అడంగు'మున్నగుధాతువులకును మాయు' మున్నగుధాతువులకును వాని
కడవ్రాలు = వానిచివటియక్షరములు అడఁగుమున్నగువానికి చుక్కు'ని
మాయు మున్నగువానికి పుగాగమమును ప్రేరణమున బహుళముగావచ్చుచు
అట్లు వచ్చినపుడు ధాతువు చివటియక్షరము లోపించును

అడఁగు+చు = అడఁచు అడఁగించు' ఇచట చు' ధరమగుచో 'గు' లోపించి అడఁచు' అయినది చుగాగమము బహుళమగుటచే అది రానప్పుడు 20 సూత్రముచే ఇంచుక్కు కలిగినది చుక్కుగాగమములు కర మగునపుడే దాతువు చివటియక్షరము లోపించుక కాని ఇంచుక్కు కరమగు నపుడు లోపించదు కాన అడఁగించు' ఆచరూపము నయినది

'మాయు' ధాతువునకు పుగాగమమువచ్చి అది ధరమగునపుడు యు' లోపించి మాపు' అయినది పుగాగమము రానప్పుడు ఇంచుక్కువచ్చి 'మాయించు' అనియు నయినది

ఉభయగణములు = రెండుగణములందును జేరినవి అనగా వానికి చుగాగమమును పుగాగమముచూడ వచ్చును అగు' నకు చేక్కు' వచ్చి 'అచు అగును పుగాగమమయి అపు' అగును ఇవి రానిపక్షమున ఇంచుక్కువచ్చి ఆ గించు' అనియు నగును

ప్రకృతసూత్రమనందును 23-వ సూత్రము నుండి క్రమముగా వచ్చే బహుళపదము తీసికొని రా బడుచున్నందున దానిసామర్థ్యమువలన కొన్ని ధాతువులకు ఇంచుక్కుక్కుగాగమములు మూడును కొన్నింటికి ఎవరికీయుం దునో ఎవరియను అగునది గ్రహింపవలెను అగు ధాతువునకుఁ జ్రేరణమున నైన మూడురూపములును చూపఁబడినవి రేగు నకును మూడురూపము లగును పాయు నకు ఇంచుక్కురాదు కాన రెండురూపములే యగును.

విజుగు'నకు చుక్కుమాత్ర మేవచ్చి విజుచు' అయినది చూడు' మున్నగువానికి పుగాగమముమాత్ర మేవచ్చి చూపు' మున్నగురూపములయినవి.

ఇంచుక్కుక్కుగాగమంబులు షంబు లగునపు

డాగమాదేశలోపంబులు పెక్కుదెఱంగులం

గానంబడియెడి 22

అగు - కావించు వచ్చు - రావించు - రప్పించు విన్న

పము-విన్నవించు మోకాలు - మోకరించు కేక - కేకరించు,
 పలవ - పలవరించు - పలవించు ఆల - ఆలకించు - ఆలించు,
 వ్రక్క-వ్రక్కలించు నొచ్చు - నొంచు - నొప్పించు ఉండు -
 ఉనుచు - ఉంచు డిగు - డించు - డిగించు పెరుగు - పెనుచు-
 పెంచు. తునుగు - త్రుంచు మునుగు - ముంచు - మునుచు.
 మొగుడు-మొగుడుచు - మొగుచు - మోడుచు - మొగిపించు
 చొచ్చు - చొసుపు - చొప్పించు చినుగు - చించు - చింపు
 త్రెగు - త్రెంచు - త్రెంపు తిరుగు - త్రిప్పు చచ్చు - చంపు
 నిలుచు-నిలువరించు - నిలుపు కొను - కొలుపు పోవు-పుచ్చు.
 పనుచు - పంచు - పనుపు - పంపు - అనుచు - అంచు-అనుపు -
 అంపు-అనుప్రయుక్తంబగు పోవునకుం బుచ్చుమాత్రంబగు -
 మోసపోవు-మోసపుచ్చు ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

౭౭ ప్రేరంబునవచ్చిన ఇంచుగాగమము చుగాగమపుగాగమములును
 పరములగునపుడు ధాతువులకు ఆగమములును ఆదేశములును ఆక్షరలోప
 ములును పరిపరివిధములుగాఁ గనబడుచుండును

ఆగు+ఇంచు=కావించు ఇవట ఇంచుక్కు పరమగునపుడు ఆగు'
 నకు కావో' అనునాదేశమయినది వచ్చు+ఇంచు=రావించు రప్పించు'
 ఇచట వచ్చు' నకు రావు రప్పులు వికల్పముగా ఆదేశములయినవి

విన్నపము' అనునామమునకు ధాతుకర్తృవివక్షయందు ఇంచుక్కు
 పరముకాఁగా పకారమునకు పకారమాదేశమయి విన్నవించు' అయినది ఆట్లే
 'మోకాలు నామధాతు వగునపుడు ఇంచుక్కు పరమైయుండఁగా కాల'
 నకు కరో' ఆదేశమయి మోకరించు అయినది కేక' కు ఇంచుక్కు పరము
 కాఁగా ర్ ఆగమమయి కేకరించు' అయినది పలవ+ర్+ఇంచు=పలవ
 రించు రేఫాగమము రానపుడు పలవించు' ఆల+క్+ఇంచు = ఆలకించు

వికల్పచగు నీకకారాగమము రానిచో అలించు అగును ప్రక్క+ల్+
ఇంచు=ప్రక్కలించు' నొచ్చు+ఇంచు=నొంచు నొప్పించు-ఇట నొచ్చు'
ధాతువునకు ఇంచుక్కు-పరమగుచుండగా ద్విత్వచకారమునకును ఇంచుక్కు-
లాని ఇకారమునకును లోపమురాగా నొంచు' అయినది ద్విత్వచకారము
నకు ద్విత్వరకారము ఆదేశముకాగా నొప్పించు' అనియు నైనది ఉండు
+చు=ఉచుచు'-ఇచట ఉండు'ధాతువునకు 23-వే నైన చుక్కు-పరము
కాగా ఉండు' నకు ను ఆదేశమయి ఉచుచు' అయినది ఉండు+చు=
ఉంచు' అనుచో ఉండు' లాని దు' మాత్రము లోపించినది డిగు+ఇంచు
=డించు' ఇచట డిగు'లాని గ్గుకును ఇంచు' లాని ట్టెని లోపము. లోపము
రానపుడు డిగించు' అగును

పెరుగు+ఇంచు=పెంచు పెంచు' ఇచట పెరుగు' లాని రుగు'
లకును ఇం' కును ను' ఆదేశమయి పెనుదు' అయినది గురు' అనుదానికిని,
ఇంచు' లాని ఇకారమునకును లోపమువచ్చి పెంచు వునది

తునుగు+ఇంచు=తుంచు'-ఇచట తునుగు'నకును ఇంచుక్కులాని
ఇ' కిని 'తు' ఆదేశమయినది

మునుగు+ఇంచు=మునుచు ముంచు' ఇచట ధాతువులాని గు'కును,
ఇ చులాని ఇం' కును లోపము రాగా మునుచు' అగును నుగు ఇ' లకు
లోపము రాగా ముంచు' అగును

మొగుడు+చు=మొగుడుచు మొగుచు మోడుచు' ఇచట మొ
గుడు'నకు చుక్కు' రాగా మొగుడుచు' అయినది చుక్కు-పరమగుచో
దు' లోపింపగా మొగుచు' అయినది. మొగుడు' లాని గు' లోపించి
అద్యక్షరమునకు దీర్ఘమురాగా మోడుచు' అయినది మొగుడు' నకు
ఇంచుక్కు ఈవిధిచే ఇక్వమువచ్చి మొగిడించు' అయినది ఈనాల్గవ
'మొగుడు నకు ప్రేరణమున రూపములు

చొచ్చు+పు=చొనుపు' ఇచట చ్చు'కు ను ఆదేశమయినది

బాలవ్యా-లఘుటీక—18

చొచ్చు+ఇంచు=చొప్పించు' ఇచట ఇంచుక్కు' పరమందుండ గా
'చ్చ' కారమనట 'చ్చ' కార మాదేశమైనది

చినుగు+చు.చించు చినుగు+పు=చింపు' ఇచట చుగాగమ పుగా
గమములు పరమగునపుడు చినుగు' లోని నుగు'లకు బిందు వాదేశమైనది

త్రెగు' నకు చు-పు లు పరమగుచో గు' కు బిందువు ఆదేశమయి
త్రెంచు=త్రెంపు' అనురూపములు సిద్ధించినవి

తిరుగు+పు=త్రిచ్చ' అనుచో 'తిరుగు' నకు త్రిప్' ఆదేశమయినది.

చచ్చు+పు=చంపు' పుగాగమము పరమగుచో చ్చు' కు బిందువు
ఆదేశమయినది నిలుచు+ఇంచు=నిలువరించు' ఇచట నిలుచు' న కించుక్కు
పరమగుచో ధాతువు చివటి చు'కు వర్ ఆదేశమైనది

నిలుచు+పు=నిలుచు పుగాగమము పరమగుచో నిలుచులోని చు'
లోపించినది కొను+పు=కొలుపు' అనుచో ను' లు'గా మాటినది.

పోవు+చు=పుచ్చు పనుచు పంచు- ఇచట చుక్కు పరముకాగా
'పోవు' నకు పుచ్చు' పను పం' అనునవి వికల్పముగా ఆదేశములుకాగా
మిడిరూపము లేర్పడెను మరియు పోవు' నకుగుక్కు పరముకాగా అను'
'అం' ఆదేశములు రాగా అనుచు అంచు' అనురూపము లగును ఇట్లు
'పోవు' నకు చుక్కు పరమగుచో విదు రూపములగును పయి పోవు' నకే
పుగాగమము పరమగుచో పను పం అను అం అనునాదేశములు విక
ల్పముగావచ్చి పనుపు పంపు అనుపు అంపు' అను నాల్గరూపములగును. ఇట్లు
'పోవు' నకు ప్రేరణమన ౯ రూపములగును.

అనుప్రయుక్తంబగు—స్వకంఠముగా నిలువక వేటొకశబ్దముతోఁ
గూడియున్న (శబ్దబల్లపరూపముగనున్న) పోవుధాతువునకు ప్రేరణమన
'పుచ్చు' అనిమాత్రమే యగుట కక్కినవికావు. శబ్దబల్లపధాతువు - మోస
పోవు-ప్రేరణము-మోసపుచ్చు

అన్వాదుల కించుక్కు పరంబగునపుడు పుగాగమంబగు
మానునకు విధాపనగు. 2౮.

అనిపించు అను-కను - తను - విను మానిపించు - మానించు.

2౮ అను' మున్నగుధాతువులకు ఇంచుక్కు పరమగునపుడు పుగాగ
మము నిశ్శబ్దముగా నగును మాను' ధాతువునకుమాత్రిము పుగాగమము వికల్ప
ముగా నగును

అను+పు+ఇంచు=అనిపించు' ఇచట ఇంచుక్కు పరముకాగా పుగాగ
మమువచ్చి రాగి-వ సూత్రముచే అను' లోని ఉకారము ఇకారమైనది.
'మాను ధాతువు నుదాహరణలు 2౮ సూత్రముకడనే వివరింపబడినవి

అడ్డాదుల కించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు
నప్పాదులకు విధాపనగు. 2౯.

అడ్డము-అడ్డగించు. అడ్డము - ఓర-చిత్తము - పంతము -
పెల్ల-బోర-మట్టము - మేళము - ఇత్యాదు లడ్డాదులు అప్ప -
అప్పగించు-అప్పించు. అప్ప - బిప్ప - పల్లము - కోపము. ఇవి
యప్పాదులు.

2౯ అడ్డ' మున్నగుసామధాతువులకు ఇంచుక్కు పరమగునపుడు
గుకో' అనుసాగము (గు) నిశ్శబ్దముగా నగును ఈయాగమము అప్ప'
మున్నగువానికి వికల్పముగా నగును.

అడ్డ+గు+ఇంచు=అడ్డగించు' ఇచట ౨3 సూత్రముచే ఇంచుక్కుగును

అప్ప+గు+ఇంచు=అప్పగించు' అప్పాదుల కీయాగమము వికల్పము
గాన గుగాగమము రానప్పుడు (అప్ప+ఇంచు=) అప్పించు' అనియు నగును.
ప్రవానివలెనే క్రియవిధులు.

అడోడు కూడులడకారంబునకుం జుక్కుపరంబగునపుడు
రేఫంబగు. ౮౦.

అడు - అరుచు - అడించు. ఓడు - ఓరుచు - ఓడించు.
కూడు-కూరుచు-కూడించు.

౮౦ అడు ఓడు కూడు' అనుధాతువులకు చుక్కు పరముగానున్నపు
డాధాతువుల దకారమునకు రేఫ మాదేశముగా వచ్చుచు అడు+చు =
అరుచు ఇచట దకారము రేఫముగా మాతినది ఇంచుక్కు కరమగునపుడు ద
రేఫముగా మాఱుదు కాన అడు+ఇంచు=అడించు' అని యగును ఓడు+చు=
ఓరుచు ఓడు+ఇండు=ఓడించు కూడు+చు = కూరుచు కూడు+ఇంచు=
కూడించు

పెడునకుం జుక్కుగాగమంబులును డాకలఘురేఫంబు
నగు. ౮౧

చెలుచు - చెలుపు

౮౧ చెడు' ధాతువునకు చుగాగమమును పుగాగమమును పర్యాయ
ముగ శ్రేరణమున నగును అపుడు ధాతువులోని దకారమునకు శకటరేఫము
(అ) అదేశముగా నగును చెడు+చు=చెలుచు చెడు+పు=చెలుపు'

పడునకుం జుక్కును డా కలఘురేఫంబు నగు ౮౨

పలుచు

౮౨ పడు' ధాతువునకు శ్రేరణమున చుగాగమమును ధాతువు
దకారమునకు శకటరేఫ (అ) మాదేశముగను అగును. పడు+చు=పలుచు'
శబ్దపల్ల వంబగుపడున కించుక్కు విభాషనగు నగుచో డాకు
లఘురేఫంబగు ౮౩.

పెలువడు - పెలువరించు - పెలువలుచు. చొప్పడు -
చొప్పరించు-చొప్పలుచు.

౮౩ శబ్దపల్లవము=నానుమువైగాని నాతువుకుముగాని వేటొక ధాతువుచేక్రిత్యుర్థము నిచ్చునది. అట్టి శబ్దపల్లవమగు 'వడు' ధాతువునకు ఇంచుక్కు వికల్పముగా నగును అట్లయినపుడు 'వడు లోని డ' రేఫముగా మాటును.

వెలువడ్డు + ఇంచు = వెలువరించు' ఇచట డ రేఫముగా మాటినది ఇంచుక్కు వికల్పము కావున-ఇది రానపుడు ౮౨ సూత్రము ననుసరించి చుక్కవ డాకు ౨ అదేశముగ నగును వెలువడ్డు + చు = వెలువడుచు'

(చొప్ప + వడు =) చొప్పుడు + ఇంచు = చొప్పరించు' - ఇచ్చటను డకారమునకు రేఫాదేశమైనది. ఇంచుక్కు రానపుడు చుక్కువచ్చును— 'చొప్పుడు + చు = చొప్పడుచు' ఇచట డ కు శకటరేఫము (అ) అదేశముగా వచ్చుట గమనించునది

ప్రేరణంబునం దించుక్కుమీఁద నించుక్కు లేదు ౮౪.

ఇట్లునుటంజేసి ప్రేరణార్థంబయిన యితరాగమంబు మీఁదం ప్రేరణార్థంచుగాగమంబగునని యెఱుంగునది నొచ్చు-నొంచు-నొంపించు. చచ్చు-చంపు-చంపించు.

౮౪ ప్రేరణార్థమున ఇంచుక్కువచ్చినవాని యించుక్కుమీఁద మఱిల ప్రేరణార్థము కల్పించినచో ఇంకొకయించుక్కు రాదని యర్థము.

ఇట్లునుటంజేసి=ఇంచుక్కుమీఁద వేటొకయించుక్కు లేదనుటంజేసి, ఇంచుక్కుమీఁద నించుక్కు రాకపోవచ్చునుగాని చుగాగమ పుగాగమముల మీఁద ఇంచుక్కు రావచ్చునని యభిప్రాయము

నొంచు + ఇంచు = నొంపించు' నొచ్చు' ధాతువునకు ప్రేరణమున 'చుక్కు వచ్చి ౭౭-సూత్రముచే చ్చు' కు దిందు వాదేశముయి నొంచు' అయినది ప్రస్తుతాధిచే ఈచుగంకమువయి ప్రేరణమున ఇంచుక్కు' వచ్చి ౮౭ సూత్రముచే నొంచు' నందలి చకారమునకు పకార మాదేశముయి నొంపించు ననది చంపు + ఇంచు = చంపించు'

ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచో
సనాద్యంబయినయుత్వంబున కిత్వంబగు. ౮౫

నిగుడు - నిగిడి - నిగిడె మగుడు - మగిడి - మగిడె,
ఉడుగు - ఉడిగి - ఉడిగె, మునుగు - మునిగి - మునిగె.

౮౫ అనాద్యంబునకునుడి తొలివిలేనిదానికి-పదమునఁ దొలుక
మన్నదానిని విడిచి తక్కినదానికనుట-ఇకార ఎకారములు ధాతువుచివఱఁ
జేయవచ్చును ఆధాతువునందలి తొలియక్షరముమీఁది యుకారమును విడిచి,
తక్కినయుకారములకు ఇకార మాదేశముగా వగును

నిగుడు + ఇ = నిగిడి నిగుడు + ఎ = నిగిడె నిగుడు నకు ౩౮
సూత్రముచే ఇగాగమమువచ్చి ప్రస్తుతవిధిచే గకారముమీఁది ఉకారము
నకు ఇకార మాదేశముయి నిగిడి' అయినది పుంధాతువుమీఁదనే భూతా
ర్థమునందు ౧౬-వ సూత్రముచే ఎను' వచ్చి ప్రకృతసూత్రముచే
గకారముమీఁది ఉకారము ఇకారముగా మారినది పిదప అవసానద్రుత
లోపము (సంధి ౨౦) వచ్చి నిగిడె' అయినది మగుడు' మున్నగువాని
రూపములకు ఇట్లే ప్రక్రియ నెఱుంగునది

ముజ్జీత్తులు ముత్తు నాఁబడు ౮౬.

౮౬ ముజ్జీత్తులు=ముజ్జు జే' ఇస్సంజ్ఞాకాలవి, ఆకిశ్వా
సంప్రార్థనములయందు మధ్యనుపురుషమున నగు ము, దుజ్జులును, లజి కలజి
మజి కదుజి రుజి వుజి-మున్నగుజీత్తులును ముత్తు' అనుసంజ్ఞతో వ్యవహ
రింపఁబడును

ప్రేరణేంచుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు
చకారంబునకగు. ౮౭.

పచించు - పచింపించు. వచించు - వచింపించు. పిలుచు

పిలిపించు వలచు - వలపించు పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు మెచ్చునకు విభాష నగు హెచ్చించు - మెప్పించు - మెచ్చించు.

౮౭ శ్రేరణార్థకమగు ఇంచుక్కు' పరమగుచుండగా దానికి ముందున్నచకారమునకు పకారము నిత్యముగా ఆదేశమగును

వచించు+ఇంచు-ఇచట వచించు ధాతువునకుఁ శ్రేరణమునందు ౭౦-వ సూత్రముచే ఇంచుక్కు రాగా అది పరమగునపుడు స్వాధేంచుక్కు చకారము పకారము' గా మాటి వచింపించు' అయినది ఇట్లే వచింపించు' మున్నగునవియును ఈపకారాదేశము హెచ్చు' ధాతువునకుఁ గలుగదు. కాన హెచ్చించు' అనియే యుండునుగాని హెప్పించు' అనికాదు. 'మెచ్చు' నకు వికల్పముగావచ్చును పకారాదేశము వచ్చినపుడు మెప్పించు' అనియు రానపుడు మెచ్చించు' అనియు నగును

అగమాన్యచకారంబుల కడ్విరుక్తంబులకు ముత్తు పరం బగునపుడు పవలగు ౮౮.

అగమంబు - పచింపడు - పచింపుము అడఁపడు - అడఁపుము అన్యము - పిలువఁడు-పిలుపుము.

౮౮. అగమాన్యచకారంబులకు=అగమరూపమైన చకారమునకును, అగమరూపముకాని చకారమునకును ముత్తము దుష్టులును కే ఇత్సం జ్ఞానగలవియు

ద్విత్వము కలిగియుండని అగమరూపచకారములకు ముష్టిత్తులు పరమగునపుడు పకార మాదేశమగును. ద్విత్వరహితములైన (ధాతువుల) చకారములకు ముష్టిత్తులు పరమగునపుడు పకారము ఆదేశముగా నగును

అగమచకారము పకారమగుట కుదాహరణలు వచించు+ఁడు' అనుచో వ్యతిరేకార్థమున క్రమపురుష దుద్విత్వకము ముత్తు కావున ఇంచు

నాగమనంబంధమగు చువర్ణములొని చకారమునకు పకారము ఆదేశము 'పచింపు' అని యుండి ౨౦-వ సూత్రముచే ఉకారము అకారమయి పచింపడు' అయినది. ఇట్లే 'పచించు + ము = పచింపుము'

అడఁగు + చు + డు' - ౨౨-వ గుఠాతువునకుఁ బ్రేరణమున చుక్కు' వచ్చి ౧౬-వ సూత్రముచే గు' లొనిచినది పిదపఁ బ్రకృతవిధిచే చకారము పకారమయి, ౨౦-వ సూత్రముచే పకారముమీఁది ఉకారము అకారముగా మఱి అడఁపడు' అయినది ఇట్లే అడఁపు + ము అడఁపుము'

అగమముకాని చకారము పకారమగుట కుదాహృతి- పిలుచు + డు = పిలువఁడు' ఇచ్చట పచింపఁడు' నకువలెనే ప్రక్రియ ఇట్లే పిలుచు + ము = పిలుపుము' - ఈ చోట్లలో నాగమాన్యచకార మున్నదిగాన అది పకారము' గా మఱెనని గమనించునది.

ఖండిబిందువుమీఁది సిద్ధచకారంబునకు ముత్తు
పరంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయీకంబుగ నగు ౮౯.

తలఁపక - త్రేఁపక - తోఁపక. ఏచునకు వై భాషికంబు -
ఏఁపక-ఏఁచక. నోఁచునకుం గలుగదు-నోఁచక.

౮౯ సిద్ధచకారమునకుఁ శబ్దము పుట్టుకతోనున్న చకారమునకు, ముచ్చిత్తులు పరముగా నున్నపుడు అతిసున్నకుఁ దర్వాకమన్న శబ్దములసహజ చకారమునకు పకారము సాధారణముగా నగును.

తలఁచు + క = తలపక' - ఇచ్చట 'తలఁచు' ధాతువునకు ముత్తగు కకి పరముగానున్నది. ధాతువున సహజముగానున్న చు' లొని చకారము అతిసున్నకుఁ దర్వాకమన్నది కావున ఆచకారము పకారముగా మఱినది పిదప ౨౦ వ సూత్రముచే పకారముమీఁది ఉకారము అకారముగా మఱినది. ఇట్లే త్రేఁచు + క = త్రే పక తోఁచు + క = తోఁచక' అగును. ఏచు' ధాతువు చకారమునకు పకారాదేశము వికల్పమగుటచే ఏఁచు + క = ఏఁపక ఏఁచక' అని

రెండురూపములును నోచు+క=నోచక' అనియు అగుచుగాని నోచక' అని కాదు సూత్రమున ప్రాయశముగా నగుచు' అని చెప్పబడెకనే ఎచు' నకు వికల్పాదేశమును నోచు' నకు రాకుండుటయును సిద్ధించెనని గ్రహించునది

ఆగమప్రకారంబునకు నెఱుసున్నమిఁదిదానికి
దుక్కుపరంబగునపుడు ప్రకారంబు విభాషనగు. ౯౦.

ఆకర్ణింపుదురు - దంపుదురు - చింపుదురు పత్వంబురాని పక్షంబున వక్ష్యమాణతాదేశంబు. ఆకర్ణింతురు - దంతురు - చింతురు.

౯౦ నిందునున్నకుఁ దరువాతనున్న ఆగమరూపమగుచకారమునకు దుగాగమము పరముగా ఉన్నయెడల చకారము వికల్పముగా నగును.

ఆకర్ణించు+దు+రు' ఇచట ఆకర్ణించుభాతువునకు తథర్తాద్యర్థమున ప్రగమబహువచనము పరముకాఁగా దుగాగమమువచ్చినది ఇచటి చు' నిందునున్న తరువాత నున్నది అది ఆగమసంబంధమైనది దానికర్వాత దుగాగమము ఉన్నది కాన చు' లోని చకారము చకారమైనది ఇట్లే దంచు+దు+రు=దంపుదురు చించు+దు+రు=చింపుదురు'

ఈచకారాదేశము వికల్పమగుటచే పక్షమున ౧౦౮-వ సూత్రముచే చుదు' లోని చుద్' అనుభాగమునకు తకారము ఆదేశమయి ఆకర్ణింతురు' ముష్ణగురూపము లగును

అగు వచ్చు చొచ్చు చూచులకు ముత్తు పరంబగునపుడు
కారా చొరు చూడులగు ౯౧

అగు-కాడు-కమ్ము. వచ్చు - రాడు - రమ్ము. చొచ్చు. చొరడు. చొరుము-చూచు-చూడడు-చూడుము.

౯౧. ముఱ్ఱు కీర్తును పరమగునపుడు అగు' నకు కా' వచ్చు' ధాతువునకు రా' చొచ్చు' నకు చొరు' చూచు' నకు చూడు' అను నాదేశము లగును

అగు+డు=కాడు' ఇది అగు' ధాతువు లక్షిప్తధమపురుషైకవచన రూపము ఇచట లక్షిస్తానమునవచ్చిన యు' కీర్తు కావున దానికి ముందున్న అగు' కా గా మాటినది

అగు+ము కా+ము' ౬౧-వ సూత్రముచే మ' కుద్విత్వమును కా' కు ప్రాప్తమును రాగా కమ్ము' అయినది

వచ్చు+డు=రాడు' కాడు' వలెనే క్రియ వచ్చు+ము= రమ్ము' కమ్ము' వలెనే ప్రక్రియ చొచ్చు+డు=చొరడు' వెనుకటివలెనే. ఇచట చొరు' లాని ఉకారము ౨౦-వ సూత్రముచే ఆకారముగా మాటినది

చొచ్చు+ము = చొరుము' చూచు+డు = చూడడు' ఇచట చూడు' ఆదేశమైపిమ్మట ౨౦-వ సూత్రముచే యు' లాని ఉకారమునకు ఆకారము ఆదేశమైనది చూచు+ము=చూడుము'

ఇచ్చునకు సర్వంబున కీయగు ౯౨.

ఇచ్చు - ఈడు - ఇమ్ము ఈయయనునాదేశంబు నొకా నొకచోఁ గానంబడియెడి బలిమినీయనిభూమివలయపతుల.

౯౨. మధ్యమపురుష ము, ద్విజ్జులును కీర్తును పరమగునపుడు ఇచ్చు' ధాతువున కంకమను ఈ' అనునది ఆదేశమగును

ఇచ్చు+డు=ఈడు' ఇచట వ్యతిరేకమున లక్షిస్తానమునవచ్చిన దుఱ్ఱు పరముకాగా ఇచ్చు' ఈ' గా మాటినది ఇచ్చు+ము ఈ+ము= ఇమ్ము ఇచట ౬౧-వ సూత్రముచే మకారమునకు ద్విత్వమును దానిముందరి దీర్ఘమునకు ప్రాప్తము నైనది.

ఇచ్చు+ని=ఈ' అని యుండవలసియున్నది కాని ఇచ్చు' నకు ఈయ' అదేశముయి ఈయని' అనురూపముకూడ గానబడుచుండుటచే ఈయ' యను నాదేశంబు ఇత్యాదిగా గ్రంథికర్త వ్రాయవలసివచ్చెను

తేతేరులు తెచ్చున కగు. ౯౩.

తెచ్చు-తేడు-తేరడు-తెప్పు-తేరుము

౯౩. ముచ్చీత్తులు ధరములగునపుడు తెచ్చు ధాతువునకు తే అను నదియు తేరు' అనునదియు పర్యాయముగా అదేశము లగును

తెచ్చు+డు=తేడు తేరడు' ఇచటి దుష్టు లభిసానమున వచ్చి నది గావున జీత్తుధర్మముకలది తేరు' లాని ఉకారము ౨౦-వ సూత్రముచే అకారముగా మారినది (తే ఒకసారియు తేరు ఒకసారియు తెచ్చు' నకు అదేశము లయియుండుట గ్రహించునది)

తెచ్చు+ము=తే+ము=తెప్పు ఇచట ౨౦-వ సూత్రముచే ము' లాని మకారమునకు ద్విత్వమును దానిముందున్న ఏకారమునకు హ్రస్వమును అయినవి తెచ్చు+ము=తేరు+ము=తేరుము'

చావు నోవులు చచ్చునొచ్చుల కగు ౯౪.

చచ్చు - చావడు - చావుము నొచ్చు - నోవడు - నోవుము వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు-నొవ్వడు.

౯౪ ముచ్చీత్తులు ధరములగునపుడు చచ్చు' ధాతువునకు చావు' అని యును నొచ్చు' ధాతువునకు నోవు' అనునదియును అదేశములగును

చచ్చు+డు=చావడు-' ఇచట వ్యతిరేకార్థప్రకృతులైనవచన మున లభిసానమున వచ్చినదుష్టు జీత్తువంటిదికాన దానికి ముందున్న చచ్చు' నకు చావు' అదేశముయి ౨౦-వ సూత్రముచే వు' లాని ఉకారము అకారముగా మారినది చచ్చు+ము=చావుము ఇట్లే నొచ్చు+డు=నోవడు' అగును. నొచ్చు+ము=నోవుము

వక్ష్యమాణంబు — ప్రకీర్తన ౬-వ సూత్రముచే వ' ద్విత్వమువచ్చి
దానిమందున్న దీర్ఘము ప్రాప్తముకాగా నొప్పొడు' అగును

జీత్తు పరంబగునపుడు వాని పువర్ణంబు విభాషను
లోపించు ౯౫.

చాక - చావక - చాకుము - చాచకుము. నోక-నోవక-
నోకుము-నోవకుము

౯౫ జీత్తు పరముగా నున్నపుడు చావు నోవు'ల వ్ర' వికల్ప
ముగా లోపించును

(చచ్చు+క చావు+క) చావ+క=చాక చావక' ఇట్లే కక్కి
నవియును

అగున కను కనులకు ముజ్జీత్తులు పరంబులగునపుడు

కానా కానలు విభాషనగు. ౯౬.

అపద్యాసూత్రముచేగాకు వకారంబు. వక్ష్యమాణం
బొత్వంబు కమ్ము-అగుము - అప్రము-బొము. కండు-అగుడు-
అప్రడు-బొడు నాడు-అనడు-కానడు-కనడు.

౯౬ ము దుజ్జులు పరమగునపుడు అగు' ధాతువునకు కా' అనునది
యును జీత్తు పరమగునపుడు అను' నకు నా' అనునదియు కను నకు
కాన' అనునదియును వికల్పముగా ఆదేశములగును

అగు+ము=ఁమ్ము-' ఇచట ము పరమగుటచే అగు' నకు కా'
ఆదేశమయి ౬౧-వ సూత్రముచే మకారమునకు ద్విత్వము కా దీర్ఘము
నకు ప్రాప్తము నయినది

ఈ కా ఆదేశము వికల్పముకాన ఇది రానపుడు అగుము' అనియు
నుండును. అగు' లోని గకారమునకు ఆర్భక ౨౭-వ సూత్రముచే వకార

మాదేశముకాగా అవుము' అనియు నగును ౧౦౩-వ సూత్రము ననుసరించి 'అవు' అనుభాగమునకు వికల్పముగా ఔ' రాగా ఔను' అనియు నగును ఇట్లు నాల్గూరూపము బుండును అను' ధాతువునకు దుష్ట పరమగునపుడును (బహువచన ప్రత్యయము) మీదిరీతిని ౪ రూపములగును అను+ఁడు=కా +ఁడు కండు'-ఇచట ముష్ట పరమగుటచే ౬౧-వ సూత్రముచే దీర్ఘము ప్రాప్తమయి సంధి ౨౨-వ సూత్రము ననుసరించి నిండునున్నయైనది ఈ యాదేశము రానపుడు అగు+ఁడు' అనియు గకారమునకు వికల్పముగా వకారమువచ్చినపుడు అవు+ఁడు' అనియు ఔత్వమువచ్చినపుడు ఔ+ఁడు' అనియు నగుట గ్రహించునది

అను+ఁడు=నా+ఁడు అన+ఁడు' ఇచటి దుష్ట వ్యతిరేకమున లజ్ఞి వచ్చినది కావున జీత్తుపంటి దగుటచే దీనికి ముందున్న అను ధాతువునకు 'నా' ఆదేశమయి నా+ఁడు' ఐనది అది రానపుడు ను మీది ఉకారమునకు ౨౦-వ సూత్రముచే అకార మాదేశమయి అన+ఁడు' అగును

కను+ఁడు = కాన+ఁడు కన+ఁడు' ఇచట వ్యతిరేకమునవచ్చిన దుష్ట జీత్తుపంటిదేకాన కను నకు కాన' ఆదేశముకాగా కాన+ఁడు' అగును ఈ యాదేశము రానప్పుడు కను+ఁడు అనుచో ౨౦-వ సూత్రముచే ను' లోని ఉకారమునకు అకార మాదేశముకాగా కన+ఁడు' అగును

నేరుచునకు లిట్లాట్టులు ముత్తుంబరంబులగునపుడు

రుచులకు లోపంబు బహుళంబుగానగు ౯౭.

నేచెను - నేరిచెను నేచును - నేరుచును నేర+ఁడు - నేరువ+ఁడు.

౯౭. నేరుచు' ధాతువునకు లిట్లు లాట్టు పరమైయున్నపుడు-అందలి 'రు' బహుళముగా లోపించును ఆధాతువునకు ముత్తు (ముద్దుబిడ్డలును జీత్తులు) పరమగునపుడు-ధాతువులోని చు' బహుళముగా లోపించును.

నేరుచు + ఎను = నేచెను నేరిచెను - ఇచట నేరుచు' ధాతువునకు లిట్టులాని ప్రథమపురుషైకవచనమగు ఎను' (౧౭-వ సూత్రముచే వచ్చినది) ధర్మముకాగా ప్రకృతవిధిచే రు లోపించి నేచెను' అయినది ఈ రు' లోపమురానపుడు నేరు + చెను' అని యుండగా ౮౫-వ సూత్రముచే ఎత్వము ధర్మగుచున్నందున రు' లోని ఉకారము ఇకారముగా మారిగా నేరిచెను' అయినది

ఇట్లే లాట్టు' లో ను' ధర్మగునపుడు ను ప్రక్రియ గమనించునది. (లాట్టు దుష్టనకు ౧౭-వ సూత్రముచే ను' ఆదేశమైనదని గ్రహించ వలెను)

నేరుచు + యు = నేరడు నేరువడు - ఇచట నేరుచు' నకు లకి స్థానమున ప్రథమపురుషైకవచనమునవచ్చిన దుష్ట శీర్ష్యో సమము కావున, అది ధర్మగుచుండగా నేరుచు' లోని చు' లోపించినది పిదప ౨౦-వ సూత్రముచే రు' లోని ఉకారము అకారముగా మారి నేరడు' అయినది చు' లోపించినపక్షమున ఈచకారము ధాతువునకు సహజమైనదగుటచే ౮౮-వ సూత్రము ననుసరించి దానికి వకార మాదేశమయి నేరువు + యు' అనియుండుగా ౨౦-వ సూత్రముచే వు' లోని ఉకారమునకు అకార మాదేశమయి నేరువడు' ఐనది.

పోవునకు దుష్టుత్తులు ముష్టుంబరంబులగునపుడు

పులోపంబుం బొడపదలును విభాషనగు ౯౮.

పోదురు - పోవుదురు. పోడు - పోవడు పోవుము - పొదము - పదము - పొమ్ము.

౯౮ పోవు' ధాతువునకు దుగాగమమును ముష్టిత్తులును ధర్మములగునపుడు వు' వికల్పముగా లోపించును. ఈధాతువునకు మధ్యమపురుష ము - యు' లు ధర్మగునపుడు పొద పద' అనునవి వికల్పముగా నాదేశము లగును

పోవు + దు + రు = పోదురు పోవుదురు - ఇచట పోవు' నకు లాట్టు నందు రు' పరమగునపుడు ౨౨ - సూత్రముచే దుగాగమము వచ్చినది అది పరమైనందున వు' లోపించి పోదురు' ఐనది వు' లోపము వికల్పముగాన, అది రానపుడు పోవుదురు' అనియు నుండును

పోవు + య = పోయెడు పోవెడు - ఇచట లకి కాదేశమగు దుష్టా పీర్తు వంటివగుటచే అది పరముకాగా వు' లోపించి 'పోయెడు' అయినది, 'వు' లోపించనపుడు ౨౦ సూత్రముచే వు' లోని ఉకారము అకారము కాగా పోవెడు' అయినది పోవు + ము = పొదము పదము పొము, పోవుము' ఇచట ముష్టిగు ము' పరమగుచుండగా పోవు' నకు పొద' అదేశ మయి పొదము' అనియు పద' అదేశమయి పదము' అనియు నయినది ఈ రెండును రానపుడు ముత్తగు నీ ము' పరమగుచుండగా వు' లోపించి ౨౧ సూత్రముచే మకారమునకు ద్విత్వము ముందున్న పో' కు ప్రాప్తమునవచ్చి పొము' అయినది వు' లోపము వికల్పముగాన అది రానపుడు పోవుము' అనియు నుండును ఇట్లు వ్యాస రూపము లగును.

అగుపోవుల కడవ్రాల కిద్వక్రంబులు పరంబులగునపుడు
యకారంబగు. ౯౯.

వక్ష్యమాణం బైత్వంబు - అయి - వి అయిరి - విరి.
పోయి-పోయిరి-పోయెను-పోయెడు.

౯౯ కడవ్రాలకు = రుదియక్షరములకు. ఇద్వక్రంబులు = ఇకార, ఎకారములు. అగు, పోవు' అనురెండుధాతువులవివరియక్షరములగు గు వు' లకు ఇకారముగాని ఎకారముగాని పరమైనపుడు యకారము అదేశమగును.

అగు + ఇ = అయి, వి - అగు' ధాతువునకు క్తార్థమునందు ౩౮-వ సూత్రముచే ఇకారము రాగా ప్రస్తుతసూత్రముచే గకారమునకు యకార మాదేశమై (అయి + ఇ) అయి' అయినది. ౧౦౩ సూత్రముచే అయి' వి' అదేశముకాగా వి' అనియు నగును.

ఆగు+రు = అయిరి విరి' అగు' నకు లిట్టునందైన రు పరమా
 కాఁగా ౧౭-సూత్రముచే ఇగాగమమయి అగు+ఇ+రు'అనియుండి ప్రకృత
 విధిచే గు' యు గా మాటినది పిదప తత్సరు అగి-వసూత్రముచే రు' గి
 గా మాటి అయిరి' అగును అయి'కి ౧౦౩-సూత్రముచే వి అదేశము
 రాఁగా విరి' అనియు నగును

పోవు+ఇ = పోయి' - ఇచట పోవు నకు క్వార్థకమగు ఇకారము
 పరమైయుండఁగా యకార మాదేశమైనది

పోవు+రు పోవు+ఇ+రు పోయు+ఇ+రు=పోయిరి' వెనుకటి
 పరినే ప్రక్రియ పోవు+ఎను పోయు+ఎను = పోయెను' పోవు+ఎదు
 పోయు+ఎదు = పోయెడు' పోయెను' లిట్టురూపము పోయెడు లాట్టు
 రూపము.

వక్ష్యమాణంబు=మొందుఁజెప్పబడునది ౧౦౩-సూత్రముచే విధింపఁ
 బడున దనుట.

అగునకు వక్రంబు గూడుచో దీర్ఘంబగు ౧౦౦.

వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - ఆయెను - అయ్యెను -
 ఆయెడు-అయ్యెడు

౧౦౦. అగుధాతువునకు వక్రము పరమగునపుడు మొదటి అకార
 మనకు దీర్ఘమగును

వక్ష్యమాణము = ప్రకీర్ణపరిచ్ఛేదమున ౬-సూత్రముచే చెప్ప బడునది

అగు+ఎను = ఆయెను, అయ్యెను' అగు'నకు వక్రమగు ఎ' పర
 మగుటచే ధాతువులాని గు' యు' గా వెనుకటి (౯౯-సూ) సూత్రముచే
 మాటినది ఈసూత్రముచే అగు' అకారము అకారమయి (అయు+ఎను)
 ఆయెను' అయినది. ప్రకీర్ణ - ౬ - సూత్రముచే యకారమునకు ద్విత్వమును
 సమాను ౧౩ సూత్రముచే అకారమునకు న్రాస్వమును రాఁగా అయ్యెను'
 అనియు నగును

చేరిన సంస్కృతసమములగు పదములకు ఈనియమము చెల్లదు వానియందు
సింధునున్న వియక్షరమునకయినను ముందుండవచ్చును.

యకారంబును పు పూ వో వో లును యెలుగుమాటలకు
మొదటలేవు ౧౭.

ఎవఁడు - ఎక్కట-ఏమి-ఏల-ఉండ-ఊరు - ఒకఁడు - ఓడ -
హరియతఁడు నిద్రవోయె నిట్టిచోట్ల సంధివశంబున వచ్చిన
యకార వకారంబులుగాని పూర్వసిద్ధంబులుగావు వోధ్య
వోధవ్య శబ్దములు దప్ప సంస్కృతసమంబులందు సహితము
పు పూ వో వో వర్ణాదులగు శబ్దంబులు లేవని యెఱుంగునది
ఉదకము-ఉర్క్తక-ఓదనము

౧౭ అచ్చ తెలుగుమాటల మొదట యకారముగాని పు పూ వో.
వో లుగాని యుండవు. కాన పదముల మొదట వ్రాసిన ప్రాయరాదు.
'యెవఁడు యెక్కడ పూరు వొకటి అనురీతిని ప్రాయక ఎవఁడు ఎక్కడ,
ఊరు ఒకటి' అనియే ప్రాయవలెను

రెండుపదములకు సంధిచేయనపుడుమాత్రము నడుమ యకారము
రావచ్చు అప్పుడు (హరి+అకఁడు=) హరి యతఁడు అను నిట్టిచోట్ల
రెండవపదము మొదట య' కారము ఉండవచ్చును ఇట్టివి సంధివలన వచ్చి
నవి కాని లోలకనండియు ఉన్నవి కావు కాన అట్టి యకార ముండ
వచ్చును మొదటిపదము మొదటమాత్రము ఎన్నఁడును య' కార
ముండదు

యరలవలు లఘువులని యలఘువులని ద్వివిధంబు లగు ౧

హరియతఁడు-ఇత్యాదులం దాగమ యకారము ల
తక్కిన యకార వలఘువు. విలుగు మెఱుగ గిత్క

కాలవ్యా-లఘుటీక—2

రేఫంబలఘువు ఇదే శకటరేఫ మని చెప్పబడుచు శకట రేఫము తత్పను తద్భవములందు లేదు పెరుగు కరు గిత్త్యాదు లందు రేఫంబు లఘువు. ఏళులు పాళులు త్రాళులని బహుత్వ మందు రలడల కాదేశ మయిన శకార మలఘువు తల-నెల యిత్యాదులందలి లకారము లఘువు అతడు వ్రలికె నిత్త్యాదు లందున్న పాదేశ వకారము లఘువు. తక్కిన వకార మలఘువు. వర్ణసమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరము గాని యలఘుశకారము గాదని యెఱుంగునది.

౧౮ తేలికగా నుచ్చరింపబడునది లఘువులు. కఠినముగా (బరు వుగా) నుచ్చరింపబడునది యలఘువులు. య-ర-ల-వ అను నాల్గక్షరముల కును కలఘ్వలఘుభేదము కలదు ౧ లఘుయకారము ౨ ఆలఘుయకారము ౩ లఘురేఫము. ౪ ఆలఘురేఫము ౫ లఘులకారము ౬ ఆలఘులకారము. లఘువకారము ఆలఘువకారము వీనిలో—వ్యాకరణ నియమము ననుసరించి—అగమముగా వచ్చినయకారము లఘువు. [అగమ మనగా—ఉన్నయక్షరములకు సాయముగా ఎక్కువగా వర్ణమువచ్చుట—వర్ణాధిక్యము] హరి+అతడు = హరి యతడు.

శబ్దము పుట్టులో నుండిన యకార మలఘువు కాయ చాదు. రేఫము లఘువు—పెరుగు కరుగు శకటరేఫము (బండితా) ఆలఘువు—విలుగు మెఱుగు

[హిందీ ఊ' సంస్కృత ప్రాకృత కమము లగు శబ్దములందును, సంస్కృత, ప్రాకృతములనుండి ఏర్పడిన శబ్దములందును ఉండదు]

లకారము లఘువు—కల నెల డ-ల-ర లకు బహువచనమునందు ఆదేశముగా వచ్చిన శకారము ఆలఘువు [ఓకయక్షరమును కొట్టిచేసి దానికి మూడుగా వేటొకయక్షరము వచ్చుట ఆదేశము.] ఏరు (ఎక) ఏగులు (బ్రహ్మ)—ఇచటి శకారము ఆలఘువు

అగు+ఎదు' అయి+ఎదు అయి+ఎదు = అయెడు' య ద్విత్వము అకారమునకు ప్రాప్తమును కాగా అయ్యెడు' అనియు నగును (ఇది లాఢూకములు)

పిలుచు మొదలగువానికి ముత్తు పరంబగునపుడు

కడవ్రాయి బహుళంబుగ లోపించు. ౧౦౧.

పిలడు - పిలవడు - పిలము - పిలుపుము లేచునకు ముచ్చ పరంబగునపుడు చులోపంబగు లెమ్ము-లెండు పిలుచు - నిలుచు-తలగు-ఇత్యాదులు

౧౦౧ ముత్తు=ముడుజ్జులును కీర్తును కడవ్రాయి=చివటియక్షరము. పిలుచు+డు = పిలడు పిలవడు' ఇచట పిలుచు' నకు లజికాదేశమగు దుజ్జు పరమకాగా చు' లోపించి అం-సూత్రముచే లు' లోని ఉకారము అకారముగా మారి పిలడు వినది చు' లోపించునపుడు చకారమునకు రం-సూత్రముచే వకార మాదేశమయి అం-సూత్రముచే ఉకారము అకారముగా మారి పిలవడు వినది ఈసూత్రమున బహుళముని చెప్పటచేఁ గొన్నిచోట్ల తుదియచ్చు నికృతిగా లోపించుననియు గ్రహించవలెను

లేచు+ము = లెమ్ము ఇచట ముత్తు (ము) పరమకాగా లేచు' లోని చు లోపించి అం-సూత్రముచే చు' కు ద్విత్వమును దానిః ముం దన్నదీర్ఘమునకు ('లే' అనుదానిః) ప్రాప్తమునై లెమ్ము' అయినది

లేచు+డు = లెండు — ఇచట ముత్తగు దుజ్జు పరమకాగా లేచు' చు' లోపించి అం-సూత్రముచే లే' ప్రాప్తమయి, సంధి అం-సూత్రము ననుసరించి దు' కు మందు నిందునున్నవచ్చి 'లెండు' అయినది

లాఢూకా సహితము కాదేశాదులు కానంబడియెడి. ౧౦౨.

కావుతను-కాతను అగుట - కావుట అగుదును-కావు
కాలవ్యా-లఘుటీక—19

దును కానను - కావునను. అనుడును - అనవుడును - నావు
దును ఇత్యాదు లెఱుంగునది

౧౦౨ లాఁలిచోపహితము = ఇతరస్థలములందుఁగూడ ముక్తియు
పరములగునపుడేగాక వానికంటె నితరములు కొన్నిపరము లయియున్నను
కా' మున్నగువాదేశములు అగు' మున్నగువానికి ప్రయోగములందుఁ
గన్నట్టుచున్నవి సూత్రార్థము అదిశబ్దముచేఁ బూర్వోక్తరీతిని ఆయాధాతు
వుల కాయా ఆదేశములేగాక వానికిఁ గొన్ని క్రొత్తఁజేరినవర్ణములతోఁగూడ
ఆదేశములు కలుగునని గ్రహించునది

అగు+తను = కావుతను కాతను' ఇచట అగు' నకు లూట్టున ౨౬-
సూత్రముచే వచ్చిన తను' పరమైనప్పుడు కావు' అనునాదేశమై కావుతను'
అయినది కా' అని యాదేశమైనపుడు కాతను' అని యైనది

అగు' నకు భావార్థకమగు ట' పరమగుచో కావు' ఆదేశము వికల్ప
ముగా నయి కావుట' అగుట' అను రెండురూపములు జేర్పడినవి

అనంతర్యార్థక దును' పరమగుచో అగు' నకు కావు' వికల్పముగ
వాదేశమయి కావుదును అగుదును' అను రూపము లైనవి అగు' నకు ౪౧
సూత్రముచే నను' ప్రత్యయము రాగా కావు' ఆదేశమయి కావునను
అయినది కా' ఆదేశమయి కావను' అయినది.

అను' నకు అనంతర్యార్థక దును' పరమగుచో అనవు' ఆదేశమై
'అనవుడును' కావు' ఆదేశమయి కావుదును' అని వికల్పము లగుటచే అను
దును' అనియు నగును.

ఆచ్చికంబులం దయి యవులకు వక్రతమంబులు

బహుళంబుగానగు ౧౦౩.

అయిదు - ఐదు. అయిరేని - ఐరేని అవ్రుడా - ఐదు.
గవున-గౌనెన.

౧౦౩ ఆచ్యుకశక్తినులందలి అయి' అనుదానికి వి' అనియు ఆవు' అనుదానికి 'బొ' అనియు బహుళముగా ఆదేశము లగును

వక్రకమములు = వి బొ అనునవి ఉదాహరణలు స్పష్టముగ నున్నవి

కలుగున క స్త్యర్థంబునందు లట్టు పరంబగునపుడు
కలయుగు ౧౦౪.

ప్ర కిల డు-కలరు - కలసి - కలవు మ కలన్త-కలరు.
ఉ కలను-కలము

౧౦౪ ఆస్త్యర్థమునందు = ఉన్నాడు ఉన్నది అను నర్థమునందు 'ఉన్నాడు ఉన్నది' అనునర్థమున లట్టు పరంబగునపుడు కలుగు' ధాతువు నకు కల అనునది నికృతముగా ఆదేశమగును కలుగు నకు డు - రు - వు రు - ను - ము లు పరమగుచో కిల ఆదేశమయి కలడు' మున్నగురూపము లగును అమహదర్థమున డు - వు లు కలుగఁగా (ప్రథమపురుషమున) కలడు కలవు' అమరూపము లందును.

త్రైరంబునం గలాదేశంబు విభాషనగు ౧౦౫.

ఎడియెడులకు లోపం చిట నిత్యంబు-కలవాడు - కలుగు వాడు

౧౦౫ త్రైరమునందు = తృజర్థమున సంస్కృతమున కృత్' అను ప్రశ్నయము నర్థమున తెలుగునవచ్చిన ఎడి ఎడు' వర్ణకములు పరముగా 'కలుగు' నకు కల' అనునాదేశము వికల్పముగా నగును

ఈసూత్రముచే కల' ఆదేశమైనపుడు ఎడి ఎడు' లున్నచో 'కలెడి కలెడు' అని (అసాధురూపములు) అగునుగాన అట్లు కాకుండుటకయి 'ఎడి ఎడు' లకు లోపం చిట నిత్యంబు' అని వివరింపబడుచున్నది

కలుగు+ఎడు+వాడు=కలవాడు కలుగువాడు' కలుగు ధాతువునకు తృజర్థమున ౪౪ సూత్రముచే ఎడి ఎడు' రాగా నీసూత్రముచే కలుగు నకు కల' ఆదేశము పిదప ౪౫ సూత్రముచే ఎడి ఎడు లకు లోపము పిదప సమాస. ౬-వ సూత్రముచే తచ్చబ్ధము అనుప్రయుక్తము రాగా కలవాడు' అగుచు ఈ ఆదేశము రానపుడు కలుగువాడు' అనియు నుండును (ఎడి ఎడు' లున్నపుడు కలుగెడివాడు కలుగెడువాడు' అనియు తచ్చబ్ధవకారమునకు ౧౧౭-వ సూత్రముచే లోపమువచ్చినపక్షమున కలాడు అనియు నగుట గ్రహించునది)

అస్త్యర్థంబునకు లజి మి కి ని వడి వర్ణకంబులు పరంబు
లగునపుడు లే యగు. ౧౦౬.

ప్ర. లేడు - లేరు - లేదు - లేవు మ లేవు-లేరు ఉ.
లేను - లేము లేమి - లేక - లేని - లేవడి.

౧౦౬ అస్త్యర్థంబునకు=ఉన్న' అనువర్తము కల కలుగు' నకు అస్త్యర్థకముగ కలుగు' ధాతువునకు లజి వ్యతిరేకభావమున ౩౭-వ సూత్రముచే నగు మితి' వ్యతిరేకత్వార్థమున ౩౯-వ సూత్రముచే వైన కతి వ్యతిరేక తృజర్థమున ౪౭-వ సూత్రముచే గలుగు నితి' కృదంతపంచ్చదములొని ౫౨-వ సూత్రముచే నగు వడి' ప్రత్యయముచు పరమగునపుడు లే ఆదేశ మగును. వ్యతిరేకమున కుదాహృతులు —

ప్ర పురు కలుగు+డు=లేడు కలుగు+రు=లేరు కలుగు+దు=లేదు కలుగు+వు=లేవు మ పురు కలుగు+వు=లేవు కలుగు+రు=లేరు ఉ పురు కలుగు+ను=లేను కలుగు+ము=లేము వ్యతిరేకభావార్థకము-కలుగు +మి=లేమి వ్యతిరేకత్వార్థకము-కలుగు+క=లేక వ్యతిరేక తృజర్థము-కలుగు +ని=లేని కృతు-వడి-రా-గా-కలుగు+వడి=లేవడి.

వ్యతిరేకంబునందు వలచున కొల్ల విభాషనగు. ౧౦౭.

ప్ర బిల్లడు - బిల్లరు - బిల్లదు - బిల్లవు మ. బిల్లవు-
బిల్లరు ఉ. బిల్లను - బిల్లము. బిల్లమి - బిల్లక - బిల్లని పక్షం
బున వలవఁ డిత్యాది బిల్లమి కొల్లబాటని ప్రయోగంబులం
గానంబడియెడి

౧౦౭ వ్యతిరేకార్థమున వలచు భాతువునకు బిల్ల' అనునది విశ్వా
ముగా ఆదేశమగును

ఉదాహృతులు స్వప్నములు బిల్ల రానవును ఎలవఁడు' మున్నగునవి
యగునని గ్రహించునది బిల్లమి' అనునకు బదులుగ-అయ్యర్థమున బిల్లఁ
బాటు' అనురూపము కవులప్రయోగములందుఁ గానఁబడుచున్నది

చువల్లంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారంబగు ౧౦౮.

నిలుతురు-పిలుతురు - అడతురు - కడతురు - చింతురు -
పెంతురు - పచింతురు - వచింతురు చేతురు - కోతు రిత్యాదు
లసాధువులని యెఱుఁగునది

౧౦౮ దుగ్ధకారంబు=దుగాగమములోని దకారము శబ్దరాద్యర్థమున
అ.అ-వ సూత్రముచే విధింప బడిన దుగాగమము' నకు ముందు చు' ఉన్న
యెడల ఆ చుదు' లోని చుద్' అనుదానికి తకారము ఆదేశముగా వచ్చును

నిలుచు+దురు నిలుల్+ఉరు=నిలుతురు' ఇట్లే పిలుతురు- మున్నగు
నవియును

ఇచట చుద్' నకే తకారాదేశము చెప్పబడినందున చేతురు
కోతురు' అవనవి అసాధువులని చెప్పవలెను చేయు+దురు=చేయుదురు,
కోయు+దురు=కోయుదురు' అనుచోట్ల చుదు' లేదు యుదు' ఉన్నందున
ఈసూత్రము ప్రవర్తింపదు

పదుజీ కొను లొకానొకచో స్వార్థంబునం
దనుప్రయుక్తంబులగు ౧౦౯.

చొచ్చు - చొరబడు. నిలుచు - నిలువబడు కూడు
కూడబడు పండు-పండుకొను.

౧౦౯ కర్తార్థమునందు (౪౯-సూత్రముచే) వచ్చు పదుజీ యుప
ఆత్మనేపదార్థమునందు (౫౨-వ సూత్రముచే) వచ్చు కొను' అనునదియును
కొన్ని ధాతువులకు ధాత్వర్థమునందే వచ్చుట కాననగునని సూత్రాభిప్రాయము.

చొచ్చు+పడు = చొరబడు' ఇచట పడు' పరమగుచుండ గా
'చొచ్చు' నకు చొరు' అని (౯౧-వ సూత్రముచే) ఆదేశమగును పిదప
౨౧-వ సూత్రముచే నుగాగమము ౨౦-వ సూత్రముచే చొరు' లోని
ఉకారమునకు ఆకారమును ద్రుతకార్యము నయి చొరబడు' అగును

చొచ్చుట' అన్నను చొరబడుట' అన్నను ప్రవేశించుట' అనియే
యర్థము చొరబడుట' యనగా ప్రవేశించబడుట' అని యర్థముకాదు

నిలుచు+పడు=నిలువబడు' ఇచట నిలుచు' లోని చకారమునకు
౧౮-వ సూత్రముచే వకారాదేశము ౨౧-వ సూత్రముచే నుగాగమము
౨౦-వ సూత్రముచే వు' లోని ఉకారమునకు ఆకారము ద్రుతకార్యము.
నిలువబడు' అగును

కూడు+పడు=కూడబడు' ౨౧-వసూత్రముచే నుగాగమము ౨౦-వ
సూత్రముచే దు' లోని ఉకారమునకు ఆకారము ద్రుతకార్యము
కూడబడు.'

ఇచట నిలుచు నిలువబడు' లకు ఒకటే యర్థము అట్లే కూడు,
కూడబడు' లకును అర్థమున భేదములేదు

పండు పండుకొను' అనునది చెందును సమాసార్థకములే ఇచట
'కొను' స్వార్థమున వచ్చినదికాన పండుకొను' ఐనది

తెంచుభాతువగ్వాడుల కనుప్రయుక్తంబగు నగుచో
నుత్వంబుపయిని దానితకారంబు దకారంబగు ౧౧౦.

అగుదెంచు - నెగయుదెంచు పోవుదెంచు అగు
నెగయు-పోవు - చొచ్చు - పుచ్చు - తోచు-నడచు - పఱచు -
మొలచు-వీచు-ఇత్యాదులు

౧౧౦. అగు' మున్నగుభాతువులకు స్వార్థమునందు తెంచు' అను
భాతువు చేరుచుండును. ఉదాహరణములగు నా అగు మున్నగువాని కదవారి
తెంచు' కకారము దకార మగును. అగు + తెంచు = అగుదెంచు.

నెగయుదెంచు పోవుదెంచు లు నిట్లే చొచ్చు' మున్నగువానిః
౧౧౧-వ మాత్రవివరణమున ఉదాహృతు లీయఁబడును

అభ్యాగతి సరుగ్వాడుల కయ్యది యనుప్రయుక్తంబగు
నగుచో గువర్ణంబు విభాషను లోపించు ౧౧౧

అరుదెంచు-అరుగుదెంచు. ఏతెంచు - ఏగుదెంచు - చనుదెంచు.

౧౧౧ అభ్యాగతి = ఎదురుగావచ్చుట అభ్యాగతియందు అరుగు'
మున్నగువానిః తెంచు' చేరును అట్లు వచ్చునపుడు భాతువుచివటి గు'
వికల్పముగా లోపించును

అరుగు + తెంచు = అరుదెంచు అరుగుదెంచు' ఇవట ౧౧౦ -
మాత్రముచే తెంచులోని కకారము దకారమైనది గు' లోపించుగా అరు
దెంచు' అగును లేనపుడు అరుగుదెంచు' అగును ఇట్లే కక్రిన్ యుదా
హృతులును

అయ్యది పరంబగునపుడు చువర్ణంబు లోపించు ౧౧౨.

చొచ్చు-చొత్తెంచు. పుచ్చు-పుత్తెంచు తోచు - తోఁతెంచు.

౧౧౨ తెంచు' అనుప్రయుక్తమై, పరముగా మున్నపుడు చు'

లాపించును చొచ్చు + తెంచు = చొత్తెంచు' పుచ్చు + తెంచు = పుత్తెంచు' ఇచట తెంచు' పరమగుచుండగా చొచ్చు పుచ్చు' లలాని చు' లాపించి, సంధి కి. చూత్రముచే పరమైనహల్లునకు (తెంచు లాని తకారము' నకు) ద్విత్వమై చొత్తెంచు పుత్తెంచు' అని యగును లోచు + తెంచు = లోఁ తెంచు' - ఇట్లే నడతెంచు కలతెంచు' మున్నగునవియును.

అద్దానికి ముత్తు పరంబగునపుడు లే లేరు లగు ౧౧౩

అగుదేడు - అగుదేరడు - అగుదెమ్ము - అగుదేరుము

౧౧౩ అద్దానికి = స్వార్థమునందును అభ్యాగతయందును అనుక్రయము కనుగు తెంచు' నకు

అనుక్రయముకనుగు తెంచు' నకు ము ద్విత్తులును, కీర్తులును పరమగు నపుడు లే లేరు' అనువి పరుసగా అగును అగు + తెంచు + డు = అగుదేడు అగుదేరడు' ఇచటి ద్విత్తు లకిస్థానమున వచ్చినది కావున కీర్తువంటి దగును అది పరమగుచుండగా తెంచు' నకు లే' ఆదేశమయి తకారముదకారముగా మఱి అగుదేడు' అయినది తెంచు' నకు లేరు' ఆదేశమైనపుడు ఎం చూత్రముచే రు' ర' గామఱి అగుదేరుడు' అయినది అగు + లే + ము = అగుదెమ్ము' - ఇచట తెంచు' నకు లే' ఆదేశమయి ఒం - చూత్రముచే లే' కు ప్రాప్తమును మ' కు ద్విత్వము నయినది లేరు' ఆదేశ మగునపుడు అగుదేరుము' అగును.

భూతంబున లడికి లిడంతంబగు నగుధాతు

వనుప్రయుక్తంబగు ౧౧౪

వాడు రాడయ్యెను - వారు రారయిరి - అది రాదయ్యెను. అవి రావయ్యెను నీవు రావయితివి మీరు రారయితిరి. నేను రానయితిని మేము రామయితిమి.

౧౧౪ భూతంబున లక్షికి = వ్యతిరేకార్థక ప్రకృత్యము లంతమందు
గల భూతకాలికరూపములకు లిడంకంబగు నగుధాతువు = ఆగుధాతువు
యొక్క భూతకాలికరూపము భూతార్థమునందలి వ్యతిరేకక్రియకు ఆగు
ధాతువుయొక్క భూతకాలక్రియారూపము అనుప్రయుక్త మగునని
యర్థము.

(వాడు) రాడయ్యెను - ఇచట రాడు' అనునది వచ్చు' ధాతువు
నకు ౯౧ సూక్తము ననుసరించి వ్యతిరేక ర్థకరూపము దానికి ఆగు' ధాతు
వునకు ౧౦౦ సూక్తము ననుసరించి వచ్చిన అయ్యెను అనునది అను
ప్రయుక్త మయినది (ఇది ఎకవచనమునకు రూపము) వారు గారయి
అనునది ఒహావచనమునకు రూపము అనునాత్మక ఎకవచనమునకు అది రాద
య్యెను' అనియోను బహువచనమునకు -వి రావయ్యెను' అనియు సుదాహృ
తులు ఇట్లే మధ్యమోత్తమపురుషముల యుదాహరణములకును ప్రక్రియ
గ్రహించునది

సుజ్యోతంబగు నగుధాతువు క్రియావిశేషణంబుల

కినుప్రయుక్తంబగు నుజీకి విభాషనగు ౧౧౫

కాను - అనునది సుజ్యోతం బగునగుధాతువురూపంబు.

౧౧౫ సుజ్యోతంబగు నగుధాతువు = ఆగుధాతువుయొక్క సుజ్యోత
రూపము కాను' అనునది సుజీకి = సుజ్యోతధాతురూపమునకు క్రియావి
షణము లనగా క్రియతో నన్వయించువిశేషణము లని యర్థము

క్రియావిశేషణములకు ఆగుధాతు సుజ్యోతరూపమగు కాను' అను
నది విశ్యమగా అనుప్రయుక్తమగును ఈ కాను' అనునది సుజ్యోతధాతు
వులదివల వికల్పముగా జేర్చబడును

కాను - అగు' ధాతువునకు ౪౦ సూక్తముచే నుజీయు అది పరము
కాగా ౯౬ సూక్తముచే అగు' నకు కా' అనునాదేశమును అయి కాను'
అయినది. ఇదియే ఆగుధాతు సుజ్యోతరూపము.

దానికి ప్రాస్వంబు విభాషనగు ౧౧౬

లెస్సగాను-లెస్సగను - న్యాయ్యముగాను-న్యాయ్యము
గను-ఇట సరళంబు నిత్యంబు మోడఁగాను - చూడఁగను -
చూడను - ఇట స్వత్వంబులేదు.

౧౧౬ దానికి = అను' ధాతు సుబ్యంతరూపమునకు కాను' అను
దానికి

క్రియావిశేషణములమీఁదను సుబ్యంతరూపములమీఁదను జేసిన కాను'
అనుదాని దీర్ఘమునకు ప్రాస్వము వికల్పముగా నగుననిభావము

లెస్స+కాను = లెస్సగాను లెస్సగను' ఇచట లెస్స' క్రియావిశే
షణము దానికి ౧౧౨ సూత్రముచే కాను' చేరినది ప్రకృతసూత్రముచే
కా'లాని దీర్ఘమునకు వికల్పముగా ప్రాస్వమును కకారమునకు సంధి ౧౩
సూత్రముచే నిత్యముగ సరళాదేశమును వచ్చినది ప్రాస్వమైనపుడు లెస్సగను,
అనియు దీర్ఘముగనే యుండునపుడు లెస్సగాను' అనియు నగును
న్యాయ్యముగాను న్యాయ్యముగను' అనునవియు నిట్లే

చూచు+ను+కాను = చూడఁగాను చూడఁగను చూడను' ఇచట
చూచు' ధాతువునకు ౪౦ సూత్రముచే నుజి (ఁ) వచ్చినందున ఇది సుబ్యంత
రూపమునని. దీనికి కాను' వికల్పముగాఁ జేరును. నుజి' ధరమగునపుడు ౯౧
సూత్రముచే చూచు' కకు చూడు' ఆదేశమై ౨౦-సూత్రముచే, దు'
లాని కకారము అకారముగా మారినది నుజి' కి ద్రు' కకార్యము కాను'
లాని దీర్ఘము వికల్పముగా ప్రాస్వముకాఁగా - దీర్ఘమున్నపుడు చూడఁ
గాను' ప్రాస్వమువచ్చినపుడు చూడఁగను అనురూపము లైనఁ.

సుబ్యంతరూపములకు కాను' చేరుటయు వికల్పము కావున అది రావల్య
దు యిట్టి తోఁగూడిన చూడను' అనురూపమే యుండదు ఇట్లు మూడు
రూపములు.

ఇట స్వక్వంబు— చూడను+కాను.' అని యున్నపుడు ను' అను దానికగు ద్రుక్తకార్యములలో స్వక్వరూపమగు ను' కూడ ఉన్నందున 'చూడనుగాను చూడనుగను' అనురూపము లగునేమో యనుభ్రాంతి కలుగకుండ ఇట స్వక్వంబులే' దని తెలుపబడినది ఇట్టిచోట స్వక్వమురాదని వ్యాకర్తచే వ్యవస్థ చేయబడుచున్నది

ఉన్న కలనవర్ణకంబులమీది తచ్చబ్బ వకారంబునకు
లోపంబు విభాషనగు. ౧౧౭.

బాహుళ్యకంబుచే నీట సంధి నిత్యంబు వండుచున్న వాడు-వండుచున్నాడు - వండుచున్నవారు - వండుచున్నారు. వండుచున్నవాడవు - వండుచున్నాడవు వండుచున్నవారరు. వండుచున్నారరు వండుచున్నవాడను - వండుచున్నాడను. వండుచున్నవారము - వండుచున్నారము ఇట్లు వండంగల వాడు - వండంగలాడు. వండినవాడు - వండినాఁ డిత్యాదు లేటుంగునది

౧౧౭. ఉన్న కల న-' అనుప్రకృయములనుపొందిన క్రియల మీది తచ్చబ్బముయొక్క వకారమునకు లోపము వికల్పము [క్రియావిశేషణములమీద (సమాస ౯-వ సూత్రముచే) తచ్చబ్బము (అ' శబ్దము) అనుక్రయముక్తమగునని యిదిపఱచే చెప్పబడినది ఉన్న' మున్నగునవి వర్తమానాద్యర్థములందు ధాతువున కగునని ౪౬-వ సూత్రముచే విధింపబడియున్నది ఆ ఉన్న' మున్నగునవివయివచ్చిన వకారమునకు వికల్పము నీసూత్రము విధించుచున్నది]

వండుచున్న + వారు=వండుచున్నారు.' ఇచట వండుచున్న + వారు' అనునపుడు వకారలోపము రాగా వండుచున్న + అరు' అనియొండగా కుంధి. ౪-వ సూత్రము వనువరించి నిత్యపంధివచ్చినది [సంధి ౪-వ సూత్ర

మున ఆకారసంధి బహుళము గావచ్చునని చెప్పబడినది కాన బహుళగ్రహణముచే నిష్టిచోట్లమాత్రము నిత్యసంధిగ్రహింపవలెను కాన వందుచున్న యాడు' ఎని కాలదు] ఈయంశమే బహుళకంఠుచే నిట' ఇత్యాదిచే నివరింపబడినది

వకారణోపహు రానప్పుడు వందుచున్నవాడు' అగును ఇట్లే కక్కిన వానికిని ప్రక్రియగ్రాహ్యము వందుచున్నాడవు వందుచున్నవాడవు' ఇత్యాదులందు యుష్మదస్త్యిశేషణములకు కారక. 33-చే వికత్వబహుత్వములందు వు ను-రు ము-లు కారక 34-వ సూత్రముచే వానికి ముందున్న ఉకారమునకు ఆకారాదేశమునురాగా రూపస్థియని యెఱుఁగునది

పండగలవాడు పండగలాడు' అనుచోట్ల ౨౦ ౨౧-వ సూత్రములచే కిలశి పరమగునపుడు వగునగా ఆత్వ నుగాగమములు వచ్చుటయు పిదప ద్రు కకార్యనుగటయు గ్రాహ్యములు వండినవాడు పండినాడు' అనుపిద స' పరముకాగా ౧2-వ సూత్రముచే వాతువునకు ఇగాగమ మగుట గమనించునని

ధాత్వాదులకు ధాతువు లను ప్రయుక్తంబులయు
విలక్షణార్థాధిధాయకంబులగు నీయవి శబ్దపల్లవంబులు
నాబడు ౧౧౮

కూరుచుండు-నిలుచుండు-పరుండు - పన్నుండు-ఆకొను-
ఈకొను - ఈయకొను-ఇయ్యకొను - రక్కొను - త్రైకొను-
మేకొను-మయ్యకొను-మేలుకొను - మేలుకను - మేలుకాంచు -
అలవడు - ఏనుపడు - చొప్పడు - వెలువడు - తలపోయు - వాస
పోవు - ఆపోవు - కొంపోవు - కొనిపోవు - విజయంచేయు -
కయ్యవ్రాలు-తూపాడుచు-ఇత్యాదులు శబ్దపల్లవంబులు.

010 ధాతువునకుఁగాని నామమునకుఁగాని చేరి ఆచేరికవలనఁ
గ్రీక్తయర్థమును తెలిపినచో అట్టియర్థమునుబట్టి కూడిక శబ్దకల్పన మనఁ
బడును

కూరుచు + ఉండు = కూరుచుండు నిలుచు + ఉండు = నిలుచుండు కడు
+ ఉండ = కడూడు చున్న + ఉండ = చున్నుండ (శయనించు) మీఁదిని ధాతువు
నకు ధాతువుచేరి ఎర్పడినశబ్దకల్పనములు

ఆకలి + కొను = (కలి' లోపము) ఆకొను ఆకలిపొందు-ఇచట
నామమునకు ధాతు వనుక్రయము క్రమైనది)

ఇచ్చు + కొను = ఈకొను (అంగీకరించు) (ఇచ్చునను ఈ ఆదేశము.)
ఈయ' ఆదేశమగునపుడు ఈయకొను ఇయ్యకొను' అనురూపములు నగును.

రేకు + కొను = రెక్కొను (విజృంభించు) త్రెంచు + కొను = త్రెక్కొను.
(చంపు) ఋణవానిని ధాతువునకు ధాతు వనుక్రయముక్రమగుట గమ
నించునా)

మే + కొను = మేకొను మయి + కొను = మయికొను (నవ్వరించు) మేలు +
కొను = మేలుకొను మేలు + కను = మేలుకను మేలు + కాంచు = మేలుకాంచు
(తెలిపిరిండు) అలవు + పడు = అలపడు (అభ్యాసకగు) ఋణిసామములపై
ధాతువులుచేరుట కదావ్యాకులు

ఎర్పు + పడు = ఎర్పడు (లేటపడు) చొచ్చు + పడు = చొప్పుడు (నరి
పడు) పైదిధాతు ధాతుసంయోగమువలన నేర్పడిన శబ్దకల్పనములు

వెలి + పడు = వెలుపడు (బయలుదేరు) కలఁపు + పోయి = కలపోయి
(బింటించు) వాయి + పోవు = వాపోవు (ఎద్దు) ఆదట + పోవు = ఆపోవు (కృత్తి
కొందు) ఋణి నామ, ధాతుసంయోగముచే నేర్పడినది

కొని + పోవు = కొనిపోవు కొనిపోవు - (రీసికొనిపోవు) . ఇది క్రియార్థము
మీఁద ధాతువుచేరుట కదావ్యాకు

విజయము + చేయు = విజయంచేయు (వచ్చు) కయి + వ్రాలు = కయి వ్రాలు (చిఱుగు) తూ + పొడుచు = తూపొడుచు (ఉమియు)

చేదర్థయోగంబున లృట్టునకు లిట్టగు. ౧౧౯.

ఆయుషీశ్వరుండు వచ్చెనా ఫలించు కార్యముల్.
వాడు తేపు వచ్చెనేని నీవు కార్యంబు దొరఁకొనుము

౧౧౯ చేదర్థయోగంబున హేతు హేతు మద్భావంబున ఆ ఎని ఐన' మున్నగు చేదర్థకములతో సుబంధమున్నవి ధివివ్యక్తాలముచు దెల్పుధాతువునకు భూతకాలరూపమగును

ఆయుషీశ్వరుండు రాఁగఁజేసి ఫలించుకార్యముల్ -' అనునర్థమున - చేదర్థముతో సుబంధముండుటచే వచ్చు' ధాతుధివివ్యక్తుకు మాఱు భూత కాలక్రియయయి ఆ యుషీశ్వరుండు వచ్చెనా ఫలించె గోరికల్' అని యుండుచు ఇచట పతులు నెఱవేఱుట కార్యము మునీశ్వరుండు వచ్చుట కారణము కావున నిచట ధివివ్యక్తునకు భూతకాలరూపమైనది.

వాడు రేపు (రాఁగఁజేసి యనునర్థమున) వచ్చెనేని నీవు కార్యంబు దొరఁకొనుము' ఇచట రేపు రాఁగఁబుగుటకారణము పని మొదలుపెట్టుట కార్యము ఈకార్యకారణభావము దెల్పు ఎని' యోగమున వచ్చు' ధాతువు ధివివ్యక్తునకు భూతకాలపురూపము గలిగినది

ఆత్తార్థం బభిహితంబగుచో, దల్లింగసంఖ్యాభిదాయి

వచనంబు ధాతువిశేషణంబుల కగు ౧౨౦.

రాముండు రావణుం బరిమార్చి సీతయుం దాను
సామిత్రిసహితంబుగం బుష్పకారూఢుం డయి సాకేతంబున
కేతెంచె

౧౨౦ ఆత్తార్థంబు = ఆత్తార్థకమగు తాను' శబ్దము కల్పింగసంఖ్యాభి
ధాయివచనంబు = ఆత్తన్ శబ్దముయొక్కలింగము వచనమును

తాను' శబ్దము క్రియచే జెప్పబడినచో ధాతువునకును విశేషణము
లకును ఆ తాను' అనుదాని లింగవచనములే అనురునని యర్థము వాక్యము
నందుఁ జెప్పకర్త యందునపుడు వానితోఁ బాటు తాను అనునదియు
నున్నపుడు విశేషణములున ధాతువునకు తక్కినకర్తలయొక్క లింగ వచన
ముల ననుసరింపక తాను' శబ్దార్థముయొక్క లింగవచనములనే పొందునని
భావము రాముడు రావణుం బరిమాన్వి సీతయుం దాను సౌమిత్రి నహి
తంబుగం బుష్పకారూఢుండయి సాకేతంబున కేతెంచె - ఇచట ఎతెంచు' ధాతువు
రామునితో నన్వయించురీతిని సీతతోడను అన్వయించుచున్నది.
'పుష్పకారూఢ పదమున (విశేషణము) నట్లే రాముతోవలె సీతతోడను
ననున్వయించుచున్నది అయినను ఈవక్యమున తాను' ప్రయోగించుటకు
టచే ఆ-ఆత్మశబ్దముయిన రాము పదముయొక్క లింగవచనములే) పుం
లింగ-వికవచన (పత్ర) విశేషణమునకును ధాతువునకును కలిగినవి ఈసూత్రము
వలని నియమము లేనిచో పుష్పకారూఢులయి సాకేతంబున కేతెంచిరి'
అని యుండవలసివచ్చును

అగతికంబులగు భావుల కిందు యోగంబు లేదు ౧౨౧.

భూ - సృ - కృ - రేకృ - లోకృ - లోచ - పచి - లప
ఇత్యాదులకు గతివిరహితంబు లగుధాతువుల కీభాషం బ్రయో
గంబు లేదు. ప్ర - పరా - ఆప - సమే - అను - అవ - నిస్ -
నిర్ - దుస్ - దుర్ - వి - ఆజ్ - ని - ఆధి - అపి - అతి - సు -
ఉద్ - అభి - ప్రతి - పరి - ఉప-ఉరీప్రభృతులును సామౌత్సర్గి
భృతులును గతిసంజ్ఞాకంబులు. ప్రాదు లిరువదిరెండు నుప
సర్దంబులు నాబడు ప్రభవించు - ఆనిర్భవించు - ప్రసరించు -
సంస్కరించు - భస్మీకరించు - సామౌత్సర్గించు - అతిరేకించు -

అలోకించు - అలోచించు - ప్రపంచించు - ప్రలపించు ఇత్యాదు
లార్యప్రయోగంబుల నెఱుంగునది

౧౨౧ అగ్రకంబులగు = శ్రీంద శిష్యులొప్పుప్రాదులు మున్నగు
వానితోఁ గూడియుండని

క్రియతో సంబంధముగల ప్ర-పరా- మున్నగునవియును ఊర్వీ
మున్నగునవియును సాక్షాత్ప్రభృతులును గలి అను పేరుకలవి ఈగలి సంజ్ఞ
గలవానితోఁ జేరిక లేవచ్చును సంస్కృతభాతువులగు భూ- మున్నగుభాతు
వులకు తెలుగులో ప్రయోగములేవని యర్థము- భూ' మున్నగువానికి తెలు
గులో స్వకంత్రిప్రయోగము లేదనియు వానికి మండుగా ప్రాదులు' చేరి
నపుడే అది ప్రయోగార్హము లగుననియు భావము

ప్రాదులు-ప్రాదులు అనియు గలిసంజ్ఞకలవియును ఉపసర్గసంజ్ఞగల
వియుఁగూడ నగుచున్నవి

ప్రభవించు' దీనిని ప్ర' తీసివేసి భవించు' అని వాడరాదు ఇట్లే
కక్కినవానిని గ్రహించునది

వలయాద్విక్రియలకుం గర్తయగు భావంబునంపు
నుజీయగు. ౧౨౨

వలయాద్విక్రియలకుం గర్తృభూతక్రియావృత్తియగు
భాతువునకు నుజీవర్ణకంబగు వాడుచూడవలయు - వారలు
చూడఁగావలయు - నీవుచూడవలయు - మీరుచూడవలయు.
నేను జూడవలయు - మేముచూడవలయు - మనముచూడ
వలయు వలయును - వలదు - కూడును - కూడదు - చెల్లును.
చెల్లదు.తగును.తగదు.ఇత్యాదులు వలయాదులు

సకర్తకంబునకు స్వరూపప్రేరణార్థంబులు రెండును

గోసుపద్మనుబంధంబులం దొక్కొక్కటితోడ రెంటితోడం
గూడుచో నగు నవియాలుం గూడ రూపంబు లెనిమిదయ్యె
వాని సొరిది నుదాహరించెద.

కర్తృకము

మైత్రుడు - వంటకమును - వండెను

అత్త నేపదకర్తృకము

మైత్రుడు - వంటకమును - వండుకొనియెను.

కర్తృకము

మైత్రునిచేత - వంటకము - వండబడియెను

అత్త నేపదకర్తృకము

మైత్రునిచేత - వంటకము - వండుకొనబడియెను.

ప్రేరణకర్తృకము.

చైత్రుడు. మైత్రునిచేత - వంటకమును - వండించెను.

ప్రేరణాత్త నేపదకర్తృకము.

చైత్రుడు. మైత్రునిచేత - వంటకమును వండించుకొనియెను.

ప్రేరణకర్తృకము

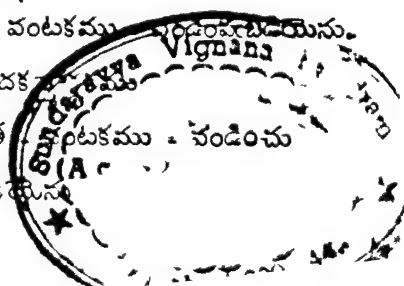
చైత్రునిచేత - మైత్రునిచేత - వంటకము వండబడియెను.

ప్రేరణాత్త నేపదక

చైత్రునిచేత - మైత్రునిచేత - వంటకము - వండించు

కొనబడియెను

బాలవ్యాఖ్యుటిక—20

౧౨౨ పయ్యు' మివలగు సమాపకక్రియలకుఁ గర్తృపూతమైన వ్యాపారమునందుండు ధాతువులకు నుజి అగును అనఁగా ప్రధానములగు పలయ్యు' - అన్నగక్రియలచేఁ జెల్వబడువ్యాపారమునకు వేటొకవ్యాపారము కర్తగా అగునపుడు- పలయ్యు మున్నగువాని కర్తృపూతధాతువులకు నుజి అగునని భావము

వాడు చూడవలయును ఇవట పలయ్యును' అను సమాపక (ప్రధాన) క్రియకు చూడు అనునదే కర్తగాన దానికి ఈవిధిచే నుజి యు ౨౦-వ సూత్రముచే డు' వర్ణము నుకారమునకు ఆకారమువచ్చినది వాడు' అనునది చూచు' ధాతువునకుఁ గర్తగా నన్వయించుచు చూడకో' అనునది పలయ్యు ననుదానికిఁ గర్తగా నన్వయించుచు ఇట్లు వారలు చూడఁగా పలయ్యు' మున్నగుచోట్లకు వారలు (బహువచనాశము)' చూచు' ధాతువు తోడను ఆధాతువు కర్తగా పలయ్యు ధాతువుతోడను నన్వయించుచుగావున పలయ్యు' ధాతువు సదా ఏకవచనాంశముగానే యుండునని తెలియ దగును

ఇట్లే మీరుచేయ దగదు మనమాడఁజెల్లును మేము విల్లినచ్చును' మున్నగు సుదాహరణములందఁ ప్రధానక్రియవాచ్యవ్యాపారములకుఁ జేయుట యాడుట వెల్లుట మొలగువ్యాపారములే కర్తలుగాన నుజి వాని కయ్యెననిగ్రహించునది

సకర్తకంఠునకు— సకర్తకక్రియకు ప్రధానరూపములు ౨౦
౧ స్వార్థరూపము ౨ ప్రేరణార్థకము అందు స్వార్థమున-కొను (ఆత్మనే పదార్థము) పడు కర్తార్థకము, కొనఁబడు - (ఆత్మనేపదకర్తార్థకము) అను నవియు రెండు మూడేసిరూపములు ఇట్లే ప్రేరణార్థకమనకును మూడేసి రూపములగును ఈయాఱును ప్రధానములగు మొదటి స్వార్థ ప్రేరణరూపములు రెండునుగలిసి ౮ రూపము లగును

$\overset{1}{\text{క}} \overset{2}{\text{ప్ర}} (\text{ప్రస్థాన})$ (పంచమ) $\overset{3}{\text{క}} \overset{4}{\text{ప్ర}} \text{స్థానము}$			$\overset{5}{\text{క}} \overset{6}{\text{ప్ర}} \text{ణము}$ (పంచమ) $\overset{7}{\text{క}} \overset{8}{\text{ప్ర}} \text{ణము}$		
అక్షరే	కర్తార్థ	అక్షరే	అక్షరే	కర్త	అక్షరే
కము	కము	కర్తార్థ	అక్షరే	కర్త	అక్షరే
(పంచమ)	(పంచమ)	(పంచమ)	(పంచమ)	(పంచమ)	(పంచమ)
1	2	3	4	5	6

(3 + 3 + 1 - 1 సకర్తకరూపములు)

గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్తకంబుల కప్రేరణంబునం
 కర్తయగునది ప్రేరణంబునం గర్తంబగు ౧౨౩

పాండు మొదలయినవి గత్యకంబులు తెలియు మొద
 లయినవి బుద్ధ్యకంబులు తిను మొదలయినవి ప్రత్యవసానార్థ
 కంబులు విను-చెప్పు - చదువు - మొదలయినవి శబ్దకర్తకంబులు.
 అకర్తకంబులు ప్రసిద్ధంబులు మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను.
 చైత్రుండు మైత్రుని గ్రామంబుం బొందించెను లా.తి.చో.సహిత
 మిక్కార్యంబు గానంబడియెడి మైత్రుండు పుడమినేలెను.
 చైత్రుండు చైత్రునిం బుడమి నేలంచెను

౧౨౩ గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థములు-గతి = పాండుట బుద్ధి = తెలిసి
 కొనుట ప్రత్యవసానార్థములు = తినుట యనునర్థములుకలది శబ్దకర్తములు =
 భవనిని బెల్లవడము కర్తలుగాకలది అకర్తకములు = కర్త లేనిది

గత్యర్థకములు మున్నగుధాతువులు ప్రయోగించునపుడు ఆప్రేరణమున (కర్తృత్వమున) విని కర్తలుగా నుండునో అవి ప్రేరణార్థమున కర్తృగతు

మైత్రుండు గ్రామంబుఁ బొందించు- ఇచట పొందు' గత్యర్థకము- కర్తృత్వము ఈప్రయోగమున కర్త మైత్రుండు చైత్రుండు మైత్రుని గ్రామంబుం బొందించెను' అనునోట పొందించెను' ప్రేరణార్థకము కాన ఆప్రేరణమున కర్తయైన మైత్రుండు అనునది ఇందు కర్తయై ద్వితీయా విభక్తిని (కారక ౨-వ సూత్రము) పొంది మైత్రుని- అని యైనది

లాఁలిచోసహితము—వేయిచోట్లఁగూడ అనఁగా గత్యాదులకంటె వేయిగునర్థములందును-గర్తలకఁ జేరణమునఁ గర్తృత్వము సిద్ధించునని భావము

మైత్రుండు పుడమి నేలెను' ఇచటి ఎలు అనునది గత్యాదులకాఁ జేర లేదు అయినను ఆయర్థమునఁ గల మైత్రుండు' అనుకర్తకఁ జేరణమున చైత్రుండు మైత్రుని బుడమి నేలించెను' అని ప్రేరణమునందుఁ గర్తృత్వము సిద్ధించి ద్వితీయాభక్తిపచ్చెను ఇట్టివానిని ప్రయోగానుసారముగా గ్రహింప నగును

అనభిహితకర్త కొకానొకచో షష్ఠి బహుళంబుగా నగు ౧౨౪.

రాముండు మిథిలంగనియె - రామునకు మిథిల గనం బడియె - రామునిచే మిథిల గనంబడియెను. మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిసెను - చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వంబుదెలి సెను. కన్యాదియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు షష్ఠి నిత్యం బుగానగు - విశ్వామిత్రుండు రామునకు మిథిలం గానిపించెను. కృష్ణుం డర్జునునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను.

అకర్తకంబున కప్రేరణంబునం చాత్త నేపదకర్తానుబంధం బులు లేమింజేసి రూపభేదంబు లయిదని యెఱుంగునది.

కర్తృకము.

మైత్రుండు - మనియెను

ప్రేరణకర్తృకము

మైత్రుండు - మైత్రుని - మనిచెను

ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకము

మైత్రుండు - మైత్రుని - మనుచుకొనియె

ప్రేరణకర్తృకము

మైత్రునిచేత - మైత్రుండు - మనుషబడియె

ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకము

మైత్రునిచేత - మైత్రుండు - మనుచుకొనబడియె

వెండియుం బ్రేరణంబునం దించుగాగమంబు గలిగినచో సకర్తృకంబునకుం బంద్రెండు సకర్తృకంబునకుం దొప్పిదియు భేదంబులని యూహించునది.

౧౨౪ అభిహితకర్తృకార్థముచే జెప్పబడినకర్తృక్రియచే జెప్పబడినకర్తృకుం గొన్నియెడల బహుళముగా వ్యవచ్చును అనభిహితకర్తృకు సాధారణముగా కారక ౩-వ సూత్రము ననుసరించి తృతీయ రావలసియుండగా వ్యక్తిహిత బహుళముగా గల్గునని యాసూత్రముచే నిధింపబడినది

రాముడు మిథిల గనియె.' అనుచో రాముడు' అనునది క్రియచే అభిహితమైనది (ఎవడు కనియె నని ప్రశ్నింపగా రాముడు' అని సమాధానము వచ్చెను) కాన దీనికి వ్యక్తిరాదు. రామునిచే మిథిల కనబడియె' ననుచో కర్తయగు రాముడు' క్రియచే జెప్పబడలేదు (ఏది కనబడియెను? అని ప్రశ్నించినచో మిథిల' అని జవాబువచ్చుచున్నది కాని కర్త జవాబుకాలేదు.)

రామునిచే-అనుచోట కారక 3-వ సూత్రముచే తృతీయవచ్చి నది ఆశ్రయింపబడదు వృత్తియు బహుళముగా రావచ్చునని యాసూత్ర ముచే విభింబబడినందున రామునకు మిథిల కనబడియె ననియు నుండ వచ్చును

మైత్రుండు తత్త్వంబు దెలిసెను' అనుచోట గ్రియచే జెప్పబడు కర్త మైత్రుడు' అనభిహితము కానందున దీనికి వృత్తిరాదు మైత్రుండు మైత్రునకు దత్త్వంబు దెలిపెను అనుచోట దెలిసినవాడు మైత్రుడుకాని మైత్రుడుకాదు కాన మైత్రుడు' అనభిహితకర్తయైనవాడు ఇచట ఆశ్రే రణమునందు గర్తయన మైత్రుడు ప్రేరణమునకు గర్తయగుటచే ద్వితీయ రావలసియుండగా ఈవిధిచే వృత్తివచ్చి (ద్వితీయకు బాధించి) మైత్రుండు మైత్రునకు దత్త్వంబు దెలిపెను' అని యైనది

కన్వాది - ఈసూత్రమునందలి బహుళగ్రహణము ననుసరించి కను మున్నగు ధాతువులతోడి సంబంధమునందు కను' మున్నగు ధాత్వర్థముల ప్రేరణరూపములతోడి యన్వయముగ వాని ఆప్రేరణమునందలికర్తకు నిత్య ముగా వృత్తి కలుగునని యర్థము అట్టియెడల ద్వితీయ కాదని భావము

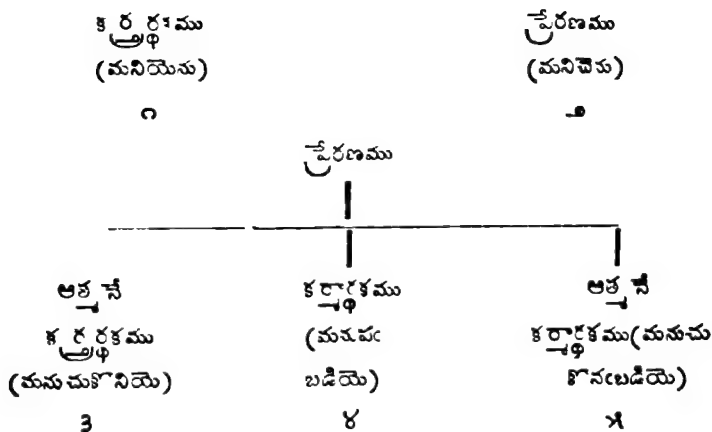
ప్రయోజ్యకర్త = ప్రోత్సహింప (ప్రేరింప) ఒడుకర్త - స్వార్థము నందు గర్తయయి ప్రేరణమునందు చేతొకనిచే వ్యాపారమునందు ప్రవేశ పెట్టబడుకర్త

(ఆప్రేరణము లేక స్వార్థము రాముండు మిథిలం గనెను ఇచట కర్త రాముండు' దీనికిఁ బ్రేరణార్థకరూపము-) విశ్వామిత్రుండు రామునకు మిథి లం గానిపించెను' అనుచోట ప్రయోజ్యకర్త రాముండు' ప్రయోజకకర్త ప్రోత్సహించినవాడు విశ్వామిత్రుండు' ఇచటఁ బ్రయోజ్యకర్తకు ౧౨3- సూత్రము ననుసరించి ద్వితీయ రావలసియుండగా వృత్తి నిత్యముగా విధింపఁ బడుచున్నది వృత్తి నిత్యమనిచెప్పటకు సూత్రమునందలి బహుళ' గ్రహణమే

కారణము ఇట్లే కృష్ణుడు ద్వైతము విశ్వరూపమును జూపెను అనుచోఁ బ్రయోజకకర్తచేఁ బ్రేరింపబడిన ప్రయోజకకర్త యగు నర్జునుడు అను దానికి ద్వితీయరూపములను వ్యవహరించునని గ్రహించునది

అకర్తకమునను - కర్తవేని (కేవల) కర్తృకమునను కర్తారమునగులు పడుచి రావించును. అత్త నేపదార్థమునవచ్చు కొను స్వాధ్యమున రావందు నను స్వాధ్యమునఁ గర్తృకరూప మొక్కటియే కలుగును ప్రేరణార్థకప్రత్యయములు అకర్తకములగును గలుగును కావున ప్రేరణకర్తృకరూపములమీద కొను పడు కొనుచుండు లు నంధమేనుటచే ప్రేరణార్థకమున నాల్గురూపము లేవుదును స్వాధ్యమునందలి రూపముతో నుడూ జేరి అకర్తకమునను విదు రూపము లగునని యభిప్రాయము

అకర్తకము

వెండియుని ప్రేరణమున—సకర్తకమునకు ౧౨౨ సూక్రము టీకలో వివరింప బడిన ప్రకారము కలిగిన ౮ రూపములలో—ప్రేరణరూపములు నాల్గింటి

మీఁదను మఱులఁ బ్రేరణప్రకృత్యములకు గూర్పునెడల మఱి ౪ రూపములు ఎక్కువయగును

ప్రేరణకర్తృకమునుండి పునః ప్రేరణకర్తృకము - దేవదత్తుడు చైత్రునకు మైత్రునిచేత పంటకము పండింపించెను

ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకమునుండి పునః ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకము - దేవదత్తుడు చైత్రునకు మైత్రునిచేత పంటకమును పండింపించుకొనెను

ప్రేరణకర్తృకమునుండి పునః ప్రేరణకర్తృకము - దేవదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రునకు పంటకము పండింపించుబడియెను

ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకమునుండి పునః ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకము - దేవదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రునకు పంటకము పండింపించుకొనబడియెను

ఆకర్షకమునకు కలిగిన ౫ రూపభేదములలోఁ బ్రేరణార్థకములగు నాల్గింటిమీఁద మఱులఁ బ్రేరణప్రకృత్యములకు గూర్పినయెడల మఱి ౪ రూపములు ఎక్కువగాఁ గల్గును

౧ ప్రేరణకర్తృకమునుండి మఱులఁ బ్రేరణకర్తృకము - దేవదత్తుడు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించెను.

౨ ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకమునుండి పునః ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకము - దేవదత్తుడు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించుకొనియెను.

౩ ప్రేరణార్థకమునుండి పునః ప్రేరణకర్తృకము - దేవదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రుడు మనిపించుబడియెను

౪ ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకమునుండి పునః ప్రేరణాత్తనేపదకర్తృకము - దేవదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రుడు మనిపించుకొనబడియెను

మొదటిని సకర్షకమునకు ౧౨ పు ఆకర్షకమునకు ౯-యను భేదము గును.

ఇది క్రియాపరిచ్ఛేదము.

కృదంతపరిచ్ఛేదము

కృత్తుల కర్థంబులు యథావ్యవహారంబుగ గ్రాహ్యంబులు. ౧

ధాతువునకు విహితంబగు దుష్కృష్టప్రత్యయంబు కృత్తునాబడు. కృత్తులకు వక్ష్యమాణంబులకు భావకర్త కర్తాద్యర్థంబులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది. ఆక - బంధనము మొలక - నవోద్భిదము వీరిక - పాలకుడు కోరిక-వాంఛయు - వాంఛితంబును మూక - సంఘము. ఆడిక-నింద. ఓడిక-స్తోతస్సు.

కృదంతపరిచ్ఛేదము—ధాతువులవలన జేరు ప్రత్యయములు కృత్తులు కృత్తులు చివఱ గలవికృదంతములు-ఇవి నామవాచకములు ధాతువులవలన ప్రత్యయములుచేరి నామవాచకము లగునచే కృదంతములని భావము వానిని గూర్చి తెలుపుగ్రంథభాగము కృదంతపరిచ్ఛేదము.

౧ కృత్తులు=ధాతువులచివఱ జేరు దుజ్ రు వు రు ను ముష్ణా' ల కంటె వేఱైన ప్రత్యయములు.

భావార్థమున కుదాహరణి- ఆగు+క=ఆక' ఆగు' నకు ఆగుట' అనుభావార్థమున కి-వ సూత్రముచే క' వచ్చి అ-వ సూత్రముచే గు' లొపించినది

కర్తృత్వమున కుదాహరణులు-మొలచు+క=మొలక (నవోద్భిదము= క్రొత్తగా అంకురించినది) ఇచట కి-వ సూత్రముచే క' ప్రత్యయమును అ-వ సూత్రముచే చు' లొకమును వచ్చినది ఏలు+ఇక=వీరిక.' ఇచట

౧౨-వ సూత్రముచే ఇక పర్వకమవచ్చి సంధి (సంధి ౧౧-వ సూత్రము) అనునది కొరు+ఇక=కొరిక అనునది కర్తార్థమున కదాహుతి ప్రక్రియ మీదికినే మూగు+క=మూఁక అనునది కర్తృర్థకము ఇట ౩-వ సూత్రముచే ౧ ౨-వ సూత్రముచే గు' లోపము వచ్చినది అడు+ఇక=అడిక' అనుచోట భావార్థమున ఇక' వచ్చినది ఓడు+ఇక=ఓడిక' ఇచట కర్తృర్థమున ఇక వచ్చినది (స్రోతస్సు-ప్రవాహము)

ఇటం గృత్కగతపవేములు పరంబు లగునపుడు

క గ చ య వ లకు లోపంబగు. ౨

కృత్సంబంధులగు కాదులు పరంబులగునపుడు ధాతువు సంతంబులగు కగచయవలకు లోపంబగు మీడిలక్ష్యంబులం జూడంబడు

౨ ఇట = ధాతువులందు కృత్కగతపవేములు = కృత్ప్రస్థాయసంబంధములగు క-గ-చ-య-వ-ఇములు వీని కదాహరణములు తరువాత సూత్రములందు చూచునది

కవర్తకం బలుగ్వాదుల కిగు ౩

అలుగు - అలుక అగు - అక ఎలుగు - ఎలుక ఇట బిందులోపంబు ఇట్లు కొన్నింట గ్రహించునది కడగు - కడక. కలగు - కలక కాగు - కాక. తుచుగు - తుచుక. నడచు - నడక. నలగు-నలక. పోవు-పోక. మడగు-మడక పలగు - మలక ముచుగు - ముచుక మూగు మూక మొలచు - మొలక వచ్చునకు - రా - రాక. వంగు - వంక వీగు - వీక. ఇక కపులు పరంబులగునపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు - కానుక. కినియు ముదియుల కుత్వంబునగు కినియు - కేచక ముదియు - ముదుక ఇత్యాదు లలుగ్వాదులు

3 అలుగు మన్నగువానికి క అగున అలుగు+క=అక' అ -
 సూత్రముచే గు' అపిచనది అక ఇది అకే సాధింపబడినది అటుక'
 అనుచో అర్థానుసారము అపిచనది అటుక అస్మయరాదు సచ్చు+
 క=రాక' ఇచట వచ్చు నకు రాదేశము - ముత్తు కరముగాకున్నచు చేయఁ
 బడుటకు బ్రహ్మోగమే కరణ్యం కను+క=కానుక' తొలి క'న దీర్ఘము
 ఇట్లే గం-సూత్రముచేవచ్చు ప్ర పరమనప్రమా కనునకు దీర్ఘము కానప్ర'
 కిసి+యు=కీక' అ సూత్రముచే అపను సి ఇకారమున
 కుత్వము ఇట్లే మయ్య+క=మక్తక అనుచో అప రమున కుత్వము

ఇమివర్ణకంబు కలుగ్యాదుల కగు ౪

కలుగు - కలిమి ఓరుచు - ఓరిమి కూర్చుచు - కూరిమి -
 నేరుచు - నేరిమి వ్రేలుచు-వ్రేలిమి బడియు-బడిమి బ్రదుకు -
 బరిమి బడ్డు-బడ్డిమి తాలు-తాలిమి

౪ కలుగు' మన్నగువానికి ఇమి అగున కలుగు+ఇమి=కలిమి' -
 అ సూత్రముచే గు' అపము ఇట్లే కక్కినవియును

తజ్వర్ణకంబు చేయ్యాదుల కగు ౫

చేనూ - చేత అలయు - అలత కూయు - కూత.
 కోయు - కొత గీయు - గీత. నేయు - నేత పూయు -
 పూత పోయు - పోత మూయు - మూత మేయు-మేత.
 మ్రోయు - మ్రోత రోయు - రోత లాయు-లాత వ్రాయు-
 వ్రాత వ్రేయు-వ్రేత

౫ చేయు' మొదలగువానికి కజ్ (త) అగున ఇది శిత్తు కాన
 దీనికి ముందు బిందువు చేరుచుండును చేరు + త=చేత అ-సూత్రముచే
 'యు' అపము ఇట్లే కక్కినవియు నవి యెఱుంగునది

ఘృష్ణకం బడంగాదులకగు. ౬.

అడఁగు-అడఁకువ. ఎఱుఁగు ఎఱుకువ - కలఁగు-కలఁకువ -
నలఁగు - నలఁకువ పెనఁగు - పెనఁకువ పాలఁగు-పాలఁకువ.
మఱచు - మఱకువ మెలఁగు - మెలఁకువ. లోఁగు - లోఁకువ.
వేగు - వేకువ.

౬. అదంశు' మున్నగుధాతువులకు ఖవ' అగును అడఁగు+ఖవ=అడఁ
కువ' అ-సూత్రముచే గు' లోపము ఇట్లే తక్కినవియును

టవర్ణకం చాడ్వాదుల కగు నగుచో సంతలోపంబగు. ౭.

ఆడు - ఆట డారు - డాట డాడు - డాటడు ఏకరు -
ఏకట ఓడు - ఓట తివురు - తివుట తేరు - తేట త్రిమరు -
త్రిమట పండు - పంట పాడు - పాట మండు - మంట వండు -
వంట వేసలు - వేసట. అనుప్రయుక్తం బయిన యాటశబ్దంబు
ప్రాయికంబుగాఁ గ్లిబసమం బగు కోలాటము - పోరాటము .
మండ్రాటము ఇత్యాదులు

౭ ఆడు మున్నగుధాతువులకు ట' అగును ఆ ట' పరమగునపుడు
ధాతువు చిహ్నముక్షరము లోపించును ఆడు+ట-ఆట-ఇట్లే మిగిలినవియును.

అనుప్రయుక్తంబు—కొన్ని శబ్దములవెనుక జేర్పఁబడు ఆట' శబ్దము
తఱచుగ నపుంసకనమగును కాన ము' వర్ణకమునపొంగును ఉదా—
కోలాటము-పోరాటము-మండ్రాటము' వీనిని కోలాట పోరాట మండ్రాట'
అని నాయరాదు.

టువర్ణకంబు పడ్వాదుల కగు నగుచోనవి
యాద్యక్షరశేషంబులయి దీర్ఘంబు నొందు. ౮.

పడు - పాటు చెడు - చేటు. అడుచు - అటు కఱచు -

కాటు పాడుచు - పోటు వయిచు - వాటు ఏయు - ఏటు.
ఓడు - ఓటు వ్రేయు - వ్రేటు

౮. పడు మొదలగు ధాతువులకు టు' అగును అది పరముకాఁగా
ధాతువు మొదటియక్షరమే మిగిలి దీర్ఘమును పొందును. (తక్కినయక్షర
ములు లోపించును) పడు + టు = పాటు' అడుచు + టు = (డుచు' లోపము)
అటు ఇట్లే తక్కినవియును

పవర్ణకంబు తిరియ్యాదుల కగు =

తిరియు - తిరిపము కలియున కత్వంబు నగు - కల్పము.
పొలయు - పొలపము మురియు - మురిపము సొలయు - సొల
పము వలియు - వలిపము

తిరియు మన్నగు ధాతువులకు ప' ప్రత్యయమగును. తిరియు +
ప + మ = తిరిపము' - ఇచట అ-సూత్రముచే యు' లోపము అచ్చిక అ -
సూత్రముచే క్షీణమకర్తవ్యమువచ్చి ము' అయినది ఇట్లే తక్కినవియును.
కలియు + ప + మ = కలపము. (ఇచట లి' ల్ గామాటినది)

తవర్ణకం బావులించు లోనగువానికగు ౧౦.

ఆవులించు - ఆవులింత ఇగిలించు - ఇగిలింత ఓకిలించు -
ఓకిలింత కుళ్లగించు - కుళ్లగింత. కుసిలించు - కుసిలింత కొక్క
రించు. కొక్కరింత కొప్పరించు - కొప్పరింత గిలిగించు - గిలి
గింత - ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

౧౦ ఆవులించు' లోనగు ధాతువులకు త' అగును. ఆవులించు + త =
ఆవులింత' - ఇచట అ-సూత్రముచే చు' లోపము

పువర్ణకంబు మాయ్యాదుల కగు ౧౧.

మాయు - మాయు మేయు - మేపు అడుచు - అడుపు.

ఇంచు - ఇంచు ఏచు - ఏపు ఏచు - ఏపు - కచు - కాచుపు
 కాచు - కాపు మాచు-మాపు తలచు - తలపు తోచు -
 తోపు త్రోచు - త్రోపు త్రోచు - త్రోపు పూచు - పూపు
 పెనుచు - పెనుపు పాలుచు - పాలుపు ప్రోచు - ప్రోపు
 మెచ్చు - మెప్పు మోచు - మోపు వలచు - వలపు నాచు -
 నాపు ఇత్యాదులు మాయ్యాదులు

౧౧ మాచు' మున్నగువానికి పు అను మాచు+పు=మాపు'
 ౨-సూత్రముచే యు' లోపము ఇట్లే మిగిలినవియును

ఇకవర్ణకం బంజ్ఞాదుల కగు ౧౨

అంజు - అంజుక అమరు - అమరిక అరయు - అరయిక
 అలయు - అలయిక ఆప - ఆపిక ఓప - ఓపిక ఓపు - ఓపిక
 కరు - కారిక కూపు - కూపిక కోరు - కోరిక పొందు -
 పొందిక పోలు - పోలిక తూగు తూగుకగు - తూరిక.
 ఇత్యాదు లంజ్ఞాదులు.

౧౨ అంజు మొదలగువానికి ఇక' అగును అంజు+ఇక=అంజిక
 సుధి ౧౧ సూత్రముచే సుధి) తూలు+ఇక=తూరిక' ఇచట తూగు'
 కరువానికి తూగు' అదేశమయినది

అప్పాదులకు న్నజ్జి యగు ౧౩

అప్ప - అప్పక ఉజ్జ - ఉజ్జన బప్ప - బప్పన గట్ట - గట్టన.
 డ - గడ్డక దట్ట - దట్టన దీన - దీనన. పాట - పాటన మన్న -
 మన్నన వీచు - వీచన

౧౩ అప్ప' మొదలగు ధాతువులకు నజ్జి' (న) అగును అప్ప+న=
 అప్పన' వీచు+న=వీచన ఇచట నజ్జి కీర్తనచే ధాతువు చివటి (చ

అని) - కారము అకారమునది (చూ. క్రియా ౨౦ - శ్రము) పదప
క్రియా రూ చే చ - రము పకారముగా మాటినది

బడి యేల్వాదులకగు ౧౪

వీలుబడి - కట్టుబడి - కనుబడి - కొనుబడి - గిట్టుబడి - చెల్లు
బడి - చేరుబడి - తగులుబడి - తీలుబడి - వెట్టుబడి - పోబడి -
మొక్కుబడి - వచ్చుబడి - సాగుబడి.

౧౪ ఎని మున్నగువానికి బడి అగుచు ఎరు+బడి=ఎరుబడి' ఇట్లే
కక్కినవియు

గడ చేర్వాదుల కగు ౧౫

చేరుగడ - తిరుగడ - తీలుగడ - తేలుగడ - తేగడ .
మరుగడ - విడుగడ - వీడుగడ

౧౫ ఎని మున్నగువానికి గడ అగుచు చేరు+గడ=చేరుగడ'
ఇట్లే చేరులు

ఇకి కోర్వాదుల కగు ౧౬

కోరికి - పూనికి - పోలికి-మనికి - వినికి - చూడు చూచున
కగు - చూడికి

౧౬ కోరు' మున్నగువానికి ఇకి అగుచు. కోరు+ఇకి=కోరికి (సంధి
నిగ-సూత్రముచే సంధి) చూచు+ఇకి=చూడికి' (క్రియా ౯౧ సూత్రము
చే చూచు' నకు చూడు' అక్షేపము.)

ప్రవర్ణకంబు మన్వాదుల కగు ౧౭.

మచు - మచువు కాచు - కాప కాలుచు - కొలువు.
చచ్చు - చాపు. తడచు - తడపు నిలుచు - నిలుపు నొచ్చు
నోపు పూచు - పూపు పుచ్చు - పుచ్చువు.

౧౭ మను' మన్నగువానికి వు' అగును మను + వు = మనువు' / కాచు + వు = కావు' (అ-సూత్రముచే చు' లోపించినది) ఇట్లే జక్కినవియును చచ్చు + వు = చావు అ-వ సూత్రముచే చ్చు లోపము అద్యక్ష-మునకు దీర్ఘము ఇట్లే నొచ్చు + వు = నోవు పుచ్చు + వు = పుచ్చు' అ సూత్రము చ్చు' లోపము ప' కార ద్విత్వమును

అవర్ణకంబు గీత్యాదుల కగు ౧౮

గీట - ఊడ - ఎండ - కాయ-చదియ - తునియ - పరియ - పాయ - పిడుచ - మీట - ముడియ - వదర - వ్రయ్య

౧౮. గీటు' మన్నగువానికి అ అగును గీటు + అ = గీట - (సంధి ౧౧-చే సంధి) ఇట్లే జక్కినవియును

అకవర్ణకంబు మాత్యాదుల కగు ౧౯

మాటు మాటకము అమ్ము - అమ్మకము అంపు - అంప కము పంచు - పంపు - పంపకము. వండుడకారంబు టకారం బగు - వంటకము తో'ము - తో'మకము అద్దు - అద్దకము

౧౯ మాటు' మొదలగువానికి అక' అగును మాటు' మన్నగున ప్నియును క్లిబశుల్కములు కాన వీనికి ము' ప్రత్యయ మగును మాటు + అక + ము = మాటకము' (సంధి ౧౧ చే సంధి) వండు + అక + ము = వంటకము' అనుచోట డకారము' టకార' మయినది

దువర్ణకం బాత్యాదుల కగు నగునపుడు పకారంబు

చయలకగు ౨౨

ఆటు - ఆటుడు. అమ్ము - అమ్ముడు. అల్లు - అల్లుడు ఎక్కు - ఎక్కుడు. క్రమ్ము - క్రమ్ముడు చోపు - చోపుడు. త్రొక్కు - త్రొక్కుడు. త్రో'చు - త్రో'పుడు దంచు - దెచ్చుడు.

దాఁచు - దాఁపుడు దిగు - దిగుడు దోఁచు-దోఁపుడు పెంచు-
పెంపుడు - ప్రేఁపుడు ప్రాకు - ప్రాకుడు మాయు - మాపుడు.
రాచు - రాపుడు ఇత్యాదులు.

౨౦ ఆఱు' మున్నగువానికి 'దు' అగును ఆ దు' పరమగుచో చ
య లు ప' గా మఱును ఆఱు+దు=ఆఱుడు' దంచు+దు=దంపుడు'
మాయు+దు=మాపుడు'-అనుచోట్ల పరుసగా చ య' లకు పకార ముదేశ
మగుటకు గమనించునది ఇట్లే తక్కినవియును

ఉవర్ణకం ఒడుక్వాదుల కగు ౨౧.

అడుకు - అంటు - ఒప్పు - ఒలుగు - ఒసుగు

౨౧ అడుకు' మున్నగువానికి ఉ' అగును అడుకు+ఉ = అడుకు'
సంధి ౧౧ సూత్రముచే సంధి ఇట్లే తక్కినవియును

వడిప్రభృతు ల్లిటెఱుంగునది ౨౨

వడి కొలువడి - గెలువడి - నడవడి వ్యతిరేకంబున
లేవడి- వి తనివి - తెలివి - విరివి అవు తగవు - నగవు - ఉఱవు.
ఇ చేయి - వ్రాయి కలి కనుకలి - వినుకలి ఇత్యాదులు
మహాజనవ్యవహారంబుల నెఱుంగునది.

౨౨. వడిప్రభృతులు = వడి వి అవు ఇ కలి ముఱుగునది వడి'
మున్నగునవి ఆయాధాతువుల కాయాద్యగమలందు గలుగుటకు పెద్దలవ్యవ
హారము ననుసరించి గ్రహించుదగును కొలుచు+వడి=కొలువడి. (వడి). ఇచట
౨ సూత్రముచే చు' లోపము ఇట్లే తక్కినవి కలుగు+వడి (వ్యతిరేకము)=
లేవడి క్రియా ౧౧౬ చే కలుగు' నకు లే అదేశమునది

(వి) తనియూ+వి=తనివి (౨-సూత్రముచే యు' లోపము) ఇట్లే
'తెలివి విరివి' అనునవియును

(ఆవు) తను+ఆవు=తగవు' (సంధి ౧౧-సూత్రముచే నాధి నగవు
'తగవు' ఇట్లే

(ఇ) చేయు+ఇ=చేయి. (సంధి ౧౧-సూత్రముచేసంధి) ఇట్లే
'చైయి' (కలి)

'కను+కలి=కనుకలి విను+కలి=వినుకలి'

ఇది కృదంతపరిచ్ఛేదము

ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము

పదాద్యంబులు ఋగ్ వల్లంబులు ర్ల తుల్యంబులు ౧

అతడు ఋషి - ఇట సంధిలేదు. ఆఋషి - ఇట యదా గమము లేదు వచ్చె ఋషి - వచ్చెఁ ఁ ఋషి - వచ్చెను ఋషి - ఇట ద్రుతమునకు లోప సంశ్లేషస్వత్వములు.

ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము—ప్రకీర్ణ మనగా సంతటఁ జల్ల బడినవికాల మైనది వెనుకఁజెప్పబడిన పరిచ్ఛేదముల కన్నింటిని సంబంధించిన విషయము లను వివరించుగ్రంథభాగము ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము.

౧ కదము తొలుతనుదు అచ్చులకు ఋగ్ లు రేఫలకారముల వంటివి

అతడు+ఋషి- ఇచట ఋకారము' ర' లో సమానమగుటచే ఈకారసంధిరాలేదు కాన అకదృషి' కాలేదు.

ఆఋషి' అనుచో ఋ' అచ్చుగాఁ బరిగణించబడినచో యదాగ మమువచ్చి ఆయ్యషి' కావలసివచ్చును అట్లు కాలేదు వచ్చెన్+ఋషి= (1) వచ్చెఋషి (2) వచ్చెన్ఋషి (౩) వచ్చెను ఋషి' ఇచట ఋకారము' రేఫగాఁ బరిగణించబడి స్థిరత్వముపొందుటచేసంధి ౧౮-వ సూత్రముచే అనుసరించి ద్రుతమునకు (1) లో లోపము (2) లో సంశ్లేషము, (౩) లో స్వత్వము కలిగినవని గ్రహించవగును.

అచ్చికపదంబులం దుత్తమంబు లగు రులుషుల ముందఁజేయేత్వంబునకు ప్రాస్వంబు విభాషనగు. ౨.

నల్లేరు - నల్లెరు పల్లెరు - పల్లెరు పెన్నేరు - పెన్నెరు-
మానేరు - మానెరు. ఆడేలు - ఆడెలు. కుందేలు - కుందెలు.
తోడేలు - తోడెలు నాగేలు - నాగెలు నేరేడు - నేరెడు.
మారేడు - మారెడు పూరేడు - పూరెడు తంగేడు
తంగెడు

౨ ఉత్తమంబులు = మూడవ్యులు గలపదములలో మూడవ
యక్షరములు అచ్చలెనుగుపదములందు మూడవక్షరమును గలపదములలో
మూడవయక్షరములు రులు-దు' అనునవైసచో వానికి ముందున్న ఏకా
రము వికల్పముగా ఎకారమగును నల్లెరు' లోని రు ఉత్తమము దానికి
ముందున్న ల్లే లోని విశ్వము వికల్పముగా ఎత్వపై నల్లెరు' అయినది
తక్కినవియు నిట్లే

ఊయేల పయ్యెదతాయెతులంద్రిక్కనామంబులందు
యాకుం దాలవ్యవక్రయోగంబులేదు. 3.

సృష్టము.

3 ల్రిక్క=శబ్ద తాలవ్యవక్రయోగము=౨ ఏ'ల తోఁ గూడి
యుండుట ఊయేల పయ్యెద తాయెతు' అను మూడుపదములను విడిచి
వేజెచ్చటనుగూడ యె యే'లు పదములలో లేవు

ఊయేల యూయాలలచాఁపులనొండ్రికి

గుఱుచయొండె నగు. ౪.

ఉయేల - ఊయేల - ఊయేల - ఉయాల - ఊయల -
ఊయాల వక్ష్యమాంబు యద్విత్వంబు - ఉయ్యేల - ఉయ్యెల-
ఉయ్యాల - ఉయ్యల.

౪ చాపుల=దీర్ఘములందు ఒండొంటికి=పర్యాయముగ ఒండె =
వికల్పముగా ఊయేల ఊయాల' అనుదానిదీర్ఘములకు ప్రాప్యము వికల్ప
ముగా నగు పత్యరూణంబు=ముందు విధింపబడునది (౬-వ సూత్రముచేత
నని యర్థము) (1) ఉయేల (2) ఉయె (3) ఉయ్యేల (4) ఉయ్యేల,
(5) ఉయేల (1) ఉయాల (2) ఉయల (3) ఉయ్యల (4) ఉయ్యాల,
(5) ఉయాల

పయ్యెద పయ్యెద. ౫.

౫ పయ్యెద' అనునది పయ్యెద' యని య' కారమధ్యముగను
ఉండవచ్చునని యర్థము.

ఉయేలాదులం దొలియచ్చు మీఁదిహల్లునకు

ద్విర్వచనంబొండె నగు ౬.

ఉయ్యేల - ఉయేల. ఉయేల - ఉయేల ఉయాల -
ఉయల ఆయె - ఏలిదము - ఓయ - ఓయారము - ఓపు (ధను
రగము) జాజర - తీనియ - తీయము - తేప (స్లవము) తేమ -
తోయలి - దీవియ - చూపు - నోవి - నోపు - పూపు పేయ -
మోక (అంకురము) మోటిక - మోపు - వీయము - ఇత్యాదు
లూయేలాదులు.

౬ ద్విర్వచనంబు=ద్విత్వము ఒండె=వికల్పముగా ఊయేల' మొద
లగుశబ్దములందు పదము తొలియచ్చునకుఁ దర్వాత సున్నహల్లునకు ద్విత్వము
వికల్పముగా నగును

ఉయేల' అనుదానినొని ఉ' తర్వాతి యకారమునకు ద్విత్వము
రాగా సమాస ౩-వ సూత్రముచే ఉ' ప్రాప్యకుయి ఉయ్యేల' అయి
నని ఇట్లే తక్కినవియును.

అకారంబు క్రింది అకారంబునకుం దుదినలుల క్రిందినలకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు ౭.

అట్టు - అటు గొట్టియ - గొట్టియ కన్ను - కను. నన్ను - నను. పల్లు - పలు విల్లు - విలు.

2 ట్ట' (ద్విత్వశకటరేఫము) లోని ఒక లకారమునకును యదము తుదనున్న న్నుల్ల'లలోని నకార లకారములకును లోపము బహుళము- అట్టు-అటు కన్ను-కను విల్లు-విలు' తక్కినవియునిట్లే

అక్కటాదులజడ్డకు లోపంబు విభాషనగు ౮.

అక్కట - అక్కట అక్కట - అట్టిక - అట్టుక - అట్టె - అయ్యో - అయ్యారె - అవ్వారి - ఇట్టిక - ఉప్పవడము - ఉప్పి - ఎక్కసక్కియము - ఎక్కసెక్కియము - ఎక్కిరింత - ఎడ్డ-ఎన్నిక - ఎమ్ముక - కజ్జాయము - కట్టా - కట్టిక - కప్పురము - కమ్మటము - కమ్మతము-కువ్వాడము - కొట్టిక - కొమ్మ - కొయ్యగూర - గయ్యాలము - గిజ్జగాడు - గుజ్జరాతి - చిట్టి - చిన్న - చిమ్మట - చెన్నటి - చెప్పము - చెప్పడు - చెమ్మట - చెల్లియలు - జవ్వాళి - జాబిల్లి - తమ్మటము - తమ్ములము - తల్లి - తుమ్మికి - తువ్వర - తెల్ల - దవ్వ - దివ్వియ - నవ్వ - నిద్దర - నివ్వరి - నివ్వారి - నువ్వ - నెట్టిక - నెమ్మలి - పెవ్వలించు - పిన్న - పుల్లియ - పువ్వ - పెద్ద - పొట్టి - ప్రాకెన్న - ప్రెగ్గడ - బెగ్గడు - బొమ్మ - బొమ్మికము - బొమ్మిడికము - బొమ్మిడికము - మజ్జ - మత్తాబు - మల్లారము - ముక్కు - ముద్దియ - మెట్టిక - మొక్క - రము - మొగ్గరము - మొల్లాము - రడ్డి - లొట్టిపిట్ట - వట్టి - వయ్యాలి - సన్నియ - సవ్వడి - సివ్వంగి - అట్టు - ఇట్టు - ఎట్టు - అప్పుడు - ఇప్పుడు - ఎప్పుడు - అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - మమ్ము - మిమ్ము - తమ్ము - అమ్మ - అక్క - అవ్వ - అయ్య -

అప్ప - అచ్చొటు - ఇచ్చొటు - ఎచ్చొటు - ఆచ్చటు - ఇచ్చటు -
ఎచ్చటు ఇత్యాదు లక్కటాదులు

౮ అక్కట' మొదలగు శబ్దములందుగల (జడ్డకు) ద్విత్వమునకు
లోపము వికల్పము అక్కట-అక్కట' ఇట్లే తక్కినవియును

జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబు గూడుచో జడ్డకు
లోపంబు లేదు. ౯.

అత్తైతై - కన్నదరె - నన్నడిగె - పల్లొత్తై - విల్లందె.

౯ ద్విత్వాక్షరము అకాదిపదముతోఁ గలియునపుడు మూడినూత్త
ముచేఁ గలుగులాపము ద్విత్వమునకు రాదు అత్తై+ఎత్తై=అత్తైతై' ఇచట
ద్విత్వమగు త్తై' అకాదిపదమగు ఎత్తై' లాని ఎ' తో కలియుచున్నందున
ద్విత్వము లోపింపలేదు ఇయ్యది నిత్యవిధికావున ఎప్పుడును ద్విత్వలోపము
రాదనియు, అందుచే అత్తైతై' అని కాదనియు భాషము ఇట్లే తక్కినచోట్లను
గ్రహించునది

హోదులయు నీలుగులోనగువానితోలిహల్లునకు లోపంబు
బహుళంబుగ నగు. ౧౦.

హడపము - అడపము హరిదళము - అరిదళము హలది -
అలది. నీలుగు - ఈలుగు నీలుగు - నెగయు - పొందు - పొనరు.
పూను పొదవుల కాదిలోపం బొకండు వచియించె నది యవి,
చారమూలకంబు

౧౦ హోదులయు = హకారము మొదటగల పదములయొక్కయు.
హకారము మొదటగలపదములలోని తొలిహకారమునకును నీలుగు'
మున్నగుపదములలోని తొలిహల్లునకు నులోపము బహుళము

హడపము . (హకారము లోపింపఁగా) అడపము' (నీలుగు—నకా

రము లోపించుగా) ఈలుగు' ఇట్లే తక్కినవియును ఆప్పుని పూను పాద
రు'ల మొదటిసార్లునకు వికల్పబోధమును చెప్పెను కాని యట్లుచెప్పటకు
వరగా అలోచింపమియే కారామని చిన్నయసూరిగారి యాశయము (పూను
డోను' అనునవియు పాదపు ఒకపు'లును చరస్వర సంబంధము లేనివినియు
విభిన్నార్థకమనియు నభిప్రాయము)

ఆరాటాదులం బ్రధమేతరదీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబు
విభాషనగు ౧౧.

ఆరాటము - ఆర్తము. ఆరాటము - కక్కుర్రాటిలి - కేళా
కూలి - కొమ్మారుడు - కొమ్మారిత - గంబూరము - పెండా
రము - బంగారము - బేహారము - వీటతాటము - సంత్రోసము.

౧౧. ఆరాటము' మున్నగుశబ్దములందలి మొదటిదీర్ఘమునువిడిచి
తక్కినదీర్ఘములకు ప్రాస్వము వికల్పముగా నగును ఆరాటము - ఆరటము
(ఇట రెండవదీర్ఘమును రా రగా మాటినది) ఇట్లే తక్కినవియును.

ఓయారాదులం దొలిదీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబు విభాష
నగు. ౧౨.

ఓయారము - ఒయారము ఓయారము - కేళాకూలి -
కోలే - కూడారము - గోరువంకపక్షి - జోహారు - నీలుగు -
పేడ - బేహారము దీర్ఘమధ్యంబు - మూలు - మూలుగు -
మోటకు - వీటతాటము - వీడియము ఇత్యాదులు.

౧౨. ఓయారము' మున్నగుశబ్దములందు మొదటి దీర్ఘమునకు
ప్రాస్వము వికల్పము. ఓయారము' - ఒయారము' గా మాటినది బేహారము,
బెహారమనియు, పేడ, పెండ అనియు నగును ఇట్లే తక్కినవియును

అడంగ్వాదుల దాకు త్తకారంబు విభాషనగు. ౧౩.

అడంగు - అణంగు. అడంగు - కడంగు - చిల్లాడము -
తడంగము - నాడెము - పోడి - మిడుంగు - వడంగు - మిడు-
గులు - ఇత్యాదు లడంగ్వాదులు.

౧౩ అడంగు' మున్నగువాని ద' వికల్పముగా త' గా మఱుకు
అడంగు - అణంగు - ఇట్లే మిగిలినవియును.

దక్కులోనగువాని దాకు త్తకారంబు విభాషనగు. ౧౪.

దక్కు - డక్కు. దక్కు - దగ్గలు - దాంగు - దాకలి-
దిగు - దిగ్గియ - దూయు - దెండము - దెప్పరము - దెప్ప -
దొంగ - దొప్ప - ఇత్యాదులు.

౧౪ దక్కు' మొదలగువాని ద' వికల్పముగా త' గా మఱుకు
దక్కు-డక్కు' ఇట్లే క్కొననియును

ఏతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబు విభాష-
నగు. ౧౫.

ఏతము - ఏతాము. ఏతము - కళ్లము - గాలము -
గుడ్డము - గోణము - గొతము - జాబము - జొంజము - జోతము-
తణగము - బొండ్లము - మండము - లాతము - వీణము -
ఇత్యాదులు

౧౫ ఏకము' మున్నగుకల్పములందు ము కు ముందున్న హ్రస్వమునకు
వికల్పముగా దీర్ఘముగను ఏకము - దీర్ఘమైనచో ఏతాము - ఇట్లేమిగి-
లినవియును.

పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబు లయిన నులురుల

యుత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు. ౧౬.

ఇందు నుదుల కుత్వలోపంబు ప్రాయికంబుగ హల్వురకం
బులకుఁ జూపట్టెడు మ్రాన్వడె - మినువడె - మిన్వడె - వత్తురు
వారు - వత్తుర్వారు - కారుకొనియె - కార్కొనియె - రాములు -
రాముల్ - వనములు - వనముల్.

౧౬ పదాంతములు = పదములచివఱి నుండునట్టివి ఆసంయుక్తం
ములు = వేటొకహల్లుతోఁ గూడియుండనివి పదములచివఱి నుండి వేటొక
హల్లుతోఁగూడి యుండని ను-లు-రు' అను వాని ఉకారము బహుళముగా
లోపించును ఇందు ను రు' లకుమాత్రము వేటొకపదముయొక్కహల్లు పర
మగునపుడే ఉకారలోపము తఱచుగాఁ గన్పడుచున్నది మ్రాను + పడె =
మ్రాన్వడె - ఇట పదాంతములు ఆసంయుక్తమగు ను లోని ఉకారమునకు
పడె' లోని ఉకారము-హల్లుపరమగునపుడే లోపము వచ్చినది లు' కు
తనియమములేదు. రాములు-రాముల్ వనములు-వనముల్'

ఆచ్చికంబులం బచమధ్యంబుల నలడరల యుత్వంబునకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు ౧౭.

కినుక - కిన్క కానుక - కాన్క చిలుక - చిల్క.
కాలువ - కాల్య. అడుగు - అడ్గు. కడుపు - కడ్పు పెరుగు -
పెర్గు. కూరుకు - కూర్కు.

౧౭. అచ్చతెనుగుపదములందు నడుమనున్న న-ల-డ-ర-ల ఉకార
మునకు లోపము బహుళముగా నగును కినుక - ను లోని ఉకారము లోపిం
చుగా కిన్క' అగును ఇట్లే కిక్కినవియును

లాఁతియచ్చునకు సహిత మొకానొకచో నుడినడుమ
లోపంబు గానంబడియెడి. ౧౮.

కిలికి - కల్కి. ములికి-ముల్కి. బుడిపి - బుడ్పి. పొలులి-
పొల్లి.

౧౮ లాఁటియచ్చునకు సహితము=(ఉకారముకంటె) ఇతరమగునచ్చు శబ్దగూడ కొన్ని యచ్చ తెలుగుపదములందు పదమధ్యస్థమలగు న-ల-ద-ర-లమొదనున్న ఇతరమగు నచ్చునకును ఉకారముకంటె పోగుదానికిని లోపము కనబడుచున్నది కలికి' ఇచటి లకారముమీది ఇకారము లొపిండుగా కల్కి' అయినది ఇట్లే తక్కినవియును

అబ్బురాదులం దుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు ౧౯.

అబ్బురము-అబ్రము అబ్బురము - కప్పరము అప్పడు- ఇప్పడు-ఎప్పడు-చప్పడు-నెత్తురు-ఇత్యాదులు

౧౯ అబ్బురము' మున్నగుపదములయందున్న ఉకారము వికల్పముగా లొపించును అబ్బురము-ఉకారము లొపిండుగా-అబ్రము' అగును. (ఉత్వము లొపించునపుడు ద్విత్వములొని యొకయక్షరము లొపించునని గ్రహించవలెను) ఇట్లే తక్కినవియును

చుక్కరకరువర్ణంబునకు ముందటి దువర్ణంబు సుత్వంబునకు

లోపంబు విభాష నగు నగుచో, దత్పూర్వంబు

గురువు గాదు. ౨౦

అదురుచు - అద్రుచు ఎదురుచు - ఎద్రుచు. పదురుచు - పద్రుచు.

౨౦ చుక్కరకరువర్ణంబు=చుక్కునకు ముందుగా నున్న దు' అనుదానికి తత్పూర్వంబు-అ ఉకారము లొపించిన దు అనుదానికి (ద్రు) ముందున్నయక్షరము ప్రేరణార్థమునవచ్చు చుక్కు నకు ముందున్నకుకారమునకుఁ బూర్వముగానున్న దు' లొని ఉకారము వికల్పముగా లొపించును. అట్లు లొపించిన ఉకారముకల దకారమునకు (ద్రు' అనుదానికి) ముందున్నయక్షరము గురువు కాఁకాలదు

అదురుచు-ఇచట చు' కు ముందు రు' కలదు దానికి ముందు దు' కలదు కాన దాని ఉకారము వికల్పముగా లోపింప గా అద్రుచు' అను రూపము సిద్ధించినది

సంయుక్తాక్షరమునకు ముందున్నయక్షరము గురువని నియమము కలదు, ఇచట ద్రు' అనునది సంయుక్తాక్షరము కావున దానికి ముందున్న అకారము గురువు కావలసియున్నది కావున అట్టివి గురువులు కాఁకాలవని మాత్రముననే చెప్పబడినది ఇట్లే కక్కినవియును

జూదాదుల దాకు జకారంబు విభాష నగు. ౨౧

జూదము - జూజము. అవుదు - జవాది - జాది - జాదు. విరవాది.

౨౧ జూదము' మున్నగుశబ్దములం దున్నదకారమునకు జకారము వికల్పముగా నగును జూదము - జూజము' ఇట్లే కక్కినవియును

నిందయం దాప్రేడితంబు నాద్యక్షరములకు

హ్రస్వదీర్ఘంబులకు గిగీ లగు ౨౨.

కుంభకర్ణుడు - గింభకర్ణుడు రావణుడు - గీవణుడు

౨౨ నిందించుట స్పష్టమగునప్పుడు ద్విరుక్తమగుశబ్దము రెండవ రూపము మొదటియక్షరము హ్రస్వమైనచో గి దీర్ఘమైనచో గీ' ఆదేశములుగా వచ్చును

కుంభకర్ణుడు - గింభకర్ణుడు - ఇచట నిందయందు రెండవశబ్దమునందలి తొలిహ్రస్వము యి' గి' గా మారినది ఇట్లే రావణుడు - గీవణుడు' అనునప్పుడు ఆప్రేడికమునందలి దీర్ఘమగు రా అనుదానికి గీ ఆదేశమైనది

పాదంబునం బ్రథమద్వితీయాక్షరములు పళిప్రాసంబులు

నాఁబడు ౨౩

౨౩ చవ్యపాదములందు మొదటియక్షరము వరి యనియు రెండవది 'ప్రాచము' అనియు జెప్పబడును

యవలలు లఘులఘువులు మైత్రింబొరయు
రేఫంబులు పొరయవు ౨౪

౨౪ య-ర-ల-వ అనువార్ధింపఁబడు లఘువులు ఆలఘువులు అను భేదము లభింపఁగ నున్న సుష్టా ౧౮ సూత్రమునఁ జెప్పబడినది అందు రేఫము (ర-ఱ లను) విడిచి తక్కిన య వ-ల' లు చరస్వరముమైత్రిని పొందును అనఁగా యలిప్రాసములలో లఘువులవలదులు ఆలఘువులను ఆలఘువులకు/ బదులు లఘువులను వాడవచ్చును కాని ర-ఱ' లకుమాత్రము చరస్వరము అట్టి యవకాశము లేదు (వానిఁ బరస్వరము మైత్రిలేదు

రేఫంబులు లఘులఘువులుం దక్కుంగల విశేషంబులు
నార్యవ్యవహారంబులఁ దెలియుట శ్రేయంబు ౨౫.

౨౫ లఘురేఫములు, ఆలఘురేఫములు ఎక్కడెక్కడ నుండునదియు, ఇందుఁ జెప్పబడని యితరవిశేషములను పెట్టెల వ్యవహారమునబట్టియే నిశ్చయించుట మేలైనది

శ్లో. శ్రీస్తనాశ్చిత్తకస్తూరీపద్మసంకిలితోరసే

పద్మజామాయ నాథాయ వేంకటేశాయ మంగళమ్.

ఇది ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదము

బౌ ల వ్యా క రణ ము

సంపూర్ణము.

క ముచు మదుపజ్ఞం బగుచుం
 దనరినవ్యాకృతిని సూత్రతతి యొకకొంతం
 దెనిగించి యిది ఘటించితి
 ననయము బాలావబోధ మగు భంగి దగన్.

క. తెనుగునకు శబ్దలక్షణ
 మనయం బరయంగ వేడ్క నందినవారల్
 తనరంగ నీవ్యాకరణం
 బున మూలంబయినకృతిని బోల గనదగున్.

సూత్రానుక్రమణిక

పుట

సూత్రము.

అ

62	అందదుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రహ్యంబులు	సంధి	౪౨
73	అందున సప్తమి	తక్కు	౩
219	అందు వరుసను రెండేసి ప్రశమమన్యమోక్షమంబు లనంబడు	క్రియా	౯
30	అందవగాగమంబులుదప్ప నవదాదీనారోహు పరం పరసేపు దచ్చునకు సంధయగు	సంధి	౧౧
63	అందవాదులకేలిగాగమంబు నమాపంబునందగు	సంధి	౪౪
41	అంట యుక్తముడు శబ్దంబులందప్ప నుడి వొలి మా న్వంబుమీద ఖండబిందువును ద్వికంబునకు లోపంబును లేవు	సంధి	౨౨
8	అంతరీక్షాబింబం గూడిన చజలు దంత్యంబులు	సంజ్ఞా	౯
316	అకవర్ణకంబు మాత్రాదులకగు	కృదం	౧౯
322	అక్కటాదులజడకు లోపంబు విభాషనగు	ప్రకీ	౮
299	అగ్రకంబులగు భ్యాదుల కిందు యోగంబులేదు	క్రియా	౧౨౧
280	అగున కను కనులకు ముక్తిత్తులు పరంబులగునపుడు కానా కానలు విభాషనగు	క్రియా	౯౬
284	అగునకు వక్రంబు గూడుచో దీర్ఘంబగు	క్రియా	౧౦౦

పుట	సూత్రము.
283 అగుచోవులకడప్రాలకిద్వక్రములు పరంబులగు నపుడు యకారంబగు	క్రియా ౯౯
277 అగువచ్చుచొచ్చుచూచులకు ముత్తుపరంబగు నపుడు కారాచొదు చూడులగు	క్రియా ౯౯
29 అచ్చున కామ్రేడికంబు పరంబగునపుడు సంధి కలు చుగనగు	సంధి ౧౦
209 అటమటాదులకుమత్తుబర్థంబునందీవర్ణకంబు పుం స్త్రంబునందగు	తద్ధి ౧౧
266 అట్లు చుక్కుగాగమంబులదంగావిమాయ్యాగులకగు నగుచో వానికడప్రాలు లోపించు	క్రియా 2౬
265 అట్లు పుగాగమంబును మాన్వాదులకగు	క్రియా 2౪
129 అట్లు రేచు గోచు శబ్దంబుల నవర్ణంబు గుడ్డగు	అచ్చి ౧౯
325 అదంగాదుల డాకు ణకారంబు విభావనగు	ప్రకీ ౧3
271 అడ్డాదులకించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు నచ్చాదులకు విభావనగు	క్రియా 2౯
24 అత్తుకకు సంధి బహుళముగా నగు	సంధి ౪
90 అదంతంబయి దీర్ఘపూర్వశాబ్దంబయిన మహత్తు మీడి విధక్రిలకారంబునకు రేఫంబగు	తత్స 3౮
64 అది యవి శబ్దంబులయత్తునకు వృత్తిని లోపంబు బహుళంబగు నగు	సంధి ౪౧
176 అదిశబ్దంబులకు పుంబుల పరంబు లగునపుడును సంబోధ నంబు నందును దాన యనునాదేశంబగు	కార 3౧
292 అద్దానికి మత్తు పరంబగునపుడు రేరేయలగు	క్రియా ౧౧3
163 అధికిరణంబునకు సక్షమి యగు	కార ౧2
304 అనభిహితక ర్ణాకానాకచో మ్మి బహుళంబుగానగు	క్రియా ౧౨౪

శ్లోకము

మాత్రము

- 70 అనుకరణంబునం దహమాదులనుకారంబునకు ద్విరుక్త
విభాషనగు పంథి ౫3
- 70 అనుకరణంబునం దుదిహట్టునకు ద్విర్వచనంబగు పంథి ౫౨
- 69 అనుకృతిని ననుకృష్టముతుదియైతనశోభమువిభాషనగుపంథి ౫౧
- 92 అనుదంశమగు తెనుగుదుమంతమునకు విగాఢము
విశ్వముగా నగును తత్వ ౨౪
- 181 అన్ని ప్రభృతులు సర్వనామంబులు ఆదిభి ౨౪
- 59 అన్యంబులకు సహిత మిక్కార్థంబులు కొండొకచోఁ
గానంబడియెడి పంథి 3౯
- 177 అన్యయుష్మదస్తత్కార్థంబులం దుత్తరోత్తరంబు
బలీయంబు కార 3౬
- 271 అన్యాదుల కించుక్కుపరబగునపుడు పుగాగమంబగు
మానునకు విభాషనగు క్రియా 2౮
- 143 అపదాద్యంబులు యసంయుక్తంబున గకారంబునకు
పకారంబు విభాషనగు ఆదిభి ౨2
- 157 అపాయ భయ జాగుప్పా పరాజయ ప్రమాదగ్రహణ
భవనశ్రాణ విరామాంకర్థివారణంబు లె ద్దాననగు
దానిః పలనవర్ణకం బగు కార ౯
- 314 అపాదులకు నకీయగు కృదం ౧3
- 327 అబ్బురాదులం దుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు ప్రతి ౧౯
- 291 అభ్యాగతినరుగ్యాదుఃకయ్యచియనుప్రయుక్తం
బగునగుచో గువర్ణకంబు విభాషను లోపించు క్రియా ౧౧౧
- 220 అనునాదర్థంబునందు దుస్రీలకు దువులగు నున్నాను
బంధంబుమీఁద దివియగు క్రియా ౧౨
- 91 అనునాన్నపుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకంబగు తత్వ 3౯

పుట

సూత్రము.

- 172 అయిపదాను ప్రయోగంబులేనిచోఁ దుదివిశేషణం
బునకేని విశేషణంబు లన్నింటికేని మీఁద నముచ్చ
యార్థంబు విభాషం బ్రయోగింపబడు కార 30
- 291 అయ్యది పరంబగునపుడు చువర్ణంబు లోపించు క్రియా ౧౧౨
- 207 అరమరాదులకు స్వార్థంబునందికవర్ణకంబగు తద్ధి ౯
- 210 అరివర్ణకంబు మఱుబర్ణంబున జాలాదులకగు తద్ధి ౧2
- 214 అర్థవిశేషంబుల వర్ణకాంతరంబులును మహత్ప్రయో
గంబుల నెఱుంగునది తద్ధి ౨౮
- 146 అఱు మొదలగు శబ్దముల కంతాగమంబు లేవర్ణంబును
లేఫంబున కొక్కటికి లోపంబు నగు ఆచ్చి 3౪
- 316 ఆవర్ణకంబుగీత్వాదుల కగు కృదం ౧౮
- 39 ఆవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబునకేని ద్రుతంబున
కేని లోపంబు బహుళంబుగానగు పంధి ౨0
- 288 ఆస్త్వర్ణంబునకు లోమికనివడివర్ణకంబులు పరంబు
లగునపుడు లేయగు క్రియా ౧౦౬
- ఆ
- 187 ఆకావీయసుసర్వనామంబులు ల్లికంబు నాబడు సమా ౪
- 197 ఆకారంబునకాప్రేషితంబునకుందవర్ణకంబున కయి
యాయి యనుశబ్దంబులు విభాషనగు సమా ౨౧
- 277 ఆగమచకారంబునకు నెఱుచున్నమీఁదిదానికిదుక్కు
పరంబగునపుడు విభాషనగు క్రియా ౯౦
- 85 ఆగమమువువర్ణంబుల కందువర్ణకము పరంబగునపుడు
నుగాగమంబు విభాషనగు తత్ప్ర 30
- 275 ఆగమాన్యచకారంబులకద్విరుక్తంబులకు ఋత్తు
పరంబగునపుడు పవలగు క్రియా ౮౮

పుట.	మాత్రము.
286 ఆచ్ఛికంబులం దయియవులకు వక్ర కమంబులు బహు శంబుగానగు	క్రియా ౧౦౩
326 ఆచ్ఛికంబులం బదమవ్యంబుల నలడరల యుత్వంబు నకు లోపంబు బహుశంబుగానగు	ప్రకీ ౧౭
319 ఆచ్ఛికపదంబులం దుత్తమంబు లగు రులుదుల ముందటియేత్వంబునకు ప్రాప్తంబు విభావనగు	ప్రకీ ౨
189 ఆచ్ఛికశబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబు ప్రాయశంబుగా ద్వంద్వంబగు	సమా ౭
119 ఆచ్ఛికశబ్దంబుకెల్ల దఱుచుగ స్త్రీసమాంబులం గ్లీబ సమంబులయి యుండు	ఆచ్ఛిక ౨
272 ఆడోడుకూడుల దకారంబునకుం జాక్కుపరంబగు నపుడు రేఫంబగు	క్రియా ౮౦
298 ఆత్మారం బభిహితంబగుచోఁ దల్లింగసంఖ్యాభిధాయి పచనంబు ధాతువికేషణంబులకగు	క్రియా ౧౨౦
111 ఆల్తేఁదనిజాకంబులకు నాంతములగు మనుజుసంజ్ఞలకు స్త్రీత్వంబు బహుశంబుగా నగు	కత్వ ౭౭
౩6 ఆదేశసరళములకు ముందున్న ద్రు కమునకు చిందు సంక్షేపములు విభావనగు	సంధి ౧౭
237 ఆనంతర్యంబున దువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు	క్రియా ౪౨
60 ఆప్రేడితంబు పరంబగునపుడు కదాదులం దొలి యచ్చుమిఁది వర్ణంబులకెల్ల నదంతంబగు ద్విరుక్త టకారంబగు	సంధి ౪౦
68 ఆప్రేడితంబు పరంబగునపుడు మధ్యమముదుజ్జులకు లోపంబు విభావనగు	సంధి ౪౯

పుట

సూత్రము.

- 61 ఆమ్రేడికంబు పరంబగునపుడు విభక్తిలోపంబు బహు
శంబుగా నగు నంధి ౪౧
- 324 ఆరాటాదులం బ్రథమేకరదీర్ఘంబునకు ప్రాప్తంబు
విభావనగు ప్రకీ ౧౧
- 19 ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు సంక్షా ౨3
- 123 ఆర్వాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును
ముందటి లువర్ణంబునకు చిందుపూర్వకదకారంబునగు ఆచ్చి ౧౧
- 218 ఆశీర్వాదసంప్రార్థనవిధులందు లూటగు క్రియా ౨

ఇ

- 253 ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కు
నకు లోపంబగు క్రియా 2౨
- 267 ఇంచుక్కుక్కుగాగమంబులు పరంబులగునపుడాగమా
దేశలోపంబులు పెక్కుదెలిగులంగనంబడియెడి క్రియా 22
- 28 ఇకాదులకుఁ దప్పదుతప్రకృతికములకు నంధిలేదు నంధి ౯
- 8 ఇకావిలిం గూడిన చజలు తాలవ్యంబులు సంక్షా ౮
- 257 ఇఉబులు ఇంచుక్కు పరంబగునపుడయుగవుగరుక్కు
లగు క్రియా ౨౪
- 314 ఇకవర్ణకంబంజ్యాదులకగు కృదం ౧౨
- 206 ఇకవర్ణకంబగ్గలాదులకగు తద్ధి 2
- 83 ఇకారంబుమీది కునవుక్రియావిధిప్రయుక్తం
బున కిత్వంబగు తక్స ౨౬
- 249 ఇకారవక్రంబులు క్తంబులందలివి పరంబులగుచో
యాకు సకారంబగు క్రియా ౫౪

పుట		సూత్రము
315	ఇతి శోర్యాదులకగు	కృదం ౧౬
94	ఇన్ద్రారాయగంఠంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబగు	తత్స ౪౪
278	ఇచ్చునకు సర్వంబున కీయగు	క్రియా ౯౨
310	ఇటు గృక్కైకవచేములు పరంబులగునపుడు కగచ యవలకు లోపంబగు	కృదం ౨
253	ఇటు దిందువుమీఁదికదలకు నిక్కవైకచ్చికంబులయి టదలగు	క్రియా ౫౯
205	ఇటు వికేమంబుత్సర్గంబునకు విభాషను బాధకంబగు	తద్ధి ౨
143	ఇటిలివర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు లొపవిధక్రికంబులు ఆచ్చి	౨౮
7	ఇతరములగు హల్లులు సిరములు	సంక్షా ౬
95	ఇత్తునకు బహువచనంబు పరంబులగునపు డుత్వంబగు	తత్స ౪౫
274	ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచోననాద్యం బయిన యుత్వంబున కిత్వంబగు	క్రియా ౮౫
311	ఇమివర్ణకంబు కలుగ్యాదులకగు	కృదం ౪
130	ఇయకుమాఱుగా నామాంకంబున కెత్వంబు బహుళం బుగా నగు	ఆచ్చి ౨3
211	ఇకవర్ణకం బోయారాదులకు మఱుబర్ణంబునందగు	తద్ధి ౧౮
144	ఇవి ద్విశ్రీయాద్యైకవచనంబులు పరంబులగునపుడు నామంబులకు గొన్నింటికిం బ్రాయశంబుగ నగు	ఆచ్చి ౨౯
ఈ		
34	ఈభాతుయుష్మదర్థంబులమీఁదివానియుత్వంబున కిత్వంబు రాదు	తత్స ౨2
210	ఈప్రకృయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబునందగు	తద్ధి ౧౬
175	ఈయాగమంబులు పరంబులగునపుడుత్వంబునకత్వం బగు	కార 3౪

పుట

సూత్రము.

ఉ

158	ఉండిపదం బొకానొకచో వలనవర్ణకంఠున కనుప్ర యం క్తంబగు	కార	౧౦
158	ఉండికల్పము పరంబగునపుడు వలనకు ద్విరీయాసప్త ములుప్రాయకంఠుగనగు	కార	౧౧
208	ఉకవర్ణకంఠు చిఱుతాదులకు స్వార్థంఠునందగు	తద్ధి	౧౦
84	ఉకారంఠుకారంఠుల కందువర్ణకము పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు	తత్స	౨౯
98	ఉకారాంశంబగు మహత్తునకు వువర్ణకము బహుళ ముగా నగు	తత్స	౫౦
97	ఉకారాంశగోళబ్దంఠుల కంతట వువర్ణకంబగు	తత్స	౪౮
164	ఉకారాంశ జడంఠునకు నవర్ణకం బగు	కార	౧౮
105	ఉగాగమంఠును ద్విత్వంఠును దుదిహల్లున కగు	తత్స	౬౮
194	ఉత్తరపదంబగు చోటుకల్పముటాక్షరమునకు లోపంఠు విభాషనగు	సమా	౧౬
21	ఉత్తన కచ్చు పరంబగునపుడు సంధి యగు	సంధి	౧
206	ఉత్వంఠునకత్వంఠు అకము పరంబగునపుడగు	తద్ధి	౪
221	ఉదంతంఠునకు లట్టుపరంబగునపుడున్నానుబంధంబగుక్రియా		౧3
167	ఉదంతజడంఠు తృతీయకు నవర్ణకంబగు	కార	౨3
71	ఉదంతశామంఠునకనుకరణంఠునందువుగాగమంబగు	సంధి	౫౪
51	ఉదంతమగు తద్ధర్తార్థవిశేషణమున కచ్చుపరమగు నపుడు నుగాగమంబగు	సంధి	33
85	ఉదంతసంస్కృతశామంఠుమీఁది సంఘద్ధిదుజ్జనునకు నూకారంఠుష్టుకం బాదేశంఠు విభాషనగు	తత్స	3౫

పుట.

సూత్రము.

- 109 ఋత్విగాదులు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబులు
విభావనగు తత్స 23
- 99 ఋకారాంతంబున కత్వంబును స్త్రీవద్భావంబు నగు తత్స ౫౨
- 214 ఎదువర్ణకంబు పరంబగునపుడు లివర్ణంబు లోపించు తద్ధి ౨౬
- 230 ఎదుకలద్రుకంబున కచ్చు పరంబగునపుడు మ్మకారం
బగు క్రయా ౨౮
- 232 ఎదాదులను ప్రయుక్తంబులగునపుడు ముజ్జినను
పుశి రుశి యగు క్రయా 3౪
- 191 ఎల్లయెడల ధాతుజవిశేషణంబుల కట్టి యనుపదంబు
విభావ నను ప్రయుక్తంబగు సమా ౧౦
- వ
- 178 ఏకవాక్యంబునందొకానొక్కందు తక్క సర్వపదం
బులు క్రమనిరపేక్షంబుగం బ్రయోగింపజను కార 32
- 100 ఏకాక్షరంబులకు ప్రాప్తంబు లేదు తత్స ౫౫
- 325 ఎతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబు
విభావనగు ప్రక్షి ౧౫
- 26 ఏమ్యాదులయిత్తునకు సాధి వైకల్పికముగా నగు సాధి ౫
- వి
- 104 వికారం బీతుల్యంబు తత్స ౬౫
- బి
- 128 ఒకానొకచో నామంబు సంశ్లిష్టబహువచనాంత
తుల్యంబులు బహువచనంబు నెనయు ఆది ౧2
- 166 ఒకానొకచోనొకవిధక్తి మఱియొకవిధక్తియునగు కార ౨౧

పుట	సూత్రము.
110 ఒకానొకచో మహత్త్వమునందు మఱుత్తకారమున కానాదేశము విభాషనగు	తత్ప 28
170 ఒకానొకచో విశేషణములవృద్ధికింబ్రథమ విభాష నగు	కార 22
ఓ	
75 ఓయామంత్రణమునందగు	తత్ప 18
324 ఓయారాదులం దొలిదీర్ఘమునకు హ్రస్వము విభాషనగు	ప్రశ్ 12
76 ఓరి యోసి మైత్రియందుం గలవు	తత్ప 12
76 ఓశబ్దమునకుం మరుష నీచస్త్రీ పురుషామంత్రణము లందు యిసిరి వర్ణములు విభాషనంతాగమములగు	తత్ప 11
ఔ	
127 ఔపవిధక్తికముల లివర్ణసలలువర్ణములకు బహు వచనము పరంబగునపుడు పూర్ణబిందుపూర్వక దువర్ణము బహులంబుగానగు	ఆదిభి 12
148 ఔపవిధక్తికముల కృతీయాసప్రమల కత్వం బాదే శంబు బహుశంబుగా నగు	ఆదిభి 30
క	
159 కంటెవర్ణకం బన్యార్థాదియోగజు బగు కుంచమి కగు కార	12
159 కంటెవర్ణకంబు నిర్ధారణకుంచమి కగు	కార 13
104 కంధరాదులు క్లిబతుల్యములు బహుశంబుగా నగు	తత్ప 22
233 కశివర్ణకంబు పురార్థయోగమున విభాషను భావం మునందగు	క్రియా 32
235 కశి వ్యతిరేకత్వార్థమునందగు	క్రియా 33

పుట.

సూక్తము.

- 7 కచటకపలు పరుమంబులని గజదపబలు సరళంబులని
చెప్పంబడు సంక్షా ౫
- 98 కద్రువ నాగమాత కత్స ౫౧
- 74 కయిపట్టియొక్కలకు నుగాగమంబు లేదు కత్స ౯
- 153 కరణసహస్రశుశార్థయోగంబుల ద్వితీయకుం దోడ
వర్ణకంబగు కార ౫
- 151 కర్తంబున ద్వితీయ యగు కార ౨
- 187 కర్తధారయంబులై కస్త్రీ సమముగంత ధాతుజవిశి
షణ్ణపూర్వపదం బయియుండు నమా ౫
- 49 కర్తధారయంబునం దత్సమంబుల కాలశబ్దము పరం
బగునపు డత్వంబున కుత్వంబున రుగాగమంబునగు సంధి 3౧
- 48 కర్తధారయంబునందుఁ జేర్పాదిశబ్దముల కచ్చుపరంబగునపుడు
టుగాగమంబగు సంధి ౨౯
- 47 కర్తధారయంబులందుత్తునకచ్చు పరంబగునపుడు
టుగాగమంబగు సంధి ౨౮
- 50 కర్తధారయంబులందు మువర్ణకంబునకుం ముంపులగు సంధి 3౨
- 202 కర్తాదులకుఁ బ్రాధాన్యవిషయందు ధాతుజవిశేష
ణంబులు కర్తతోడంబోలే వానితోడ సమసించు నమా ౨౬
- 224 కలశిపదుజులు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు క్రియా ౨౨
- 224 కలక్ష్మినుబంధంబు ల్పట్టు పరంబగునపుడగు క్రియా ౧౯
- 129 కలన్వాదుల నువర్ణంబు వుక్తుగు బహువచనము పరం
బగునపుడు నికృతముగా నగు ఆదిభి ౧౮
- 287 కలుగునక స్త్యర్థంబునందు లట్టు పరంబగునపుడు కల
యగు క్రియా ౧౦౪
- 310 కవర్ణకం బలుగ్వాదులకగు కృపం 3

పుట	మాత్రము
209 కాక త్రియలక కారంబునకు గ కారంబు కొండొం కచోఁ గానంబడియెడి	తద్ధి ౧౨
209 కాక త్రియలు కొండొక వానికి స్వాంబునం జూపబ్బెడు తద్ధి	౧౩
208 కాక త్రియవర్ణ కంబులు పుం స్వస్త్రీ శ్వంబుల మఱు బర్ణంబునం దాటానులకగు	తద్ధి ౧౧
122 కాప్ర శ్యయముంబుమీ ది బహువచన లకారంబునకు లఘులఘు రేఫంబులును లఘురేఫంబునకు ముందు చింద పూర్వక డకారంబునగు	ఆచ్చి ౩
168 కాలాధ్యములకుం బ్రాయంబుగాఁ బ్రశమయగు	కార ౨౫
209 కావర్ణ కంబు తిర్యక్కులకుం గానంబడియెడి	తద్ధి ౧౪
73 క యొక్కలో వృత్తి	తత్ప్ ౬
31 కుఱు చిఱు కడు నడు నిడు శబ్దములఱడల కచ్చువరం బగునపుడు ద్విరుత్తటకారంబగు	సంధి ౧౨
312 కువర్ణ కం బడంగాదులకగు	కృదం ౬
84 కువర్ణ కంబు పరంబగునపు డుకారంబుకారంబులకు నగాగమంబగు	తత్ప్ ౨౮
122 కూతుశబ్దము ప్రశమైకవచనంబునకు దువర్ణంబగు	ఆచ్చి ౯
193 కృతప్రాస్వంబగు త్రికంబుమీది చొటుశబ్దంబు సోశ్వంబున కత్వప్రాస్వంబులు విభావనగు	సమా ౧౫
87 కృతోక్తంబగు సంస్కృతసామంబు సంబుద్ధిదుష్టు నకు లోపంబు విభావనగు	తత్ప్ ౩౪
309 కృత్తుల కర్థంబులు యథాశ్యవహారంబుగ గ్రాహ్యం బులు	కృదం ౧
196 కొండొకచో సమాసంబులందు సామ్యాదికనుమ్యా దుల మువర్ణంబులు చచ్చివర్ణంబులగు	సమా ౧౯

పుట	సూక్రము.
248 కొనుధాతువు పరబలనపు డిగాగమంబు బహుళం బుగా నగు	క్రియా ౫3
121 కొన్నిదుకుంకంబుల బహువచనలకారంబునకు చేఘ బును దానికి ముందు పూర్ణబిందుపూర్వక దకా రంబు నగు	ఆచ్చి ౬
40 కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీ ద నకారంబు గానంబడి యెడి	సంధి ౨౧
73 కొఱకు కయి చతుర్థి	కత్న ౪
28 క్షార్థంబైనయిత్తునకు సంధిలేదు	సంధి ౮
27 క్రియాపదంబులం దిత్తునకు సంధివై కల్పికముగానగు సంధి	౬
8 క్రియాఫలంబు కర్తృగామియగుచోఁగొనుధాతు వనుప్రయుక్తంబగు	క్రియా ౫౨
36 క్రితకల్పమున కాద్యక్షరశేషంబునకుం గొన్ని యెడల నుగాగమంబునకుం గొన్నియెడలమీఁది హల్లునకు ద్విత్యంబు నగు	సంధి 3౮
78 క్లిబంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచకంబులు విభావం బులింగతుల్యంబులగు	కత్న ౧౮
ఖ	
276 ఖండబిందువుమీఁది సిద్ధచకారంబునకు ముత్తు పరం బలనపుడు పకారంబు ప్రాయికంబుగనగు	క్రియా ౮౯
గ	
315 గద చేర్పాదులకగు	కృదం ౧౫
308 గతిబుద్ధిప్రకృత్యవసానార్థకల్పకర్తృకంబుల కప్రేర ణంబునం గర్తయగుచది ప్రేరణంబునం గర్తంబగు క్రియా	౧౨

పుట	సూత్రము.
191	గుణవచనంబులు నల్లాదులకుం గర్తధారయంబు నందు నిగాగంబు బహుళంబుగానగు సమా ౧౨
244	గరువరహింసంబులయి యయాంతంబులయిన యేకస్వర ద్విస్వరంబుల యింఛుగ్వక్రమంబుల కియాదాగమంబు విభావనగు క్రియా ౫౦
జ	
79	జీత్తు బిందుపూర్వంబగు తత్వ ౧౯
224	జీత్తు పరంబగునపుడు తత్త్వాంబునకత్వంబగు క్రియా ౨౦
280	జీత్తు పరంబగునపుడు వాని పువర్తంబు విభావన లోపించు క్రియా ౯౫
చ	
101	చరిత్రాదుల మువర్తంబు లోపంబు బహుళంబు గానగు తత్వ ౫౦
279	చావునోపులు చచ్చునొచ్చులకగు క్రియా ౯౪
205	చిన్నాదులకు జీకవర్తకంబగు తద్ధి 3
327	చుక్కరక రువర్తంబునకు ముందటి దువర్తంబునుత్వం బునకు లోపంబు విభావనగు నగుచోదత్పూర్వంబు గురువుగాదు క్రి ౨౦
265	చుక్కువర్తంబులు పరంబులగునపు డీక్ష్యంబున కుత్వ జగు క్రియా 2౫
264	చుగాగమం బాచ్ఛికంబున కనయం క్తనలదరాంతం బునకుం బ్రేరణంబున బహుళంబుగానగు క్రియా 23
289	చువర్తంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారంబగు క్రియా ౧౦౦
238	చువర్తకంబుద్రుతాంతంబు క్రియాన్వయంబున శత్రుత్వంబునందగు క్రియా ౪3

పుట.	సూత్రము
250 చువర్ణకంబు పరంబగున దశాదుల కుత్వలోపం దేని నుస్థానంబున బిందువేసి విభాషనగు	క్రియా ౫౫
272 చెడునకుం జాక్కుగాగనుంబులును డాకలఘురేఫంబు నగు	క్రియా ౮౧
123 చెయువు బహువచనలకారంబున కలఘురేఫంబు విభాషనగు	ఆచ్చి ౧౦
73 చేత తోడ తృతీయ	తత్స 3
74 చేత తోడ లోపలవర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులు వైకల్పికంబుగా శేషించు	తత్స ౧౦
63 చేత తోడ పలనల కిత్వంబు సమాసంబులం దగు	సంధి ౪౩
131 చేతవర్ణకంబు కర్తృకగు	కార 3
152 చేతవర్ణకంబు హేతుకరణంబులకు గ్రహ్యదియోగ జంబగు పంచమికి బహుళంబుగా నగు	కార ౪
236 చేదర్థంబునందు వృత్తంబగు భావలక్షణంబునందు సవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు	క్రియా ౪౧
293 చేదర్థయోగంబున లృట్టునకు లిప్తగు	క్రియా ౧౧౯
252 చేదాద్యర్థసాంతంబున యుండున కున్నాదేశంబు విభాషనగు	క్రియా ౫2
113 జగదింద్రజిత్తులకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు తత్స	2౯
166 జరంబుత్పత్తియూన భ్రమలకుద్వితీయబహుళంబుగానగు కార	౨౨
167 జరంబుద్వితీయకుం బ్రథమ బహుళంబుగానగు కార	౨౪
323 జద్దక్కరంబుతోఁ బదాదిన్వరంబు గూడుచో జద్దకు లోపంబు లేదు	ప్రకీ ౯

పుట	సూత్రము
328 జానాదులదాసు జకారంబు విభాషనగు	ప్రకీ ౨౧
ట	
312 టవర్ణకం బడ్వాదులకగు నగుచో సంకలాపాబగు కృదం	2
233 టవర్ణకంబు భావంబునందగు	క్రియా 3౫
147 టివర్ణంబులు పరంబులగునపు డుత్వంబున కిత్వంబగు ఆచ్చి	3౬
145 టివర్ణంబు గొన్నింటియం తాక్షరంబున కాదేశంబును	
గొన్నింటి కంతాగమంబును గొన్నింటికిం బర్యా	
యంబున రెండును బ్రయింకంబుగ నగు	ఆచ్చి 3౧
148 టివర్ణంబు పరంబగునపుడు క్రిందు మీఁదు ముందు	
పువర్ణంబుల కత్వంబగు	ఆచ్చి 38
312 టువర్ణకంబుపడ్వాదులకగుచో నవియాద్యక్షర	
శేవంబులు దీర్ఘంబునొందు	కృదం ౮
డ	
79 డుద్వర్ణకంబునకుం బ్రకృతియయినదిడుమంశంబనంబడుతత్స	౨౦
8౧ డుమంశంబునకు ద్వితీయాద్యైకవచనంబు పరంబగు	
నపుడు నిగాగమంబు పర్వత్ర విభాషనగు	తత్స ౨3
83 డుమంతంబుమీఁది నువర్ణకంబునుత్వంబున కిత్వంబగు తత్స	౨౫
74 డు ము పు న లేకవచనంబులు	తత్స ౧౧
73 డుముపులు ప్రథమ	తత్స ౧
316 డువర్ణకం బాత్వాదులకగు నగునపుడు పకారంబు	
చయలకగు	కృదం ౨౦
త	
75 తక్కినవి యథాయంబులు	తత్స ౧3
311 తద్వర్ణకంబు చేర్వాదులకగు	కృదం ౫

పుట		సూత్రము.
182	కర్పూరహదులకు లక్షణంబు ప్రాయశంబుగ సంస్కృత తోక్తంబయగు	సమా 3
218	కధర్మాదులందు లాటగు	క్రియా 4
204	కనవర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు	తద్ధి 6
46	కలబ్రాలు మొదలకు సమాసంబుల ద్రు కమనకు లోపము లేదు	సంధి 22
313	కవర్ణకం బావులించులోనగువానికగు	కృదం 60
211	కవర్ణకంబు కులవాచకంబునకు స్త్రీవాచ్యంబగునపుడు మరులర్థంబునందగు	తద్ధి 67
212	కవర్ణకంబు కరంబగుచో నొకానొకచో నెక్వంబు చూపబడెడు	తద్ధి 20
42	తాను నేను కదంబులద్రుకంబులకు సంశ్లేషంబు లేదు	సంధి 23
252	తిదుటలు కదంబులగునపు డస్వాదుల నుస్థానంబున నున్నయూ నుండుదులోపంబును విభాషనగు	క్రియా 70
228	తిర్వ్యగదంబులు వాచ్యంబు లగునపుడు లిడ్డాట్టుల ప్రథమ బహువచనంబున కేకవచనంబగు	క్రియా 24
235	తుమర్థభావలక్షణంబులందు నుజేయగు	క్రియా 40
73	త్వతీయాదులకు సుగాగమంబగు	తద్ధి 8
239	త్వవర్ణ కార్థంబునందెడియొడువన్నియలగు	క్రియా 44
291	తెంచుధాతువగ్వాదుల కనుప్రయోక్తంబగు నగుచో నుక్త్యంబుకయిని దానికకారంబు దకారంబగు	క్రియా 660
6	తెనుగునకు వర్ణములు ముప్పదియాఱు	సంఖ్యా 3
34	తెనుగులమీఁది సాంస్కృతికపదములకు గసదద వలు రావు	సంధి 64

పుట.		సూత్రము
279	తేలేరులు తెచ్చునకగు	క్రియా ౯3
287	త్రర్థంబునం గలాదేశంబు విభావనగు	క్రియా ౧౦౫
192	త్రికంబుమీడి యసంయుక్తహల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగానగు	సమా ౧౪
19	త్రిలింగదేశవ్యవహరినిధంబగు భావదేశ్యంబు	సంజ్ఞా ౨౧
ద		
8	దంక్యతాలవ్యంబులయిన చజలు సవర్ణంబులు	సంజ్ఞా ౨
325	దక్షిణానగువాని దాకు దకారంబు విభావనగు	ప్రకీ ౧౪
214	దక్షార్థంబున బంటికింబడులగు	తద్ధి ౨2
294	దాకి ప్రాస్థంబు విభావనగు	క్రియా ౧౧౬
107	దానియంతిరుమకారంబునగు లోపంబగు	తత్స 2౧
221	దివీతరంబగుదుల్లు పరంబగునపు డున్నానుబంధంబు నకు దీర్ఘంబగు	క్రియా ౧౫
106	దీర్ఘంబుమీడిహల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగానగు తత్స	౬౯
12	దీర్ఘముమీది సాఘృష్టార్థము లేదు	సంజ్ఞా ౧౪
102	దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగ ను	తత్స ౬౧
116	ద్యుహృచ్ఛ్వాంబులకు దివి హృది యగు	తత్స ౮౪
33	ద్రులంబునకు సరళసిరంబులు పరంబు లగునపుడు లోపసంక్లేపంబులు విభావనగు	సంధి ౧౮
35	ద్రుతప్రకృతికముమీడి పదములకు సరళములగు	సంధి ౧౬
11	ద్రుతప్రకృతులు గానిశబ్దంబులు కళలనంబడు	సంజ్ఞా ౧3
10	ద్రుతాంతములయిన పదములు ద్రుతప్రకృతికములు	సంజ్ఞా ౧౨
200	ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబు విభావ నగు	సమా ౨౪

పుట	సూత్రము.
35 ద్వంద్వమునం బదంబులనుపరుషములకు గనకదవలగు సూతి	౧౫
195 ద్విగువున కేకవచనంబు ప్రాయశఃకంబుగానగు మిత్రం బునఁగూడు	సమా ౧౮
192 ద్విగుక్తం గుహల్లు పరంబగునపు డాచ్ఛికంబగు దీగం బునకు హ్రస్వంబగు	సమా ౧3

ధ

190 ధాతుజవిశేషణంబులకు విభక్తి వివక్షించునపుడు తచ్చట్లు లకు ప్రయుక్తంబగు	సమా ౯
173 ధాతుజవిశేషణవ్యవధానంబున విశేషణంబు లన్నింటి కయికదం లకు ప్రయుక్తంబగు	కార 3౧
216 ధాతువునకు	క్రియా ౧
296 ధాత్యాదులకు ధాతువు లకు ప్రయుక్తంబులయి విలక్ష ణార్థాభిధాయకంబులగు నీయవి శబ్దకల్పవంబులు నాంబడు	క్రియా ౧౧౮

న

10 నకారంబు ద్రుతంబు	సంక్షా ౧౧
206 నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు	తత్త్వి ౬
99 నామంబుల తుదిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు	తత్త్వి ౫౪
220 నామయుష్మదస్త దర్థములందుం బ్రథమమధ్యమోత్త మంబులగు	క్రియా ౧౧
323 నిందయం డామేడికంబు నాద్యక్షరములకు దీర్ఘంబులకు గిగీలగు	ప్రశ్ని ౨౨
197 నిక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు	సమా ౨౦
253 నిష్ఠినామంబుల కయిగాగమాలు గలుగదు	క్రియా ౬౫

పుట		మాత్రము.
161	నిర్ధారణవృత్తికి లోపలవర్ణకం బగు	కార ౧౬
293	సుద్యంతంబగు నగుధాతువు క్రియావిశేషముల కనుప్రయుక్తంబగు నుజి విభావనగు	క్రియా ౧౧౫
73	సువర్ణంబు ద్వితీయ	తత్వ ౨
281	నేడుచునకు లిడ్లాట్టులు ముత్తంబరంబులగునపుడు రుచులకు లోపంబుబహుళంబుగానగు	క్రియా ౮2
103	నాశబ్దంబునకు నావ యగు	తత్వ ౬3
ప		
121	చగతాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబగు	ఆద్యి ౫
160	పట్టివర్ణకంబు హేతువులగు గుణక్రియల కగు	కార ౧౪
290	పదుతి కొను లొకానొకచో స్వార్థంబునం దనుప్రయుక్తంబులగు	క్రియా ౧౦౮
243	పదుచ్చుచుబంధంబు కర్తృంబునందగు	క్రియా ౪౯
272	పదునకుం జాక్కును డా కలఘురేఫంబునగు	క్రియా ౮౨
247	పడ్వార్ల నవర్ణకంబున కక్ష్యంబును గడహల్లునకు ద్విక్ష్యంబును విభావనగు	క్రియా ౫౧
65	పడ్వారులు పరంబులగునపుడు మువర్ణకంబునకు లోపపూర్ణబిందువులు విభావనగు	సంధి ౪౬
325	పదాంతంబులయి యనంయుక్తంబులయి నులుదుల యొత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు	ప్ర ౧౬
146	పదాద్యంబగు ప్రాప్త్యంబుమీది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువగు	ఆద్యి 33
319	పదాద్యంబులు ఋగ్ వర్ణంబులు రల తుల్యంబులు	ప్ర ౧
321	పయ్యెడ పయ్యెడ	ప్ర ౫

పుట		సూత్రము
313	పవర్ణకంబు లిరియ్యాదలకగు	కృదం ౯
328	పాదంబునం బ్రథమద్విలీయాక్షరములు వళిప్రాసం ములు నాఁబడు	ప్రకీ ౨3
285	పిల్లచు మొదలగువానికి ముత్తు పరంబగునపుడు కడ వ్రాయి బహుళంబుగ లోపించు	క్రియా ౧౦౧
80	పుంలింగమగు మహద్వాచకమనకు దుష్టగు	తత్స ౨౨
79	పుంలింగంబయి మహద్వాచకంబయిన నామంబు తుడి యత్వంబున కుత్వంబగు	తత్స ౨౧
313	పువర్ణకంబు మాయ్యాదుల కగు	కృదం ౧౧
103	పృథ్వీవాచిభాశబ్దంబునకు భువి యగు	తత్స ౬౨
49	పేదాదిశబ్దంబుల కాలుశబ్దము పరంబగునపుడు కర్త ధారయంబునందు రుగాగమంబగు	సంధి 3౦
206	పేర్వాదుల కిమివర్ణకంబగు	తద్ధి ౫
282	పోవునకు దుష్టులు ముష్టుల బరంబులగునపుడు వులొపంబుం బొదపదలును విభాషనగు	క్రియా ౯౮
32	ప్రథమమీది పరుషములకు గసడదవలు బహుళ మగానగు	సంధి ౧3
174	ప్రథమాంతంబులగు యుష్మదస్తద్వికేషణంబుల కేక త్వంబున వునులును బహుత్వంబున రుములు నంతా గమంబులు ప్రాయశంబుగ నగు	కార 33
22	ప్రథమేకరవిధత్తి శత్రుర్థ చువర్ణంబులందున్న యంకారమనకు సంధి వైకల్పికముగా నగును	సంధి ౨
6	ప్రాకృతమునకు వర్ణములు నలుపడి	సంజ్ఞా ౨
149	ప్రాతిపదికసంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు	కార ౧
273	ప్రేరణంబునం దించుక్కుమీద నించుక్కులేదు	క్రియా ౮౪

పుట	సూత్రము	
274	ప్రేరణేంచుక్కుచరంబగునపుడు పకారంబు చకా రంబునకగు	క్రియా ౮౭
బ		
315	బడి యేర్పాదులకగు	కృదం ౧౪
120	బద్ధిదాదులు సంస్కృతతుల్యంబులు	ఆదిభి 3
86	బహుత్వంబున ద్వితీయాదివిభక్తులకు లడాగమంబగు తత్స	3౧
130	బహువచనంబు పరంబగునపు డాపుప్రభృతుల తుది యక్షరంబునకు లోపంబు విభాషనగు	ఆదిభి ౨౨
129	బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేను పేను మీను కబ్బంబుల నువర్ణంబు లోపించు	ఆదిభి ౨౦
129	బహువచనంబు పరంబగునపుడు రేయిప్రభృతులతుది యక్షరంబు లోపించు	ఆదిభి ౨౧
124	బహువచనము పరంబగునపు డసంయుక్తంబులయి యందంకంబులయిన డలరల కలఘులకారంబు బహు ళంబుగా నగు	ఆదిభి ౧3
123	బహువచనము పరంబగునపుడు డలటరల యుత్వంబు నకు లోపంబు బహుళంబుగానగు	ఆదిభి ౧౨
125	బహువచనశ్లిష్టంబులయి యద్విరుక్తంబులయిన డకార లకారంబుల కలఘులకారంబు నిత్యంబుగ నగు	ఆదిభి ౨౪
199	బహుప్రీహిని సమాసాంకకార్యంబులం గానంబడి యెడి	సమా ౨౨
200	బహుప్రీహిని స్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమాసంబు మీడి మేనునకుఁ బోడియగు	సమా ౨3

పుట	భ	సూత్రము
118	భవచ్చక్రాదుల కిందుఁ బ్రయోగంబు లేదు	తత్స ౮౭
171	భవత్స్వర్థకంబు నన్నిహితవిశేషణంబునకును దాని ముందు విశేషణంబులకయిపదంబును బహుళం బుగా ననుక్రయం క్తంబగు	కార ౨౯
170	భవత్స్వర్థవ్యవహితంబులగు విశేషణంబులకుం బ్రథమ యగు	కార ౨౮
174	భావార్థకాదియోగంబునం గర్తకుం బ్రథమయగు	కార 3౨
217	భావినీ లృట్టగు	క్రియా ౪
223	భూతంబునం దిగాగమంబగు	క్రియా ౧౭
292	భూతంబున లజికి లిడంతంబగు నగుభాతువను ప్రయుక్తంబగు	క్రియా ౧౧౪
217	భూతంబున లిట్టగు	క్రియా 3
మ		
207	మగటిన్యాదులు ముఖాత్ప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు తద్ధి	౮
107	మతుకాదికంబు ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యంబు నామంబగు	తత్స 2౦
28	మధ్యమపురుషక్రియలయం దిరునకు సంధి యగును సంధి	2
66	మధ్యమపురుష మువర్ణకంబునకు హలవసానంబులు వరంబులగునపుడు లోపము విభాష నగు	సంధి ౪౭
89	మధ్యమపురుషయోగంబునందారగాగమంబువిభాషనగు తత్స	3౭
231	మధ్యమమూడుజ్ఞులు ముజ్ఞు నాఁబడు	క్రియా 3౧
115	మనఃప్రభృతులనకారంబునకు ద్విత్వంబు విభాషనగు తత్స	౮3
117	మహాలీకరంబులగు స్త్రీలింగంబులవిశేషణంబులకుఁ క్షీబత్వంబు విభాషనగు	తత్స ౮౬

పుట.	సూత్రము
120 మహత్తలగు మగాదులకుం గయిరాదులకును దుష్టుగు నుత్వంబు గాదు	ఆచ్చి ౪
112 మహత్త్వంబున స్వార్థపరంబగు రాజశక్తియు రాజా నాబదు	తత్వ 2౮
114 మహద్వాచకంబులగు సాంకేతిక కంఠలోపంబేని ద్వితీయైకవచనాంతర్యుత్పత్తింబేనగు	తత్వ ౮౧
111 మహద్వాచకమయి పుంలింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు	తత్వ 2౬
213 మాసార్థంబున కేకత్వంబునం దెందువర్ణకంబగు	తత్త్వి ౨౫
213 ముక్కులోనగువానికిం దదభావద్యోతకంబయి మతు బర్థంబునం దిండివర్ణకంబగు	తత్త్వి ౨౪
274 ముక్తిత్తులు ముత్తు నాబదు	క్రియా ౮౬
255 ముట్టు పరంబగునపుడు కోశబ్దంబు కొనునకు బహుళం బుగానగు	క్రియా ౬౦
255 ముట్టు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబునకు మువర్ణకంబునకు మాముడియైనగు	క్రియా ౬౧
108 ముదాదులకుఁ బ్రథమైకవచనలోపంబు లేదు	తత్వ 2౨
93 మువర్ణకంబునకు మాముడియేనిం బూర్ణబిందపూర్వక మువర్ణంబేని విభావనగు	తత్వ ౪౨
93 మువర్ణకంబునకు విధించుకార్యము ముగాగమంబునకు నగు	తత్వ ౪౧
య	
13 యకారంబును పుపూవోవోలును దెలుగుమాటలకు మొదట లేవు	సంకా ౧2

బాలవ్యాకరణము లముటిక

పుట.		సూత్రము.
13	యరలవలు లఘువులని యలఘువులని ద్వివిధంబులగు సంక్షా	౧౮
329	యవలలు లఘువులఘువులు మైత్రింబోరయు రేఘంబులు పారయవు	ప్రకీ ౨౪
212	యువలి విటి రజస్వలలు గుల్బైక మిండక ముట్టుకలు నాబడుదురు	కద్ధి ౨౧
191	యుష్మదస్తదాత్తార్థకంబుల కుక్తరపవంబు పరంబగు నపుడు దుగాగమంబు విభాషనగు	సమా ౧౧

ర

262	రాకాదుల యింశుక్పకారంబునకు నబిదుకంబున కప్రైణంబున ద్విరుక్తలకారంబగు	క్రియా ౭౧
96	రుడోపధన వార్ధాదులయుపోక్షమేత్వంబున కుత్వంబు గలుగదు	కత్వ ౪౭
256	రువర్ణకంబు పరంబగునపుడు శున్నమీ యి తదదల యుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు	క్రియా ౬౦
329	రేఘంబులు లఘువులఘువులు దక్కుగ్రంథ విశేషంబులు నార్యవ్యవహారంబుల జెలియుట క్రేయంబు	ప్రకీ ౨౫
104	రైన్దోశబ్దంబుల కోత్వంబు విభాషనగు	కత్వ ౬౪

ఱ

321	ఱకారంబు క్రిందిఱకారంబునకుం దుదీపంబు క్రింది నలలకు లోపంబు ఱహంబుగనగు	ప్రకీ ౭
122	జేప్రభృతుల లహంబునమునకు ముందు దుష్టగు ఆర్ది	౮

ల

219	లకారంబునకు దుష్టపురుష ముష్టగు	క్రియా ౮

పుట	సూత్రము.	
241	లకారాదులు సకర్తకంబునకుం గర్తృకర్తంబులందును లాంతికిం గర్తయందునగు	క్రియా ౪౮
19	లక్షణవిరద్ధంబగుభాష గ్రామ్యంబు	సంజ్ఞా ౨౨
285	లాంతిచో సహితము కాదేకాదులు కానంబడియెడి	క్రియా ౧౦౨
326	లాంతియచ్చునకు సహిత మొకానొకచో నుడినదును లోపంబు గానంబడియెడి	ప్రకీ ౧౮
225	లాట్టురుళ్లు పరంబగునపుడు దుగాగమంబగు	క్రియా ౨౨
227	లాట్టు రుళ్లుపరంబగునపు డేదగాగమంబును బ్రథమ నువర్తకంబు పరంబగునపు డెదుగెడిగాగమంబులును బహుళంబుగా నగు	క్రియా ౨3
260	లిఖ భుజ రుచ కృకంబులకు గుణంబు లేదు	క్రియా ౬౮
223	లిట్టు వుళ్లు పరంబగునపుడు తివర్ణకంబగు	క్రియా ౧౮
222	లిడ్లాట్టులదుజ్జున కెను నువర్తంబులగు	క్రియా ౧౬
227	లిడ్లాట్టులవకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు	క్రియా ౨౪
54	లుక్తకేవలంబునకుం బరుషములు పురములగునపుడు నగాగమంబగు	సంధి 32
93	లులనలు పరంబులగునపు డొకానొకచో ముగాగ మంబునకు లోపంబును దత్పూర్వస్వరంబునకు దీర్ఘంబును విభాషనగు	తక్ష్న ౪3
75	లువర్ణంబు బహువచనంబు	తక్ష్న ౧౨
228	లాట్టుదుళ్లున కెదుకవర్ణంబులు ద్రుతాంతంబులగు	క్రియా ౬౬
230	లాడ్లాధ్యక్షపురులకు ముదుళ్లులగు	క్రియా ౨౯
	వ	
213	వగాదులకు బహువచనాంతంబులకుఁ బుం స్త్వంబున మతుబగ్గం బాకారంబగు	తద్ధి ౨3

పుట.	సూత్రము-
212	వగాదులకు బహువచనాంశములకు స్త్రీవాచ్యులగు నపుడు మత్స్వర్థంబునం దాఁడివర్ణకంబగు తది ౨౨
154	వచ్యర్థామఖ్యకర్తంబునకుఁ దోడవర్ణకంబులు ప్రాయికంబుగానగు కార ౬
317	వడిప్రభృతు లిట్లెఱుంగునది కృపం ౨౨
39	వర్గయుక్తస్వరములు పరమలగునపు డొకానొకచో ద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువును గానంబడియెడి సంధి ౧౯
227	వర్తమానంబున లట్టగు క్రియా ౨
73	వలన కంటె పట్టి బంచమి తత్స ౫
300	వలయ్యాదిక్రియలకుంగర్తయగు భావంబునందు నుజీయగు క్రియా ౧౨౨
72	వాక్యవసానంబున సంధిలేమి దోషంబు గాదని యూర్హులందు సంధి ౫౫
92	వానికి మువర్ణకేతరంబయినవిధికి పరులగునపుడు ముగాగమంబగు తత్స ౪౦
239	వానికి లోపంబు బహుళంబుగానగు క్రియా ౪౫
220	వానిలో రుములు బహువచనంబులు పెఱిలేకవచ నంబులు క్రియా ౧౦
95	వికృతియం దికారాంకములయుపోతమేత్వంబునకు బహువచనము పరులగునపు దుత్స్వంబగు తత్స ౪౬
99	విధాత్పు ధాత్పు దాత్పు సవిత్పు నేత్పుశబ్దంబులకు మహత్తుల కత్వస్త్రీనద్భావంబులు విభావనగు తత్స ౫3
229	విధియందు లూట్టినకుమాణుగా నదియను తచ్చబ్దంబును ముందు నుగాగమంబునగు క్రియా ౨౭
147	విధికి పరులగునపుడు గోయి ప్రభృతులకుదియక్ష రంబు లి-వర్ణకంబగు ఆచ్చి 3౫

పుట		సూత్రము.
164	విశేష్యంబునకుందోరె విశేషణంబునకు లింగవిధక్తి వచనంబులగు	కార ౧౯
110	విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీశ్చంబగు	తత్స ౭౫
69	విభక్తంబున కనుకరణంబున లోపంబగు	సంధి ౫౦
315	పుష్కరకంబు మన్వాదులకగు	కృదం ౧౭
98	పుష్కరకేతరవిధక్తి పరమగుచో నుకారాంతములకు బహుళంబుగా గోశబ్దంబునకు నిత్యంబుగా వుగాగ మంబగు	తత్స ౪౯
100	పుష్కాదుల ద్విజునకు లోపము విభాషనగు	తత్స ౫౭
115	వేధ పురోధ పురోధనుడు	తత్స ౮౨
289	వ్యతిరేకంబునందు వలచున కొల్ల విభాషనగు	క్రియా ౧౦౭
231	వ్యతిరేకంబున ముజ్జు కరణిగునపుడు మిజియగు	క్రియా 3౨
218	వ్యతిరేకంబున లజియగు	క్రియా ౭
241	వ్యతిరేకత్వవర్ణకార్థంబున నిజియగు	క్రియా ౪౭
234	వ్యతిరేకభావంబున మిజియగు	క్రియా 3౭
67	వ్యతిరేకమధ్యమ మువర్ణకంబున కెల్లయెడల లోపంబు విభాషనగు	సంధి ౪౮
శ		
272	శబ్దపల్లవంబగు పదున కించుక్కు విభాషనగునగుచో డాకు లఘురేఫంబగు	క్రియా ౮3
161	శేషవృత్తి యొక్కయు నగు	కార ౧౫
ష		
52	షష్ఠీసమాసమునం దుకారముకారముల కచ్చు కర మగునపుడు నుగాగమంబగు	సంధి 3౪
స		
141	సంఖ్యకుం మారణార్థంబునం దపగాగమంబగు	అద్వి ౨౫

బాలవ్యాకరణము లఘుటీక

పుట		సూత్రము	
24	సంధిలేనిచోట స్వరంబుకంటెం బరంబయినస్వరంబు నకు యడాగమంబగు	సంధి	3
156	సంప్రదానంబునకుం జతుర్థియగు	కార	౮
232	సంప్రార్థనంబుల ముఖ్యున కదాదులు విభాష ననుప్రయు క్తంబు లగు	క్రియా	33
87	సంబోధనంబునందుఁ బదంబు తుది యుకారేకారంబు లకు దీర్ఘంబు విభాషనగు	తత్స	33
౯9	సంబోధనంబునందు బహువచనంబున కారగాగమంబగు	తత్స	3౬
86	సంబోధనంబునం దేకారంబయినపదంబు తుది యుకా రంబున కకారంబగు	తత్స	3౨
257	సంస్కృతంబున కంగలాదుల కించుక్కుగు	క్రియా	౬3
259	సంస్కృతంబునకు లఘూపధంబున కించుక్కు పరం బగునపుడు గుణాంబగు	క్రియా	౬౬
15	సంస్కృత ప్రాకృతతుల్యంబగు భాష తత్సయంబు	సంజ్ఞా	౧౯
17	సంస్కృతప్రాకృతభేదంబగుభాష తదృశంబు	సంజ్ఞా	౨0
5	సంస్కృతమునకు వర్ణము లేబది	సంజ్ఞా	౧
9	సంస్కృతసమంబులం దికారాంతములయిన శబ్దముల యొపధాచణలు బహువచనంబు బరంబగునపుడు దంత్యములగును	సంజ్ఞా	౧౦
119	సంస్కృతసమేకరంబయిన యాభాష యచ్చయనంబడు ఆది		౧
12	సంస్కృతసమేకరములయిన తెలుగుశబ్దములయందుఁ బహువచనంబులకు ముందే బిందువు కానంబడు చున్నది	సంజ్ఞా	౧౬
179	సమర్థంబులగుపదంబు లేకపదంబగుట సమాసంబు	సమా	౧
125	సమాసపదంబునందు సంయోగంబు పరంబగునపు డెల్లచో ఖండబిందునకుం మార్గంబగు	ఆది	౫౫

పుట		సూత్రము	
195	సమానాధికరణంబగు నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూడుశబ్దము డుద్విగ్ధమునకు లోపమును మీడి హల్లునకు ద్విత్వంబునగు	సమా	౧౭
234	సమానాశ్రయంబులొ మార్వకాలంబునం దివర్ణకం బగు	క్రియా	3౮
43	సమాసంబునగు ద్రుతంబునకు లోపంబు	సంధి	౨౪
53	సమాసంబునం బ్రాతాదుల తొలియచ్చమీడివర్ణం బులకై లోపంబు బహుళంబుగా నగు	సంధి	3౬
46	సమాసంబులందు ద్రుతంబునకు న్విత్వంబు లేదు	సంధి	౨౬
44	సమాసంబుల నుదంతంబులగు స్త్రీపదంబులకుం బుంపు లకుం బరుషసరళంబు పరంబులగునపుడు నుగా గమంబగు	సంధి	౨౫
201	సమాసవిధి క్రిక లోపంబు లట్టునకుం గాదు	సమా	౨౫
261	సర్వంబునకుం చేరణంబునం దించుక్కగు	క్రియా	౭౦
242	సర్వనామక్రియాకరణంబుల బహువచనంబు మహత్తు నకుంబోలే మహాలికగు	ఆచ్చి	౨౬
168	సర్వనామసూక్ష్మాభిధాన తద్వికేవ్యంబులయం కయ్యది ముందు ప్రయోగింపబడు దాని ద్వివీ యాదులకుం బ్రశమ బహుళంబుగానగు	కార	౨౬
190	సర్వశబ్దంబులు సుబంధంబునందుం దచ్చబ్దంబుతోడ సమసించు	సమా	౮
114	సాంతంబులకుదినకారింబునకు లోపంబు బహుళంబు గానగు	తత్స	౮౦
131	సాన్స్కృతికాచ్చికమిశ్రభేదంబుచే సమాసంబు త్రివిధంబు	సమా	౨
102	సురశబ్దంబు నికృతంబుగా నసురశబ్దము వైకల్పికముగా స్త్రీతుల్యంబులగు సంస్కృతసమాసంబునఁగావు	తత్స	౬౦

పుట.		సూత్రము
261	స్పృశి నిర్మితిని గుణంబు లేదు	క్రియా ౬౯
77	స్త్రీవిర్భక్తకథిన్సంబంధున వానివిశేషణంబులును మహత్తులనంబడు	తత్స ౧౭
100	స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు ణోపంబగు	తత్స ౫౭
116	స్త్రీలింగంబులెల్ల స్వస్వవియోకంబులగు స్త్రీప్రకృ యంబులంగూడి యిందుఁ బ్రవర్తిల్లు	తత్స ౮౫
165	స్త్రీసమంబులగు విశేషణంబులయు మువర్ణకాంత విశే షణంబులయు బహువచనంబున కేకవచనంబు బహు ళంబుగానగు	కార ౨౦
188	స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహుస్త్రీహి చూపబడెడు	సమా
260	స్పృశి గుణంబు విభిషనగు	క్రియా ౬౩
101	స్వర్ణివాచిదేవసురకబ్బంబు లేకత్వబహుత్వంబులం బ్రయోగింపంబడు	తత్స ౫౯
హ		
105	హలంకంబు ప్రథమైకవచనాంతత్వం దిందు నామంబగు	తత్స ౬౭
323	హేదులయు నీలుగులొనగువాని తొలిహల్లునకు ణోపంబు బహుళంబుగనగు	ప్రకీ ౧౮
11	హ్రస్వముమీఁది ఖండబిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు వైకల్పికముగ నగును	సంజ్ఞా ౧౦
145	హ్రస్వముమీఁది టివర్ణంబునకుముందు పూర్ణబిందువు బహుళముగా నగు	ఆది 3౨

30379

